

วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์

Journal of MCU Philosophy Review

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562

Vol.2 No.2 July-December 2019

ISSN : 2651-0502 (online)

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน
ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อเผยแพร่บทความวิจัยและวิชาการสาขาเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา
- 2) เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางการวิจัยและวิชาการสาขาเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา
- 3) เพื่อส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพทางการวิจัยและวิชาการสาขาเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา

กระบวนการพิจารณาบทความ

การพิจารณาคุณภาพ บทความที่ตีพิมพ์ลงวารสารได้ผ่านการพิจารณาและประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) จากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยอย่างน้อย 2 ท่าน แบบผู้ทรงคุณวุฒิและผู้แต่งไม่ทราบชื่อกันและกัน (double-blind review)

ประเภทของบทความ : บทความวิชาการ บทความวิจัย บทความทั่วไปและการวิจารณ์หนังสือ

บรรณาธิการบริหาร

พระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

ศ.ดร.สมภาร พรมทา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศ.ดร.วัชร งามจิตรเจริญ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พระมหาภุชยะ ตรุโน, รศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.

พระมหาดัชนีชัย สุนทรตชโย, ผศ.ดร.

ผศ.ดร.ประทุม อังกูโรหิต

ผศ.ดร.แสง นิลนามะ

พระมหาสมเจต สมจारी

ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย

หม่อมอัญชลี ยุคล ณ อยุธยา

ดร.รุ่งนิภา พัฒนพฤษชาติ

ดร.ภาศิณี โกมลมิศร์

พระมหาอภัย วิฑูรวิโร, ดร.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยบูรพา

มหาวิทยาลัยบูรพา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน

แม่ชีธรรมอริชฐาน พรบันดาลชัย

เจ้าของวารสาร : บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

website: <http://jmpr.mcu.ac.th>

online journal: <http://www.ojs.mcu.ac.th/index.php/jmpr>

e-mail: kittimetee@gmail.com, khwanchai.hem@mcu.ac.th

บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ฉบับนี้เป็นปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562 ได้คัดเลือกบทความเผยแพร่ในฉบับนี้ประกอบด้วยบทความวิชาการและบทวิจารณ์หนังสือ รวม 9 บทความ โดยมีประเด็นน่าสนใจ คือ

ณัฐสุภรณ์ เทียวเพชรภัสกร เขียนบทความเรื่อง **“ความมีอยู่ของเวลา : การศึกษาเชิงวิพากษ์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”** เสนอข้อยืนยันความมีอยู่ของเวลาที่เที่ยงแท้ทั้งอดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล ในทัศนะของสรวาสตवास และทัศนะของเสาตรานติกะที่ยืนยันเพียงความมีอยู่จริงของปัจจุบันกาล และเห็นว่าสรรพสิ่งมีลักษณะพลวัตและดับสูญไป เพราะทำให้มีปัญหาในการรับรู้ธรรมปัจจุบันขณะของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ไม่อาจรู้ธรรมตามกาลได้ มนุษย์จะพัฒนาตนเพื่อบรรลุนิพพานได้อย่างไร ขณะที่ความมีอยู่ของเวลาในพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาฬี เพราะความมีอยู่ของเวลาเป็นสภาวะแห่งความเป็นจริงของปรมาตมธรรมที่เป็นไปตามหลักอิทัปปัจจยตา สามารถอธิบายธรรมตามกาล และการรู้กาลตามธรรม เพื่อการหลุดพ้นจากความทุกข์และการบรรลุนิพพานของมนุษย์ได้

พระครูพินัยสังฆการ (สมชาย จิตตคุตโต) เสนอบทความเรื่อง **“แนวทางการเสริมสร้างความเพียรแก่เยาวชนไทยในสังคมปัจจุบัน”** เสนอแนวคิดในการปลูกฝังและเสริมสร้างให้เยาวชนบำเพ็ญวิริยบารมี โดยใช้ให้เยาวชนเห็นประโยชน์ของความเพียรอันเป็นบันไดสู่ความสำเร็จในชีวิตทั้งทางด้านการเรียน การงาน อุดมการณ์ และความสำเร็จในชีวิต การเสริมสร้างวิริยบารมีจึงมีผลดีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต จิตใจ และสังคมสิ่งแวดล้อมที่เยาวชนต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน

พระมหาสุเมธ กิตติปัญญา (สวयरูป) นำเสนอบทความเรื่อง **“ปณามคาถา : แนวคิดและรูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”** ได้เสนอรูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏชัดเจนในตอนต้นของคัมภีร์ชั้นกลาง มีอรรถกถาและฎีกาเป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังพบในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาบาลีที่แต่งในประเทศไทยอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีของพระสิริมังคลาจารย์ เช่น มังคลัตถปิณี ซึ่งปรากฏบทไหว้ครูในตอนต้นของทุกคัมภีร์ มีรูปแบบการประพันธ์เป็นประเภทร้อยกรอง (ปद्य) ใช้รูปแบบปฐยาวัตคาถาในการประพันธ์ทั้งสิ้น มีศิลปะการประพันธ์ที่ยอดเยี่ยม ควรค่าแก่การศึกษาและเป็นแบบอย่างของการประพันธ์ มีคุณค่าทางสังคมในฐานะเป็นแบบอย่างของการถ่ายทอดความรู้ การรักษามโนธรรมนิยมอันดีงามของการประพันธ์ และการอ่อนน้อมถ่อมตนเคารพต่อบูชาครูอาจารย์อีกด้วย

พระสุพจน์ ธมมวฑฒโน (อยู่เจริญ) นำเสนอบทความเรื่อง **“อายตนะกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา”** โดยนำเสนอเรื่องอายตนะกับการบรรลุธรรมจึงมีความสำคัญต่อผู้ต้องการบรรลุเป็นพระอริยบุคคล หรือสำคัญต่อศาสนิกชนยิ่งนับเป็นธรรมะอีกหมวดหนึ่งที่น่าสนใจ ตัวอย่าง พระราहुลซึ่งบรรลุธรรมโดยการฟังธรรมเรื่อง อายตนะ จากพระพุทธเจ้า แล้วนำไปปฏิบัติกรรมฐานตามที่ได้เรียนรู้มา จนได้เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

กรกนก รุจินาม เสนอบทความเรื่อง **“การสร้างสันติภาพของครูสมาธิ”** นำเสนอว่าสันติภาพภายในบุคคลเป็นความเป็นอิสระภาพของจิตจากพันธนาการของกิเลส ส่วนสันติภาพในเชิงสังคมจะเป็นไปในลักษณะที่พัฒนาขึ้น สมาธิเป็นหนทางหนึ่งที่จะพัฒนาจิตเมื่อคุณภาพแห่งจิตเติบโตพัฒนาในทางฝ่ายกุศลก่อให้เกิดสันติภาพภายในที่ จะมีผลต่อการพัฒนา มโนกรรม วาจากรรม กายกรรม เพื่อการพัฒนาด้วยวิถีทางแห่งการทำสมาธิเพื่อสะสมพลังจิตโดยใช้หลักสูตรครูสมาธิ

พระสุระศักดิ์ ธวัสโล(มะลิวัลย์) และพระมหาดิเดช สติวโร ได้เสนอบทความเรื่อง **"การเลิกสูบบุหรี่ด้วยหลักพุทธธรรม"** มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเสนอการประยุกต์ผสมทฤษฎีขั้นตอนในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การเลิกบุหรี่ ของโพเรสเซก้า เข้ากับธรรมปฏิบัติสติปัญญา อบรมตนเองให้มีการใช้สมาธิและสติ ที่เข้มแข็ง สามารถควบคุมพฤติกรรมตนเองและทางอารมณ์เสริมสร้างสร้างความเพียร ความอดทนที่มีความสามารถจะ จัดความอยากบุหรี่และเลิกบุหรี่ได้ในที่สุด

พระครูโพธิสุตาทธ (อุดม อภิวิฑฒโน) ได้เสนอบทความเรื่อง **"ศรัทธาเป็นเครื่องข้ามโอฆะ"** โดยเสนอว่า ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล คือมีปัญหาเป็นเครื่องรองรับ เพราะมักจะปรากฏอยู่กับปัญหาเป็น ส่วนมาก ความสำคัญของศรัทธาถือเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่หวังไว้ หรือเป้าหมายสูงสุดในพุทธ ศาสนา

พระครูสาครสุทธิตธรรม (ดิลก กิตติติลโก) และบุญเลิศ โอธสุ ได้เสนอบทความเรื่อง **"สิกขาบทของ พระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน"** เสนอว่า สิกขาบทของทั้งสองนิกายต่างก็มีคุณลักษณะเฉพาะตามความ เชื่อของแต่ละนิกายซึ่งสาระเนื้อหาไม่ได้แตกต่างกันมาก แต่เป็นหลักการพื้นฐานของแบบแผนความประพฤติ และการปฏิบัติเพื่อการบรรลุผลการใช้ชีวิตในสมณะเพศของความเป็นภิกษุที่ปฏิบัติดีงาม

หม่อมอัญชลี ยุคล ณ อยุธยา ได้เขียนวิจารณ์หนังสือเรื่อง **"PAY IT FORWARD"** โดยเสนอว่า หนังสือนวนิยายเล่มนี้ เหมาะที่จะเป็นหนังสืออ่านนอกเวลาสำหรับเยาวชน เพราะเป็นการสร้างแรงบันดาลใจ ในการทำความดี เพิ่มความเห็นอกเห็นใจ เอาใจใส่กันและกันและช่วยเหลือกันและกันมากขึ้น เพราะการช่วย ผู้อื่นก็คือการช่วยตนเองไปด้วย ทำให้เข้าใจในธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ ว่าต่างก็มีความอ่อนแอที่ปิดซ่อน อยู่ นั่นคือส่วนที่คล้ายคลึงกันของมนุษย์ทุกคน การมองเห็นความอ่อนแอ นั้น จะทำให้เข้าใจตนเองได้มากขึ้น และการยอมเปิดรับความแตกต่างระหว่างบุคคล นำไปสู่การลดความขัดแย้ง แต่การให้การช่วยเหลือผู้คนใน ระดับเปลี่ยนโลกนี้ หนังสือเน้นว่า ต้องใช้ความมุ่งมั่น มุมานะ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นเกรงคำครหาหรือถูก วิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่น และเมื่อทุ่มเทลงไปทำเพื่อผู้อื่นอย่างเต็มกำลัง จะเป็นการลดอัตตาตัวเองลงไปในตัว เพราะเราจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของกลไกในขบวนการนั้น

พระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ.ดร.

บรรณาธิการ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	
ความมีอยู่ของเวลา : การศึกษาเชิงวิพากษ์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ณัฐสุภรณ์ เตียวเพชรภัสกร	1
แนวทางการเสริมสร้างความเพียรแก่เยาวชนไทยในสังคมปัจจุบัน พระครูพินัยสังฆการ (สมชาย จิตตคุตโต)	16
ปณามคาถา : แนวคิดและรูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระมหาสุเมธ กิตติปัญโญ (สวयरูป)	34
อายตนะกับการบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนา พระสุพจน์ ฐมวฑฒโน (อยู่เจริญ)	51
การสร้างสันติภาพของครูสมาธิ กรกนก รุจินาม	64
การเลิกล้มบุญด้วยหลักพุทธธรรม พระสุระศักดิ์ ฐวสีโล(มะลิวัลย์) และพระมหาอดิเดช สติวโร	81
ศรัทธาเป็นเครื่องข้ามโอฆะ พระครูโพธิสุตาทร (อุดม อภิวิฑฒโน)	95
ลักษณะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน พระครูสาครสุทธีธรรม (ดิลก กิตติติลโก) และบุญเลิศ โอฐสุ	112
บทวิจารณ์หนังสือ “PAY IT FORWARD” หม่อมอัญชลี ยุคล ณ อยุธยา	131
คำแนะนำสำหรับผู้เขียน	140

ความมีอยู่ของเวลา : การศึกษาเชิงวิพากษ์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

An Existence of Time: A Critical Study in Theravāda Buddhist Philosophy

ณัฐสุภรณ์ เทียวเพชรภัสสร

Nutsuphorn Tieophetphussakorn

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Kasetsart University

Email: nutsptieo2011@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “ความมีอยู่ของเวลา : การศึกษาเชิงวิพากษ์ในพุทธปรัชญาเถรวาท” นี้ ผู้เขียนประสงค์จะตอบปัญหาทางปรัชญาว่า เวลาในพุทธปรัชญาเถรวาทมีอยู่แบบ ภววิสัยหรือแบบอัตวิสัย หรือเวลา มีอยู่ทั้งสองแบบ? โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร

การวิเคราะห์แนวคิดว่าด้วยความมีอยู่ของเวลาในทัศนะของสรวาสตีวาสและเสาตรานติกะ ซึ่งเป็นสำนักพุทธปรัชญาเถรวาทยุคสันสกฤต พบว่า ในทัศนะของสรวาสตีวาสนั้น เวลา มีอยู่ทั้งแบบภววิสัยและแบบอัตวิสัย และเวลา มีอยู่จริงตลอดทั้งกาล 3 คือ อดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล ส่วนทัศนะของเสาตรานติกะมีเพียงความมีอยู่ของเวลาแบบอัตวิสัย และความมีอยู่ของเวลาที่เป็นปัจจุบันขณะเท่านั้น สำหรับพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาลีมีทัศนะว่า เวลา มีอยู่ทั้งแบบภววิสัย และแบบอัตวิสัย เวลาแบบภววิสัยคือเวลาที่ไหลเลื่อนไปของสรรพสิ่งตามกฎอิทัปปัจจยตา และเวลาแบบอัตวิสัยคือเวลาในการรับรู้ธรรมของมนุษย์ ความมีอยู่ของเวลาในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาลีจึงมีความต่างกับความมีอยู่ของเวลาในทัศนะของสรวาสตีวาสและเสาตรานติกะ ด้วยเหตุว่า พุทธปรัชญาเถรวาททั้งสามสำนักมีแนวคิดว่าด้วยความมีอยู่ของสรรพสิ่งต่างกัน

ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับการยืนยันความมีอยู่ของเวลาที่เที่ยงแท้ทั้งอดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล ในทัศนะของสรวาสตีวาส เพราะไม่สามารถอธิบายความหลุดพ้นจากทุกข์ได้ ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับทัศนะของเสาตรานติกะที่ยืนยันเพียงความมีอยู่จริงของปัจจุบันกาล และเห็นว่าสรรพสิ่งมีลักษณะพลวัตและดับสูญไป เพราะทำให้มีปัญหาในการรับรู้ธรรมปัจจุบันขณะของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ไม่อาจรู้ธรรมตามกาลได้ มนุษย์จะพัฒนาตนเพื่อบรรลุนิพพานได้

2 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562)

อย่างไร ผู้เขียนเห็นด้วยกับทัศนะความมีอยู่ของเวลาในพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาฬี เพราะความมีอยู่ของเวลาเป็นสภาวะแห่งความเป็นจริงของปรมัตถธรรมที่เป็นไปตามหลักอิทัปปัจจยตา สามารถอธิบายธรรมตามกาล และการรู้กาลตามธรรม เพื่อการหลุดพ้นจากความทุกข์และการบรรลุนิพพานของมนุษย์ได้

คำสำคัญ: ความมีอยู่ เวลา พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

This article entitled An Existence of Time: A Critical Study in Theravāda Buddhist Philosophy was critically made to answer a philosophical question that is time in Theravāda philosophy objective or subjective or both? This is a documentary study.

In the analytical study of existence of time in Saravāstivāda and Sautrantika, Sanskrit era of Buddhist schools of thought, it was found that according to Saravāstivāda's viewpoint, the time exists objectively and subjectively and it also exists all three times, past, present and future. According to Sautrantika's viewpoint, the time becomes subjective and it basically exists only in the present. As regards a school of Theravāda Buddhist philosophy, Pāli era, the time become both objective and subjective; the objective time is the time of which things flow in accordance with the law of Idappaccayatā and the subjective time basically refers to human beings' realization of Dhamma. It, therefore, can be said that the existence of time in Theravāda Buddhist philosophy, Pāli era, totally differs from the existence of time in the standpoints of Saravāstivāda and Sautrantika because they had the different viewpoints of the existence of things resulting in different existence of time.

In this, a researcher reasonably disagreed with such Saravāstivāda's claim of the existence of permanent times, past, present and future because it cannot explain the end of suffering and a researcher also disagreed with Sautrantika's claim of the existence of present time and the view that things were dynamic and annihilated because such views bring about a difficulty in understanding of Dhamma in the present moment of a human being and when one cannot attain

timely Dhamma and thereby one cannot realize Nibbāna. As far as the time is concerned, a researcher actually agreed with Theravāda Buddhist philosophical viewpoint of the existence of time, Pāli era, because such existence of time is the real state of absolute truth based on the law of Idappaccayatā; this can explain timely Dhamma and its realization leading to the complete liberation, Nibbāna.

Keyword: Existence, Time, Theravāda Buddhist Philosophy

บทนำ

ในปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีทัศนะว่าด้วยความมีอยู่ของสรรพสิ่ง (Existence of everything) ต่างกัน ระหว่างสำนักพุทธปรัชญาเถรวาทยุคสันสกฤตด้วยกันได้แก่ สำนักสรวาสตีวาท (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548) (Sarvāstivāda) ที่ยึดมั่นกับความคิดเห็นว่า “สรรพสิ่งมีอยู่จริง” กับสำนักเสาตรานติกะ (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548) (Sautrāntika) ที่ยึดมั่นกับความคิดเห็นว่า “สรรพสิ่งว่าง” ขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาลี (Theravāda Buddhism) ซึ่งเป็นสำนักที่พัฒนาการมาจากพระพุทศศาสนายุคดั้งเดิม สืบเนื่องมาแต่สมัยปฐมสังคายนาที่มีพระมหากัสสปะเถระเป็นประธานในการประกาศให้พระภิกษุ สงฆ์ถือปฏิบัติตามสิกขาบทที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ กลับมีความคิดเห็นที่ว่า “สรรพสิ่งเป็นอนัตตา” ความคิดเห็นที่ต่างกันเช่นนี้ได้มีผลต่อมุมมองของปัญหาว่าด้วยความมีอยู่ของเวลา (Existence of Time) ในสำนักพุทธปรัชญาเถรวาททั้งสามต่างกันด้วย ปัญหานี้ยังมีมาตราบจนถึงปัจจุบัน

อนึ่ง “เวลา” (Time) ในปัญหาว่าด้วยความมีอยู่ของเวลานี้ เป็นคำเดียวกับคำว่า “กาล” (Kāla) ในทัศนะของสำนักพุทธปรัชญาเถรวาททั้งสามข้างต้น แต่ “เวลา” หรือ “กาล” ในสำนักปรัชญาทั้งสามคืออะไรและมีอยู่อย่างไร จะกล่าวไว้โดยละเอียดในเนื้อหา

ปัญหาว่าด้วยความมีอยู่ของ “เวลา” (Time) ในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ หมายถึง ความมีอยู่ของเวลา 2 แบบ คือ 1) ความมีอยู่ของเวลาแบบภววิสัย (Objective Time) เป็นความมีอยู่ของเวลาในลักษณะที่มีอยู่จริงนิรันดร์ เป็นเวลานามธรรม มีอยู่อย่างเป็นอิสระ ไม่ขึ้นอยู่กับการรับรู้มนุษย์ ไม่ว่าจะมิมีมนุษย์หรือไม่มีมนุษย์ก็ตาม 2) ความมีอยู่ของเวลาแบบอัตวิสัย (Subjective Time) เป็นความมีอยู่ของเวลาในลักษณะที่ขึ้นอยู่กับการรับรู้ของมนุษย์ เป็นเวลานามธรรมเช่นกัน แต่มีอยู่เพียงชั่วขณะ ไม่เป็นนิรันดร์

4 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562)

บทความนี้ต้องการวิเคราะห์ว่า “เวลา” หรือ “กาล” ในทัศนะของสำนักพุทธปรัชญาเถรวาททั้งยุคสันสกฤตและยุคบาลีสามสำนักข้างต้นมีอยู่แบบวัตถุวิสัย (Objective Time) หรือมีอยู่แบบอัตวิสัย (Subjective Time) หรือมีอยู่ทั้งแบบภววิสัยและอัตวิสัย (Objective - Subjective Time) เพื่อไขข้อข้องใจว่า แท้จริงแล้ว เวลาในพุทธปรัชญาเถรวาทมีอยู่อย่างไรมันเอง

“เวลา” ในทัศนะสรวาสติวาทและเสาตรานติกะ

คำว่า “เวลา” นี้ เมื่อกล่าวโดยทัศนะของสรวาสติวาทจะมีความหมายสองนัย นัยแรกคือ มิติที่สรรพสิ่งเกิดขึ้นนั้น และนัยที่สองคือ กาล 3 ความหมายของเวลานัยแรก ได้ความได้จากข้อความที่กล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้าคือมนุษย์ โลกแห่งวัตถุมีอยู่ มีอวกาศซึ่งเป็นตำแหน่งที่สรรพสิ่งดำรงอยู่ และมีกาลเวลาซึ่งเป็นมิติที่สรรพสิ่งเกิดขึ้นนั้น” (พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), 2556) จะเห็นว่า “เวลา” ในข้อความนี้คือคำเดียวกับคำว่า “กาลเวลา” ซึ่งเป็น “มิติที่สรรพสิ่งเกิดขึ้นนั้น”

ความหมายของ “เวลา” ในทัศนะของสรวาสติวาทนัยที่สอง หมายถึง “กาล 3” คือ อดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล เหตุที่เรียก “กาล 3” เพราะตำแหน่ง (อวस्था-ขณะ) ของธรรมหรือสรรพสิ่งต่างกัน กล่าวคือ ตำแหน่งของธรรมที่ผ่านไปแล้ว เรียกว่า “อดีต” ตำแหน่งของธรรมที่กำลังเป็นอยู่เรียกว่า “ปัจจุบัน” และตำแหน่งของธรรมที่ยังมาไม่ถึงเรียกว่า “อนาคต” (พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), 2556) กาล 3 ในทัศนะของสรวาสติวาทนี้มีอยู่จริง ทั้งอดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล

สำหรับ “เวลา” ในทัศนะของเสาตรานติกะตีความได้ 2 นัย นัยแรกคือ กาลบัญญัติ และนัยที่สองคือ กาลปัจจุบัน เวลานัยแรกคือกาลบัญญัติ หมายถึง ชื่อเรียกความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งทั้งที่เป็นสังขตธรรมและอสังขตธรรมที่มนุษย์รับรู้ผ่านจิตหรืออายตนะสัมผัส “เวลา” ในความหมายนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ของมนุษย์ กาลบัญญัตินี้อีกนัยหนึ่งก็คือนามธรรมวัดของความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งอันเป็นวัตถุแห่งความสำนึกของมนุษย์ ซึ่งเกิดจากจิตและโครงสร้างทางภาษาของมนุษย์ (Amar Singh, 2007) นั่นเอง

ส่วน “เวลา” ในทัศนะของเสาตรานติกะนัยที่สอง หมายถึง ปัจจุบันกาลหรือปัจจุบันขณะ ปัจจุบันขณะนี้มีใช้ปัจจุบันขณะเช่นทัศนะของสรวาสติวาทที่เป็นภาวะสากล (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548) แต่เป็นปัจจุบันขณะที่สรรพสิ่งเกิดขึ้นดับไปชั่วขณะนั้น เสาตรานติกะยอมรับแต่ปัจจุบันขณะเท่านั้นว่าจริง ส่วนอดีตกาลและอนาคตกาลไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่จริง

“เวลา” ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาลี

“เวลา” ในทัศนะของสำนักพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาลีมี 2 นัย เวลานั้นแรกคือกาลกำหนด และเวลานัยที่สองคือหน่วยวัดความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง เวลานั้นแรกคือกาลกำหนด สำแดงผ่าน“กัป” อันเป็นกาลกำหนดหลายลักษณะ เช่น อสงไขยกัป (พระไตรปิฎกภาษาไทย 13/156/216) ซึ่งเป็นกาลกำหนดที่มีช่วงระยะเวลาแห่งความเสื่อม ที่เรียกว่า สังวัฏฏะ ยาวนานเกินกว่าที่จะกำหนดได้ว่าโลกอันเป็นสกลจักรวาลประลัยครั้งหนึ่งนั้นก็แสนกัปปี อันตรกัป (พระไตรปิฎกภาษาไทย 33/24/721) ซึ่งเป็นเวลาแห่งการเกิดขึ้นของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ละพระองค์อันประมาณเวลามีได้ เป็นต้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง กาลกำหนดหมายถึงโครงข่ายอันเป็นนิรันดร์ที่กำหนดเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ของสรรพสิ่งแห่งสากลโลก จักรวาลที่ไม่สามารถประมาณเวลาปีได้ ซึ่งกาลกำหนดเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปนี้พุทธปรัชญาสำนักนี้อธิบายไว้ด้วยภาวะของธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปตามหลักอิทัปปัจจยตา อันเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ดังสายน้ำที่มีอาจมองเห็น แต่มีมาคู่กับอากาศในความหมายของอสังขตธรรม หากอากาศหมายถึงสนามอันเป็นนิรันดร์สำหรับรองรับการปรากฏตัวของสิ่งชั่วคราวทั้งหลาย เวลา ก็หมายถึง ตาข่ายอันเป็นนิรันดร์ที่ครอบครองสรรพสิ่งที่ผ่านมาชั่วคราวนั้น (สมภาร พรหมทา, 2546)

เวลานัยที่สองคือหน่วยวัดความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง หมายถึง สรรพสิ่งปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปเป็นอดีต และมีความเปลี่ยนแปลงไปเป็นอนาคต ดังความที่ปรากฏในกถาวัตถุ 3 (พระไตรปิฎกภาษาไทย 11/305/275) ความว่า “...กาลที่ล่วงไปแล้ว ได้มีแล้ว อย่างนี้ ปรารภกาลส่วนอดีต, ...กาลที่ยังมาไม่ถึง จักมีอย่างนี้ ปรารภกาลส่วนอนาคต, ... กาลที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า บัดนี้เป็นอยู่อย่างนี้ ปรารภกาลส่วนปัจจุบันนี้” กาลในข้อความนี้คือหน่วยวัดเหตุการณ์ เมื่อกล่าวโดยอรรถจะมีคามหมายเชิงซ้อนของหน่วยวัดที่เป็นได้ทั้งอดีต กาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล อันเป็นเวลาที่ยื่นอยู่กับการรับรู้ของมนุษย์ว่า อดีตคือ กาลที่ล่วงไปแล้ว ปัจจุบันคือกาลที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า และอนาคตคือกาลที่ยังมาไม่ถึง นั่นเอง

ความมีอยู่ของสรรพสิ่งในพุทธปรัชญาเถรวาทสามสำนัก

การวิเคราะห์ปัญหาว่าด้วยความมีอยู่ของเวลาในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ ต้องย้อนกลับไปศึกษาแนวคิดพื้นฐานว่าด้วย “ความมีอยู่ของสรรพสิ่ง” ในสำนักพุทธปรัชญาเถรวาททั้งสามสำนักเสียก่อน เพื่อจะได้วิเคราะห์ปัญหาว่าด้วยความมีอยู่ของเวลาในทัศนะทั้งสามได้ถูกต้อง

1. **ความมีอยู่ของสรรพสิ่งในทัศนะสรวาสตีวาท** สำนักสรวาสตีวาทมีแนวคิดที่ว่า “สรรพสิ่งมีอยู่” (Theory that everything exists - sarvam asti) (Kalupahana., 1991) โดยคำว่า “สรรพสิ่ง (sarvam)” นี้ สรวาสตีวาทหมายถึง “แก่นสารของสรรพสิ่ง” พวกเขาถือว่า สรรพสิ่งมีอยู่สามกาลทั้งปัจจุบัน อดีต และอนาคต (This everything (sarvam) was the substance of everything which, they held, exist during the three periods, past, present and future) (Kalupahana., 1991) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สรรพสิ่งมีอยู่ทุกกาลเวลา สรรพสิ่งหมายถึงธาตุที่เป็นอดีตและธาตุที่เป็นอนาคตมีอยู่ในปัจจุบัน (All things exist at all times, present, past and future. But it means the existence of the elements of the past and the future in the present.) (A.C. Banerjee, 1994) ความมีอยู่ของสรรพสิ่งเป็นหลักฐานยืนยันว่า ปัจจุบันมีรากมาแต่อดีต และมีผลไปจนถึงอนาคต (the present has its root in the past and the consequence in the future) (A.C. Banerjee, 1994) ทั้งนี้ “แก่นสาร” หรือ “ธาตุ” ในทัศนะของสรวาสตีวาท หมายถึง แก่นสารหรือธาตุอันเป็นปรมัตถธรรมที่แยกได้เป็นสังขตธรรมและอสังขตธรรม สังขตธรรมคือธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งได้ กอปรด้วย จิต เจตสิก ชันธ์ ธาตุ และอสังขตธรรมหรือธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ กอปรด้วยอากาศ นิพพาน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี สังขตธรรมหรือธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งได้นั้นมีทั้งธรรมที่เป็นลักษณะปรากฏหรือวัตถุธาตุที่เกิดขึ้น (the nascent) ตั้งอยู่ (the static) เสื่อมสลาย (the decaying) และดับไป (the cessation) (Kalupahana., 1991) และธรรมที่เป็นแก่นของสังขตธรรมคือจิต เจตสิก ชันธ์ ธาตุ เป็นอยู่สืบต่อเสมอ ส่วนอสังขตธรรมหรือธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้นั้นเป็นธรรมที่ดำรงอยู่นิรันดร์ ฉะนั้น ความมีอยู่ของสรรพสิ่งในทัศนะของสรวาสตีวาทจึงเป็นความมีอยู่ของปรมัตถธรรมที่กอปรด้วยสังขตธรรมและอสังขตธรรม

นอกจากนี้ สรวาสตีวาทยังมีทัศนะว่า ความจริงของสรรพสิ่งทั้งหลายนั้นเมื่อทอนลงจนถึงที่สุดแล้วจะมีสถานะที่เรียกว่า “ขณะ” เป็นสภาวะที่มีอยู่เป็นอยู่เอง (own-existence) ไม่ใช่สิ่งที่เกิดจากความคิดสร้างขึ้น สภาวะธรรม (หรือสภาวะธรรม) ของแต่ละขณะ ทำให้แต่ละขณะมีเอกลักษณ์ในตัวเอง สามารถยืนยันได้ตลอดเวลา การมีอยู่ของสิ่งต่างๆ ในรูปขณะจึงเป็นความมีอยู่แบบมีจุดหมาย (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548)

2. **ความมีอยู่ของสรรพสิ่งในทัศนะเสาตรานติกะ** สำหรับสำนักเสาตรานติกะซึ่งเป็นสำนักพุทธปรัชญาเถรวาทที่แยกตัวไปจากสรวาสตีวาทในภายหลังนั้นไม่เห็นด้วยกับการอธิบายความมีอยู่ของสรรพสิ่งโดยถ้อยมั่นตามหลักอภิปรัชญาของสรวาสตีวาทและไม่เห็นด้วยกับทัศนะว่า แก่นสารมีอยู่จริงทั้งสามกาล เสาตรานติกะวิพากษ์ว่า การมีทัศนะเช่นนั้นไม่ต่างไปจากแนวคิดที่ว่าด้วยตัวตน (Theory of self-atman) (Kalupahana., 1991) การอธิบายความมีอยู่ของ

สรรพสิ่งนั้นควรถือตามพระสูตรเป็นที่สุดของความรู้ เพราะแท้จริงแล้ว แก่นสารเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ การปรากฏของแก่นสารนั้นเกิดเพียงชั่วเสี้ยวขณะแล้วหายไป คล้ายดังการฉายภาพยนตร์ (The view that there is no duration whatsoever and that what appears as duration is a series of fleeting moments, like the cinematograph.) (Kalupahana., 1991) ดังนั้น เสาตรานติกะจึงยอมรับแนวคิดที่ว่าด้วย “ขณะ” (Theory of moment) เพียง 2 ลักษณะ คือ ขณะเกิดขึ้น (the nascent) และดับไป (the cessant) โดยปฏิเสธขณะที่ตั้งอยู่ (the static moment) (Kalupahana., 1991)

นอกจากนี้ เสาตรานติกะยังมีทัศนะว่า “สรรพสิ่งว่าง” (สรวสุนยตา) (พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), 2556) สรรพสิ่งในทัศนะนี้หมายถึงปรมาณธรรมคือสังขตธรรมและอสังขตธรรมเช่นเดียวกับสรวาสติวาท แต่ต่างกันว่าสรรพสิ่งหรือธรรมในทัศนะของเสาตรานติกะไม่เที่ยง เมื่อไม่มีสรรพสิ่งหรือธรรมใดเที่ยง สรรพสิ่งหรือธรรมนั้นจึงไม่มีอยู่จริงหมายความว่า ทุกสรรพสิ่งเป็นอนิจจังตามหลักไตรลักษณ์ เหตุที่เสาตรานติกะมีทัศนะเช่นนี้น่าจะเกิดจากตีความคำว่า “อนัตตาหรืออนัตตตา” ให้มีนัยเท่ากับคำว่า “ศูนย์หรือ ศูนย์ตา” อันเป็นเหตุให้เสาตรานติกะมองว่า สรรพสิ่งมีลักษณะ “เกิดดับ” มิใช่ “เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป”

ฉะนั้น การที่เสาตรานติกะมีทัศนะว่า ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นแล้วตั้งอยู่ได้ แม้เพียงชั่วขณะ สรรพสิ่งมีแต่การเกิดดับ ดำรงอยู่ในฐานะเดิมไม่ได้ และไม่มีแก่น (อัตตา) เป็นฐานรองรับ (พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), 2556) ทำให้เสาตรานติกะมองความมีอยู่ของสรรพสิ่งในลักษณะของพลังงานที่พลวัตว่า “สรรพสิ่งเป็นพลังงานที่พลวัต ดังนั้น สรรพสิ่งจึงมีอยู่โดยพลวัต หรือสรรพสิ่งนั้นเสื่อมสลายไปโดยที่ไม่เคยรับรู้ได้โดยประสบการณ์” (Everything is Energy which is dynamic, therefore everything that exists is dynamic or whatever is produced is subject to decay are the principles which are never contradicted by experience.) (Amar Singh, 2007) ความมีอยู่ของสรรพสิ่งในทัศนะของเสาตรานติกะจึงเป็นความมีอยู่ของพลังงานที่มีอยู่เพียงชั่วขณะนั้น ไม่มีสิ่งใดมีอยู่เที่ยงแท้

อย่างไรก็ดี เสาตรานติกะยอมรับหลักการว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงอันเป็นสากลของวัตถุแห่งผัสสะ (the principle of universal flux of the object of the senses) (Amar Singh, 2007) โดยเห็นว่า สรรพสิ่งนั้นมีอยู่โดยเหตุหรือเงื่อนไขของการรับรู้วัตถุแห่งสำนึกรู้ผ่านผัสสะและจิตสำนึกของมนุษย์ วัตถุอื่น เช่น แก่นสารของสรรพสิ่ง เอกภพ อดีต และอนาคต จึงเป็นเพียงจิตเท่านั้น

3. ความมีอยู่ของสรรพสิ่งในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาฬี สำหรับสำนักพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาฬีเป็นสำนักที่พัฒนาการมาจากพระพุทธศาสนายุคดั้งเดิม สืบเนื่องมาแต่สมัยปฐมสังคายนาที่มีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานในการประกาศให้พระภิกษุสงฆ์ถือ

ปฏิบัติตามสิกขาบทที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ สำนักนี้ถือคิดว่า “สรรพสิ่งเป็นอนัตตา” คำว่า “อนัตตา” หมายถึง ความไม่มีตัวตนของสรรพสิ่ง ส่วนคำว่า “สรรพสิ่ง” หมายถึง ปรมาณธรรมอันก่อปรด้วยสังขตธรรมและอสังขตธรรม สังขตธรรมนี้หมายถึงธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งได้ คือ จิต เจตสิก รูป นาม ชันธ ธาตุ เป็นต้น และอสังขตธรรมนี้หมายถึงธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้คือ นิพพานและอวกาศ เป็นต้น อันว่า “สรรพสิ่งเป็นอนัตตา” จึงหมายถึง ปรมาณธรรมทั้งที่เป็นสังขตธรรมและอสังขตธรรมไม่มีตัวตน

เมื่อศึกษาแนวคิดที่ว่าด้วยสรรพสิ่งที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกแล้วพบว่า สรรพสิ่งทั้งปวงที่มีอยู่ในสากลโลกนี้มีเพียงธรรม 2 ประการคือ สังขตธรรมหนึ่งและอสังขตธรรมหนึ่ง ดังพุทธวจนะของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ความว่า “...สังขตลักษณะแห่งสังขตธรรม (ลักษณะที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งแห่งธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) 3 ประการคือ 1) ความเกิดขึ้นปรากฏ 2) ความดับสลายปรากฏ 3) เมื่อตั้งอยู่ ความแปรปรวนปรากฏ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 20/47/208-209) และ “...อสังขตลักษณะแห่งอสังขตธรรม (ลักษณะที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่งแห่งธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) 3 ประการคือ 1) ความเกิดขึ้นไม่ปรากฏ 2) ความดับสลายไม่ปรากฏ 3) เมื่อตั้งอยู่ ความแปรไม่ปรากฏ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 20/48/209) หมายความว่า สังขตธรรมอันเป็นธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งได้นั้นมี 3 ลักษณะ คือ เกิดขึ้น ดับสลาย และแปรเปลี่ยนได้ และอสังขตธรรมอันเป็นธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่งได้มี 3 ลักษณะเช่นกัน คือ ไม่เกิดขึ้น ไม่ดับสลาย และไม่แปรเปลี่ยน

ความมีอยู่ของสรรพสิ่งในพุทธปรัชญาเถรวาทสำนักนี้ เมื่อวิเคราะห์ตามกฎอภิปัจจยตา จะเห็นว่า สังขตธรรมนั้นเป็นธรรมที่เป็นไปตามกฎอภิปัจจยตา ดังความในพระไตรปิฎก ว่า “ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 13/337/407, 16/20/35) กล่าวคือ “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้ก็เกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 29/865/418) คำว่า “สิ่งนี้” ก็คือ จิต เจตสิก รูป นาม ชันธ ธาตุ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามหลักกฎสมุปบาทและหลักไตรลักษณ์ อันมีลักษณะเกิดขึ้น (the nascent) ตั้งอยู่ (the static) และดับไป (the cessation) ส่วนความมีอยู่ของสรรพสิ่งที่เป็นอสังขตธรรม ได้แก่ นิพพานและอวกาศ ไม่เป็นไปตามกฎอภิปัจจยตา เพราะอวกาศและนิพพานไม่ได้อาศัยกาลเป็นบ่อเกิด แต่อวกาศและนิพพานมีอยู่เป็นอยู่โดยอิสระ กระนั้น นิพพานก็มีสภาวะพิเศษต่างไปจากอวกาศที่เป็นอสังขตธรรมเช่นกัน ตรงที่นิพพานเป็นภาวะจิตที่มีอยู่เป็นอยู่เอง แต่อวกาศไม่ใช่ภาวะจิตที่มีอยู่เป็นอยู่เอง เมื่อพุทธปรัชญาเถรวาทสำนักนี้เห็นว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 17/90/172) จึงมักหมายถึง “ธรรม” ที่เป็นสังขตธรรมคือ จิต เจตสิก ชันธ ธาตุ ด้วยว่าสังขตธรรมเหล่านี้

เป็นธรรมที่เปลี่ยนแปลงตามหลักปัจจุสมุปบาท และเป็นธรรมตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

4. ความแตกต่างของทัศนะว่าด้วยความมีอยู่ของสรรพสิ่งในพุทธปรัชญาสามสำนัก
การวิเคราะห์ความมีอยู่ของสรรพสิ่งในพุทธปรัชญาสามสำนักข้างต้น วิเคราะห์ได้ว่า สำนักพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาลีมีทัศนะว่าด้วยความมีอยู่ของสรรพสิ่งแย้งกับสรวาสติวาทในประเด็นความมีอยู่จริงตลอดกาลของสรรพสิ่งทั้งปวง ด้วยเห็นว่า สรรพสิ่งไม่มีแก่นสาร สรรพสิ่งเป็นธรรมที่ไม่มีตัวตน สรรพสิ่งเป็นอนัตตา โดยแย้งเหตุผลกับสรวาสติวาทในหลายประเด็น (พระไตรปิฎกภาษาไทย 37/282-300/175-236) เช่น สรรพสิ่งเป็นเพียงขั้น 5 ถ้าขั้น 5 มีอยู่จริงทั้งสามกาล ขั้น 5 ก็ไม่ใช่ขั้น 5 อีกต่อไป แต่จะเป็นขั้น 15 เพราะมีขั้นในอดีต 5 ขั้นในปัจจุบัน 5 และขั้นในอนาคต 5 เป็นต้น ถ้าสิ่งที่เป็นอดีตไปแล้วและสิ่งที่เป็นอนาคตยังไม่เกิดถือว่ามิอยู่ พระอรหันต์ที่หลุดพ้นไปแล้วก็จะมีกิเลสอยู่ (กิเลสก็เป็นธรรมอย่างหนึ่ง) และแม้ว่าจะละกิเลสได้แล้วหรือดับขั้นแล้ว การละกิเลสและการดับขั้นก็จะเป็นเพียงแค่ว่าคำพูด เพราะในความเป็นจริงขั้น 5 มีอยู่ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต (สมาลี มหณรงค์ชัย, 2548) พุทธปรัชญาเถรวาทสำนักนี้จึงยอมรับการมีอยู่ของสังขตธรรมที่เป็นปัจจุบันขณะเท่านั้น การที่พุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาลีเห็นว่า สรรพสิ่งเป็นอนัตตาก็ดูเหมือนจะสอดคล้องกับทัศนะของเสาตรานติกะที่เห็นว่า สรรพสิ่งทั้งปวงเป็นความว่าง แต่ความว่างในทัศนะเสาตรานติกะเป็นความว่างของทุกสรรพสิ่งทั้งสังขตธรรมและอสังขตธรรม ในลักษณะเกิดขึ้นแล้วดับไปโดยไม่ปรากฏลักษณะการตั้งอยู่ให้รับรู้ได้ด้วยประสบการณ์ แต่พุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาลีเห็นต่างไปว่า แม้สรรพสิ่งเป็นอนัตตา แต่มนุษย์สามารถรับรู้การเกิดขึ้น การตั้งอยู่ และการดับไปของสรรพสิ่งได้

เวลากับความมีอยู่ของสรรพสิ่ง

ประเด็นนี้ต้องการวิเคราะห์ว่า ความมีอยู่ของสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์กับเวลาอย่างไร เพื่อหาคำตอบว่า แท้จริงแล้ว เวลาในพุทธปรัชญาเถรวาทมีอยู่หรือไม่ หากเวลา มีอยู่ เวลา มีอยู่แบบภววิสัยหรือแบบอภววิสัย? โดยจะเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ประเด็นนี้ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทยุคสันสกฤตคือสรวาสติวาทและเสาตรานติกะเสียก่อน แล้วค่อยวิเคราะห์ทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาลี

ความหมายของเวลาและแนวคิดความมีอยู่ของสรรพสิ่งในทัศนะของสรวาสติวาทและเสาตรานติกะดังความข้างต้นนั้นวิเคราะห์ได้ว่า สรวาสติวาทถือว่า “สรรพสิ่งมีอยู่จริง” สรรพสิ่งคือ “ธรรม” (dharma) มีอยู่ทั้งอดีตธรรม ปัจจุบันธรรม และอนาคตธรรม หมายความว่า ธรรมอันเป็นสังขตธรรมซึ่งประกอบด้วยลักษณะที่ปรากฏและสภาวะที่เป็นแก่นมีอยู่จริง ความ

มีอยู่จริงของธรรมนี้เมื่อกล่าวโดยลักษณะของธรรมจะมีอยู่จริงเพียงปัจจุบันกาล สภาพที่เป็น
แก่นแห่งธรรม คือ จิต เจตสิก ชันธ ธาตุ มีอยู่จริงทั้งปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคตกาล
ส่วนอสังขตธรรม คือ นิพพานมีอยู่จริงตลอดกาล กล่าวคือ ความมีอยู่ของธรรมที่เป็นลักษณะ
ของธรรม อันเป็นสังขตธรรมหรือธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งได้ เช่น จิต เจตสิก รูป ชันธ หรือธาตุ
มีอยู่จริง โดยมีอยู่จริงทั้งปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคตกาล และสภาวะแห่งธรรมหรือ
อสังขตธรรมอันเป็นแก่นธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ เช่น นิพพาน เป็นสัจธรรมที่มีอยู่จริงตลอด
ทั้งปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคตกาล หมายความว่า สภาวะแห่งธรรมหรือแก่นธรรมเป็น
สิ่งที่มีศักยภาพในการสืบต่อถึงกันได้ทั้งปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคตกาล ตัวอย่างเช่น
เด็กชายยืมเป็นอดีตของนายยืมวัยรุ่นที่เป็นปัจจุบัน และนายยืมวัยชราจะเป็นอนาคตของนาย
ยืมวัยรุ่นที่เป็นปัจจุบัน ความเป็นเด็กชายของนายยืม ความเป็นวัยรุ่นของนายยืม และความ
เป็นวัยชราของนายยืม เป็นเพียงลักษณะของธรรมที่ปรากฏ จึงไม่มีความเที่ยง และเป็นจริง
เพียงปัจจุบันกาลที่เป็นนายยืมวัยรุ่นซึ่งเป็นปัจจุบันของนายยืม โดยแก่นของธรรมที่ปรากฏ คือ
จิต เจตสิก รูป ชันธ ธาตุ ที่ประกอบเป็นเด็กชายยืม นายยืมวัยรุ่น และนายยืมวัยชรา มีอยู่จริง
ทั้งสามกาล ทั้งอดีตกาลที่เป็นเด็กชายยืม ปัจจุบันกาลที่เป็นนายยืมวัยรุ่น และอนาคตกาลที่
เป็นนายยืมวัยชรา แม้ว่าวันหนึ่งนายยืมอาจเสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุ แต่สภาวะแห่งแก่นของธรรม
คือ จิต เจตสิก รูป ชันธ ธาตุ จะยังมีสืบเนื่องต่อไป

เหตุที่สรวาสติวาทมีทัศนะว่า แก่นของธรรมมีอยู่จริงทั้งสามกาลนั้นมีไว้เพื่อเป็นเหตุผล
รองรับแนวคิดที่ว่าด้วยกรรม กล่าวคือ หากแก่นของธรรมไม่มีอยู่จริงแล้ว จะอธิบายกรรมและ
ผลของกรรมได้อย่างไร ในเมื่อกรรมมีการส่งผลข้ามภพข้ามชาติ เมื่อกรรมส่งผลข้ามภพชาติ
แสดงว่า แก่นของธรรมย่อมมีอยู่ในกรรม

จะเห็นว่า ความมีอยู่ของธรรมตามกาลในทัศนะสรวาสติวาทสะท้อนความมีอยู่ของ
เวลาในความหมายของมิติที่สรรพสิ่งเกิดขึ้นนั้นอย่างชัดเจน กล่าวคือ ความมีอยู่ของธรรมตาม
กาล อันหมายถึงความมีอยู่จริงของสังขตธรรมอันเป็นสภาวะแห่งธรรมคือ จิต เจตสิก รูป ชันธ
ธาตุ และอสังขตธรรมคือนิพพาน มีอยู่จริงทั้งอดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล ความมี
อยู่จริงของธรรมทั้งสามกาลนี้ได้สื่อความถึงความมีอยู่จริงของมิติกาลทางภววิสัย (Objective
Time) หรือมิติกาลทางกายภาพ (Physical Time) ว่า ธรรมทั้งปวงทั้งที่เป็นสังขตธรรม
และอสังขตธรรมมีอยู่จริงได้ ต้องมีมิติกาลทางภววิสัยหรือกาลทางกายภาพเป็นฐานหรือบ่อเกิด
ของธรรมทั้งปวงนั้นเสียก่อน จึงจะกล่าวได้ว่าธรรมทั้งปวงนั้นมีอยู่ หากไร้มิติกาลอันเป็นมิติที่
สรรพสิ่งเกิดขึ้นนั้นเสียแล้ว จะกล่าวได้อย่างไรว่าธรรมมีอยู่ เมื่อธรรมทั้งปวงมีอยู่ทั้งสามกาล
จึงกล่าวได้ว่า “กาลมีอยู่”

เมื่อพิจารณาต่อไปว่า “มิติที่สรรพสิ่งเกิดขึ้นนั้น” เป็นมิติทางภววิสัย (Objective Dimension) หรือมิติทางอัตวิสัย (Subjective Dimension) พบว่า มิติที่สรรพสิ่งเกิดขึ้นนั้น เป็นไปได้ทั้งมิติทางภววิสัยและมิติทางอัตวิสัย กล่าวคือ สรรพสิ่งเกิดขึ้นที่ขณะว่า แก่นสารของสรรพสิ่งมีอยู่ เมื่อแก่นสารของสรรพสิ่งมีอยู่ แก่นสารย่อมมีบ่อเกิด เมื่อมิติเป็นบ่อเกิดของแก่นสาร สรรพสิ่งย่อมเกิด ย่อมตั้งอยู่ ย่อมเสื่อมสลาย และย่อมดับสูญไปได้ จึงกล่าวได้ว่า มิติทางภววิสัยมีอยู่ มิตินี้เป็นมิตินามธรรมที่มีอยู่ แม้ไม่มีมนุษย์เป็นผู้รับรู้ก็ตาม ส่วนมิติทางอัตวิสัยเป็นมิติที่มีอยู่โดยการรับรู้ของมนุษย์ การเกิดขึ้นของสรรพสิ่งเป็นการเกิดขึ้นในมิติของจิตมนุษย์ การกล่าวว่า ข้าพเจ้าคือมนุษย์หมายถึงจิต โลกแห่งวัตถุมีอยู่หมายถึงวัตถุ สรรพสิ่งหมายถึงจิตและวัตถุ เมื่อกล่าวว่ามีกาลเวลาซึ่งเป็นมิติที่สรรพสิ่งเกิดขึ้นนั้น จึงตีความความหมายของมิติที่สรรพสิ่งเกิดขึ้นนั้นว่าเป็น มิติทางอัตวิสัยอันเป็นมิติที่มีอยู่โดยการรับรู้ของมนุษย์ หรือมีอยู่เป็นอยู่โดยจิตมนุษย์ จิตมนุษย์ใน แง่นี้จึงเป็นมิติที่สรรพสิ่งเกิดขึ้น แต่จิตมนุษย์นี้ไม่ได้หมายถึงพระเจ้าเช่นที่ชนะของพราหมณ์ฮินดู แต่เป็นจิตมนุษย์ที่เป็นบ่อเกิดหรือมิติของจิตและวัตถุในการรับรู้ นั่นเอง

ส่วนเสาตรานติกะมีที่ชนะว่า เวลาหรือกาลมีอยู่เพียงปัจจุบันกาล ส่วนกาลที่เป็นอดีต กาลและอนาคตกาลไม่มีอยู่ สิ่งที่มีอยู่มีเพียงปัจจุบันกาลเท่านั้น เหตุผลที่เสาตรานติกะมีที่ชนะเช่นนี้ต้องมองย้อนกลับไปหาแนวคิดพื้นฐานของเสาตรานติกะที่กล่าวไว้ว่า “สรรพสิ่งว่าง” ซึ่งเกิดจากการตีความคำว่า “อนัตตาหรืออนัตตตา” ให้มีนัยเท่ากับคำว่า “ศูนย์หรือศูนย์ตา” อันเป็นเหตุให้ เสาตรานติกะเห็นว่า “สรรพสิ่งเกิดดับ” มิใช่ “สรรพสิ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป” และเห็นว่า “...ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นแล้วตั้งอยู่ได้แม้เพียงชั่วขณะ สรรพสิ่งมีแต่การเกิดดับ ธรรมจึงมีความไม่เที่ยง ดำรงอยู่ในฐานะเดิมไม่ได้ และไม่มีแก่น (อัตตา) เป็นฐานรองรับ (พระศรีศัคมภีรญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), 2556) แนวคิดพื้นฐานนี้ทำให้เสาตรานติกะมีที่ชนะว่า สรรพสิ่งทั้งที่เป็นสังขตธรรมและอสังขตธรรม ทั้งที่เป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา และสรรพสิ่งที่ เป็นธรรมคือรูป นาม ชันธ์ ธาตุ มีลักษณะพลวัต ไม่เที่ยง สามารถลดทอนไปจนถึงจุดสูงสุดอันไร้สภาวะแห่งธรรมได้ ความมีอยู่ของกาลในทัศนะของเสาตรานติกะจึงอิงได้กับความมีอยู่ของ ธรรมในปัจจุบันกาลเท่านั้น ส่วนกาลที่เป็นอดีตและกาลที่เป็นอนาคตไม่มีอยู่ เพราะธรรมซึ่งเป็นพฤติกรรมแสดงของกาลไม่มีอยู่ เวลาในเสาตรานติกะจึงมีอยู่เพียงปัจจุบันกาลด้วยเหตุนี้

ฉะนั้น เมื่อวิเคราะห์ต่อไปว่า เวลาในทัศนะเสาตรานติกะมีอยู่แบบภววิสัยหรือแบบ อัตวิสัย พบว่า เวลาในทัศนะนี้มีอยู่แบบอัตวิสัย (Subjective Time) เพราะเป็นเวลาที่ขึ้นอยู่กับ การรับรู้ของมนุษย์ แม้ว่าโดยประสบการณ์แล้วมนุษย์มีอาจรับรู้การตั้งอยู่ของสรรพสิ่งได้ แต่มนุษย์รับรู้การมีอยู่ของเวลาที่เป็นปัจจุบันขณะนั้นได้ ความมีอยู่ของเวลาเช่นนี้ นักวิชาการบางคนจึงกล่าวว่า เวลาเป็นนามธรรมวัดของความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งอันเป็นวัตถุแห่งความ

12 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562)

สำนึกของมนุษย์ ซึ่งเกิดจากจิตและโครงสร้างทางภาษาของมนุษย์ (Amar Singh, 2007) นั่นเอง

การวิเคราะห์ปัญหาว่าด้วยความมีอยู่ของเวลาในพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาลีกับความมีอยู่ของสรรพสิ่งอันเป็นปรมาณธรรมซึ่งเป็นอนัตตานั้น เมื่อวิเคราะห์โดยกาลกำหนดอันเป็นเวลานามธรรม จะเห็นว่า เวลาที่มีอยู่ในลักษณะเลื่อนไหลไปไม่รู้จบ เวลาเป็นไปเช่นนั้นตลอดกาล ความมีอยู่ของเวลาที่ไหลเลื่อนไปนั้นถือเป็นเวลานามธรรมที่มีอยู่จริงและมีอยู่อย่างเป็นอิสระจากสิ่งต่างๆ ในเอกภพ (สมภาร พรหมทา, 2546) เวลานี้จึงเป็นเวลาแบบภววิสัย อธิบายได้ด้วยปรมาณธรรมที่มีความเปลี่ยนแปลงตามหลักปัจจุสมุปบาทและเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์

ฉะนั้น ความมีอยู่ของเวลาที่เป็นปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคตกาล ย่อมถือเป็นเวลาแบบอัตวิสัยด้วย เพราะมนุษย์เป็นผู้วัดความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์หรือธรรมที่เป็นปัจจุบัน เหตุการณ์หรือธรรมที่เป็นอดีต และเหตุการณ์หรือธรรมที่เป็นอนาคต แม้แต่การเกิดขึ้นชั่วขณะนั้น ก็จัดเป็นเวลาแบบอัตวิสัยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาลีให้ความสำคัญกับความมีอยู่ของเหตุการณ์หรือธรรมที่เป็นปัจจุบันกาลเช่นเดียวกับทัศนะของสោตรวาทิกะที่เห็นว่าปัจจุบันกาลเท่านั้นมีอยู่ แต่พุทธปรัชญาเถรวาทสำนักนี้เห็นต่างกับสោตรวาทิกะในแง่ที่ว่า สรรพสิ่งมีการเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป แต่สោตรวาทิกะเห็นเพียงว่า สรรพสิ่งมีการเกิดดับไปอย่างรวดเร็ว จนรับรู้ความตั้งอยู่ของสรรพสิ่งไม่ได้

สำหรับความมีอยู่ของปรมาณธรรมที่เป็นอสังขตธรรมคือนิพพานและอวกาศนั้น พุทธปรัชญาสำนักนี้มีทัศนะว่า นิพพานและอวกาศเป็นปรมาณธรรมที่ไม่ขึ้นอยู่กับกาล กล่าวคือ เวลาแบบภววิสัยจะมีอยู่หรือไม่มีอยู่ก็ไม่ได้มีผลต่อการมีอยู่ของนิพพานและอวกาศ เพราะนิพพานและอวกาศ มีอยู่เป็นอยู่เช่นนั้นเอง นิพพานและอวกาศจึงเป็นนิรันดร์ กระนั้น มนุษย์สามารถใช้ปัญญาญาณในการปฏิบัติธรรมตามกาลเพื่อบ่มงูสู่การบรรลุนิพพานได้ โดยอาศัยกาลแบบอัตวิสัยเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติธรรมผ่านญาณ 3 ดังคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่กล่าวถึงธรรม 3 ไว้ความว่า “ธรรม 3 ประการที่ควรให้เกิดขึ้นคือ ญาณ 3 ได้แก่ อดีตังสญาณ (ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีต) อนาคตังสญาณ (ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต) ปัจจุบันนังสญาณ (ญาณหยั่งรู้ส่วนปัจจุบัน)” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 11/353/374) ธรรม 3 นี้ จึงแสดงกาลแบบอัตวิสัยทั้งที่เป็นอดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาลอย่างชัดเจน

นอกเหนือจากนี้ ความมีอยู่ของเวลาในสรรพสิ่งตามกาลแบบอัตวิสัย พุทธปรัชญาเถรวาทยังมองเป็นเรื่องของขณะ ที่ไม่สัมพันธ์กับอดีตและอนาคต ดังข้อความว่า “ขณะอย่าได้ล่วงเธอทั้งหลายไปเสีย เพราะว่าผู้ล่วงขณะเสียแล้ว” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 24/327/298)

และว่า “ก็บุคคลผู้มีปัญญาเฟื่องฟู มีชีวิตอยู่วันเดียวประเสริฐกว่าบุคคลผู้ไร้ปัญญามีจิตไม่มั่นคง มีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 24/18/21)

วิพากษ์ความมีอยู่ของเวลาในพุทธปรัชญาเถรวาท

แนวคิดความมีอยู่ของเวลาในทัศนะสรวาสติกะที่กล่าวไว้ว่า “เวลาเป็นมิติซึ่งสรรพสิ่งเกิดขึ้น” “เวลาคือกาล 3” “เวลา มีอยู่ทั้งอดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล” และ “เวลา มีอยู่ทั้งแบบภววิสัยและอตวิสัย” ผู้เขียนมีข้อวิพากษ์ว่า การที่สรวาสติกะยืนยันแนวคิดความมีอยู่ของเวลาทั้งแบบภววิสัยและอตวิสัยทั้งปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคตกาลนั้น แม้จะเป็นไปเพื่อแก้ไขปัญหาการอธิบายการมีอยู่ของปรมัตถธรรมและกรรมของมนุษย์ แต่ก็ทำให้แนวคิดของสรวาส-ติกะกลายเป็นสัจตทฤษฎี ที่ยอมรับความมีอยู่ของธรรมที่เที่ยงแท้ถาวร อันมีลักษณะคล้ายกับแนวคิดที่ว่าด้วย “อตต” หรือ “อาตมัน” ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งแย้งกับหลักการของพระพุทธศาสนาที่เห็นว่า ไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้ถาวร ทุกสรรพสิ่งเป็นอนัตตา การที่สรวาสติกะเห็นว่า สรรพสิ่งเที่ยงแท้และมีอยู่ตลอดกาลจะไม่สามารถอธิบายความหลุดพ้นจากทุกข์หรือความสิ้นไปจากอาสวกิเลสได้ เพราะทุกข์เช่นชั้น 5 เป็นสังขตธรรมหนึ่งที่มีอยู่ตลอดกาล มนุษย์จึงไม่สามารถบรรลุสุญนิพพานได้ ขณะเดียวกัน สังขตธรรมคือจิต เจตสิก ชั้น ๓๓ ย่อมมีแก่นสารตามธรรมในแบบที่ต่างกัน และอสังขตธรรมคือนิพพานก็ย่อมมีแก่นสารตามธรรมต่างไป เมื่อเป็นเช่นนี้ การเชื่อมต่อของกรรมและธรรมเพื่อการบรรลุสุญนิพพานจึงมีอาจเกิดขึ้นได้ แนวคิดของสรวาสติกะจึงไม่มีเหตุผลในการอธิบายการเชื่อมต่อของกรรมของมนุษย์และธรรมตามความเป็นจริงได้

ส่วนแนวคิดความมีอยู่ของเวลาในทัศนะเสาตรานติกะที่กล่าวไว้ว่า “เวลา มีอยู่เพียงปัจจุบันขณะ” และ “เวลา มีอยู่แบบอตวิสัย” เป็นการโต้แย้งทัศนะของสรวาสติกะเรื่องการมีอยู่ตลอดกาลของธรรม แต่การที่เสาตรานติกะเห็นว่า ธรรมตามกาลมีอยู่เพียงปัจจุบันขณะ และมีลักษณะพลวัต ไม่เที่ยง และดับสูญ ก็ทำให้เป็นมีปัญหาคือความเป็นเหตุเป็นผลในการรับรู้ธรรมในปัจจุบันขณะนั้นของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ไม่อาจรู้ธรรมตามกาลได้ มนุษย์จะพัฒนาตนเพื่อบรรลุสุญนิพพานได้อย่างไร

สำหรับแนวคิดความมีอยู่ของเวลาในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาลีที่กล่าวไว้ว่า “เวลา คือ กาลกำหนด” “เวลา คือ หน่วยวัดความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง” “เวลา ในพุทธปรัชญาเป็นได้ทั้งเวลาแบบภววิสัยและแบบอตวิสัย” “เวลาแบบภววิสัยเป็นเวลาที่ไหลเลื่อนไปของสรรพสิ่งตามกฎที่ปัจจุบันจายตา” และ “เวลาแบบอตวิสัยเป็นเวลาในการรับรู้ธรรมของมนุษย์” ทำให้แนวคิดที่ว่าด้วยความมีอยู่ของเวลาในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทสำนักนี้รองรับการกระทำเพื่อบรรลุสุญนิพพานของมนุษย์ได้ เพราะเวลาในการรับรู้ธรรมเป็นเวลาแห่งสติ

14 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562)

การสำนึกรู้ของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีสติสำนึกรู้วาระของธรรมตามกาลได้ถูกต้อง จะมีผลต่อการกระทำของมนุษย์ที่ถูกต้องด้วย

บทสรุป

แนวคิดที่ว่าด้วยความมีอยู่ของเวลา (Existence of Time) ในทัศนะของสำนักพุทธปรัชญาเถรวาทยุคสันสกฤต ได้แก่ สำนักสรวาสตีวาท และสำนักเสาตรานติกะ และแนวคิดที่ว่าด้วยความมีอยู่ของเวลาในสำนักพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาฬีมีความต่างกัน กล่าวคือ สำนักสรวาสตีวาท มีแนวคิดที่ว่า เวลา มีอยู่ทั้งแบบภววิสัยและแบบอตวิสัย และเวลา มีอยู่ตลอดกาล 3 คือ อดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล โดยมีปรมาณธรรมคือสังขตธรรมและอสังขตธรรมเป็นหลักฐานยืนยันการมีอยู่ของเวลา แต่สำนักเสาตรานติกะมีแนวคิดที่ว่า เวลา มีอยู่แบบอตวิสัย เวลา ขึ้นอยู่กับการรับรู้ของมนุษย์ ความมีอยู่ของเวลา มีความสัมพันธ์กับปรมาณธรรมในปัจจุบันกาล เวลา จึงมีอยู่เพียงปัจจุบันขณะเท่านั้น

สำหรับสำนักพุทธปรัชญาเถรวาทยุคบาฬีมีแนวคิดที่ว่า เวลา มีอยู่ทั้งแบบภววิสัยและแบบอตวิสัย เวลา มีอยู่แบบภววิสัย คือ เวลา ธรรมชาติตามกฎอิทัปปัจจยา คล้ายกับโครงข่ายรองรับปรมาณธรรมหรือสรรพสิ่ง เวลา มีอยู่แบบอตวิสัย คือ เวลา ที่ขึ้นอยู่กับการรับรู้ธรรมตามกาลของมนุษย์ ทั้งที่เป็นอดีตธรรม ปัจจุบันธรรม และอนาคตธรรม พุทธปรัชญาเถรวาทสำนักนี้จึงให้ความสำคัญกับเวลาปัจจุบันที่สัมพันธ์กับการกระทำตามกาลที่ถูกต้อง เพราะการกระทำตามกาลที่ถูกต้องเป็นการสำนึกรู้ในปรมาณธรรมอันก่อปรด้วยสังขตธรรมและอสังขตธรรม นั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ วันจันทร์). (2556). **พุทธปรัชญา**. พระนครศรีอยุธยา :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช**

วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมภาร พรหมทา. (2546). **ความเร้นลับของเวลา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ศยาม.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2548). **พระนาครชุนะกับคำสอนว่าด้วยทางสายกลาง**.

กรุงเทพมหานคร : ศยาม

Amar Singh. (2007). **The Sautrāntika Analytical Philosophy**. 2nd. Delhi: R.K. Offset.

- Banerjee, A.C. (1994). "The Sarvāstivāda School of Buddhist Thought", In **The arvāstivāda and Its Tradition.** ed. by Sanghasen Singh. Delhi: Delhi University, 1994.
- Kalupahana, D.J. (1991). "The Buddhist conception of time and temporality" in **Essays on Time in Buddhism.** edited by Prasad H.S., Delhi: Sri Satguru Publication.
- Kalupahana, David J. (1974). "The Buddhist conception of time and temporality" in **Philosophy East and West 24**, no. 2, APRIL 1974, by The University Press of Hawaii.

แนวทางการเสริมสร้างความเพียรแก่เยาวชนไทยในสังคมปัจจุบัน
THE WAY OF PERFECTION IN EFFORTS FOR THAI CHILDREN IN
CONTEMPORARY SOCIETIES

พระครูพินัยสังฆการ (สมชาย จิตตคุตโต)

Phrakhruphinaisangkakharn (Somchai Cittakutto)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: sorasa175@hotmail.com

บทคัดย่อ

ความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืนของประเทศชาติ ส่วนหนึ่งเกิดจากคุณภาพของเยาวชนในประเทศ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเยาวชนจึงควรมีเป้าหมายที่สอดคล้องกันทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และอารมณ์ ในมิติทางหลักพุทธศาสนา การฝึกฝนพัฒนา ให้เยาวชนมีนิสัยขยันหมั่นเพียร หรือที่เรียกว่ามีวิริยบารมี ซึ่งเป็นองค์ประกอบข้อหนึ่งในบารมี 10 อันเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตจากชีวิตปุถุชนสู่ความเป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา บารมี แปลว่า เต็มเปี่ยม, ทำให้เต็มเปี่ยม, ทำให้เพียบพร้อม วิริยะ แปลว่า ความพากเพียร มีความหมายที่กว้างขวางตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ เช่น มีความเพียรในการศึกษาเล่าเรียน มีความเพียรในการประกอบสัมมาชีพ เป็นต้น ความเพียรที่นับว่ามีคุณค่ามากที่สุดคือความเพียรในการละกิเลส โดยใช้หลักวิริยะหรือความพากเพียรตามหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ส่วนแนวคิดในการปลูกฝังและเสริมสร้างให้เยาวชนบำเพ็ญวิริยบารมี อาจเริ่มต้นด้วยการชี้ให้เยาวชนเห็นประโยชน์ของความเพียรอันเป็นบันไดสู่ความสำเร็จในชีวิตทั้งทางด้านการเรียน การงาน อุดมการณ์ และความสำเร็จในชีวิต การเสริมสร้างวิริยบารมีจึงมีผลดีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต จิตใจ และสังคมสิ่งแวดล้อมที่เยาวชนต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน

คำสำคัญ: วิริยบารมี, เยาวชนไทย

Abstract

The sustainable development of state is up to quality of the youth in the country. Improving the quality of life of young people should have the corresponding physical, mental, social and emotional dimension. In Buddhist perspective, the improving up youth people as to have perfection of effort or it is called Viriyaparami in Buddhist doctrines of the ten perfections. Actually, it is the tools for improving the worldly person to be a enlightened one in Buddhism. The definition of Parami means perfection, full completion of the goodness. In other hand, the term of Viriya refers to the effort and has various widely meaning; it up to the established purposing. The most importance of efforts is the perfection of effort for defilements destroying; according to practicing of the 37 Bhodhipakkhiya-Dhammas in Buddhism. The concept of the way of perfection in efforts for Thai children maybe organize to advice the youths in seeing the benefits of effort's improving; for example, the successes of education working vision and life will occurred by perfection for efforts. Therefore, the perfection for efforts is influences for life quality's development; it is separate for mental social and environmental development whole the youths have to visit in daily life.

Keywords: Perfection Cultivation for Efforts, Thai Children

บทนำ

เยาวชน คือ ผู้ที่มีอายุเกิน 15 ปีบริบูรณ์แต่ไม่ถึง 18 ปีบริบูรณ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) หรือบุคคลที่มีพัฒนาการของวัย ตั้งแต่ระยะแรกจนถึงอายุไม่เกิน 25 ปี (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2550) แต่บางสังคมเยาวชน อาจมีอายุมากกว่านี้ ขึ้นอยู่กับค่านิยมแต่ละวัฒนธรรม ลักษณะของเด็กและเยาวชนวัยนี้จะรุนแรงและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องจากความเจริญเติบโตของต่อมต่างๆ และความจำเป็นในการปรับตัวใหม่ บางครั้งจึงทำให้เด็กและเยาวชนเกิดอารมณ์แปรปรวนได้ง่าย อารมณ์ในเด็กวัยนี้จะปรากฏลักษณะเด่นๆ สรุปได้ดังนี้ 1) มีความรุนแรง หากได้รับความกระทบกระเทือนใจแม้เพียงเล็กน้อย ก็แสดงพฤติกรรมที่รุนแรงได้ เช่น เมื่อถูกญาติผู้ใหญ่ตำหนิหรือการแสดงความคิดเห็นที่ไม่ตรงกับตนจะแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบทันที บางทีก็หนีออกจากบ้าน บางคนผิดหวังมาก อาจฆ่าตัวตายได้ 2) อารมณ์ที่ไม่คงที่ อารมณ์จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว บางทีก็กำลังดีใจ

18 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562)

แต่ถ้าไม่พอใจหรือได้รับเรื่องกระทบกระเทือนจิตใจก็เสียใจได้ง่าย บางครั้งดูเหมือนว่าเป็นคนชอบเอาแต่ใจตนเองเป็นหลัก ลักษณะอารมณ์จึงผันแปรอย่างรวดเร็ว 3) มีอารมณ์ค้าง อารมณ์เศร้าเสียใจ เช่น ผิดหวังในเรื่องการเรียนหรือคนรักก็แสดงอารมณ์เศร้าหมอง ห่อเหี่ยว และอารมณ์เหล่านี้จะมีผลกระทบไปถึงเรื่องอื่นๆ อีกด้วย (กระทรวงสาธารณสุข, 2548)

การปลูกฝังหรือพัฒนาความขยันหมั่นเพียร เป็นการพัฒนาคูณธรรมและจริยธรรมขั้นพื้นฐานด้านหนึ่งที่ต้องปลูกฝังให้แก่เด็กและเยาวชนในสังคม เนื่องจากวัยเด็กและเยาวชนยังไม่สามารถเข้าใจถึงคุณธรรมและจริยธรรมขั้นสูงได้อย่างลึกซึ้ง ดังนั้นการวางรากฐานการพัฒนาความขยันหมั่นเพียรจึงเป็นการปูพื้นฐานและการเสริมสร้างลักษณะนิสัยที่ดีงาม มีลักษณะความขยันหมั่นเพียรที่ควรจะได้รับมากที่สุดได้แก่ ความขยันหมั่นเพียรในด้านการศึกษเล่าเรียน การปฏิบัติงานของตนเอง และการช่วยเหลืองานในครอบครัวและโรงเรียน ความขยันหมั่นเพียรขั้น พื้นฐานเหล่านี้ มีความเกี่ยวข้องกับเด็ก เยาวชนและสังคมอย่างเห็นได้ชัด (กองวิจัยการศึกษา กรมวิชาการ, 2544) และสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา 6 (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542, 2560) ที่กำหนดไว้ว่าการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้คุณธรรมจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข และการจัดการกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จัด เนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล การฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้มีทักษะ มีเจตคติที่ดีมีความคิดสร้างสรรค์มีพฤติกรรมที่ดีมีบุคลิกภาพที่ดีเห็นคุณค่าและดำรงไว้ในความมั่นคงของชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ตามระบอบประชาธิปไตย

การสร้างอนาคต ก็เหมือนการสร้างบ้าน สร้างเจดีย์ เราต้องสร้างฐานให้มีความมั่นคงเสียก่อน ถ้าเราสร้างรากฐานไม่ดี ก็อาจทำให้ชีวิตพังทลาย แต่ถ้าเรา วางรากฐานที่ดี ในเบื้องต้น เมื่อบั้นปลาย ก็จะสามารถสร้างได้ง่ายนั่นเอง ความเพียรที่แท้จริง คือ เครื่องมือสร้างความสำเร็จของจริง สรุปความได้ว่า เราจะนำหลักการนี้ไปใช้ โดยการทำงาน เพื่อสร้างงาน สร้างอนาคต เราจะต้องทำด้วยความเพียร พยายามอย่างสม่ำเสมอ ทำไปตลอดไม่หยุด แต่ไม่หักโหม ทนอยทำเพราะเมื่อเราเพียรพยายามอย่างแท้จริง ไม่มีสิ่งใดจะตอบแทนเราคืนมาได้ นอกไปเสียจาก ความสำเร็จ จึงควรเสริมสร้างความเพียรให้แก่เยาวชน เพราะการพัฒนา ลักษณะนิสัยความขยันหมั่นเพียร เป็นการพัฒนาพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน ให้สามารถทำกิจวัตรประจำวันของตนเองได้อย่างอิสระ และเป็นการฝึกความกระตือรือร้น พยายามเอาใจใส่

สม่ำเสมอต่อเนื่อง เมื่อเด็กมีลักษณะนิสัยด้านความขยันหมั่นเพียร ย่อมจะส่งผลต่อ ลักษณะนิสัยด้านความอดทน และมีความมานะอดสาหะตามมา (ธีราพร กุลนันทน์, 2544)

ดังนั้น แนวทางการเสริมสร้างความเพียรให้แก่เยาวชน ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ อันจะนำพาให้เยาวชนที่เป็นอนาคตของชาติ มีความขยันหมั่นเพียร ร่วมกันสร้างชาติ สร้างอนาคตของชาติ ให้เจริญทัดเทียมนานาชาติได้

ปัญหาการขาดความเพียรในสังคมไทย

สถานการณ์ปัญหาเด็กและเยาวชนในสังคมไทยนับวันจะรุนแรงมากขึ้น ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่แข่งขันกันอย่างเสรี ต่อสู้กันทางการตลาด กระตุ้นและเร่งเร้าให้ผู้คนนิยมการบริโภคผ่านสื่อเทคโนโลยีต่างๆ รวมทั้งวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ทำให้โครงสร้างของสังคมไทยอ่อนแอ ต้นทุนทางสังคม ศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมไทย ที่เป็นเอกลักษณ์ แสดงให้เห็นความเป็นตัวตนของไทยถูกละเลยและถูกปฏิเสธจากเด็กและเยาวชน เด็กและเยาวชนส่วนหนึ่งจึงได้รับการหล่อหลอมจากบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม ส่งผลให้เยาวชนมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนเสี่ยงต่อการทำผิดกฎหมายและศีลธรรมอันดีงาม มีค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์ ขาดคุณธรรม จริยธรรม ในเรื่องความรับผิดชอบ ขาดระเบียบวินัยความขยันหมั่นเพียรและความซื่อสัตย์

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การศึกษา การงาน และชีวิตของมนุษย์ในสังคมอ่อนหย่อน คือความเกียจคร้าน เมื่อเกียจคร้านไม่มีความเพียรเสียแล้ว แม้ว่าการงานที่ทำนั้นใหญ่โตหรือสำคัญเพียงใด ก็ไม่อาจทำให้สำเร็จได้ จึงเข้าลักษณะของความเกียจคร้านไม่มีความเพียรคือไม่ยอมทำอะไร มักจะมีข้ออ้าง เสมอ ๆ ว่า ร้อนนัก หนาวนัก เหนื่อยนัก สายนัก เป็นต้น หรือจะมีสาเหตุอันใดก็ตามที่จะทำให้ไม่ต้องทำการงาน ผลคือการงานที่ทำอยู่จึงไม่ประสบความสำเร็จ ความเกียจคร้านจึงทำให้เกิดความสูญเสียประโยชน์ยิ่งใหญ่ ประโยชน์ทั้งหลายย่อมล่วงเลยหน่วงสวาทละทิ้งการงานโดยอ้างว่า เวลานี้หนาวเกินไป เวลานี้ร้อนเกินไป เวลานี้เย็นเกินไป เป็นต้น (ธีราพร กุลนันทน์, 2544) บางครั้งในส่วนลึกจะเห็นได้ว่า นิสัยเกียจคร้านเฉื่อยเนือยก็เป็นประโยชน์เป็นกลไกที่ช่วยในการหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ทำให้สามารถผัดผ่อนการต้องเผชิญกับสิ่งใหม่ๆ ที่ต้องใช้ความคิดริเริ่ม และพลังผลักดันที่ทำให้ตนต้องเข้าสู่สภาวะของความขัดแย้งกับสิ่งเก่า ทั้งที่มีตัวตนและที่เป็นสภาวะภายในจิตใจ และนี่เองอาจเป็นปัจจัยที่ทำให้มักชอบ ยึดติดอยู่กับสภาพเดิมๆ ที่เคยชิน มากกว่าการริเริ่มทำสิ่งใหม่ และความเกียจคร้าน ถึงแม้ว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ชอบความสะดวกสบายและไม่มีใครอยากลำบากก็ตาม แต่ในสภาพความเป็นจริง บางคนมักอ้างว่า คนขี้เกียจจริงๆ นั้นไม่มี เพียงแต่ว่าคนผู้นั้นโชคไม่ดีที่ยังไม่ได้พบกับงานซึ่งเหมาะสมกับเขาอย่างที่สุดเท่านั้น ทำให้บางคน มีอุปนิสัยที่ไม่ได้

ใส่ใจในหน้าที่ เห็นได้จากการปฏิบัติงานเป็นไปอย่างไม่เต็มที่ติดต่อกันมาช้านาน จากการมาทำงานสายแต่กลับบ้านเร็ว ไม่ตรงเวลาเสมอ แต่พอถึงเวลาเลิกงานจะเลิกงานตรงเวลา หรือบางทีเลิกงานก่อนเวลา อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะอุปนิสัยที่เกียจคร้าน และลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างคนเกียจคร้านกับคนขยันได้ง่ายขึ้น ลักษณะอุปนิสัยที่เกียจคร้านจึงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา และทางแก้ไขความเกียจคร้านคือความเพียรพยายาม

ดังนั้น เด็กและเยาวชนผู้อยู่ในช่วงของการศึกษาควรมีความเพียรขยันมั่นเพียรในการศึกษา เพราะมนุษย์ต่างจากสัตว์ตรงที่มีการศึกษา และชวนขวยแสงหาสิ่งที่ดียิ่งที่สุดจนกระทั่ง สามารถสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ที่เจริญได้ การศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องมีการฝึกฝน แสงหา ความรู้ให้มาก ด้วยจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ไม่หยุดหย่อน ทั้งจากการอ่าน การฟัง การเรียนรู้จาก ประสบการณ์ที่สะสมกันมา และการใช้สติปัญญาคิดไตร่ตรองอย่างฉลาดเพื่อเลือกนำมาใช้ให้ ถูกต้องและเกิดประโยชน์ที่สุด การฝึกฝนให้อ่านออกเขียนได้จึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการศึกษา เป็นการนำไปสู่แหล่งความรู้ที่เป็นตำราและสิ่งอื่นๆ มากมาย มีความเข้าใจตรงกันว่า การศึกษาทำให้คนฉลาดก็เพราะขจัดความเขลาได้ เมื่อชีวิตของคนในสังคมมีการศึกษาที่ดี จะทำให้ได้งานทำที่ดีและหาโภคทรัพย์ได้ง่ายและประสบความสำเร็จได้ จึงมีการชวนขวยหรือสนับสนุนส่งเสริมให้ได้ ศึกษาเล่าเรียน และรัฐก็สนับสนุนสิ่งที่เกื้อกูลต่อการศึกษา ทั้งการขยายโอกาสทางการศึกษาหรือ การปฏิรูปการศึกษา จุดประสงค์ก็เพื่อให้มีโอกาสได้รับการศึกษาและแสวงหาความรู้ตลอดชีวิต หมายถึงการศึกษาที่ ผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตาม อรรถาธิบาย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2546) คนที่มีการศึกษาน้อยและเกียจคร้าน ย่อมต้องทำงานหนักและไม่เป็นที่ชื่นชอบของคนทั่วไปที่ชื่นชอบคนที่มีการศึกษามากกว่า คนเกียจคร้านในการศึกษาจึงยากที่จะประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ เพราะต้องเหน็ดเหนื่อย อาบเหงื่อต่างน้ำจากการใช้แรงงานเป็นส่วนมาก

สังคมไทยรับเอาคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อดำเนินไปสู่วิถีชีวิตที่เหมาะสมและมีความสุข ด้วยการผสมผสานกับแนวคิดเดิมของตนเอง ความเกียจคร้านมีอิทธิพลในระดับแนวคิดคำสอนคือหลักการเรื่องสันโดษและกรรมที่มีผู้เข้าใจผิดและนำไปใช้อย่างไม่ถูกต้อง และมีอิทธิพลในระดับวิถีชีวิตสังคมไทยทั้งปัจเจกบุคคลและสังคม การกระทำเพียงคนเดียวไม่อาจทำให้สังคมเดือดร้อนอย่างมากมายจริง แต่ถ้าเกิดขึ้นและขยายออกไปสู่ผู้อื่นด้วย อิทธิพลความเกียจคร้านย่อมก่อให้เกิดโทษต่อสังคมเช่นกัน การกระทำของบุคคลจึงมีผลต่อทิศทางสังคมที่เฉื่อยชาและชอบเลียนแบบ สังคมไทยจึงมักถูกกล่าวหาว่าเป็นสังคมที่เฉื่อยชาเป็นอย่างมาก คนเกียจคร้านเพราะค่านิยมที่ชอบความสบายมาเป็นเวลานาน ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ เคยชินกับความสบายและชอบทำอะไรที่ตามใจที่ สบายและมักง่าย คนเกียจคร้าน

นจึง เป็นคนที่ถ่วงความเจริญ เพราะมีคนเกียจคร้านมากเกินไป สังคมจึงพัฒนาช้าหรือล่าหลัง ฉะนั้น แนวทางอย่างหนึ่งที่ควรปลูกฝังคือความเพียรพยายามอย่างสม่ำเสมอจนกลายเป็นนิสัย นิสัยของ คนเกียจคร้านก็จะเปลี่ยนเป็นคนเพียรพยายาม การสร้างคุณธรรมอื่นๆ ให้มีขึ้นในใจ ตนเอง และ การส่งเสริมให้มีสภาพแวดล้อมที่ดีที่เกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม

ความเพียรในพุทธศาสนาเถรวาท

ความเพียรในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีหลายหมวดธรรมที่มีความเพียรเป็นตัวขับเคลื่อน นำธรรมอื่นๆ ไปสู่ความสำเร็จในขั้นโลกียะ และบรรลู่ถึงจุดมุ่งหมายสูงสุด ชั้นโลกุตระธรรม หรือถึงสภาวะที่ปราศจากทุกข์ แต่ถึงจะมีความเพียรมากก็ควรระมัดระวังธรรม ที่ตรงข้ามกับความเพียรนั้น คือ ความเกียจคร้าน ความเฉื่อยชา ความท้อแท้ ความประมาท และการอ้างสาเหตุที่จะหลีกเลี่ยงในการทำความเพียร แต่หากเรามีความเพียรต่อสู้ตามวิถีทางแห่งมนุษย์ ไม่อ่อนวอนต่อเทพเจ้า แต่มุ่งหาเหตุผลมาสนับสนุน บุคคลที่ประสบความสำเร็จ ในชีวิตที่เป็นแบบอย่างแก่คนอื่น เช่น พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายที่ได้ทำความเพียร จนสามารถละกิเลสทั้งปวงได้ก็ล้วนอาศัยความเพียรเป็นที่ตั้งทั้งสิ้น ฉะนั้นบุคคลจึงควรมีความ เพียรและละเว้นความเกียจคร้านในการงานทุกอย่างก็จะสามารถฟันทุกข์ไปได้

1. ความหมายของคำว่า “ความเพียร” คำว่า บารมี ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ถูกใช้อย่างแพร่หลายในแง่มุมที่แตกต่างกัน จนบางครั้งทำให้เกิดความสับสนทั้งในด้านความหมาย และความเข้าใจ โดยทั่วไปคำว่า บารมี หมายถึง ธรรมที่บำเพ็ญเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า หรือเรียกว่าบารมีธรรม 10 (ทศบารมี) เช่น ทานบารมี การบำเพ็ญเน้นหนักในเรื่องการบริจาคทาน ศีลบารมี การบำเพ็ญรักษาศีล เป็นต้น การทำความเข้าใจให้กระจ่างชัดและลุ่มลึกถูกต้อง เพื่อให้เกิดเป็นประโยชน์กว้างขวางยิ่งขึ้นจากการศึกษาและการนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมจึงเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างให้เยาวชนยึดหลักความเพียรในการพัฒนาตนเอง เพื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพในอนาคต ความเพียรมีขอบเขตความหมายและความสำคัญที่หลากหลาย

การบำเพ็ญบารมีในแต่ละขั้นนั้นมีประโยชน์และคุณค่าอยู่ในตัวเอง อันผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นได้เอง การบำเพ็ญบารมีในแต่ละประการจะเกิดผลได้ดั่งนั้นผู้ปฏิบัติควรมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง มีความจริงใจ ตั้งใจจริง และมีเป้าหมายในการปฏิบัติ เพื่อเป็นการสร้างความ เข้มแข็งทางจิตใจ เป็นกำลังใจในการต่อสู้ และสามารถแก้ปัญหาชีวิตได้ ซึ่งจะทำให้เกิดปัญญาอย่างแท้จริงที่สามารถนำไปใช้ในการบำเพ็ญบารมี ในแต่ละประการ อันจะปรากฏผลได้อย่างชัดเจน (เรณู ศรีภาค, 2544)

22 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562)

การนำหลักความเพียรมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างให้เยาวชนมีหลักการดำเนินชีวิตตามหลักความเพียร จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องมีการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงลึกทั้งในด้านเนื้อหาและบริบทความหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในบทความนี้ ผู้เขียนได้กำหนดรูปแบบของการศึกษาเรื่องนี้โดยในเบื้องต้นเป็นการศึกษา สืบค้น และวิเคราะห์ ความหมาย ความสำคัญ และลักษณะของความเพียรเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่กระจ่างชัด ครบถ้วน ถูกต้อง จากหลักฐานในพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงแนวคิดทฤษฎีของผู้รู้ทางศาสนา เพื่อเป็นหลักฐานสนับสนุนรูปแบบการเสริมสร้างความเพียรในเยาวชนปัจจุบันในท่ามกลางกระแสสังคมยุคใหม่ที่ท้าทายต่อการพิสูจน์ความจริงของโลกและชีวิต จากตัวอย่างการบำเพ็ญความเพียรของพระโพธิสัตว์จนได้ทรงบรรลุปะมาหายสูงสุดคืออนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ การยึดหลักการสร้างความเพียรเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ในสังคมปัจจุบัน เพื่อให้เกิดผลในเชิงการมีคุณธรรม จริยธรรม จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยอะไรบ้าง และต้องศึกษาทำความเข้าใจหลักการใดบ้างเพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างความเพียรในเยาวชนไทยปัจจุบัน

คำว่า วิริยะ หรือ ความเพียร มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ความบากบั่น ความกล้าแข็ง ความพยายาม จนกว่าจะสำเร็จ บากบั่น ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า วิรย ตรงกับภาษาบาลีว่า “วิริย” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายวิริยะไว้ว่า “หมายถึง ความเพียร ความบากบั่น ความเพียรเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี ความพยายามทำกิจ ไม่ท้อถอยเป็นข้อที่ 5 ในบารมี 10 ข้อ 1 ในโพชฌงค์ 7 ข้อ 2 ในอิทธิบาท 4” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546)

นอกจากนี้ยังมีความหมายจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่ได้กล่าวถึงหลักของความเพียร หรือ ความวิริยะอุตสาหะไว้หลากหลาย สรุปได้ว่า ความเพียร คือความอาจหาญในการทำงาน หรือกิจของผู้อาจหาญในการทำงาน ความจริงบุคคลที่ประกอบวิริยะเป็นผู้อาจหาญในการทำงาน ย่อมสำคัญการงานที่แม้จะใหญ่กว่าเล็ก แม้จะยากกว่าง่าย แม้จะหนักกว่าเบา ไม่คำนึงถึงความยากลำบากของตน ประคับประคองกายกับจิต อยู่เสมอเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ วิริยะจึงทำให้บุคคลเป็นไปอย่างนั้น และเป็นกิจแห่งกายกับจิตของบุคคลที่เป็นไปเหมือนอย่างนั้น (พระคัมภีร์สาราถวิงศ์, 2546)

วิริยะ ตามความหมายอีกนัยหนึ่งคือ สภาวะพึงให้เกิดขึ้นด้วยวิธี คือ นัย กล่าวคืออุปาย ได้แก่ การกระตุ้นเตือนในเบื้องต้นว่า “ผู้มีวิริยะจะไม่สำเร็จอะไรหรือ” วิริยะ คือสภาวะทำให้ผู้ถึงพร้อมด้วยวิริยานั้นชวนชวยเป็นพิเศษ โดยมีประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านเป็นเหตุ วิริยะ ความเป็นแห่งบุคคลผู้กล้าหาญ อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติใด อันบุคคลพึงดำเนินไปตามวิธี เพราะฉะนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า วิริยะ” (คณะกรรมการแผนกตำรา, 2529)

คำว่า วิริยะ (ความเพียร) คือขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2548) คำว่า วิริยะหรือความเพียร ยังหมายถึงการสู้งาน (ความเพียรเห็นเป็นความท้าทายใจสู้ขยัน) คือพากเพียรทำขยันหมั่นประกอบหมั่นกระทำสิ่งนั้น ด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทนเอาธุระไม่ทอดทิ้งไม่ทอดทิ้งก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545) นอกจากนี้ วิริยะหรือความเพียร ยังหมายถึง ความขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน (พระเทพดิลก (ระแบบ จิตฺตญาโณ), 2548)

ปรีชา ช้างขวัญยืน และวิจิตร เกิดวิศิษฐ์ ได้ให้ความหมายว่า วิริยะ คือความเพียรความขยันในการทำงานการใช้ความเพียรมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับประเภทของงานวิริยะเกิดขึ้นตามระดับของฉันทะยังมีฉันทะเพิ่มขึ้นวิริยะก็จะเพิ่มขึ้นตามอุปสรรคของวิริยะคือความเกียจคร้าน ไม่ยอมสู้กับอุปสรรคหรือเหตุการณ์สิ่งแวดล้อมแล้วจึงเลิกไม่ทำงานวิธีแก้ไขคือสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นมากๆ ฉันทะจะช่วยหนุนวิริยะให้กล้าแข็งขึ้นเช่นการคบเพื่อนที่ขยันละเว้นการมั่วสุมกับคนที่เกียจคร้าน (ปรีชา ช้างขวัญยืน และวิจิตร เกิดวิศิษฐ์, 2533)

คำว่า วิริยะ หมายถึง ความขยันหมั่นเพียรกับการทำหน้าที่ทหารที่ตนทำอยู่ งานทุกอย่างจะสำเร็จได้ต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียร ความวิริยะจึงเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่จะนำคุณไปสู่ความสำเร็จได้ ยิ่งกำลังพลขยันเท่าไรผลตอบแทนที่คุณจะได้รับมันก็มีมากเท่านั้น ที่สำคัญความวิริยะจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความรักในงานจากฉันทะนั้นเอง และความวิริยะไม่ใช่งานทำงานแบบเอาเป็นเอาตาย แต่เป็นการหมั่นฝึกฝนตนเองต่างหาก ทั้งนี้มีข้อน่าสังเกตสำหรับคนทำงานร่วมกันคือ จะต้องขยันด้วยกันทั้งหัวหน้าและลูกน้อง ยิ่งผู้เป็นหัวหน้าที่ยังสำคัญมาก ถ้าเป็นคนเกียจคร้าน ลูกน้องก็มักไม่ขยันตาม ถ้าหัวหน้ามีความขยันในหน้าที่การงานของตนเองสามารถดึงลูกน้องให้ขยันขึ้นตามหัวหน้าไปด้วย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงวิริยะไว้ว่า วิริยะ แปลว่า ความอาจหาญ แก้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลู่ถึงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลาเท่านั้นปีเท่านั้นเดือนเขาก็ไม่ทอดทิ้ง กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำ ให้สำเร็จ คนที่มีความเพียร เท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552)

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้คำแปลของวิริยะของอิทธิบาท 4 ไว้ 2 ทาง คือ หนึ่ง แปลว่า ข้อปฏิบัติ ที่ให้รู้ฤทธิ์ อีกอย่างหนึ่งแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ และได้ให้

24 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562)

ความหมายอิทธิบาท 4 ไว้อีกว่า เป็นคุณให้บรรลุความสำเร็จ 4 อย่าง ได้แก่ วิริยะ คือ ความเพียร (สุชีฟ ปุณฺณภาพ, 2541)

ดังนั้น ความเพียร ความแกล้วกล้าที่ไม่เกรงกลัวต่ออุปสรรคใดๆ เป็นความพยายามที่ประกอบไปด้วยความอดสาหะที่จะสร้างบารมีอย่างไม่ย่อหย่อน แม้ว่าจะเกิดอุปสรรคอันใดก็ตาม จะไม่มีคำว่า **ท้อแท้** และ **ท้อถอย** เกิดขึ้นในใจของพระโพธิสัตว์อย่างเด็ดขาด ดังนั้นความเพียร จึงถือเป็นบารมีที่สำคัญที่จะช่วยสร้างและหล่อหลอมอุปนิสัยของพระโพธิสัตว์ ให้มีความกล้าและมีความมุ่งมั่นในการสร้างความสำเร็จยิ่งขึ้นไป

2. ความสำคัญของความเพียร ความเพียรไม่ท้อถอยในสิ่งที่แม้จะยากลำบากสักเท่าไรก็ตาม ซึ่งทุกคนที่เพียรในเรื่องอื่น มีความสามารถในเรื่องอื่น มาแล้ว ก็ให้เห็นได้ว่า ไม่มีอะไรที่จะยากกว่าความเพียร ที่จะละความชั่ว ประพฤติดี และชำระจิตใจให้บริสุทธิ์จากอกุศล เพราะฉะนั้นก็เห็นได้ว่า ความสำเร็จทุกอย่างทั้งในทางโลกและทางธรรม ถ้าไม่มีความเพียรแล้ว ไม่มีทางจะสำเร็จได้เลย แต่ความเพียรในทางโลก ซึ่งเต็มไปด้วย ความต้องการ กับความเพียรในกุศล ซึ่งจะขัดเกลากิเลส ความเพียรในกุศลเพื่อขัดเกลากิเลส ก็ย่อมจะต้องมีความเพียรมากกว่า เพราะว่าปกติแล้ว ก็เป็นผู้ที่เพียรในอกุศล เป็นผู้ที่ไม่เพียรในอกุศลคือ เพียรด้วยความติดข้องต้องการในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ซึ่งทุกคนก็พิสูจน์ได้ว่า เพียรอย่างนี้มาโดยตลอดคือเพียรที่จะได้รูป ด้วยความต้องการในรูปนั้น เพียรที่จะได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ ได้สุข เพราะว่ากว่าจะมีกำลัง ในความเพียรที่จะละ ไม่ใช่เพียรที่จะได้ แต่เพียรที่จะละความติดข้องในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัส ในทุกอย่าง ในลาภ ในยศ ในสรรเสริญสุข ก็เห็นได้ว่าต้องเป็นเวลาที่ยาวนานมาก กว่าที่จะเปลี่ยนความเพียรในอกุศลเป็นความเพียรที่เป็นกุศล

3. วิริยะในหลักธรรมต่างๆ

1) วิริยะในอิทธิบาท 4 อิทธิบาท คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงความสำเร็จ ฌาน อภิญญา มรรค ผล ความสำเร็จโดยบริบูรณ์ ชื่อว่า อิทธิ ได้แก่ ฌาน อภิญญา มรรค ผล ผู้ใดผู้หนึ่งยอมถึงด้วยอาศัยธรรมนั้น ฉะนั้นธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงของผู้นั้น ชื่อว่า ปาธ ได้แก่ องค์ธรรมของอิทธิบาท 4 (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538) ธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงความสำเร็จคือฌาน อภิญญา มรรค ผล ชื่อว่า อิทธิบาท อิทธิบาท มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

ก. ฉันทะ คือ ความพอใจ มีใจรักงานและรักจุดหมายของงาน ต้องการทำงาน ใฝ่ใจรักงานที่ทำอยู่เสมอ และต้องการจะทำให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป ฉันทะนั้นนับว่าเป็นแรงจูงใจสำคัญในอันที่จะก่อให้เกิดการกระทำ ปรากฏชัดที่การมีใจรักในสิ่งที่ทำ อันเกิดจากความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งที่ทำ ถือว่าเป็นสัญญาใจและเป็นใจที่ผูกพัน ศรัทธา และเชื่อมั่นต่อสิ่งที่ทำอย่างเต็มเปี่ยม การมีใจรักถือว่าสำคัญมาก ถ้าเป็นการฝืนใจรัก ฝืนทำไปก็มีแต่จะทุกข์ทรมานตนเองเปล่าๆ แต่

ถ้ามีใจรักและศรัทธาอย่างแรงกล้าแล้ว พลังสร้างสรรค์ก็จะบังเกิดขึ้นกับเราอย่างน่าอัศจรรย์ทีเดียว

ข. **วิริยะ** หรือความเพียร เป็นคุณสมบัติสำคัญที่จะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในเป้าหมายของชีวิต เพราะเป็นเหตุนำความสรรเสริญ และความสุขมาให้ ลักษณะของวิริยะจะเป็นเครื่องค้ำจุนกุศลธรรมไว้มิให้เสื่อม เปรียบเหมือนเรือนที่เขวจนจะล้มแต่ได้อาศัยไม้ค้ำจุนไว้จึงไม่ล้ม หรือเปรียบเหมือนในกองทัพมีกำลังหนุนย่อมสามารถเอาชนะข้าศึกได้ (วคิน อินทสระ, 2544) ความเพียรในที่นี้มี 2 อย่าง คือ

(1) ความเพียรแบบสามัญทั่วไป เช่น ความเพียรในการประกอบกิจการงาน การศึกษาเล่าเรียน การประกอบกิจการหน้าที่ของตน ดังเช่น พระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในกิจที่ควรทำ ทั้งสูงทั้งต่ำของเพื่อนพรหมจารี ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในกิจนั้น...นี้เป็นธรรมกระทำที่พึง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 23/93/136)

(2) ความเพียรเป็นเครื่องกำจัดอกุศลภายในตัวเอง เรียกว่า ความเพียรชอบ (สัมมปปธาน) เป็นไปเพื่อละอกุศล เพื่อเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิตที่แท้จริง ผู้มีความเพียรยึดหลักความเพียรเป็นแนวทางในการปฏิบัติกิจหน้าที่ต่างๆ ต้องประกอบด้วยลักษณะของความเพียร 11 ประการ ได้แก่ (1) วิริยะ แก่ล้าแล้ว (2) อุฏฐานะ ขยันลุกขึ้นทำงาน (3) อุตสาหะ มีความอาจหาญอดทน (4) ธิตี มั่นคง (5) อัญญิตี ไม่หยุด (6) วายามะ พยายามชักนำไปไม่ย่อท้อ (7) ปรักกมะ มีความพยายามบากบั่น (8) ปธานะ เป็นหลักเป็นประธาน (9) ปคคหะ ประครองใจไว้มั่นคง (10) อปปฎิวาณิ ไม่ท้อถอย (11) นิกกมะ ก้าวไม่หยุด

วิริยะหรือความเพียรที่สำคัญได้แก่ ปธาน (ความเพียรเป็นเหตุประครองจิตใจ) ดังปรากฏในปธานสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย 21/69/113-114) ซึ่งมีองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่

- 1) เพียรระวัง มิให้กิเลสหรือความชั่วที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น (สังวรปธาน)
- 2) เพียรละกิเลส หรือ ความชั่วที่มีอยู่ก่อนให้หมดสิ้นไป (ปหานปธาน)
- 3) เพียรก่อสร้างคุณความดีที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น (ภาวนापธาน)
- 4) เพียรรักษาคุณความดีที่เกิดขึ้นแล้ว มิให้เสื่อมไป (อนุรักษนาปธาน)

วิริยะหรือความเพียร มีความสำคัญต่อความสำเร็จของบุคคลผู้มุ่งมั่นกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ดังเช่น พระพุทธองค์ ไม่ทรงย่อท้อในการบำเพ็ญเพียรได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นที่พึงแก่สรรพสัตว์ เป็นแสงสว่างให้แก่โลกที่มีมืดมน ก็เพราะทรงอาศัยความไม่ย่อท้อในการบำเพ็ญเพียร และอาศัยความไม่สั่นโคขในกุศลธรรมทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย 20/178/129) เพราะในคราวที่พระองค์บำเพ็ญเพียรอยู่กับอาจารย์ฝ่ายโยคะ จนได้สมาธิ ได้ฌานสมาบัติ ถ้าพระองค์ทรงย่อท้อ และพอพระทัย(สั่นโคข)อยู่เพียงแค่นั้น ก็มิอาจบรรลุธรรม

เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นบุคคลตัวอย่าง แห่งผู้มีวิริยะ คือ ความพากเพียรที่แท้จริง

ค. จิตตะ คือ ความคิดจดจ่อ มีจิตผูกใฝ่อยู่ในงานที่ทำ ตั้งใจรับรู้ในงานที่ทำ และทำงานนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป เฝ้าคิดถึงงานนั้นสม่ำเสมอ เมื่อทำงานใดก็จดจ่ออยู่กับงานนั้น จิตตะเป็นใจที่จดจ่อและรับผิดชอบงาน เมื่อมีใจจดจ่อและรับผิดชอบต่องานแล้วก็จะทำให้เราเกิดความรอบคอบตามมา เมื่อมีความรอบคอบแล้ว จะตัดสินใจทำอะไรก็จะมีผลพลานน้อยลงตามไปด้วย

ง. วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญาสอบสวน พิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผลในงานที่ทำ มีการวางแผนก่อนลงมือทำงาน เมื่อเกิดปัญหาที่รู้จักพิจารณาหาทางแก้ไข วิมังสาเป็นการทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา อันเกิดจากการมีใจรักและศรัทธา แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น อย่างใจจดใจจ่อและรับผิดชอบต่อ โดยใช้วิจารณ์ญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเองและสิ่งที่ได้คิดได้ทำมาว่าเกิดผลดีผลเสียอย่างไร เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น การทบทวนความคิดก็เพื่อตรวจสอบความคิดและการทำของเราว่า เราคิดเราทำอย่างนั้นเพื่ออะไร เพื่อความสุขของตัวเองหรือเพื่อความสงบสุขของสังคม เป็นต้น ซึ่งจะทำให้รู้ว่าเราควรอยู่ ณ จุดไหนของสังคมหรือเปลี่ยนแปลงตนอย่างไรเพื่อไปสู่การสร้างสรรค์ตนเองและสังคมทั้งดงาม จะเห็นได้ว่า อิทธิบาท 4 มีความหมายมากกับคนที่อยากจะเดินทางไปสู่ความสำเร็จในชีวิตและการงาน เพราะหากทำได้ตามขั้นตอนแล้ว สิ่งนั้นคงอยู่ไม่ไกลเกินฝันอย่างแน่นอน

2) วิริยะในสัมมปปธาน 4 สัมมปปธาน คือธรรมที่มีความพยายามโดยชอบธรรม มีอรรถวิเคราะห์ว่า สัมมปปธานทั้งหลาย มีความพยายามโดยชอบธรรม ด้วยการอาศัยธรรมชาติอัน ฉะนั้นธรรมชาติ ที่เป็นเหตุแห่งความพยายามนั้น จึงชื่อว่าสัมมปปธาน ได้แก่วิริยเจตสิก ซึ่งต้องเป็นวิริยะอย่างแรงกล้า (ไม่ใช่อย่างสามัญ) ที่อยู่ในกุศลขณะเท่านั้น วิริยะที่อยู่ในกิริยาขณะ ไม่เป็นสัมมปปธาน เพราะพระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมพ้นจากหน้าที่การงานที่เกี่ยวกับการประหาณอกุศล และกระทำให้กุศลเกิดเสียแล้ว

วิริยะที่อยู่ในผลจิต ไม่เป็นสัมมปปธาน เพราะไม่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ทั้ง 4 ของวิริยะเป็นสัมมปปธานและตัวเองเป็นวิบากอยู่แล้ว องค์ประกอบของสัมมปปธาน 4 คือ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 21/69/96)

1) สังวรปธาน ได้แก่เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นภายในจิตใจ ในขั้นของการปฏิบัตินั้น ทรงสอนให้ปลูกฝังความพอใจในการที่จะสำรวมระวัง เพื่อไม่ให้บาปเกิดขึ้นภายในจิต อันได้แก่การสำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เวลาเห็นรูปฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง โผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ไม่มีความยินดียินร้ายเกิดขึ้นครอบงำจิตได้ แต่การ

ปฏิบัติเช่นนี้จะต้องอาศัยความพยายาม ปราศจากความเพียร คือมีการกระทำที่ติดต่อกันไป สามารถสำรวจได้มากน้อยแค่ไหนเพียงใด ก็ประครองจิตไว้ คือรักษาคุณภาพจิตไว้ในฐานะนั้นๆ แล้วพยายามสำรวมระวังต่อไป

2) **ปหานปราน** เพียรพยายามที่ละบาป ละอกุศล ซึ่งมีอยู่แล้วภายในจิตใจโดยอาศัยการพิจารณาเห็นโทษของบาป ของอกุศลที่มีอยู่ภายในจิตแห่งตนแล้ว ปลุกฝังความพอใจในอันที่จะละบาปอกุศลเหล่านั้นไปจากจิต และใช้ความพยายาม ปราศจากความเพียรมีการกระทำติดต่อกัน สามารถละบาปอกุศลได้ จะมากหรือน้อยก็ตาม ก็พยายามรักษาคุณภาพจิตเอาไว้ในจุดนั้น

3) **ภาวนาปราน** เพียรพยายามที่จะกระทำให้กุศลเกิด ได้แก่ ความดีทั้งหลายที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น โดยไม่จำเป็นว่า กุศลความดีเหล่านั้นจะมากหรือน้อยก็ตาม ให้ปลุกฝังความพอใจในการที่จะเสริมสร้างกุศลคุณงามความดีให้บังเกิดขึ้นแล้วใช้ความพยายามในการสร้างกุศลโดยมีความเพียรที่ติดต่อกันไปไม่ทำๆ หยุดๆ เมื่อสามารถทำความดีได้มากน้อยแค่ไหนเพียงใดก็ตาม ก็พยายามรักษาคุณภาพจิตไว้สม่ำเสมอ

4) **อนุรักษนาปราน** การพยายามรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไปในขั้นนี้ก็มีนัยเช่นเดียวกัน คือต้องปลุกฝังความพอใจให้กุศลความดีมีอยู่ เป็นอยู่ภายในจิต และใช้ความพยายามที่จะรักษาไว้โดยมีการกระทำสืบต่อกันไปและเมื่อปฏิบัติได้ถูกต้องสมบูรณ์เช่นนี้แล้ว ปริมาณของบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิด ที่เกิดแล้วก็จะถูกลดลงไปตามลำดับ ปริมาณของกุศลที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะดำรงอยู่ตลอดไป

ดังที่มีคำกล่าวไว้ว่า ลักษณะเหล่านี้เปรียบเหมือนกับน้ำในสระที่ขุ่น เมื่อเราพยายามป้องกันน้ำที่ขุ่นข้นไม่ให้เข้ามา แล้วก็เอาส่วนที่ขุ่นข้นออกไป นำส่วนที่เป็นน้ำใสเข้ามา ปริมาณความขุ่นข้นก็จะเจือจางไปโดยลำดับๆ ในที่สุดสระน้ำนั้นจะอยู่ในสภาพพร้อมที่จะใช้สอยบริโภคดื่มกินได้ จิตใจของบุคคลที่จะใช้ความเพียรพยายามผ่านขั้นตอนมาดังที่กล่าวแล้วก็จะมีลักษณะเช่นเดียวกัน คือจะเป็นจิตที่สะอาดขึ้นสงบขึ้น

ความสำคัญของวิริยะหรือความเพียรยังปรากฏในหลักธรรมสำคัญๆ อีกมากมายซึ่งรวมอยู่ในหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการดังที่ผู้เขียนกล่าวเป็นตัวอย่างข้างต้น เช่น วิริยะในหลักอริยมรรคมีองค์ 8 (พระไตรปิฎกภาษาไทย 19/1081/592-596) ข้อที่ว่าด้วย สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ ซึ่งได้แก่ วิริยเจตสิก คือเพียรตั้งสติรู้ทันปัจจุบันของนามรูป และ วิริยะในโพชฌงค์ 7 (พระไตรปิฎกภาษาไทย 19/186/119) ข้อที่ว่าด้วย วิริยสัมโพชฌงค์ ซึ่งหมายถึงความกล้ากล้าเข้มแข็ง กระตือรือร้นในธรรมหรือสิ่งที่ปัญญาเห็นได้ อาจหาญในความดี มีกำลังใจสู้กิจ บากบั่น รุดไปข้างหน้าจนจิตไว้ได้ความไม่หวั่นหือถอยหรือท้อแท้ หรือแม้แต่ วิริยะ

ในหลักอินทรี 5 (พระไตรปิฎกภาษาบาลี 11/320/212,310) ข้อที่ว่าด้วย วิริยอินทรี ความเพียรเป็นใหญ่ เป็นต้น

วิริยะนี้มาคู่กับความอดทนอดกลั้น เป็นความรู้สึกไม่ย่อท้อต่อปัญหาและมีความหวังที่จะเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง โดยมีศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจน่าใจ และเตือนใจ ความอดทนเป็นเครื่องมือสำหรับคนใจเย็นและ ใจงามด้วย ไม่ใช่หุนหันพลันแล่นและร้อนรน เพราะมันจะทำให้มีโอกาสผิดพลาดได้ง่าย หรือสูญเสีย ความอดทนในที่สุด ดังนั้น ความวิริยะอุสาหะ จึงเป็นวิถีทางของกำลังพลที่หาญกล้าและท้าทายต่ออุปสรรคใดๆ ทั้งมวล ความวิริยะมันเกิดจากอะไร เกิดจากศรัทธาหรือฉันทะนั้นเอง และเป็นศรัทธาที่มั่นคงด้วยไม่ว่าจะมีอุปสรรคใดๆ มากกระทบก็ตามก็จะไม่เปลี่ยนแปลง แต่อาจปล่อยวางหรือวางเฉยในบางเวลาบางสถานการณ์บ้าง เพื่อรอสถานะที่เหมาะสมกว่า ความมีวิริยะไม่ใช่ความดุดันอย่างเอาเป็นเอาตายหรือต้องให้ได้เสมอ แต่มันคือความยับยั้งและเลือกที่จะทำบางอย่างเพื่อรักษาศรัทธาไว้หรือ เพื่อรอภาวะที่เหมาะสมอันหมายถึงการบรรลุผลแห่งศรัทธา ถ้ากำลังพลจะฝึกฝนเรื่องความวิริยะแล้วคงต้องเริ่มจากความคิดที่ว่า ต้องหมั่นฝึกฝนตนเองบ่อยๆ หมั่นทำหมั่นคิดหมั่นเขียนหมั่นนำเสนอและอย่าขี้เกียจ อย่ากลัวความผิดพลาดและจงกล้าแสดงออกซึ่งความรับผิดชอบต่อความล้มเหลวของตัวเอง อย่าท้อต่องานหนักและงานมากให้คิดว่าทำมากรู้มากเก่งมากขึ้น อย่าบ่นว่าไม่มีเวลา เพราะเวลามีเท่ากันทุกคน

กล่าวโดยสรุป สถานะความสำคัญของวิริยะ, ความเพียร และคำที่เป็นไวพจน์อื่นๆ ของความเพียรที่ปรากฏในหมวดธรรมทั้งหลายดังกล่าวมานี้ ล้วนแล้วแต่เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนและส่งเสริมกัน เมื่อบุคคลนำมาปฏิบัติให้ถูกต้องก็จะส่งผลให้ผู้นั้นพ้นทุกข์ได้ตามสมควรแก่การปฏิบัติ นอกจากนี้ การสร้างความเพียรยังถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่นำไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า ดังเช่น พระพุทธองค์ได้ทรงบำเพ็ญให้เห็นเป็นตัวอย่างมาในพุทธประวัติสมัยที่ทรงบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ในชาติต่างๆ จนถึงขั้นได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่สุดก็ด้วยทรงเคยบำเพ็ญความเพียรนี้มานั่นเอง

แนวทางการเสริมสร้างความเพียรแก่เยาวชนไทย

แม้ว่าทุกคนจะรู้จักบารมีทั้ง 10 เป็นสิ่งที่ดี แต่ว่าชีวิตจริงๆ ไม่ใช่สามารถที่จะมีบารมีได้ทุกโอกาส เพราะยังมีอุปสรรคมากที่จะต้องอาศัยบารมีหนึ่งซึ่งขาดไม่ได้เลย คือ “ความเพียร” ถ้าใครรู้ว่าสิ่งใดดี แต่ไม่มีความพากเพียรที่จะทำ ยังไงก็สำเร็จไม่ได้ แต่ถ้ารู้ว่าเป็นสิ่งที่ดี แล้วไม่ท้อถอย ยังเพียรต่อไปอีกในสังสารวัฏที่อีกยาวนาน กว่าทุกคนจะหมดกิเลสได้ ต้องรู้ว่า บารมีหนึ่งที่สำคัญที่เกื้อกูลบารมีทั้งหลายก็คือ ความเพียร ซึ่งตามความเป็นจริง เมื่อได้ศึกษาพระธรรมแล้วก็จะได้ทราบว่า “วิริยะ” ในชีวิตเกิดขึ้นเกือบทุกขณะ ความเพียรเกิดขึ้นกับจิตเกือบ

ทุกประเภท คือ หลังจากที่เราเห็นมีความเพียรเกิดขึ้นแล้ว หลังจากที่ได้ยินมีความเพียรเกิดขึ้นแล้ว ในขณะที่เห็นแล้วคิด ขณะที่คิดมีความเพียรเกิดร่วมด้วย คือ คิดดีหรือคิดไม่ดี หลังจากที่ได้ยินแล้วก็คิด ในขณะที่คิดหลังจากที่ได้ยินก็มีความเพียรเกิดร่วมด้วยในขณะที่คิดดีหรือไม่ดี

เพราะฉะนั้นในชีวิตวันหนึ่งๆ นอกจากเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ก็มีความเพียรเกิดร่วมกับความคิดตลอดมา แต่ความเพียรในชีวิตประจำวันเป็นความเพียรที่เป็นไปกับการเป็นอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของทางโลก ในการอาชีพต่างๆ แล้วก็เพียรตั้งแต่เกิดจนตาย ก็เป็นไปในเรื่องของชีวิตในความเป็นอยู่ซึ่งไม่แต่เฉพาะชาตินี้ชาติเดียว หลายๆ ชาติ ตลอดก็แสนชาติ แสนโกฏีกัปมาแล้ว ความเพียรที่เกิดหลังจากเห็นแล้ว ได้ยินแล้ว ได้กลิ่น ลิ้มรสแล้ว รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสแล้ว ก็เพียรไปเพียงในเรื่องความเป็นอยู่ของชีวิตในวันหนึ่งๆ ดังนั้นเมื่อได้ฟังพระธรรมแล้ว ก็จะเห็นได้แล้วว่ากว่าจะค่อยๆ เพิ่มวิริยะความเพียร จากความเพียรในอกุศล เป็นความเพียรในกุศล จากความเพียรที่เป็นมิจฉาชีพ หรือมิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ จากอกุศลกรรมทั้งหลาย เป็นความเพียรที่ค่อยๆ เป็นในกุศลกรรมทั้งหลาย จนกว่าจะเป็นความเพียรในโพธิปักขิยธรรม

หลวงวิจิตรวาทการ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า “สังคมไทยและชาวไทยแปลความหมายของ “ความเพียร” ผิดไป คือแปลหรือสอนว่า ความเพียรหมายถึง “เหนื่อยไปก่อนคงสบายเมื่อปลายมือ” เราพากเพียรทำงานเพื่อหวังผลอย่างเดียว คือ “สบายเมื่อปลายมือ” หรืออนาคตข้างหน้าต้องหวังว่าจะสบาย ซึ่งในหลวงรัชกาลที่ 6 ทรงเรียกว่า “หาความสุขในทางเกียจคร้าน” ไม่ได้สอนกันว่า “ความเพียรนั้นเป็นลักษณะของมนุษย์ที่ดีซึ่งจะต้องทำไปจนตลอดชีวิต ไม่มีความจำเป็นต้องหยุด ความสุขไม่ได้หมายถึงการอยู่เฉยๆ โดยไม่ทำอะไร เราควรจะสอนให้คนของเราเข้าใจว่า ความสุขของมนุษย์อยู่ที่การทำงานให้สำเร็จไปเรื่อยๆ และทำตลอดไป” (ธมมวาทโธ ภิกขุ, 2547)

เพราะผู้ที่นิสัยขยันขันแข็งมักเป็นคนที่มีความเพียรพยายาม อีกทั้งยังเป็นคนที่ทำงานด้วยความสม่ำเสมอ ซึ่งนิสัยความขยันขันแข็งมักตรงกันข้ามกับนิสัยที่ขี้เกียจ คนขี้เกียจมักปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์ มักไม่เห็นคุณค่าของเวลา ถ้าหากมีโอกาสไปสอบถามหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ว่าทุกองค์กร ทุกหน่วยงานต้องการคนที่มีนิสัยขยันขันแข็งหรือว่าต้องการคนที่มีนิสัยขี้เกียจ ดังนั้น องค์กรใด หน่วยงานใดและประเทศใด ที่มีคนที่ขยันขันแข็งมากกว่า องค์กรนั้น หน่วยงานนั้น และประเทศนั้น ก็จะมีความเจริญรุ่งเรืองไปอย่างรวดเร็ว ฉะนั้น หากเสริมสร้างให้เยาวชนมีความเพียรขยันขันแข็ง อย่างเป็นที่ต้องการของทุกองค์กร ทุกหน่วยงาน และทุกประเทศชาติ ซึ่งนิสัยความขยันขันแข็งสามารถเสริมสร้างได้ คือ

1. ปลุกฝังความเพียร ความเพียรพยายามเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำพาเราไปสู่ความสำเร็จ อีกทั้งทำให้เรามีนิสัยขยันขันแข็ง คนที่มีความเพียรไม่ได้หมายความว่าทำงานหักโหม

30 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562)

แต่ตอนแรกแล้วตอนปลายก็ไม่ทำ แต่คนที่มีความเพียร มักเป็นคนที่ทำอะไรแล้วมีความสม่ำเสมอ ไม่เป็นคนใจร้อน แต่เป็นคนที่ทำแล้วไม่หยุด

2. ต้องฝึกฝนตนเองให้เป็นคนมีความเพียร เป็นคนขยันขันแข็ง มักจะไม่ปล่อยให้งานที่จะต้องทำให้เสร็จภายในวันนี้ แล้วนำไปทำในวันพรุ่งนี้ ไม่เป็นที่มึล็กาณะนิสัยทำงานแบบ ดินพหกทางหมู แต่จะเป็นคนที่มีการวางแผน และการบริหารเวลาที่ดี มีการรู้จักลำดับความสำคัญของงานที่ตนเองทำ

3. ยึดหลัก อิทธิบาท 4 ในการทำงาน กล่าวคือ มีฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ฉันทะ คือความรักในงานที่ตนเองทำ วิริยะความพยายาม ความเพียรในงาน จิตตะ คือมีจิตใจจดจ่อสนใจในงานที่ตนเองทำ และวิมังสาคือการใคร่ครวญ วิเคราะห์ ไตร่ตรองในผลงานของตนเอง

4. ฝึกสมาธิในการทำงาน คนที่ขยันขันแข็ง มักเป็นคนที่มีความสมาธิในการทำงานของตนเอง คนที่มีความสมาธิในการทำงานมักไม่เป็นคนที่ชอบพูดเพื่อเจ้อ หรือเป็นคนคิดฟุ้งซ่าน แต่จะเป็นคนที่มีความคิดเป็นระบบ และมีความมุ่งมั่นในงานที่ตนเองทำ

5. ต้องเป็นคนที่มีเป้าหมายในชีวิต คนที่มีความขยันขันแข็งมักเป็นคนที่มีความเป้าหมายในชีวิต หากไม่มีเป้าหมายในชีวิตหรือเป้าหมายในการทำงานแล้ว ก็จะทำให้เกิดความความเฉื่อยชา ไม่มีความกระตือรือร้น ไม่มีความพยายาม แต่ในทางตรงกันข้าม หากว่ามีเป้าหมายในชีวิตหรือเป้าหมายในการทำงาน จะทำให้เกิดความกระฉับกระเฉง อีกทั้งมีความสุข และความสนุกสนานในการทำงาน

6. ต้องฝึกความคิดให้ทำงานอย่างเป็นกระบวนการหรือระบบ การมีกระบวนการหรือระบบในการทำงาน จะทำให้การทำงานรวดเร็วขึ้น ซึ่งการทำงานอย่างเป็นกระบวนการหรือระบบ ต้องคำนึงถึง เรื่องของการวางแผนในการทำงาน การรู้จักประยุกต์ การคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การคิดในการแก้ปัญหาต่างๆ

7. ต้องฝึกควบคุมตนเอง ความเพียร ความขยันขันแข็งสามารถสร้างขึ้นมาได้ ด้วยตัวเอง คนที่มีความขยันขันแข็ง มักเป็นคนที่รู้จักควบคุมตนเองได้ รู้ว่าตนมีงานต้องทำ ก็ต้องพยายามปฏิเสธสิ่งที่ทำให้เสียเวลาในการทำงาน เช่น การเล่น การพูดคุย จนทำให้งานสำคัญจะต้องทำเสียหาย การรู้จักบริหารเวลา เมื่อวางแผนจะทำงานชิ้นใดแล้ว ต้องพยายามฝืนใจหรือควบคุมตนเองให้ทำให้เสร็จ

จากข้อความข้างต้น เห็นได้ว่า ความเพียร ความขยันขันแข็ง สามารถสร้าง สามารถปรับปรุงและพัฒนาเยาวชนได้ เพราะความเพียร ความขยันขันแข็ง เป็นสิ่งที่ทำให้มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่ทำงาน เป็นเครื่องสร้างอนาคต ถึงแม้จะเป็นคนฉลาดแต่หากมีนิสัยเกียจคร้าน มักจะเจริญก้าวหน้าในที่ทำงานได้อย่างไม่มั่นคงและถาวร ถ้าขาดความเพียร

ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า แนวทางการเสริมสร้างความเพียรแก่เยาวชน จำเป็นต้องมีการสอนให้เยาวชน ตั้งใจเพียรพยายามทำหน้าที่ เช่น การเรียน การทำงาน มีความอดทน ไม่ท้อถอยเมื่อพบอุปสรรค ความขยันต้องควบคู่กับการใช้ปัญญาแก้ปัญหาจนเกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย เด็กที่มีความขยัน คือ เด็กที่ตั้งใจทำอย่างจริงจังต่อเนื่องในเรื่องที่ถูกที่ควร เยาวชนต้องเป็นคนสู้งาน มีความพยายาม ไม่ท้อถอย กล้าเผชิญอุปสรรค รักงานที่ทำ ตั้งใจทำหน้าที่อย่างจริงจัง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อตัวเด็กเอง ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานเพื่อเชิญลงพิมพ์ในหนังสือวันเด็ก ประจำปี 2530 ความว่า “เด็กๆ นอกจากจะต้องเรียนความรู้แล้ว ยังต้องหัดทำการงานและทำความดีด้วย เพราะการทำงานจะช่วยให้มีความสามารถ มีความขยัน อดทน พึ่งตนเองได้ และการทำดีนั้นจะช่วยให้มีความสุข ความเจริญ ทั้งป้องกันตนไว้ไม่ให้ตกต่ำ”

บทสรุป

แนวการปฏิบัติตามความเพียร เป็นแนวการปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้ปฏิบัติเพื่อขุดเกลากิเลส ถึงอย่างนั้น เราก็สามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้สำหรับบุคคลทั่วไป เพราะทำให้บุคคลนั้น ลดการดำเนินชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อ ที่ไม่จำเป็นออกไป คงอยู่แต่สิ่งที่จำเป็นสำหรับให้มีชีวิตอยู่ เพราะในปัจจุบัน บุคคลโดยมากใช้ชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้ต้องแสวงหาสิ่งต่างๆ มาปรนเปรอมากเกินไป ทำให้ร่างกายต้องตรากตรำในการทำงานหนัก เพื่อสิ่งที่ไม่จำเป็น จนร่างกายเจ็บป่วย ทำให้จิตใจเป็นทุกข์ด้วย

ตามความคิดเห็นของผู้เขียน วิธีการบ่มเพาะความเพียรในเยาวชนมีความสำคัญมาก เพราะความขยันจะทำให้เด็กเป็นที่รักของคนอื่น เด็กขยันจะเป็นผู้สร้างประโยชน์ได้มาก ถ้าไม่ขยัน สิ่งที่ดีควรจะได้จากชีวิตจะไม่เกิด ทั้งๆที่ฉลาด รู้ เข้าใจทุกอย่าง ถ้าเกียจคร้านก็คงไม่ประสบความสำเร็จ เราจึงควรมุ่งสอนเด็กให้มีความขยัน ทำงานอย่างมีความสุข มีความตั้งอกตั้งใจทำจริง เห็นคุณค่าของสิ่งที่ทำ และอดทนต่ออุปสรรค ผู้ใหญ่ควรปลูกฝังให้เด็กเห็นว่า “ไม่มีใครเคยประสบความสำเร็จ ทั้งที่ยังเกียจคร้าน” ความขี้เกียจ ความเกียจคร้านเป็นสิ่งที่น่ากลัว เป็นมลทินชีวิต เป็นอุปสรรคสำคัญที่ต้องเอาชนะด้วยวิริยะ ความมีจิตริเริ่ม ไม่ปล่อยตามสบายเลื่อนลอยไปเรื่อยๆ แต่เด็กๆจะต้องมีจิตริเริ่มที่จะทำสิ่งที่ควรทำ พยายาม และมีความอดทนต่ออุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานนั้นๆ เด็กทุกคนจึงควรได้รับอบรมเลี้ยงดูให้รู้จักอดทน รู้จักควบคุม รู้จักเอาชนะใจตัวเอง ฝึกให้เป็นผู้มีสติ มีความสันโดษ มีความอดทน มีระเบียบวินัย มีความขยัน หลีกละความชั่ว ประกอบความดี ไม่ย่อท้อ ไม่ละเลยทอดทิ้งธุระหน้าที่ มีจิตใจที่รักการสู้เพื่อสิ่งที่ถูกต้อง มีการพัฒนาในทุกๆด้าน และมีความมุ่งมั่นที่จะชนะตัวเอง ที่จะทำตัวเองให้ดีที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2550). **ความมั่นคงของมนุษย์ประเทศไทย 2551**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- กระทรวงสาธารณสุข. (2548). **รายงานการวิจัยสุขภาพของเด็กวัยรุ่นไทย**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงสาธารณสุข.
- กองวิจัยการศึกษา กรมวิชาการ. (2544). **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2500). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธมมวฑฒโน ภิกขุ. (2547). **อานุภาพความเพียร**. กรุงเทพมหานคร: วัดโสมนัสวิหาร คณะ 6.
- ธีราพร กลุณนันทน์. (2544). **การพัฒนาลักษณะนิสัยทางจริยธรรมสำหรับเด็กปฐมวัย (ทฤษฎีแนวคิด และแนวปฏิบัติ)**. นครสวรรค์: โปรแกรมวิชาการศึกษาศึกษาปฐมวัย คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครสวรรค์.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน และวิจิตร เกิดวิศิษฐ์. (2533). **หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส019 พระพุทธศาสนาสำหรับมัธยมศึกษาตอนต้น**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต). (2546). **ทิศทางการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2538). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระคันธสาราภิวังศ์ (แปล). (2546). **อภิธรรมมัตถสังคหและปรมัตถทีปนี**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวัน กราฟฟิคเพลท.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542**. (2560). สืบค้นจากวันที่ 30 กรกฎาคม 2560. จาก <https://person.mwit.ac.th/01-Statutes/NationalEducation.pdf>.
- คณะกรรมการแผนกตำรา. (2529). **อภิธรรมมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมมัตถวินิยฎีกา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2545). **ธรรมนุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 46. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์กรรมการศาสนา.

_____. (2552). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 11.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ). (2548). **อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวกวาท**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**.

กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

_____. (2548). **พจนานุกรมศัพท์ศาสนาภาษาอังกฤษ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 14.

กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

เรณู ศรีภาค. (2544). “การวิเคราะห์บาร์มีในพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร**

มหาบัณฑิต สาขาปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

วสิน อินทสระ. (2544). **อธิบายมิลินปัญหา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:

มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ปณามคาถา : แนวคิดและรูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
Panamachadha: the concepts and forms of respect for teachers in
the scriptures of Buddhism

พระมหาสุเมธ กิตติปัญโญ (สวयरูป)

Phramaha Sumate Kittipanno (Suayroob)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: Olaymate108@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดและรูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏในรูปแบบของการกล่าวสรรเสริญโดยปราศจากเงื่อนไข แต่ก็มีบางแห่งที่มุ่งประโยชน์ขอพรคุ้มครองป้องกัน และได้กล่าวสรรเสริญเฉพาะพระพุทธเจ้าหรือพระรัตนตรียเท่านั้น ยังรวมถึงพลังธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่นร่วมอีกด้วย และค่อย ๆ พัฒนามาเป็นการสรรเสริญเฉพาะพระรัตนตรียในภายหลัง

รูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏชัดเจนในตอนต้นของคัมภีร์ชั้นกลาง มีอรรถกถาและฎีกาเป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังพบในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาบาลีที่แต่งในประเทศไทยอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีของพระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งท่านได้รจนาคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาไว้ 4 คัมภีร์ ได้แก่ 1. เวสสันดรทีปนี 2. จักรวาลทีปนี 3. สังขยาปกาสะกฏิกา 4. มังคลัตถทีปนี ซึ่งปรากฏบทไหว้ครูในตอนต้นของทุกคัมภีร์ มีรูปแบบการประพันธ์เป็นประเภทร้อยกรอง (ปद्य) ใช้รูปแบบปฐยาวัตคาถาในการประพันธ์ทั้งสิ้น มีศิลปะการประพันธ์ที่ยอดเยี่ยม ควรค่าแก่การศึกษาและเป็นแบบอย่างของการประพันธ์ มีคุณค่าทางสังคมในฐานะเป็นแบบอย่างของการถ่ายทอดความรู้ การรักษาขนบธรรมเนียมอันดีงามของการประพันธ์ และการอ่อนน้อมถ่อมตนเคารพต่อบูชาครูอาจารย์อีกด้วย

คำสำคัญ: ปณามคาถา, การไหว้ครู, คัมภีร์พระพุทธศาสนา

ABSTRACT

This article is intended to present the concepts and forms of respect for teachers in the scriptures of Buddhism. The results of the study showed that the concepts of respect for teachers which are shown in the Tripitaka that are explained in the form of praise speech without conditions but in some places, they are focused on benefits, namely blessings and protection. Neither said speech of praise only for the Buddha or the Triple Gem, but they also are included with power of nature and other sacred things as well. And they have gradually been developed to become a praise speech for the Triple Gem only, later in the time.

For the forms of respect for teachers clearly shown at the beginning of the scriptures of the middle class; that is, with commentary and petition etc. In addition, they are also found in Buddhist literature, in which the Pali language is written in Thailand as well. Especially the literature of Phra Sirimangkhalajarn who has written 4 Buddhist scriptures are as follows: 1) Vessantaradīpanī; 2) Cakrāldīpanī; 3) Sankhayāpakāśakatīkā; 4) Mangalatthadīpanī; which they are shown in the respect for teachers at the beginning of every scripture and with the form of authorship which is the type of poetry or Pachcha using the form of the spell that should be pronounced with all the trochaic that is an art of great authorship. In addition, the incantation of humility of Phra Sirimangkhalajarn is also worth studying, and is an example of authorship with social value, and as an example of knowledge transfer. It is also an example of maintaining a good tradition in writing, and is an example of humility by worshiping teachers.

Keywords: Panamachadha, respect for teachers, the scriptures of Buddhism

บทนำ

คติเรื่องการแต่งหนังสือเพื่อสืบอายุพระศาสนา เชื่อกันว่าเป็นการสร้างบุญบารมีอันยิ่งใหญ่ ด้วยเหตุนี้กวีจึงได้แต่งวรรณคดีขึ้นเพื่อสั่งสมบุญบารมี ซึ่งบุญดังกล่าวไม่ได้สำเร็จเฉพาะกวีผู้สร้างงานเท่านั้น หากแต่บุญนี้ยังสำเร็จแก่มหาชนผู้เสพงานอีกด้วย เมื่อการกระทำดังกล่าวข้างต้นเป็นบุญใหญ่ ยังประโยชน์ให้แก่คนหมู่มาก อีกทั้งเป็นงานสำคัญที่ไม่สามารถทำให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาอันสั้นได้ กวีเกรงว่าจะมีอุปสรรคขัดขวางในระหว่างที่กำลังแต่งหนังสือ กวีจึงต้องไหว้สิ่งที่ตนเคารพนับถือก่อน เพื่อให้ช่วยคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง ใน

ตอนต้นของวรรณคดีบาลีชั้นหลังพระไตรปิฎก ได้แก่ อรรถกถาและฎีกาเป็นต้น มักปรากฏบท ร้อยกรองซึ่งมีเนื้อหาบอบน้อมสรรเสริญพระรัตนตรัย และขออานิสงส์ให้กวีรอดพ้นจาก ภัยอันตราย พร้อมทั้งแสดงความปรารถนาต่าง ๆ ในบทเดียวกันด้วย บทร้อยกรองดังกล่าวมี ความสั้นบ้างยาวบ้างแตกต่างกัน ใช้ภาษาที่สละสลวยและมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาในวรรณคดี ที่กวีแต่ง มักเรียกบทร้อยกรองดังกล่าวว่า คันถารัมภะ อารัมภกถา หรือ ปณามคาถา (พระมหา สายัญ ศรีอ่อน, 2550) ทั้งสามคำล้วนมีความหมายในทิศทางเดียวกันคือ การไหว้ การบอบน้อม การบูชา

การแต่งบทไหว่น่าจะส่งผลโดยตรงในทางจิตวิทยา ดังที่ ธเนศ เวรศรัภาดาเห็นว่า “ชนบทการไหว้ครูเกิดขึ้นเพราะสังคมโบราณมีความเชื่อในอำนาจของสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าอาจลด บันดาลให้เกิดความสำเร็จหรือความล้มเหลวได้ ดังนั้นการไหว้ครูจึงกระทำขึ้นเพื่อขออำนาจ บารมีบันดาลให้ทำงานได้ลุล่วงไปด้วยดี” (ธเนศ เวรศรัภาดา, 2549) นอกจากนี้แล้วยังแสดงออก ถึงวัฒนธรรมอันดี นั่นคือ ในด้านความเป็นผู้รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน (ชาญชัย คงเพียรธรรม, 2554) ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม บทไหว้หรือปณามคาถาถือเป็นชนบทหรือธรรมเนียมนิยมที่ สำคัญและเป็นส่วนหนึ่งของวรรณคดี

แนวคิดเกี่ยวกับการแต่งบทไหว้นี้ ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีเพียงวรรณคดีชั้น กลาง ได้แก่ อรรถกถาและฎีกาเท่านั้น ดังนั้น บทความนี้จึงเน้นถึงแนวคิด รูปแบบ และคุณค่า บางอย่างที่ถ่ายทอดผ่านคัมภีร์ โดยมุ่งเน้นรูปแบบดังกล่าวที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ ประพันธ์โดยพระสิริมังคลาจารย์ นักปราชญ์แห่งล้านนาไทยแต่งที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองแห่งวรรณคดีบาลีแบบดั้งเดิมของไทย (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2527) กล่าวกันว่าไม่มี วรรณคดีบาลียุคใดของไทยที่จะมีความรุ่งเรืองเท่าวรรณคดีบาลีที่แต่งขึ้นในล้านนาไทยนี้อีกเลย (แสง มนวิฑูร, 2510) จำนวน 4 คัมภีร์ ได้แก่ 1. เวสสันดรทีปนี 2. จักรวาลทีปนี 3. สังขยาป กาสกฏีกา 4. มังคลัตถทีปนี เพื่อความกระชับชัดของข้อมูลและเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

แนวคิดเรื่องการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

แนวคิดเรื่องการไหว้นั้น มาจากความหมายของคำว่าบอบน้อม โดยถือเป็นการ สรรเสริญคุณของผู้ที่ตนไหว้นั้น อันถือเป็นวัฒนธรรมที่ปรากฏในทุกชาติ ทุกศาสนา ทุกภาษา ทั่วทั้งโลก ในสมัยอินเดียโบราณชาวอารยันเป็นผู้ที่มีความเคารพศรัทธาต่อเทพเจ้าและมีการ แต่งบทสวดสรรเสริญและขอพรใช้ในยัชญพิธี ในพระพุทธศาสนาก็ปรากฏวัฒนธรรมการแต่งบท สรรเสริญพระรัตนตรัยและขอพรในตอนต้นคัมภีร์ ซึ่งมีทั้งคำสรรเสริญ คำขอพรและแสดงความ เคารพในบทเดียวกัน เฉพาะคำแสดงความเคารพมีความหมายในเชิงอ่อนน้อมคล้ายการก้ม ศีรษะลงเพื่อแสดงความเคารพแก่สิ่งที่สูงส่ง ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ธาตุ นม แสดง

ความหมายของกริยาดังกล่าว (พระมหาสาธัญ ศรีอ่อน, 2550) การไห้ไนั้นมิได้หมายเอาเฉพาะกริยาทำความเคารพโดยการยกมือขึ้นประนมเท่านั้น ยังหมายรวมถึงการสรรเสริญ นอบน้อมความเคารพบูชาอีกด้วย

ขณะที่บุคคลที่ถือว่าเป็นต้นเหตุแห่งการไหว้ในพระพุทธศาสนาใช้คำว่า ครู หรือตรงกับภาษาบาลีว่า สตถา แปลว่า ผู้สอน ในพระไตรปิฎกปรากฏข้อความที่สื่อถึงการยกย่อง ดังคำกล่าวของสารีบุตรปริพาชกกล่าวต่อท่านพระอัสสชิว่า “ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใส ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 4/60/73) โดยคำที่ยกย่องนั้นปรากฏในถ้อยคำสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับที่ปรากฏในในตอนต้นคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา ตัวอย่างเช่น พระปุกกุสะติซึ่งไม่เคยเห็นพระพุทธเจ้ามาก่อน เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถาม จึงตอบด้วยถ้อยคำสรรเสริญ ดังนี้

“ท่านผู้มีอายุ มีพระสมณโคดมผู้ศากยบุตร เสด็จออกจากศากยราชตระกูลทรงผนวชแล้ว ก็พระสมณโคดมผู้เจริญพระองค์นั้น มีพระกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า ‘แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะเสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาคข้าพเจ้าบวชอุทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นศาสดาของข้าพเจ้า และข้าพเจ้าขอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 14/342/402)

นอกจากนี้แล้ว ยังปรากฏถ้อยคำสรรเสริญ ถ้อยคำแสดงความเคารพ พระรัตนตรัย พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ อีกหลายแห่ง มีเรื่องโมรชาดก (พระไตรปิฎกภาษาไทย 27/17/67) เรื่องขันธชาดก (พระไตรปิฎกภาษาไทย 27/106/92) อาณานาถียสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย 11/277/220) เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่แสดงความเคารพนอบน้อมด้วยถ้อยคำทั้งสิ้น แต่ก็ยังมีบางแห่งที่กล่าวสรรเสริญเพื่องมประโยชน์อันสงฆ์คุ้มครอง เช่น

“ดวงตาของโลกเป็นเจ้าแห่งแสงสว่างอย่างเอกกำลังอุทัยทอแสง เรืองรองสว่างไปทั่วปฐพี เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าขอน้อมไหว้พระอาทิตย์นั้นซึ่งทอแสงเรืองรองสว่างไปทั่วปฐพี วันนี้ ข้าพเจ้าได้ท่านคุ้มครองแล้วพึงอยู่เป็นสุขตลอดวัน พราหมณ์เหล่าใดถึงฝั่งแห่งพระเวทในธรรมทั้งมวล ขอพราหมณ์เหล่านั้นจงรับความนอบน้อมของข้าพเจ้าและของจตุรคัมภีร์ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า

ทั้งหลาย พระโพธิญาณของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น พระพุทธเจ้า
ทั้งหลายผู้หลุดพ้นแล้วและวิมุตติธรรมของพระพุทธเจ้าผู้หลุดพ้นแล้ว
เหล่านั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 27/17/66-67)

จะเห็นได้ว่า ในพระไตรปิฎกปรากฏธรรมเนียมการกล่าวสรรเสริญโดยปราศจาก
เงื่อนไข เป็นศรัทธาบริสุทธิ์ มุ่งสรรเสริญคุณของผู้ที่ตนศรัทธาเป็นหลัก แต่ก็มีบางแห่งที่กล่าว
สรรเสริญเพื่อมุ่งประโยชน์ขอพร โดยมีได้มุ่งสรรเสริญเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังมี
สรรเสริญหลังธรรมชาติดอย่างพระอาทิตย์ พราหมณ์ผู้รู้พระเวทร่วมอีกด้วย ธรรมเนียมการ
สรรเสริญหลังธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่นนอกพระศาสนา ค่อย ๆ เปลี่ยนไปเป็นการ
สรรเสริญพระพุทธเจ้า พระธรรมที่เป็นแก่นสารของพระพุทธศาสนา และขยายไปสรรเสริญ
พระสงฆ์ด้วยในกาลต่อมา อีกทั้งยังมีการพัฒนาเป็นรูปแบบมากขึ้น ดังปรากฏในคัมภีร์ชั้นกลาง
มีอรรถกถาเป็นต้น

ธรรมเนียมการกล่าวสรรเสริญในพระไตรปิฎกนั้น ไม่ได้ปรากฏในตอนต้นของคัมภีร์
เหมือนอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นกลาง ซึ่งมีธรรมเนียมการกล่าวสรรเสริญไว้ในตอนต้นเกือบทุก
คัมภีร์ มีเนื้อหาสรรเสริญ แสดงความเคารพพระพุทธเจ้า หรือพระรัตนตรัย ทั้งบอกเรื่องราวต่าง
ๆ มีความเป็นมาและวัตถุประสงค์การแต่งเป็นต้นไว้อีกด้วย เช่น ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา
แสดงข้อความสรรเสริญดังนี้ว่า

โย กปโกฏีหิปี อปเมยฺย

กาลํ กโรนโต อติพุทฺธานิ

เขทํ คโต โลกหิตาย นาโถ

นโม มหาคารุณิกสฺส ตสฺส ฯ (พระพุทธโฆสะ, 2547)

คำแปล “พระพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงเป็นที่พึ่ง ทรงกระทำความที่ทำได้ยากเหลือแสน
ตลอดระยะเวลาซึ่งคำนวณมิได้ แม้ด้วยกลีบทั้งหลายที่อยู่ปลายสุด ทรงถึงความลำบากเพื่อ
ประโยชน์แก่อุกลแก่สัตว์โลก ขอความน้อมน้อมจงมีแด่พระองค์ ผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา”

จะเห็นได้ว่า เมื่อถอดความเป็นภาษาไทยแล้ว เนื้อหาในคาถาบาลีล้วนมีเนื้อความที่
แสดงถึงการสรรเสริญทั้งสิ้น โดยมุ่งที่คุณลักษณะบางอย่าง ในที่นี้มุ่งถึงพระมหากรุณาธิคุณของ
พระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงลำบากเพื่อประโยชน์แก่อุกลแก่สัตว์โลก นอกจากการสรรเสริญและ
นมัสการพระรัตนตรัยแล้ว เนื้อหาสำคัญในบทไหว้ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา ยังมีการขอ
อานิสงส์คุ้มครอง การบอกวัตถุประสงค์ของการแต่ง การสรรเสริญและแสดงความเคารพพระ
สาวก คำเชิญชวนให้ฟังคัมภีร์ และการอ้างอิงคัมภีร์ที่ใช้ในการแต่งอีกด้วย ซึ่งเป็นอันเชื่อได้ว่า
กวีได้รับอิทธิพลจากธรรมเนียมการสรรเสริญแล้วขออานิสงส์คุ้มครองในพระไตรปิฎกนั่นเอง
เพราะมีรูปแบบคล้ายคลึงกัน ต่างแต่เพียงองค์ประกอบอื่น ๆ มีการบอกวัตถุประสงค์ของการ

แต่งเป็นต้น ซึ่งก็เพิ่มขึ้นในภายหลังเพื่อความสมบูรณ์ในการประพันธ์ มักเรียกบทร้อยกรองดังกล่าวว่า คันถารัมภะบ้าง อารัมภกถาบ้าง ปณามคาถาบ้าง โดยความหมายเป็นอย่างเดียวกัน

ในคัมภีร์อรรถกถา 27 เล่ม ซึ่งอธิบายขยายความในพระไตรปิฎก มีเพียงคัมภีร์ปรมัตถทีปนี คัมภีร์อธิบายความสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา เล่มเดียวเท่านั้น ที่ไม่มีบทไหว้ (ปณามคาถา) สันนิษฐานว่า ผู้แต่งอรรถกถาของเถรีคาถาและเถรีคาถาคงมีวัตถุประสงค์ที่จะรวมคัมภีร์ทั้งสองเข้าเป็นคัมภีร์เดียวกัน (พระมหาสาธัญ ศรีอ่อน, 2550) โดยพบบทไหว้ (ปณามคาถา) ในคัมภีร์เถรีคาถา แต่ไม่พบในคัมภีร์เถรีคาถา แต่พบบทนิคมคาถา ในคัมภีร์เถรีคาถา แต่ไม่พบในคัมภีร์เถรีคาถา จากหลักฐานข้อนี้ สันนิษฐานได้ว่า ผู้แต่งความประสงค์จะให้ เป็นเล่มเดียวกัน ส่วนในคัมภีร์ฎีกา 18 เล่ม ซึ่งอธิบายความในคัมภีร์อรรถกถา มีบทไหว้เพียง 6 เล่มเท่านั้น คือ คัมภีร์สารัตถทีปนี คัมภีร์วัชรพุทธฎีกา คัมภีร์วิมุตติโนทนีฎีกา คัมภีร์กัณฑ์ชาตโรณีปุราณอภินวฎีกา คัมภีร์สลักขันธวัคคอกภินวฎีกา และคัมภีร์อังคตตรฎีกา ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาอื่น ๆ มีทั้งปรากฏและไม่ปรากฏบทไหว้

รูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ประเพณีของชาวพุทธถือว่าการบูชาพระรัตนตรัยเป็นกิจที่จะต้องทำก่อนเริ่มต้นงานใด ๆ เพราะนำผลดี สุข ความเจริญ มาสู่ทั้งแก่ผู้ทำงาน ผู้เกี่ยวข้องและงานที่ทำ ตอนนี้มีกรณาย่างไพบเพราะเป็นพิเศษ เป็นทั้งการปลุกศรัทธาของผู้อ่านให้เห็นถึงความสำคัญของงาน และเป็นการแสดงความสามารถในเชิงกวีและการใช้ภาษาของผู้รจนา (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2526) การขึ้นต้นเรื่องด้วยบทปณามคาถาอาจเรียกได้ว่าเป็นจารีตในการแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพราะคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ล้วนขึ้นต้นด้วยบทปณามคาถาทั้งสิ้น เพื่อเป็นการแสดงความนอบน้อมต่อสิ่งที่ผู้แต่งเคารพบูชา

คำนมัสการและคำสรรเสริญบูชาในคัมภีร์ ซึ่งกวีเคารพยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่งทางใจ มีพระรัตนตรัย พระศาสดา พระธรรม พระสงฆ์ และองค์ประกอบอื่น ๆ มีขอพรเป็นต้น ไม่เพียงปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกาเท่านั้น ยังพบในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาบาลีที่แต่งในประเทศไทยอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีของพระสิริมังคลาจารย์ ท่านได้รจนาคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาไว้ 4 คัมภีร์ ได้แก่ 1. เวสสันดรทีปนี 2. จักรวาลทีปนี 3. สังฆาปากสกฎีกา 4. มังคลัตถทีปนี ซึ่งปรากฏบทไหว้ครูในตอนต้นคัมภีร์ทุกคัมภีร์ โดยในคัมภีร์มังคลัตถทีปนีปรากฏชื่อเรียกว่า “ปณามคาถา” คัมภีร์อื่นที่เหลือไม่ปรากฏชื่อเรียก ซึ่งผู้เขียนจะใช้เป็นกรอบในการศึกษารูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนาต่อไป

ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ (2552) ให้ความหมายของรูปแบบไว้ว่า “รูปแบบ หมายถึง ลักษณะคำประพันธ์หรือฉันทลักษณ์ และศิลปะในการประพันธ์” ดังนั้น ผู้เขียนจะมุ่งศึกษาใน 2 ประเด็นหลักคือ ก. ลักษณะของบทประพันธ์ ข. ศิลปะในการประพันธ์

ก. ลักษณะของบทประพันธ์

ลักษณะคำประพันธ์หรือฉันทลักษณ์ที่ปรากฏในผลงานการประพันธ์ของพระสิริมิ่งคลาจารย์นั้น เป็นบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง (ปद्य) ในพระบาลีเรียกว่า “คาถา” แต่ในคัมภีร์สหศาสตร์จะเรียกว่า “ฉันท” หรือ “ฉันทลักษณ์” รูปแบบการประพันธ์ประเภทนี้ ผู้แต่งจะต้องใช้ศัพท์ที่มีความไพเราะ ต้องระวังเรื่องสัทอักษรรูป และฉันทลักษณ์ตามข้อกำหนดของฉันทลักษณ์ ตามคัมภีร์สหกรณ์และคัมภีร์พาลาวตาลได้แบ่งการประพันธ์ประเภทร้อยกรอง (ปद्य) ออกเป็น 2 ประเภท เรียกว่า ฉันท คือ (1) วรรณคดี ฉันทวรรณคดี ได้แก่ฉันทที่กำหนดจำนวนอักษรหรือจำนวนคำในบาทหนึ่ง ๆ (2) มติวาทคดี ฉันทมาตราพद्य ได้แก่ ฉันทที่กำหนดอัตราคือ จำนวนครุและลหุในบาทหนึ่ง ๆ เป็นการสร้างความงามขึ้นด้วยอักษร เสียง และจังหวะที่ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการที่กว้างไกล มีความรู้สึกสะเทือนใจ และคล้อยตาม (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2556: 87)

รูปแบบการประพันธ์ประเภทร้อยกรองที่พระสิริมิ่งคลาจารย์นำมาใช้คือ ปุญยาวัตคาถา จัดอยู่ในวิสมคาถา คือ คาถาที่มีคณะไม่เสมอกัน กล่าวคือ บาททั้งสี่ในคาถาไม่จำกัดคณะที่แน่นอน ซึ่งมีข้อกำหนดที่ควรศึกษาดังนี้ 1. ทุกบาทต้องมี 8 พยางค์ 2. หลังพยางค์แรกต้องไม่มี ส คณะ และ น คณะ 3. หลัง 4 พยางค์แรกในบาทต้องมี ย คณะ 4. หลัง 4 พยางค์แรกในบาทต้องมี ช คณะ (วุฒิชัย 5/199/149-150 อ้างใน พระมหาอดุลย์ คนแรง, 2541) เช่น

พุทฺธ โย มงคลตถิน	มงคล อิติ วิสสุโต
เทสโก มงคลตถาน	มงคลนตฺ นามิหํ
ธมฺโม โย มงคลตถิน	มงคล อิติ วิสสุโต
โชตโก มงคลตถาน	มงคลนตฺ นามิหํ
สงฺฆ โย มงคลตถิน	มงคล อิติ วิสสุโต
การโก มงคลตถาน	มงคลนตฺ นามิหํ (พระสิริมิ่งคลาจารย์, 2539)

ปุญยาวัตคาถานี้มีเสียงไพเราะนุ่มนวล เนื่องจากมีเสียงครุ และเสียงลหุอย่างละ 6 พยางค์เท่ากันในนายกคณะ คือ มี ย คณะ (1 2 2) 2 คณะท้าย 4 พยางค์แรกในวิสมบาท และ ช คณะ (1 2 1) 2 คณะท้าย 4 พยางค์แรกในสมบาท ส่งผลให้เสียงครุหลุเสมอกัน จึงก่อให้เกิดเสียงประสานนุ่มนวล (พระคันธสาราภิวังศ์, 2545) ดังนั้น ปณามคาถาที่ปรากฏในผลงานการประพันธ์ของพระสิริมิ่งคลาจารย์ทั้งหมด จึงปรากฏเพียงปุญยาวัตคาถาเท่านั้น โดยมีรายละเอียดในแต่ละคัมภีร์ ดังนี้ 1. เวสสันดรทีปนี ปรากฏปุญยาวัตคาถา จำนวน 5 คาถา 2.

จักรวาลที่ปณี ปรากฏปฐมาวตคาคา จำนวน 2 คาคาครึ่ง 3. สังขยาปกาสภิกกา ปรากฏปฐมาวตคาคา จำนวน 1 คาคา 4. มังคลัตถที่ปณี ปรากฏปฐมาวตคาคา จำนวน 7 คาคา

จากการศึกษาปฐมาวตคาคาในผลงานการประพันธ์ปณามคาคาของพระสิริมังคลาจารย์ ทั้ง 4 คัมภีร์นั้น พบว่า มีเพียงเวสสันดรที่ปณีเท่านั้น ที่ปรากฏรูปแบบของปฐมาวตคาคาที่ผิดจากข้อกำหนดในการแต่งฉันท จำนวน 3 บาทคาคาด้วยกัน คือ 1. บาทคาคาว่า “อเนกชาติ ชิโน โย” 2. บาทคาคาว่า “อติกมเมส ชาตเก” 3. บาทคาคาว่า “นิสสาย ปุพพาจริมต” (พระสิริมังคลาจารย์, 2540) ผู้เขียนเห็นว่า พระสิริมังคลาจารย์เป็นผู้ที่แตกฉานในภาษาบาลี ใครจะแต่งให้ต้องตามฉันทกัณฑ์ก็สามารถทำได้ แต่เพื่อต้องการจะเน้นศัพท์และรักษาความที่ต้องการจึงแตกต่างจากข้อกำหนดในการแต่งฉันทที่ไป

ข. ศิลปะในการประพันธ์

ศิลปะการประพันธ์ หมายถึง ลักษณะเด่นในด้านการแต่ง การเลือกใช้ถ้อยคำ สำนวน สลีลา ประโยค และความเรียงต่าง ๆ ที่ประณีต งดงาม หรือมีรสชาติเหมาะสมกับเนื้อเรื่องเป็นอย่างดี (พระมหาสุเมธ กิตติปัญญา, 2560) ผู้เขียนขอเสนอศิลปะการประพันธ์บทปณามคาคา ดังนี้

1. การสรรคำ คือการเลือกใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมแก่เนื้อความ บริบท ตัวละคร เช่น เลือกสรรคำที่มีศักดิ์สูง สร้างลีลาที่งามตระการ เลือกสรรคำที่เรียบง่ายแต่ลึกซึ้ง (ธนศ เวศร์ ภาดา, 2549) การใช้ภาษาให้ได้ผลดีมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นจะต้องรู้จักการเลือกใช้คำให้ถูกต้องเหมาะสม คือจะต้องรู้จักความหมายที่แท้จริงของคำที่นำไปใช้ว่า เมื่อใช้แล้วจะมีความเหมาะสมหรือไม่ และมีความหมายชัดเจนเพียงใด ดังนั้นการเลือกใช้ถ้อยคำจึงมีความเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง รูปแบบการสรรคำในบทปณามคาคา มีดังนี้

1.1 การเลือกคำเหมาะสมกับเนื้อเรื่องและฐานะของบุคคล เป็นการเลือกใช้คำให้ตรงตามที่ต้องการ เหมาะแก่เนื้อเรื่องและฐานะของบุคคลในเรื่อง และสอดคล้องกับลักษณะคำประพันธ์ นอกจากนี้ยังต้องสรรคำโดยคำนึงถึงความงามความไพเราะด้านเสียง รวมทั้งให้เหมาะแก่บริบทอีกด้วย เช่น

อนนต์ จกกวาฬี เว เยน คตฺ อสฺสยํ
นตฺวา สธมฺสงฺฆนตฺ โลกวิทุ อนตฺคุ ฯ

คำแปล ข้าพเจ้าครั้นนอนน้อมพระพุทธรูปเจ้าผู้รู้แจ้งโลกและผู้ถึงที่สุดแห่งโลก ผู้เสด็จไปสู่จักรวาลอันไม่มีที่สิ้นสุดได้แล้วอย่างไม่มีที่สงสัย พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์แล้ว (พระสิริมังคลาจารย์, 2523)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่า พระสิริมังคลาจารย์ได้เลือกคำที่เหมาะสมแก่เนื้อเรื่อง และฐานะของบุคคล โดยยกย่องพระพุทธเจ้าด้วยคำว่า “ผู้รู้แจ้งโลกและผู้ถึงที่สุดแห่งโลก ผู้เสด็จไปสู่จักรวาลอันไม่มีที่สิ้นสุดได้แล้วอย่างไม่มีที่สงสัย” ซึ่งเหมาะสมกับฐานะของบุคคล ทั้งเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง เพราะกำลังจะกล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับจักรวาล

1.2 การเลือกคำซ้ำ เป็นการใช้คำเดียวกันในความหมายเดียวกันหลายแห่งในบทประพันธ์เพื่อย้ำความให้หนักแน่นยิ่งขึ้น เช่น

พุทฺธ โย มงคลตถิน	มงคล อิติ วิสุโต
เทสโก มงคลตถาน	มงคลนตํ นามิหํ
ธมฺโม โย มงคลตถิน	มงคล อิติ วิสุโต
โชตโก มงคลตถาน	มงคลนตํ นามิหํ
สงฺฆ โย มงคลตถิน	มงคล อิติ วิสุโต
การโก มงคลตถาน	มงคลนตํ นามิหํ (พระสิริมังคลาจารย์, 2539)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่า ทั้ง 3 คาถานี้ มีข้อความต่างกันแค่เพียง พุทฺธ-เทสโก, ธมฺโม-โชตโก, สงฺฆ-การโก, เท่านั้น นอกนั้นปรากฏข้อความเป็นอย่างเดียวกัน เป็นการเน้นความกล่าวย้าให้หนักแน่นยิ่งขึ้นว่า ทั้งพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ล้วนเป็นมงคลทั้งสิ้น มิได้จำเพาะแต่พระพุทธ พระธรรม หรือพระสงฆ์ อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้นที่เป็นมงคล เป็นการซ้ำความและรูปแบบเดิม เพื่อให้ความเสมอกัน

2. การใช้ภาพพจน์ คือกลวิธีการใช้ภาษา โดยเลือกสรรถ้อยคำหรือใช้กลวิธีการกล่าวอย่างแยบยล เพื่อให้คำน้อยคำสารบสาระ หรือให้orrothที่กว้างลึก เป็นรูปคำที่ใช้หรือทำสิ่งที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่าย ทำสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ให้สามารถสัมผัสได้ หรือทำให้ข้อความนั้นกินใจ ชวนคิดชวนจำ ซึ่งมีกลวิธีหลายวิธี เช่น วิธีอุปมาอุปไมย วิธีอุปลักษณ์ สาธกหรือเท่าความสัญลักษณ์ อธิพจน์หรือการกล่าวเกินจริง ใช้บุคลาธิษฐาน การใช้คำที่มีความหมายขัดแย้งกัน ใช้คำถามยั่วให้ยั้งคิด วิธีกล่าวประชด ใช้ถ้อยคำที่มีรสความ เป็นต้น (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2534) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ ความรู้สึก และเกิดภาพในจิตหรือจินตนาการ เข้าใจเรื่องได้ชัดเจนมากขึ้น ในปณามคาถาปรากฏการใช้ภาพพจน์ดังนี้

2.1 อุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบด้วยการกล่าวว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งเป็นการเปรียบเทียบที่ไม่กล่าวตรง ๆ ใช้การกล่าวเป็นนัยให้เข้าใจเอง เป็นการเปรียบเทียบโดยนำเอาลักษณะสำคัญของสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบ มาเปรียบเทียบกับที่โดยโดยไม่ต้องมีคำเชื่อมโยง ไม่ต้องใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ ไม่มีคำแสดงความหมายว่า เหมือน ปรากฏอยู่ หรือถ้าจำเป็นต้องใช้ก็ใช้คำว่า “เป็น” หรือ “คือ” อุปลักษณ์ เป็นการใช้ถ้อยคำภาษาในเชิงการเปรียบเทียบที่มีชั้นเชิงและลึกซึ้งกว่าอุปมา เช่น

พุทฺโธ โย มงคลตถิน

มงคล อติ วิสสุโต

เทสโก มงคลตถาน

มงคลนต นามิห

คำแปล ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระพุทธเจ้าผู้เป็นมงคลของเทวดาและมนุษย์ผู้ปรารถนา
มงคล ผู้แสดงความหมายแห่งมงคล ผู้เป็นมงคลพระองค์นั้นๆ (พระสิริมงคลอาจารย์, 2539)

อุปลักษณในคานานี้ คือ พระพุทธเจ้าเป็นมงคล เป็นการเปรียบเทียบพระพุทธเจ้ากับ
มงคล ซึ่งลักษณะเด่นของพระพุทธเจ้าก็คือนำมาซึ่งความเจริญ นำสิริ และความเจริญมา
สู่ มงคลก็เช่นเดียวกันเป็นเหตุนำมาซึ่งความเจริญ สิ่งที่น่าสิริและความเจริญมาสู่ผู้ปฏิบัติ ซึ่ง
เป็นการเอาลักษณะที่เหมือนกันมาเทียบกันให้เห็นภาพชัดว่า พระพุทธเจ้าเป็นสิ่งเดียวกันกับ
มงคล และมีนัยลึกซึ้งกว่าอุปมา

2.2 อติพจน์ คือโวหารที่กล่าวเกินความจริงหรือน้อยกว่าความจริง เพื่อสร้างและเน้น
ความรู้สึกและอารมณ์ ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกที่ลึกซึ้ง เป็นการเน้นความรู้สึก มิใช่เพื่อ
หลอกลวง เช่น

มงคลตถนจ ปาณิน

กถิตสสิธ เกนจิ

โกฏิลกเชสุ ยสสาณ

จกกวาเพสุ ปตถญา

คำแปล พระสูตรที่ท่าน(ผู้รู้)ไร ๆ กล่าวไว้แล้ว เพื่อเป็นมงคลแก่มนุษย์โลกนี้ อันมี
อำนาจแผ่ไปในแสนโกฏิจักรวาล (พระสิริมงคลอาจารย์, 2539)

อติพจน์ในคานานี้คือ อำนาจแผ่ไปในแสนโกฏิจักรวาล เป็นการกล่าวที่มุ่งโวหารเน้น
คุณสมบัติของมงคลว่ามีอำนาจแผ่ไพศาล เน้นถึงความรู้ยิ่งใหญ่ มิใช่เพื่อหลอกลวง

3. กลวิธีการนำเสนอ ตรงกับคำในภาษาไทยหลายคำ เช่น กลวิธีในการเสนอเรื่อง
พรรณนาและมุมมอง แต่ทั้งหมดนี้ ก็คือการเล่าเรื่องของนักเขียนนั่นเอง (ธัญญา สังขพันธานนท์,
2529: 197) เป็นการเรียงลำดับเหตุการณ์โครงเรื่อง ที่มีเรื่องราวประกอบด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ
เป็นการเรียงลำดับความคิดหรือความรู้ที่ผู้เขียนจะเขียนอะไรก่อนหลัง คือ เริ่มต้นเรื่องที่ไหน
ดำเนินต่อไปอย่างไร และจบอย่างไร (วิภา กงกะนั้นท์, 2533: 85) กลวิธีเป็นคุณสมบัติสำคัญ
อย่างยิ่งในการทำให้เรื่องมีคุณค่า เป็นความสามารถและเป็นฝีมือของผู้แต่งอีกด้วย

กลวิธีการนำเสนอในบทปณามคาถาของพระสิริมงคลอาจารย์ทั้ง 4 คัมภีร์นั้น มีรูปแบบ
การประพันธ์ที่เป็นไปตามขนบของวรรณคดีบาลี โดยมีองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ดังนี้

3.1 การสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัย การบูชาพระรัตนตรัยถือว่าเป็นสิ่งที่
จะต้องทำเป็นอันดับแรก เพื่อเป็นการแสดงความนอบน้อมต่อสิ่งที่เคารพบูชา อีกทั้งเป็นการ
สร้างขวัญและกำลังใจในการประพันธ์ผลงานอีกด้วย การบูชาพระรัตนตรัยนี้ปรากฏทั้ง 4 คัมภีร์
แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ เช่น

พุทฺโธ โย มงคลตถิน

มงคล อติ วิสสุโต

เทศโก มงคลตถาน	มงคลนตฺ นามิหํ
ธมฺโม โย มงคลตถิน	มงคลํ อิติ วิสสุโต
โชตโก มงคลตถาน	มงคลนตฺ นามิหํ
สงฺโฆ โย มงคลตถิน	มงคลํ อิติ วิสสุโต
การโก มงคลตถาน	มงคลนตฺ นามิหํ

คำแปล ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระพุทธเจ้าผู้เป็นมงคลของเทวดาและมนุษย์ผู้ปรารถนามงคล ผู้แสดงความหมายแห่งมงคล ผู้เป็นมงคลพระองค์นั้น ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระธรรมอันเป็นมงคลของเทวดาและมนุษย์ผู้ปรารถนามงคล อันสื่อความหมายแห่งมงคล พระธรรมนั้นอันเป็นมงคลฯ ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระสงฆ์ผู้เป็นมงคลของเทวดาและมนุษย์ผู้ปรารถนามงคล ผู้กระทำความหมายแห่งมงคล พระสงฆ์นั้นผู้เป็นมงคลฯ (พระสิริมิ่งคลาจารย์, 2539)

3.2 การขออานิสงส์คุ้มครอง เป็นการขอให้อันตรายที่จะเกิดขึ้นให้พินาศไป เพื่อให้การประพันธ์ผลงานลุล่วงไปด้วยดี มักอยู่ถัดจากบทสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัย มีปรากฏเพียงในคัมภีร์มิ่งคลัตถปิณีเท่านั้น ดังนี้

อิจฺเจวํ มงคลานมฺเม	ปณฺาโม สุกโต อหุ
ตพฺพหาสา อหํ หุตฺวา	อนฺตรายวินาสโก
มงคลทีปํ ญนฺตํ	มงคลเณ สฺสเทสิตํ ฯ (พระสิริมิ่งคลาจารย์, 2539)

คำแปล ด้วยอำนาจภาพแห่งการกราบไหว้พระรัตนตรัยนั้น ข้าพเจ้าผู้ยังอันตรายให้พินาศ จะเลือกสรรความหมายอันเป็นสาระในคัมภีร์ต่าง ๆ แสดงความหมายพระสูตรอันเป็นมงคล อันพระพุทธเจ้าผู้เป็นมงคล ทรงแสดงไว้ดีแล้ว

3.3 บอกวัตถุประสงค์หรือสิ่งที่จะทำ เป็นการบอกวัตถุประสงค์หรือสิ่งที่จะทำ เพื่อเป็นการประกาศก่อนว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร นำข้อมูลมาจากแหล่งใด เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้อ่านในเบื้องต้นว่า มีหลักฐานและแหล่งที่มาที่เชื่อถือได้ การบอกวัตถุประสงค์หรือสิ่งที่จะทำนี้ ปรากฏในบทปณามคาถาทุกคัมภีร์ เช่น

นมิตฺวา วณฺณยิสฺสามิ สํขยาปกาสกํ อหํ ฯ (พระสิริมิ่งคลาจารย์, อ้างใน บุญหนา สอนใจ, 2523) คำแปล ข้าพเจ้า ครั้นนมัสการแล้ว จักพรรณนาปกรณ์ชื่อ สักขยาปกาสะกะ

3.4 การเชิญชวนให้ผู้ฟังศึกษาคัมภีร์ เป็นการเชิญชวนผู้ที่มีความสนใจใคร่ศึกษาให้ตั้งใจศึกษาคัมภีร์ ทั้งชี้ให้เห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษามีความเป็นผู้ฉลาดเป็นต้น มักปรากฏอยู่ในตอนท้ายของบทประพันธ์ เช่น

อนฺสุยฺยา นิสาเมถ อปิ ลเภถ เณกตฺนติ ฯ (พระสิริมิ่งคลาจารย์, 2523: 1) คำแปล แม้นท่านทั้งหลายไม่มีความเดียดฉันท์ ตั้งใจฟังอยู่ ย่อมได้รับความฉลาด

ตารางแสดงลำดับรูปแบบการนำเสนอ

ลำดับ การนำเสนอ	ชื่อคัมภีร์			
	เวสสันดร ทีปนี	จักรวาลทีปนี	สังขยาปกาสก ฎีกา	มังคลัตถทีปนี
ลำดับที่ 1	สรรเสริญและ นมัสการพระ รัตนตรัย	สรรเสริญ และ นมัสการพระ รัตนตรัย	สรรเสริญ และ นมัสการพระ รัตนตรัย	สรรเสริญ และ นมัสการพระ รัตนตรัย
ลำดับที่ 2	บ อ ก วัตถุประสงค์ หรือสิ่งที่จะทำ	บอกวัตถุประสงค์ หรือสิ่งที่จะทำ	บอกวัตถุประสงค์ หรือสิ่งที่จะทำ	ข อ อา นิ สง ส คุ้มครอง
ลำดับที่ 3	เชิญชวนผู้ฟัง ให้ศึกษาคัมภีร์	เชิญชวนผู้ฟังให้ ศึกษาคัมภีร์		บอกวัตถุประสงค์ หรือสิ่งที่จะทำ
ลำดับที่ 4				เชิญชวนผู้ฟังให้ ศึกษาคัมภีร์

จากตารางข้างต้น จะเห็นว่า รูปแบบการนำเสนอในบทปณามคานั้น มีองค์ประกอบหลัก 4 ประการด้วยกันคือ 1. การสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัย 2. ขออนิสงส์คุ้มครอง 3. บอกวัตถุประสงค์หรือสิ่งที่จะทำ 4. เชิญชวนผู้ฟังให้ศึกษาคัมภีร์ จากคติที่ว่า การบูชาพระรัตนตรัยเป็นกิจที่จะต้องทำก่อนเริ่มต้นงานใด ๆ เพราะนำผลดี ความสุข ความเจริญ มาสู่ทั้งแก่ผู้ทำงาน ผู้เกี่ยวข้องและงานที่ทำ ดังนั้น บทปณามคาถาในทุกคัมภีร์จึงเริ่มต้นด้วยการสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัยทั้งสิ้น ทั้งเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ หลังจากสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัยแล้ว ก็ขออนิสงส์คุ้มครอง รูปแบบการสรรเสริญแล้วขอพรนั้น ปรากฏในคัมภีร์มังคลัตถทีปนีเท่านั้น เสร็จแล้วก็บอกวัตถุประสงค์หรือสิ่งที่จะทำ ซึ่งปรากฏในทุกคัมภีร์ และปิดท้ายการประพันธ์ด้วยการเชิญชวนให้ผู้ฟังศึกษาคัมภีร์ มีเพียงคัมภีร์สังขยาปกาสกฎีกาเท่านั้น ที่ไม่ได้เชิญชวนให้ผู้ฟังศึกษาคัมภีร์

คุณค่าของการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

เนื่องจากสังคมไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาของศาสนาพุทธ ย่อมมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชน พระสงฆ์สาวกถือว่าเป็นผู้นำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเผยแผ่ ทำของยากให้เป็นของง่ายเพื่อให้เข้าถึงได้ทุกหมู่ชน ย่อมส่งผลต่อวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

บทปณามคาถาของพระสิริมังคลาจารย์นั้น ปรากฏในรูปแบบของคาถา โดยใช้การประพันธ์แบบปฐยาวัตคาถา มีความงามทั้งด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ ควรค่าแก่การศึกษาและแบบอย่างของการประพันธ์ ดังนั้น ผู้เขียนขอเสนอคุณค่าอันเกิดแต่บทปณามคาถาใน 2 ประเด็นหลักคือ 1. คุณค่าทางสังคม 2. คุณค่าส่วนบุคคล ดังนี้

1. คุณค่าทางสังคม พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา จะต้องศึกษาและทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือการนำธรรมะไปสู่ประชาชนเพื่อให้เขาเหล่านั้นมีสัมมาทิฐิและเป็นสมาธิปฏิบัติ ก่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและแก่สังคมโดยทั่วไป แต่ในการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ทุกเรื่อง ถึงแม้ผู้ถ่ายทอดจะมีความรู้ดีสักเพียงใดก็ตาม หากขาดอุปการะสอนที่ดีก็ยากให้ผู้เรียนมีความสนใจได้ การสอนนั้นก็จะไม่ประสบความสำเร็จ บทปณามคาถาของพระสิริมังคลาจารย์ถือได้ว่าเป็นต้นแบบทั้งด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ของการถ่ายทอดความรู้ มีชั้นเชิงภาษาที่สละสลวยสวยงามอันจะก่อให้เกิดศรัทธาประสาทะแก่ผู้อ่านผู้ฟัง เป็นตัวอย่างของการใช้คำเหมาะสมแก่ความและฐานะบุคคลได้เป็นอย่างดี มีการใช้โวหารที่ชวนศึกษา มีรูปแบบที่นับได้ว่าเป็นขนบของการประพันธ์วรรณคดีบาลี ซึ่งเป็นคุณค่าที่สำคัญยิ่งและจะเป็นประโยชน์สำหรับนักเผยแผ่ที่จะใช้เป็นแบบอย่างของการถ่ายทอดความรู้อีกด้วย

การขึ้นต้นด้วยการไหว้ครูถือเป็นกิจที่พึงทำเป็นอันดับแรก เป็นการสรรเสริญคุณธรรมของครู โดยมุ่งสรรเสริญพระรัตนตรัย คือคุณของพระพุทธ คุณของพระธรรม และคุณของพระสงฆ์ พระพุทธเจ้า พระองค์ได้ชื่อว่าเป็นพระบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย กล่าวคือทรงเป็นบรมครูสูงสุด ไม่มีผู้เสมอเหมือน เมื่อการไหว้ครูเป็นกิจที่ต้องทำเป็นอันดับแรก ยกพระรัตนตรัยตั้งต้นเป็นประธาน กล่าวสรรเสริญคุณธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของแบบอย่างทางคุณธรรม บ่งบอกว่าสังคมสรรเสริญบุคคลที่มีคุณธรรมเช่นนั้น ทั้งมุ่งหมายให้คนในสังคมปฏิบัติตามคุณธรรมนั้น ๆ ด้วย ดังนั้น บทปณามคาถา จึงแสดงให้เห็นถึงความมุ่งหมายต่อการพัฒนาสังคมอีกประการหนึ่ง คือการยกย่องสรรเสริญคุณธรรมและบุคคลที่มีคุณธรรม เป็นการสรรเสริญคนที่ควรสรรเสริญชมคนที่ควรชม ทั้งมุ่งให้สังคมปฏิบัติตามคุณผู้ที่มีคุณธรรมเช่นนั้น เพื่อความสงบสุขของคนในสังคม

นอกจากนี้แล้วยังเป็นการรักษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของการประพันธ์ผลงาน ซึ่งจะต้องมีการไหว้ครู บูชาสิ่งที่เคารพบูชา เป็นการตั้งสติก่อนที่จะทำการใด ๆ อันจะส่งผลในเชิงจิตวิทยา เป็นขวัญกำลังใจในการทำงานได้ อีกทั้งยังเป็นการจรรโลงสังคมให้เป็นสังคมที่สงบสุข เพราะเมื่อบุคคลเกิดศรัทธาแล้ว ย่อมที่จะชวนชวายปฏิบัติตามคำสั่งสอน อันเป็นเหตุแห่งความสงบสุขของคนในสังคม

2. คุณค่าส่วนบุคคล บทปณามคาลาในคัมภีร์ทั้ง 4 เล่มนั้น มีคุณค่าอย่างยิ่ง โดยเฉพาะกับผู้ประพันธ์คือ พระสิริมังคลาจารย์ ถือว่าเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการ ประพันธ์ผลงาน เพราะการประพันธ์ผลงานด้านศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีบาลี มิใช่ เรื่องที่ทำได้ง่าย ๆ ต้องอาศัยความวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างมาก จึงจำเป็นต้องเริ่มต้นด้วยการ นอบน้อมต่อสิ่งเคารพบูชา มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เพื่อช่วยให้ผ่านพ้นอุปสรรคอันตรายไปได้ ดังปรากฏในความตอนหนึ่งว่า “ด้วยอานุภาพแห่งการกราบไหว้พระรัตนตรัยนั้น ข้าพเจ้าผู้ยัง อันตรายให้พินาศ จะเลือกสรรความหมายอันเป็นสาระในคัมภีร์ต่าง ๆ แสดงความหมายพระ สูตรอันเป็นมงคล อันพระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นมงคล ทรงแสดงไว้ดีแล้ว”(คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559) ดังนั้น บทปณามคาลาจึงมีความสำคัญในเชิงจิตวิทยา กับ ผู้ประพันธ์เป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนี้แล้วบทปณามคาลาถือได้ว่าเป็นตัวอย่างของการอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพครู อาจารย์ พระพุทธรูป พระองค์ได้ชื่อว่าเป็นบรมครูของบุคคลที่เป็นครูทั้งหลายในโลก ในฐานะที่ เป็นกัลยาณมิตรและเป็นแบบอย่างในการสอน การถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ และเป็นตัวอย่าง ที่ดีในการดำเนินชีวิต ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ครูถือว่า มีความสำคัญอย่างมาก เพราะ อยู่ในฐานะกัลยาณมิตรของศิษย์ ซึ่งหมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะทำหน้าที่ใน การสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทางหรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินชีวิตในมรรค แห่งการฝึกอบรมที่ถูกต้อง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538) ความเป็นกัลยาณมิตร กล่าว ได้ว่า เป็นบุคคลที่ควรถือเป็นแบบอย่างที่ดี ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความมีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ถือได้ว่า เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์...”(พระไตรปิฎกภาษาไทย 19/2/3) การประพฤติปฏิบัติ หรือการศึกษาเรียนรู้เพื่อการเข้าใจความเป็นจริงนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยผู้ที่มี ความรู้ มีความสามารถ มีประสบการณ์มาก่อน ให้คำชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้น ครู จึงอยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ทั้งหลาย ดังนั้น เมื่อยกย่องครูซึ่งอยู่ในฐานะกัลยาณมิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบรมศาสดาซึ่งอยู่ในฐานะบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายแล้ว ย่อม ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของผู้ยกย่องปฏิบัติตาม ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องตามครรลองคลอง ธรรม พัฒนาค้นให้พ้นจากทุกข์ได้ในที่สุดอีกด้วย

บทสรุป

แนวคิดการไหว้ครูในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น ในพระไตรปิฎกปรากฏใน รูปแบบของการกล่าวสรรเสริญโดยปราศจากเงื่อนไข คือ ไม่มีการร้องขออานิสงส์ใด ๆ จากผู้ที่ ตนสรรเสริญ เป็นการสรรเสริญด้วยศรัทธาเป็นหลัก แต่ก็มีบางแห่งที่มุ่งประโยชน์ขอพรคุ้มครอง ป้องกัน ทั้งนี้ได้กล่าวสรรเสริญเฉพาะพระพุทธเจ้าหรือพระรัตนตรัยเท่านั้น ยังรวมถึงพลัง

ธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่นร่วมด้วย และค่อย ๆ พัฒนามาเป็นการสรรเสริญเฉพาะพระรัตนตรัยในภายหลัง โดยปรากฏในตอนต้นของคัมภีร์ชั้นกลาง มีอรรถกถาและฎีกาเป็นต้น มีรูปแบบที่ชัดเจน ทั้งเพิ่มส่วนประกอบสำคัญอย่างอื่นเข้าไปด้วย เช่น การขอพร การบอกวัตถุประสงค์ของการแต่ง การสรรเสริญและแสดงความเคารพพระสาวก คำเชิญชวนให้ฟังคัมภีร์ และการอ้างอิงคัมภีร์ที่ใช้ในการแต่ง เป็นต้น ซึ่งรูปแบบดังกล่าว มาจากแนวคิดที่ว่า การแต่งคัมภีร์เป็นกิจกรรมที่ต้องกระทำเป็นขั้นตอนและมีการจัดระบบ เมื่อจะแต่งจึงจำเป็นต้องสรรเสริญและขอความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือ พระรัตนตรัย เพื่อให้ผู้แต่งสามารถแต่งสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

รูปแบบการไหว้ครุมุ่งไปที่การบูชาพระรัตนตรัยซึ่งเป็นกิจที่จะต้องทำก่อนเริ่มต้นงานใด ๆ การขึ้นต้นเรื่องด้วยบทปณามคาถาอาจเรียกได้ว่าเป็นจารีตในการแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพราะคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเกือบทั้งหมดล้วนขึ้นต้นด้วยบทปณามคาถาทั้งสิ้น เพื่อเป็นการแสดงความนอบน้อมต่อสิ่งที่ผู้แต่งเคารพบูชา พระสิริมังคลาจารย์ท่านได้รจนาคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาไว้ 4 คัมภีร์ ซึ่งปรากฏบทไหว้ครุในตอนต้นของทุกคัมภีร์ มีรูปแบบการประพันธ์เป็นประเภทร้อยกรอง (ปद्य) โดยใช้รูปแบบปฐยาวัตคาถาในการประพันธ์ทั้งสิ้น มีศิลปะการประพันธ์ที่ยอดเยี่ยม มีการเลือกคำเหมาะสมกับเนื้อเรื่องและฐานะของบุคคล มีการเลือกคำซ้ำเพื่อเน้นความ มีการใช้โวหารภาพพจน์อย่างแยบยล ทั้งแบบอุปลักษณ์และแบบอติพจน์ มีรูปแบบการนำเสนอตามขนบของวรรณคดีบาลี โดยเริ่มจากการบูชาพระรัตนตรัยเป็นอันดับแรก เพื่อบูชาสิ่งที่เคารพสูงสุด อีกทั้งเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการแต่งอีกด้วย และปิดท้ายการประพันธ์ส่วนใหญ่ด้วยการเชิญชวนให้ผู้ฟังศึกษาคัมภีร์

นอกจากนี้แล้ว บทปณามคาถาซึ่งปรากฏในรูปแบบการประพันธ์แบบปฐยาวัตคาถายังมีความงามทั้งด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ ควรค่าแก่การศึกษาและแบบอย่างของการประพันธ์ มีคุณค่าทางสังคมในฐานะแบบอย่างของการถ่ายทอดความรู้ อันจะเป็นคุณูปการอย่างยิ่งสำหรับนักเทศน์ นักเผยแผ่ศาสนา เป็นแบบอย่างของการใช้คำ การใช้สำนวนโวหาร การรักษามโนธรรมนิยมอันดีงามของการประพันธ์ การอ่อนน้อมถ่อมตนเคารพบูชาครูอาจารย์ และการระลึกถึงพระรัตนตรัยก่อนทำกิจใด ๆ อันจะส่งผลในทางจิตวิทยา ให้สามารถลุล่วงการทำงานต่าง ๆ ได้โดยง่ายอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- คณะกรรมการแผนกตำรา.(2547) สมณตปาสาทิกา ปฐโม ภาค. นครปฐม : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย.
- ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2554). “ขนบการประณามพจน์ในวรรณคดีเขมร.” วารสาร
มนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ๑๘, ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๔):
37-52.
- ธเนศ เวศร์ภาดา. (2549). หอมโลภวรรณศิลป์. กรุงเทพฯ: ปาเจรา.
- ธัญญา สังขพันธานนท์.(2529). วรรณกรรมวิจารณ์. กรุงเทพฯ : นาค.
- ธีรโชติ เกิดแก้ว.(2556). มิลินทปัญหาฎีกา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บุญหนา สอนใจ.(2523).สังขยาปกาสกปกรณ์และฎีกา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิง
วิเคราะห์.วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.สาขาภาษาตะวันออก :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พระคันธสาราภิวังศ์.(2545).วุฒโตหยมัญชรี.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร.
- พระธรรมปิฎก.(2538).พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พระมหาสาธัญ ศรีอ่อน. (2550).ประณามบทและนิคมณฑลในวรรณคดีบาลี : แนวคิด
รูปแบบ และภาษา. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.สาขาบาลีและสันสกฤต :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาสุเมธ กิตติปัญญา. (2560). ศึกษาการเล่านิทานชาดกในคัมภีร์มังคลัตถปิณี ภาค 1.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.สาขาพระพุทธศาสนา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอดุลย์ คนแรง.(2541).การศึกษาเชิงวิเคราะห์มังคลัตถปิณี.วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต.สาขาจารึกภาษาไทย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระสิริมงคลจารย์. (2540). เวสันตรที่ปิณี ภาคภาษาบาลี. กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ.
- พระสิริมงคลจารย์.(2523). จักรวาทที่ปิณี.กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- พระสิริมงคลจารย์.(2539). มงคลตถปิณี ปฐโม ภาค.พิมพ์ครั้งที่ 13.กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ. (2552). ภาษาไทย หลักภาษาและการใช้ภาษา ม.4. พิมพ์ครั้งที่
11. กรุงเทพฯ : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด.
- วิภา กงกะนันท์. (2533). วรรณคดีศึกษา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2524).วรรณคดีวิเคราะห์. สงขลา : มงคลการพิมพ์.

50 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562)

สุภาพพรรณ ณ บางช้าง. (2526). ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. กรุงเทพมหานคร:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แสง มนวิฑูร.(2510). รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ครั้งที่ 1. เชียงใหม่ :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว.(2527).วรรณกรรมล้านนา เล่ม 1. เชียงใหม่ : มิตรนรการพิมพ์.

อายตนะกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา SENSES AND ENLIGHTENMENT IN BUDDHISM

พระสุพจน์ ฐมวฑฒโน (อยู่เจริญ)

Phrasupot Dhammawatthano (Yoocharoen)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: Olaymate108@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องอายตนะ และเพื่อวิเคราะห์อายตนะกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา โดยใช้การศึกษาจากเอกสาร หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา มีการบรรลุธรรมด้วยอารมณ์กรรมฐานหลากหลาย เช่น ในมหาสติปัฏฐาน 4 คือ 1.หมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน มี 7 หมวดย่อย 2.หมวดเวทนानุปัสสนาสติปัฏฐาน มี 9 ข้อ 3.หมวดจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน มี 16 ข้อ 4.หมวดธรรมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน มี 5 หมวดย่อย ซึ่งสามารถบรรลุธรรมได้ทุกหมวด แต่ในบทความนี้ได้ยกเอาการบรรลุธรรมด้วยห้วงธรรม คือ อายตนะ มานำเสนอ ก็คือการสัมผัสระหว่าง ตา กับ รูป หู กับ เสียง จมูกกับ กลิ่น ลิ้น กับ รส กาย กับ การสัมผัส ใจ กับ อารมณ์ที่รู้คิดนึก และเกิดเวทนาตามมา มีสัญญาเจตนาต่างๆ ทาง 6 ทวาร เมื่อได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนเห็นความไม่เที่ยงแปรปรวน คือ อนิจจัง เป็นต้น ตามนัยของวิปัสสนาญาณ ขณะที่ถึงมรรคญาณ ย่อมปหานกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะได้ และผลญาณเสวยอารมณ์นิพพาน อันเป็นผลจิต (วิปากจิต) การละกิเลสขั้นสูงสุด ก็จะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคลได้ทำกิจหน้าที่ในพระพุทธศาสนาเสร็จสิ้นไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป อายตนะกับการบรรลุธรรมจึงมีความสำคัญต่อผู้ต้องการบรรลุเป็นพระอริยบุคคล หรือสำคัญต่อศาสนิกชนยิ่งนับเป็นธรรมะอีกหมวดหนึ่งที่น่าสนใจ ตัวอย่าง พระราहुลซึ่งบรรลุธรรมโดยการฟังธรรมเรื่อง อายตนะ จากพระพุทธเจ้า แล้วนำไปปฏิบัติกรรมฐานตามที่ได้เรียนรู้มา จนได้เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: อายตนะ, การบรรลุธรรม, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article entitled to study the concept of the senses and to analyze senses and enlightenment in Buddhism. This is a qualitative research done by studying academic documents. In the research, it was found that the objective of this article is to show that there is various way to achieve enlightenment by emotional meditation in Buddhism, such as; Maha Satipaṭṭhāna 4 categories. The first one of four is category of contemplation of the body or Kayanupassanā Satipaṭṭhāna which contained 7 groups. Second, category of contemplation of the feeling or Vedanānupassanā Satipaṭṭhāna contained with 9 items. Third, category of contemplation of the mind or Cittānupassanā Satipaṭṭhāna contained with 16 items. The last one, category of contemplation of the mind-objects or Dhammānupassanā Satipaṭṭhāna contained 5 groups. All of 4 categories above can lead us to achieve Enlightenment. In this article, the author brought up how to achieve enlightenment by the topic “Dharma is Senses or Āyatana” to present. That is, the touch between eyes and visible objects, ears and sound, nose and odor, tongue and taste, body and touch, mind and mental objects. Then, the feelings or sensation or Vedanā caused by the six doors above-mentioned. When we insight into Vipassanā meditation or Vipassanā kammaṭṭhāna until we see the impermanence also called Anicca or Anitya. According to the significance of Vipassanā Jñāna, when we reached to Mārga Jñāna, we will be free from the defilements, which are greed ([Lobha](#)), hate (Dosa), and delusion (Moha). Following this, the result of extinguished mind or Nirvāṇa which refer to the ultimate defilements abandoning, it's the way to achieve Dharma to become Arahant the person who finished all duty in Buddhism, and then Nirvāṇa will lead to the end of rebirth. Therefore, Āyatana and Dharma Enlightenment regard as the interesting Dharma classifications because they are very important to Buddhist, such as Phra Rāhula, who attained to be Buddhist saint (Phra Arahant), also the story of a woman called ‘Brahmanee Verahanjanee’, and last the story of Panna the

person who attained Dharma by listening to the topic of *Āyatana* from Lord Buddha. He observed along the Buddha teaching, then he became the person who attained the final sanctification in Buddhism.

Keywords: the senses, enlightenment, Buddhism

บทนำ

คำสอนในพระพุทธศาสนาที่น่าสนใจมาก คือที่เกี่ยวกับการรับอารมณ์ของหมู่สัตว์ทั้งหลายว่าการรับรู้อารมณ์นั้นเกิดได้อย่างไร ซึ่งเป็นการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ เมื่อศึกษาความเป็นมาในทางลัทธิศาสนาแล้ว ก็ทราบได้ว่าพระพุทธศาสนาได้ตรัสสอนเรื่องอายตนะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/223-227/214-215) ซึ่งเป็นการเชื่อมต่อการรับรู้กันระหว่างอารมณ์ภายนอก (อายตนะภายนอก) และการรับกระทบกับทวาร (อายตนะภายใน) เป็นต้น ในการรับอารมณ์ทางอายตนะนี้ นอกจากพระพุทธองค์แสดงเอาไว้ตามที่มีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกแล้ว ศาสตร์สมัยใหม่ เช่น จิตวิทยาก็มีกล่าวสอนเรื่อง อินทรีย์ 5 การศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบพื้นฐานของระบบประสาทสัมผัส (คัตนางค์ มณีศรี, 2559) ตา หู จมูก ลิ้น กาย อยู่บ้าง รวมทั้งเรื่องอารมณ์ (Emotion) ด้วย แต่ในพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธองค์แสดงคำสอนเหล่านี้แค่ให้พุทธบริษัทละกิเลสคือโลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น โดยหวังประโยชน์อย่างยิ่งแก่สรรพสัตว์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) (ปรมัตถประโยชน์) ผู้เขียนจึงเห็นความสำคัญของอายตนะที่แสดงมีการบันทึกเอาไว้ จึงได้หยิบยกเรื่องอายตนะ มาเขียนเป็นบทความเนื่องจากเห็นความสำคัญในการบรรลุมรรคผล นิพพาน ได้บรรลุเป็นพระอริยบุคคลขั้นสูงได้ มีบรรลุพระอรหันต์ในที่สุด

แม้เพียงการใช้อายตนะมาเป็นเครื่องกำหนดกรรมฐานก็สามารถบรรลุธรรมได้ โดยมีสติรู้สึกเท่าทันอารมณ์ที่จะทำให้เราเกิดกิเลสขึ้นได้ก็รู้ทันมัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/104/117) หากเมื่อรู้จักอารมณ์แล้ว ก็สามารถรู้เท่าทันโดยมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างดีอีกด้วย โดยอารมณ์นี้เกิดกับทุกสรรพสัตว์ทุกคน จึงสามารถประยุกต์เข้ากับอาชีพทุก ๆ อาชีพ โดยอาศัยสติ ระลึกรู้ ใส่ใจในอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับตนอยู่เนือง ๆ อายตนะภายนอก ก็คือเรื่องอารมณ์นั่นเอง ซึ่งเราควรเรียนรู้เอาไว้ , ประโยชน์ในการรู้จักอารมณ์เป็นอย่างดีนั้นดื่มहाศาลทีเดียว ไม่ว่าจะทำกิจกรรมอะไรก็ต้องมีความเกี่ยวข้องกับอารมณ์อยู่เสมอ แม้การพูดเรื่องต่าง ๆ ก็เกี่ยวกับอารมณ์ที่เกิดขึ้นขณะนั้น ๆ คือ อารมณ์ต้องเกิดขึ้นกับการพูด การเจรจาทุกครั้งี่พูดที่เจรจา แม้ในการคิดก็ต้องมีอารมณ์มาเกิดทางสมองหรือทางจิตอยู่เนืองนิจ จะเห็นได้ว่าการรับอารมณ์ที่เกิดกับเราทางกาย หรือในการกระทำ

กิจกรรมต่าง ๆ ในการพูดเจรจาเรื่องต่าง ๆ ก็ต้องมีอารมณ์เกิดขึ้นอยู่เนื่อง ๆ และในทางความคิดอารมณ์ก็ต้องเกิดขึ้นกับตัวเราอยู่ทุกขณะที่เดิวยที่ยกมานี้เป็นเพียงตัวอย่างที่ตัวเราต้องเกี่ยวข้องกับอารมณ์ทางทวารทั้ง 3 อยู่เป็นประจำทุก ๆ วัน(เมื่อเรายังมีลมหายใจอยู่) คือ ทางกายทวาร วจิทวาร มโนทวาร ที่เกิดกับเราทุกวี่ทุกวัน ซึ่งจำเป็นต้องใช้อารมณ์มาดำเนินในวิถีชีวิตของเราตลอดเวลา ยกเว้นตอนนอนหลับสนิท ไม่เกิดความฝันขณะนอนหลับ ที่เรียกว่าจิตอยู่ในภวังค์ (สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), 2547) ดังนั้นเรื่องอายตนะ 12 จึงเกี่ยวข้องกับอารมณ์อยู่ด้วยซึ่งจะขาดจากกันไม่ได้, พระพุทธศาสนาสอนเรื่องอายตนะไว้รัดกุมมากทีเดียว เพียงพอที่จะให้ผู้ปฏิบัติกรรมฐาน ใช้อารมณ์กรรมฐานที่มีอยู่รอบตัวเรานี้ หรือ มาเป็นเครื่องกำหนดเจริญสมถกรรมฐานบ้าง เจริญวิปัสสนากรรมฐานบ้างตามจริตที่ชอบใจถูกอัธยาศัย และนำพาให้ได้ฉานสมาบัติ 8 (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2539) (หรือฉาน 9) หรือได้วิปัสสนาญาณ 10 (ฝ่ายวิชาการ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย, 2539) ตามสมควรแก่บุญบารมีของผู้นั้น โดยจะเลือกเจริญกรรมฐาน 2 อย่าง ตามอุปนิสัยของตน

หากจะยกประเด็นว่าอายตนะเอามากำหนดมาเป็นอารมณ์กรรมฐานแล้วได้อะไร ก็คงจะเห็นประโยชน์ตามที่ยกมาข้างต้น โดยจะบรรลุธรรมได้ไม่ยากจนเกินไป เพียงแต่ต้องใช้ปัญญาและความเพียรละกิเลสเท่านั้น คือ เมื่อกำหนดอายตนะเป็นอารมณ์กรรมฐานนั้นต้องอาศัยปัญญา โดยมีปัญญาเข้าไปรู้ชัดตามความเป็นจริง ละตัณหา และอุปทานได้ ก็จะได้บรรลุธรรม เป็นพระอริยบุคคล โดยได้บรรลุขั้นสูงสุด คือ ได้เป็นพระอรหันต์ ดังนั้นอายตนะจึงมีความเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างมีนัยสำคัญทีเดียว

แนวคิดเรื่องอายตนะ

1. ความหมายและลักษณะของอายตนะ คำว่า อายตนะ หมายถึง เครื่องต่อ, ตัวเชื่อม คือ เป็นการเชื่อมต่อระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก โดยมีการสัมผัสกระทบกัน คือ ตา สัมผัสกระทบกับรูป หู สัมผัสกระทบกับเสียง จมูก สัมผัสกระทบกับกลิ่น ลิ้น สัมผัสกระทบกับรส กายสัมผัสกระทบกับผัสสะ คือ โผฏฐัพพะ ใจ สัมผัสกระทบกับความรู้นึกคิด คือ ธรรมารมณ์เมื่อคู่ใดคู่หนึ่งสัมผัสกระทบกันแล้วจะเกิดการเสวยเวทนาขึ้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/80/73) คือเป็นสุขเวทนาบ้าง, ทุกขเวทนาบ้าง และอุเบกขาเวทนาบ้างในอย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างที่เกิดการสัมผัสกระทบกัน สุดท้ายอารมณ์นั้นเป็นอารมณ์ที่ดีมากระทบคือ อิฏฐารมณ์ หรือเป็นอารมณ์ที่ไม่ดีมากระทบ คืออนิฏฐารมณ์ เพราะการสัมผัสกระทบกับระหว่างทวาร 6 กับอารมณ์ 6 นี้เอง จึงเกิดวิญญาณ 6 (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/65/56) ขึ้นรับรู้ตามทวาร (ประตู) ของตนๆ หรือเรียกว่าอายตนะ ๑๒ นั้นเอง ที่กระทบกันและเกิดรับรู้อารมณ์ทางวิญญาณ 6 ตามติดต่อกันมาโดยรวดเร็ว พระพุทธองค์ทรงแสดงว่าจะเกิดเวทนา 3

อย่างใดอย่างหนึ่งตามมา มีสุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/82/75) เป็นต้น ที่ทำหน้าที่เสวยเวทนาอยู่เสมอ และเมื่อว่าโดยการเป็นปัจจัยสืบเนื่องกันสืบมา คือ เมื่อมีเวทนาแล้วก็จะปัจจัยให้เกิดตัณหา (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/107/121) สืบต่อไปอีก

เรื่องอายตนะนี้เป็นการเชื่อมต่อกันระหว่างทวารและอารมณ์ เมื่อกล่าวถึงอารมณ์และการรับรู้อารมณ์ในทางพระพุทธศาสนา ต้องนึกถึงคำสอนที่พระพุทธองค์สอนเอาไว้ว่าอารมณ์ มีอยู่ 6 อย่าง คือ รูปารมณ์ (อารมณ์ คือ รูป) สัททารมณ์ (อารมณ์ คือ เสียง) คันธารมณ์ (อารมณ์ คือ กลิ่น) รสอารมณ์ (อารมณ์ คือ รส) โผฏฐัพพารมณ์ (อารมณ์ คือ สัมผัสถูกต้อง) ธรรมารมณ์ (อารมณ์ คือ การรู้นึกคิดด้วยใจ) ซึ่งอารมณ์ที่มีทั้งหมดในจักรวาลนี้ รวมทั้งสิ้นมีอยู่เพียง 6 อารมณ์เท่านั้น

โดยจะเรียกอารมณ์ 6 และทวาร 6 ว่าอายตนะก็ได้ ซึ่งเข้าใจกันอย่างกว้างขวางทั่วไป เมื่อเกิดการรับรู้ทางอายตนะเรียกว่า วิญญาณ 6 ซึ่งรู้แจ้งชัดทางตา หู จมูก ลิ้น กาย มโน (จิตใจ) อีกทีหนึ่งพอยกตัวอย่างได้ว่า คนตาบอด หูหนวก ไม่มีตัวรู้คือวิญญาณรู้ในส่วนนั้น แม้คนเป็นอัมพาตกายวิญญาณบางส่วนก็ไม่สามารถรับรู้ได้

2. เป้าหมายของการแสดงอายตนะ การบันทึกเรื่องอายตนะ 12 ในพระสูตรต้นตปิฎกเล่มที่ 18 สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค กล่าวถึงอายตนะภายใน คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน ที่กระทบสัมผัสกันกับอายตนะภายนอก คือ รูปารมณ์ สัททารมณ์ คันธารมณ์ รสอารมณ์ โผฏฐัพพารมณ์ ธรรมารมณ์ ซึ่งมีการแสดงธรรมโดยพระพุทธองค์ และโดยสาวกแสดงตามที่ได้ฟังมาจากพระพุทธองค์ ในลักษณะนี้ยังเกี่ยวกันไปหลายพระสูตรแตกต่างกันไปหลายนัย ในที่นี้จะได้ยกมาขยายความสัก ๒ พระสูตร พระสูตรแรก คือ ปฏิสัลลันสูตร ว่าด้วยการหลีกเร้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับภิกษุว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายหลีกเร้นแล้วจงประกอบความเพียรเถิด ภิกษุผู้หลีกเร้นแล้ว ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง รู้ชัดอะไรเล่าตามความจริง คือ จากนั้นได้ทรงแสดงว่ารู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “จักขุไม่เที่ยง รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า รูปไม่เที่ยง รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า จักขุวิญญาณไม่เที่ยง รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า จักขุสัมผัสไม่เที่ยง” ฯลฯ (คือ แม้ในทางโสตะ ฆานะ ชิวหา กาย และมโน ก็ทรงให้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง ฯลฯ เช่นเดียวกัน) ซึ่งในทุกทวาร พระพุทธองค์ทรงสรุปว่าให้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์ หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยก็ไม่เที่ยง ทรงสรุปว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายหลีกเร้นแล้วย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/100/110-111) และในพระสูตรว่าโยคักขมิสูตร ว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลมีความเกษมจากโยคะ เรื่องนี้เกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี

พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมบรรยาย (หมายถึง เหตุแห่งธรรม) ที่เป็นเหตุให้บุคคล มีความเกษมจากโยคะ แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง ธรรมบรรยายที่เป็นเหตุให้บุคคลมีความเกษมจากโยคะ เป็นอย่างไร คือ รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ ตถาคตละรูปเหล่านั้นได้แล้วตัดรากถอนโคน ...” พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบการละการตัดของพระองค์ เหมือนดังต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว แล้วตรัสอีกว่า “ตถาคตได้บอกความเพียรที่ควรประกอบ เพื่อละรูปเหล่านั้น เพราะเหตุนี้บัณฑิตจึงกล่าวว่า ตถาคตเป็นผู้มีความเกษมจากโยคะ” ต่อจากนั้นพระพุทธเจ้าได้ยกเอาหูกับเสียง, จมูกกับกลิ่น, ลิ้นกับรส, ธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนดมีอยู่ แล้วทรงตรัสว่า ตถาคตละธรรมารมณ์นั้นได้แล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ตถาคตได้บอกความเพียรที่ควรประกอบเพื่อละธรรมารมณ์นั้น เพราะเหตุนี้บัณฑิตจึงกล่าวว่า ตถาคตเป็นผู้มีความเกษมจากโยคะ ภิกษุทั้งหลายธรรมบรรยายที่เป็นเหตุให้กับบุคคลมีความเกษมจากโยคะเป็นอย่างนี้แล (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/104/117)

การได้หมดจากโยคะ (เครื่องประกอบ) หรือหมดกิเลส คือโลภะ โทสะ โมหะ ถึงความดับทุกข์มีมรรคผล นิพพานในที่สุด จึงนับว่าได้เรียนรู้และปฏิบัติตามธรรมในพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์อายตนะกับการบรรลุธรรม

อายตนะที่เกี่ยวกับการบรรลุธรรมนั้นจะพิจารณาในประเด็นดังต่อไปนี้

1. **อายตนะกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน** ในพระสูตรต้นตปิฎก เล่มที่ 10 และ 12 มีพระสูตรชื่อว่า มหาสติปัฏฐาน ซึ่งมีอยู่ 4 หมวดใหญ่ คือ 1. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน 2. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน 3. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน 4. ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หัวข้ออายตนะนั้น อยู่ในหมวดธรรมานุปัสสนาฯ คือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ซึ่งตอนเริ่มพระสูตรมีพระบาลีที่น่าสนใจและน้อมนำมาใช้เป็นหลักในการพิจารณาด้วย ซึ่งมีพระบาลีว่า “อิธ ภิกษุ... ฌเมสุ ธรรมานุปัสสี วิหริต อตาปี สมปชาโน สติมา วิเนยย โลเก อภิขมา โทมนสส์” แปลว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาธรรมในธรรม มีสติ สัมปชัญญะ ความเพียร เพื่อกำจัด อภิขมาและโทมนัสเสียได้ในโลก” การให้มีสติ สัมปชัญญะ ความเพียรในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น เท่ากับการนำองค์คุณของโยคาวจร มาเจริญกรรมฐาน ซึ่งหมายถึง อตาปี สัมปชาโน สติมา นั่นเอง หากตัดคำว่า ชาย หลึง คฤหัสถ์ บรรพชิตออกไป ก็จะมีเพียงองค์คุณของโยคาวจรเท่านั้น ที่เจริญวิปัสสนากรรมฐาน และเพื่อกำจัด อภิขมา หมายเอาการกำจัดความพอใจ ความยินดี ความรัก คือ โลภะ หรือ ตัณหา ส่วนโทมนัสหมายเอาไม่พอใจ ความไม่ยินดี ความชัง คือ โทสะ ที่ไม่กล่าวถึงโมหะก็เพราะว่า ขณะเจริญวิปัสสนากรรมฐานจิตจะเป็นมหา

กุศลจิตจนเกิดวิปัสสนาญาณต่างๆ สืบมา เมื่อถึงมรรคญาณ จิตเข้าถึงมรรคสมังคี (สามัคคี) ก็จะปหานกิเลส คือ โมหะ ถ้าเป็นอรรถัตตมรรค มรรคจิตในขั้นนี้ก็จะปหานกิเลสได้หมดสิ้น ที่กล่าวมาเพื่อกำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลกหมายเอาสังขารโลก (ขันธโลก) (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) ดังกรณีภิกษุผู้อาพาธรูปหนึ่งที่มีมาในสูตรชื่อว่า ทุติยคิลานสูตร เรื่องมีอยู่ว่าภิกษุใหม่รูปนี้ อาพาธได้รับทุกข์เป็นไข้หนัก นอนอยู่ในวิหาร ภิกษุที่รู้เรื่องการอาพาธจึงนำเรื่องภิกษุใหม่ที่อาพาธนี้ ไปกราบทูลให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบ โดยให้ทรงอาศัยความอนุเคราะห์ที่ได้โปรดเสด็จไปเยี่ยมภิกษุนั้นถึงที่อยู่ด้วยเถิด, พระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องภิกษุเป็นไข้และเป็นภิกษุที่ไม่มีใครรู้จัก จึงเสด็จไปเยี่ยมถึงที่อยู่ เมื่อเสด็จไปถึงก็มีการถามกันตามอัธยาศัยที่ดังงาม ว่าท่านสบายดีหรือยังทนเป็นอยู่ได้หรือ ทุกขเวทนาทุเลาลงหรือไม่กำเริบหรือ ซึ่งท่านบอกว่าไม่สบายอย่างมากทนเป็นอยู่ไม่ได้ ทุกขเวทนาไม่ทุเลามีแต่กำเริบ แต่ท่านก็ดิ้นรนตนเองโดยศีลไม่ได้ด้วย จึงกราบทูลออกมาบอกให้พระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสตอบว่า ถ้าเธอดิ้นรนตนเองโดยศีลไม่ได้แล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอจะรำคาญ ทุณทุรายไปทำไม ซึ่งภิกษุใหม่ผู้อาพาธ ก็ตอบว่าท่านยังไม่รู้ทั่วถึงธรรมที่ทรงแสดงเพื่อความหมดจดแห่งศีลเลย

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ถ้าเธอยังไม่รู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงเพื่อความหมดจดแห่งศีลแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้นเธอจะรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงแล้ว ประพฤติเพื่ออะไร ฝ่ายพระภิกษุใหม่ก็ตอบว่า เพื่อความดับสนิทไม่ถือมั่นพระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมเทศนาว่า จักขุเที่ยง หรือไม่เที่ยง ภิกษุใหม่ก็ตอบว่าไม่เที่ยง โสตะ... ฆานะ... ชิวหา... กาย... มโน... มโนวิญญาณ... มโนสัมผัส... แม้ความสวยงามที่สุขหรือทุกข์หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยเที่ยงหรือไม่เที่ยงพระพุทธองค์ทรงถามว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์หรือสุขเป็นตัวตนหรือไม่หรือเราเป็นนั่น นั่นของเราใช่หรือไม่ ภิกษุใหม่ผู้อาพาธก็ตอบว่าไม่ใช่อย่างนั้น เมื่อฟังแล้วก็มีจิตส่งไปตามธรรม เปื่อน่าย คลายกำหนด มีจิตหลุดพ้น ขึ้นชมภาสิตของพระพุทธเจ้าที่แสดงนั้นคือ ท่านมีชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้วกิจทั้งหลายทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป “จิตของภิกษุนั้นก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น” (พระไตรปิฎก ภาษาไทย 18/75/68-70)

จะเห็นว่าหลักธรรมเรื่องอายตนะนี้สัมพันธ์กับผัสสะด้วยและเป็นปัจจัยให้เวทนาเกิดขึ้นเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเกิดความไม่สุขไม่ทุกข์ คืออุเบกขาขึ้นสืบต่อมา และเป็นปัจจัยให้ตัณหาเกิดต่อไป หรือกิเลสอื่นก็เกิดได้ (โลภะ โทสะ โมหะ) ที่เรียกว่า อภิชฌา โทมนัส ความพอใจ ความไม่พอใจ ซึ่งก็มีสมุฏฐานมาจากความไม่รู้คือโหมะนั้นเอง จึงเรียกว่า เพื่อกำจัดอภิชฌา และโทมนัสเสียได้ในโลก เพราะเมื่อเรากำหนดอารมณ์ตามมหาสติปัฏฐาน 4 โดยสรุปก็คือ รูปธรรม นามธรรม ความพอใจ (อภิชฌา) ความไม่พอใจ (โทมนัส) ก็หายไป ขณะกำหนดใส่ใจในอารมณ์กรรมฐาน (พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, 2539) (โยนิโสมนสิการ) มหากุศล

จิตก็เกิดทุกขณะอารมณ์ที่สืบเนื่อง อกุศลบาปธรรมก็เกิดไม่ได้ เป็นอันว่าจิตเดินตามวิปัสสนาญาณ จนจิตได้เข้าถึง มรรค ผล นิพพาน ได้บรรลุธรรมในที่สุด

ในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกายสฬายตนวรรค นี้มีเรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับอารมณ์ที่เกิดขึ้นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ โดยนำหลักธรรมมาแสดงยกย่องกันไป และละเอียดลึกซึ้งมาก เช่นแสดงเกี่ยวกับวิญญาน 6, สัมผัสสชาเวทนา, ชันธ 5 และไตรลักษณ์ เป็นต้น

ประเด็นหลักของธรรมะในบทความนี้ คือ ใช้หลักธรรมอายตนะ 12 เป็นแกนหลักในการนำเสนอ ซึ่งอายตนะนี้มีอยู่คู่กับสัตว์บุคคลทั่วไป คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ มโน ทั้ง 6 นี้ จัดเป็นอายตนะภายใน ส่วนอายตนะภายนอก ได้แก่ รูปารมณ์ สัทธารมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ โผฏฐัพพารมณ์ ธรรมารมณ์ เมื่อยกเอาการรับอารมณ์มาแสดงแล้ว จะสามารถบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาได้อย่างไร เช่น เรื่องอุปวาณสนทิกฐิกสูตร มีมาในสังยุตตนิกายสฬายตนวรรคเป็นเรื่องที่ท่านพระอุปวาณะเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ แล้วทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ธรรมเป็นธรรมที่ผู้ปฏิบัติจึงพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ธรรมเป็นธรรมที่ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ด้วยเพียงเท่าใดหนอ” พระพุทธองค์ทรงแสดงทาง หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส เป็นต้น เป็นลำดับไปจนถึง ใจกับธรรมารมณ์ ต่อจากนั้นพระองค์ทรงขมวดปิดท้ายเรื่องทวาร ๖ ว่าเห็นรูปทางตาแล้วเป็นผู้เสวยรูปแต่ไม่เสวยความกำหนดในรูป และรู้ชัดถึงความกำหนดในรูปในภายในซึ่งไม่มีว่า ความกำหนดในรูปในภายในของเราไม่มี แล้วพระองค์ตรัสขมวดท้ายว่า การที่ภิกษุเห็นรูปทางตาแล้วเป็นผู้เสวยอารมณ์คือรูป แต่ไม่เสวยความกำหนดในรูป และรู้ชัดถึงความกำหนดในรูปในภายในซึ่งไม่มีว่า ความกำหนดในรูปในภายในของเราไม่มีอย่างนี้แล อุปวาณะธรรมจึงชื่อว่า เป็นธรรมที่ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวินยชนพึงรู้เฉพาะตน ฯลฯ ต่อจากนั้นก็ตรัสตอบอุปวาณะ เกี่ยวกับทวารอื่นๆอีกคือ หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับการกระทบสัมผัส ใจกับการรู้นึกคิด และสรุปท้ายว่าผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวินยชนพึงรู้เฉพาะตน (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/70/59-61)

อายตนะจึงสามารถพิจารณาโดยยกย่องกันได้ ซึ่งอาจพิจารณาโดยอนิจจังทุกขัง อนัตตาโดยตรง หรือพุทธองค์ได้ทรงแสดงอายตนะร่วมกับชันธ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ก็มีเช่นกัน หรือที่พุทธองค์แสดงอายตนะคู่กันกับสัมผัส 6 มีจักขุสัมผัส เป็นต้น ตลอดจนแสดงอายตนะคู่กันกับเวทนาด้วยก็มี เช่นกัน และที่แสดงเรื่องอายตนะโดยกาล ทั้ง 3 คือ อดีตกาล ปัจจุบันกาล อนาคตกาล ก็สามารถพิจารณาอย่างพิศดารตามกาลทั้ง 3 ได้ด้วย

ในกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่พระราหุล หลังจากทรงไปบิณฑบาตที่กรุงสาวัตถีแล้ว และเสวยพระกระยาหารเสร็จ รับสั่งเรียกหาพระราหุล ให้พระราหุลถือผ้าสีทันนะ (ผ้าปูนั่ง) โดยตรัสว่า เราจักไปยังป่าอันธวันเพื่อพักผ่อนกลางวัน พระราหุลก็รับคำ ฝ่ายพวกเทวดาหลายพันคน ก็พากันติดตามไปด้วยคิดว่าวันนี้พระพุทธเจ้าจะแนะนำท่านพระราหุลในธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะให้ยิ่งขึ้นไป ฝ่ายท่านพระราหุลเมื่อปลูกรดผ้าที่โคนไม้แล้ว อภิวัตพระพุทธรูป แล้วนั่งที่สมควรข้างหนึ่ง พระพุทธรูปองค์ตรัสถามว่าเธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร จักขุเที่ยงหรือไม่เที่ยง แล้วถามรูปว่าเที่ยงหรือไม่เที่ยง จักขุวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง แม้ในข้อจักขุสัมผัสเที่ยงหรือไม่เที่ยงท่านราหุลก็ตอบว่าไม่เที่ยง ท่านถูกพระพุทธองค์ถามว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์หรือเป็นสุข ท่านก็ตอบว่าเป็นทุกข์ แล้วตรัสถามอีกว่า ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา ท่านราหุลก็ตอบว่าไม่ควร พุทธองค์ก็ตรัสถามถึงเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยว่าเที่ยงหรือไม่เที่ยง เป็นทุกข์หรือสุข และตรัสสรุปเป็นทำนองเดียวกันว่า ไม่ให้ยึดถือว่ามันเป็นเรา เป็นตัวตนของเรา พระพุทธรูปองค์ตรัสถามในโสตะ ฆานะ ชิวหา กาย และมโน เป็นไปในทำนองเดียวกันกับจักขุ โดยตรัสถึงแม้ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เพราะมีโสตะสัมผัส ฆานะสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัสเป็นปัจจัยก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนคือเป็นอนัตตาด้วย

เมื่อตรัสถามอายตนะภายในจบลง พระพุทธรูปก็ทรงตรัสถามถึง อายตนะภายนอก คือ รูปารมณ์ ฯลฯ ธรรมารมณ์ ว่าเที่ยงหรือไม่ เป็นทุกข์หรือสุข และตรัสไม่ให้ยึดถึงว่าเราเป็นนั่น นั่นของเรา ซึ่งเป็นไปในทำนองเดียวกันกับอายตนะภายใน และเกี่ยวเนื่องด้วยขั้น 5 ตามที่ยกมาแนะนำท่านพระราหุล พระพุทธรูปองค์ตรัสว่า ย่อมเบื่อหน่ายในจักขุ ฯลฯ มโน เบื่อหน่ายในรูปารมณ์ ฯลฯ ธรรมารมณ์ เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย จนถึงอายตนะภายในทุกข้อ (โสตะสัมผัส ฆานะสัมผัส)

พระพุทธเจ้าตรัสว่าเมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนดจิตย่อมหลุดพ้นเมื่อจิตหลุดพ้นก็รู้ว่าการหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้วไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

พระราหุล มีใจยินดีชื่นชมภาษิตของพระพุทธองค์ขณะเมื่อพระพุทธองค์ตรัสภาษิตนี้อยู่ จิตท่านพระราหุลก็หลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ถือมั่น (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/121/143-147) ได้ปราศจากอริเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในโลก ฝ่ายพวกเทวดาหลายพันตนต่างรู้ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา

นับว่าธรรมะเรื่องอายตนะสามารถนำไปใช้ได้หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสได้อย่างอัศจรรย์ เพียงแต่เราท่านทั้งหลายตั้งใจพิจารณาตามวิปัสสนากรรมฐาน ก็สามารถบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาได้เช่นเดียวกัน

ในเรื่องต่อไปคือพราหมณ์เวรหัญจานีในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรคว่า สมัยนั้น ท่านพระอุทายีอยู่ที่สวนมะม่วงของโตเทยพราหมณ์ เขตเมืองกามัณฑะ ครั้งนั้นมีมาณพคนหนึ่งซึ่งเป็นศิษย์ของพราหมณ์เวรหัญจานีโคตร ได้เข้าไปหาพระอุทายีถึงที่อยู่ของท่าน ท่านพระอุทายีได้ชี้แจงธรรมให้มาณพได้เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นด้วยการแสดงธรรมให้มาณพฟัง มาณพผู้เป็นศิษย์ก็ไปบอกให้นางพราหมณ์เวรหัญจานีโคตรทราบ ว่า ท่านพระอุทายีแสดงธรรมงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมอรรถะ และพยัญชนะครบบริบูรณ์ ทำให้นางพราหมณ์เวรหัญจานีอยากพบท่านพระอุทายีและให้มาณพผู้เป็นศิษย์นิมนต์ท่านพระอุทายีมาฉันภัตตาหารที่บ้านของตน มาณพก็รับนางพราหมณ์นั้น แต่พอท่านพระอุทายีฉันภัตตาหารเสร็จในเช้าวันนั้น นางพราหมณ์เวรหัญจานีโคตร ได้สวมรองเท้า นั่งคลุมศีรษะบนอาสนะสูง แล้วบอกให้ท่านพระอุทายีแสดงธรรม ท่านพระอุทายี เป็นผู้หนักในธรรมวินัย จึงกล่าวบอกว่า ยังมีเวลาน้องหญิง แล้วหลีกเลี่ยงไม่แสดงธรรมให้นางพราหมณ์ฟัง เมื่อมาณพได้ไปสนทนากับพระอุทายีอีก และนำกลับไปเล่าให้นางฟัง นางจึงบอกท่านให้ท่านพระอุทายีแสดงธรรมแต่ท่านบอกยังมีเวลาน้องหญิง มาณพเลยบอกว่าที่เป็นอย่างนี้เพราะท่านสวมรองเท้า นั่งคลุมศีรษะอยู่บนอาสนะสูง ท่านจึงไม่แสดงธรรม นางจึงให้มาณพนิมนต์ท่านพระอุทายีมาฉันภัตตาหารวันรุ่งขึ้นอีกที ในคราวนี้นางพราหมณ์เวรหัญจานีโคตร ได้ฟังธรรม โดยหัวข้อธรรมที่สนทนากันนั้นมีดังนี้

นางพราหมณ์ถามว่า “ท่านเจ้าข้า เมื่อมีอะไร พระอรหันต์ทั้งหลายจึงบัญญัติสุข เมื่อไม่มีอะไร พระอรหันต์ทั้งหลายจึงไม่บัญญัติสุขและทุกข์”

ท่านพระอุทายีได้กล่าวถึงเรื่อง การมีจักขุ , โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโนซึ่งเมื่อมีจักขุ ฯลฯ จึงมีการบัญญัติสุขและทุกข์ และเมื่อไม่มีจักขุ ฯลฯ พระอรหันต์ทั้งหลายก็ไม่บัญญัติสุขและทุกข์ นางพราหมณ์เวรหัญจานีโคตรได้ฟังก็กล่าวสรรเสริญของท่านอุทายีว่าชัดเจน ไพเราะยิ่งนัก เหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยตั้งใจว่าคนมีตาดีจักเห็นรูปได้ และนางพราหมณ์นั้น ขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ ขอให้จงจำนางว่าเป็นอุบาสิกา ผู้ถึงสรณะ ๓ ตั้ง ตั้งวันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/133/164-167)

ในปุณณสูตร สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่าถึงท่านปุณณะได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระภาคถึงที่ประทับ และได้ขอให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่ท่านโดยย่อ ซึ่งท่านเมื่อได้รับฟังแล้ว จะหลีกเลี่ยงออกไปผู้เดียวไม่ประมาท จะมีความเพียร อุทิศกายและใจเพื่อปฏิบัติธรรมคือเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยพระองค์ก็แสดงธรรมเรื่องอายตนะโปรดท่านปุณณะว่า

ปุณณะ รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาที่นำปรารภานา นำใคร่ นำพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด มีอยู่ ถ้าภิกษุยังเพเลิตเพลิน เชยชม ยึดติดรูปนั้นอยู่ เมื่อเธอเพเลิตเพลิน เชยชม ยึด

ติดรูปนั้น ความเพลิตเพลินย่อมเกิดขึ้น เรากล่าวว่า เพราะความเพลิตเพลินเกิดทุกข์จึงเกิด ฯลฯ แม้ในธรรมารมณ์ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนด้วยโอวาทนี้แล้วถามท่านปุณณะว่า เธอจะอยู่ในชนบทไหน จะไปปฏิบัติธรรมที่ใด ท่านปุณณะตอบว่า จะไปอยู่ชนบทชื่อว่า สุนาปรันตะ พระพุทธองค์ตรัสว่าชาวสุนาปรันตะชนบทเป็นคนดุร้าย ถ้าเขาค่าบริภาษเธอคิดอย่างไร ซึ่งท่านปุณณะก็ตอบพระพุทธองค์ ว่าเขาบริภาษ ดีกว่าเขาประหารด้วยฝ่ามือ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ตรัสถามทีละอย่างว่าประหารด้วยฝ่ามือเธอคิดอย่างไรและถ้าประหารเธอด้วยก้อนดินคิดอย่างไร ซึ่งท่านปุณณะก็ตอบดีกว่าประหารด้วยก้อนดิน , ท่อนไม้ , ด้วยศาสตรา , ด้วยศาสตราที่คม ตามลำดับ ...ท่านปุณณะตอบพระพุทธเจ้าอย่างนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าดีละ ดีละ และว่าถ้าคิดข่มใจได้อย่างนี้ ก็อยู่ในสุนาปรันตะชนบทได้

ปุณณะออกเดินทางและไปที่สุนาปรันตะชนบทแล้วปฏิบัติกรรมฐานอยู่ในระหว่างพรรษาท่านได้บรรลุวิชา ๓ ในพรรษานั้นท่านให้ชาวสุนาปรันตะชนบทแสดงตนเป็นอุบาสกประมาณ 500 คน ด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย 18/88/84-88)

สรุปความว่า การกำหนดอารมณ์กรรมฐาน โดยใช้อายตนะ 6 นำมาพิจารณาตามที่ท่านแสดงสั่งสอนก็สามารถนำพาจิตใจของตนให้พ้นจากกองทุกข์ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน หากกระทำตามด้วยความอุตสาหะพากเพียร ซึ่งจะทำให้วิปัสสนาญาณ 16 เจริญก้าวหน้า และสำเร็จเป็นพระอรหันต์ขั้นสูงสุด ดังเช่น พระราहुล นางพราหมณี เวรหัญจานี และพระปุณณะ เป็นต้น

2. อายตนะกับการฟังธรรม การฟังธรรมเรื่องอายตนะแล้วบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา ปรากฏในเรื่องพระภิกษุท่านหนึ่ง ชื่อว่าพระพาหิยะ ได้บรรลุพระอรหันต์ เมื่อฟังธรรมและ หลีกออกไปเพื่อปฏิบัติพระกรรมฐานโดยไม่นานนัก ดังปรากฏเรื่องในสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค กล่าวไว้ดังนี้

ครั้งนั้น ท่านพระพาหิยะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้กราบทูลให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรมแก่ท่านโดยย่อ ซึ่งเมื่อท่านได้ฟังแล้ว จะพึงหลีกออกไปอยู่คนเดียวไม่ประมาท จะปฏิบัติกรรมฐานด้วยความเพียร อุทิศกายและใจต่อไป ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า... จักขุเที่ยงหรือไม่เที่ยง , ท่านพาหิยะตอบว่าไม่เที่ยง พระพุทธตรัสถามว่าก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข, ท่านพาหิยะตอบว่าเป็นทุกข์ พระพุทธองค์ตรัสว่าก็สิ่งใดเป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา, ท่านพาหิยะตอบว่า ข้อนั้นไม่ควรเลยพระพุทธเจ้าข้า พระพุทธองค์ตรัสถามและแสดงข้อธรรมไปตามลำดับ โดยตรัสถามถึงรูป เที่ยงหรือไม่เที่ยง , ไม่เที่ยงพระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ จักขุวิญญาน ฯลฯ จักขุสัมผัส ฯลฯ ฯลฯ แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขหรือทุกข์ หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ที่

เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยเที่ยงหรือไม่เที่ยง...(ซึ่งท่านพาหิยะก็ตอบรับพระพุทธองค์ตามความเป็นจริง)

ท่านพาหิยะฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าจบลงแล้วเกิดความชื่นชมยินดีภักดีของพระพุทธองค์อย่างมาก ลูกขึ้นจากอาสนะ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณแล้วจากไป ต่อมาท่าน พาหิยะได้หลีกออกไปผู้เดียวไม่ประมาณมีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ไม่นานนัก ท่านพาหิยะได้ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์... รู้ชัดในชาติว่าสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป ท่านพระพาหิยะได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในโลก

พอจะสรุปได้ว่า ท่านพระพาหิยะ ได้ศึกษาพระธรรม เรื่องอายตนะ จากพระพุทธเจ้า เพียงพระสูตรเดียวก็สามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติกรรมฐานให้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระอรหันต์ได้ และเพียงสูตรเดียวก็พอเพียงแก่การบรรลุธรรม หากน้อมนำไปปฏิบัติตามคำสอน

บทสรุป

อายตนะกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา คือ อารมณ์ 6 ทวาร 6 เป็นหลักในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้จิตหลุดพ้นจากอาสวะกิเลส เข้าถึงมรรค ผล นิพพาน ในครั้งพุทธกาลได้มีภิกษุจำนวนหลายท่านได้บรรลุธรรมเมื่อฟังเทศนาธรรม เรื่องอายตนะนี้ แม้พวกอุบาลีกาก็ได้บรรลุธรรมด้วย

อายตนะกับการบรรลุธรรมมาอธิบายเพื่อให้มองเห็นว่าในอดีตกาลได้มีผู้บรรลุธรรมขั้นสูงสุด คือ ได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลจำนวนมาก ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกในส่วนของสุตตันตปิฎก เล่มที่ 18 ที่มีการขอให้พุทธองค์แสดงธรรมโปรด แล้วท่านเหล่านั้นได้หลีกออกไปปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุธรรมสมตามความประสงค์ของตน บางท่านก็ขอฟังธรรมจากพระเถระที่ได้ทรงจำมาจากพระพุทธเจ้าอีกทีหนึ่ง และเมื่อฟังแล้วก็ไปปฏิบัติธรรมในที่อยู่ของตน และก็สามารถบรรลุธรรมเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คัคณางค์ มณีศรี. (2559). จิตวิทยาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฝ่ายวิชาการอภิปรัชญาและจิตวิทยา. (2539). วิปัสสนากรรมฐาน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ

สัทธัมมโชติกะ.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวีโร ป.ธ.๙). (2544). **ภาวนาที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร: คณะสงฆ์วัดยานนาวา.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2539). **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ 9 เล่ม 1 สมถกรรมฐานที่ปณี**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ.

สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). (2537). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสเถระรจนา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร:บริษัทประยูรวงศ์ปรีนตัง จำกัด.

การสร้างสันติภาพของครูสมาธิ

CREATION OF PEACE BY MEDITATION INSTRUCTOR

กรกนก รุจินาม

Kornkanok Rujinam

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก วิทยาเขตอุเทนถวาย

Rajamangala University of Technology Tawan-Ok Uthenthawai Campus

Email: mollamp@gmail.com

บทคัดย่อ

สันติภาพคือ การอยู่ร่วมกันด้วยความสงบ สุขและความมีอิสรภาพ สันติภาพภายนอกหรือสันติภาพเชิงสังคม เช่นภาวะหมดสงครามความเคียดในสิทธิมนุษยชน เป็นต้น สันติภาพภายในเป็นสันติภาพสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาคือการเป็นอยู่อย่างมีสติ เป็นการสร้างสันติภาพอย่างเป็นปัจจุบันขณะ จักนำสันติภาพภายในไปสู่สันติภาพภายนอก ตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม เพื่อให้รัฐและสังคมอุดมคติ คือสังคมสันติภาพเกิดขึ้นและสันติภาพภายในที่สูงที่สุดนั้นทางพระพุทธศาสนายังหมายถึงความเป็นอิสรภาพของจิตจากพันธนาการของกิเลส ด้วยวิธีทางหนึ่งคือการบำเพ็ญจิตตภาวนาด้วยการทำสมาธิ หากสมดุลงานสันติภาพในเชิงสังคมจะเป็นไปในลักษณะที่พัฒนาขึ้น สมาธิเป็นหนทางหนึ่งที่จะพัฒนาจิตเมื่อคุณภาพแห่งจิตเติบโตพัฒนาในทางฝ่ายกุศลก่อให้เกิดสันติภาพภายในที่ จะมีผลต่อการพัฒนามโนกรรม วชิกรรม กายกรรม เพื่อการพัฒนาสังคม ที่อุดมด้วยความสุข สงบและสันติ...คือสันติภาพ สถาบันพลังจิตตานุภาพเป็นองค์กรหนึ่งที่ทำงานด้านสันติภาพด้วยวิธีทางแห่งการทำสมาธิเพื่อสะสมพลังจิตโดยใช้หลักสูตรครูสมาธิเป็นวิธีทางสร้างสันติภาพ

คำสำคัญ: สันติภาพ, ครูสมาธิ

Abstract

Peace means living together with harmony, calmness and freedom. External peace or social peace is associated with warless situation and human rights. Internal peace, the utmost peace in Buddhism, is living with consciousness and creating peace at present. Internal peace actually brings to the external one which creates harmony in oneself, family, community and society, leading to an ideal state and society that is peaceful. Furthermore, in Buddhism, internal peace, the peaceful utter peace, also means the freedom from the imprisonment of sin. One method to create internal is meditation. If one's mind balances, his social peace will be developed. Meditation is one of the methods to develop mind. The development of mind quality of any person in a meritorious deed leads to internal peace that influences the increase of their mental, verbal and physical expressions that could build up a delight and peaceful society. This is the peace. Will Power Institute is an organization working on creating peace by the method of meditation practice for mental collection, using a meditation instructor course to pave the way for peace.

Keyword: Peace, Meditation Instructor

บทนำ

การเรียกร้องสันติภาพยังคงปรากฏอยู่เสมอในมนุษย์และสังคม ท่ามกลางสังคมโลกาภิวัตน์ปัญหาสังคมอันหลากหลายก่อให้เกิดการมีความพยายามเข้าไปแก้ไข สันติภาพเป็นส่วนหนึ่งที่มนุษย์และสังคมเรียกร้อง ยังดำรงและขาดช่วงในบางสังคม การถูกเรียกร้องให้เกิดปรากฏการณ์ของสันติภาพปรากฏขึ้นดังตัวอย่าง การบังเกิดขึ้น ขององค์กรสันติภาพ กล่าวคือ องค์กรการสหประชาชาติเป็นต้น เพื่อเป็นการรองรับ การป้องกันปราม และป้องกันความขัดแย้งทางสังคมระดับล่างจนกระทั่งถึงระดับประเทศและระดับโลกให้ลุล่วง เพื่อการลดระดับปัญหา ความขัดแย้งทางสังคมแม้กระนั้นปัญหายังดำรงอยู่ ท่ามกลางสันติภาพที่เกิดขึ้นอย่างเชื่องช้าแต่ถาวร ในหัวใจมนุษย์ องค์กรทางศาสนาเข้ามามีบทบาทมากขึ้นหลังจากจบเขากลัฟเฟื่องฟูในยุคปัจจุบันมีการรวมตัวกันของศาสนาด้วย ความเชื่อว่าศาสนาจักกลับมาเป็นผู้นำทางสันติภาพมีขึ้นอีกครั้ง โดยการนำของศาสนาพุทธ ภายใต้ผู้นำสันติภาพ อาทิ ท่านทะไลลามะ ท่านติช นัท ฮันห์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นต้น ในประเทศไทยยุคปัจจุบันพระธรรม

มงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) เป็นผู้หนึ่งที่ควรกล่าวถึงในนามสถาบันพลังจิตตานุภาพ ผู้นำความสงบสันติภายในวิธีหนึ่งคือการทำสมาธิ ซึ่งมีรูปแบบและพัฒนาการที่สอดคล้องกับวิธีการสร้างสันติภาพของโลก และประเด็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการเข้าใจกระบวนการของชีวิตแบบปัจเจกและแบบสังคมในบริบทที่สามารถเข้าใจได้ผ่านครูสมาธิที่พัฒนาตนเองให้สงบและนำไปสอนความสงบแก่สังคมต่อไป

ความหมายและความสำคัญของสันติภาพ

1. ความหมายของสันติภาพ

“สันติ คือ ความสงบเช่นอยู่ร่วมกันโดยสันติ...ดังนั้นสันติภาพคือความสงบ เช่นโลกต้องการสันติภาพจงร่วมมือกันรักษาสันติภาพของโลก ด้วยสันติวิธี เป็นวิธีที่จะก่อให้เกิดความสงบเช่นเจรจาสงบศึกโดยสันติวิธีจนเกิดสันติสุข เป็นความสุขที่เกิดจากความสงบเช่นรัฐบาลบริหารประเทศเพื่อสันติสุขของประชาชน” (ราชบัณฑิตสถาน, 2546)

ท่านทะเลลามามีความเห็นว่า สันติภาพไม่ได้หมายถึงการไม่มีสงครามเท่านั้น สันติภาพยังหมายถึง การดำรงอยู่ได้ของสันติภาพต่อเมื่อเราให้ความเคารพในสิทธิมนุษยชนเมื่อประชาชนได้รับการดูแลอย่างดี (ทะเลลามา, 2538) ดังนั้น คำนิยามสันติภาพ ของท่านทะเลลามา ดำรงอยู่บนฐานของพุทธแบบดั้งเดิม ชี้ว่าสันติภาพเริ่มต้นที่เราทุกคน แต่ละคนเมื่อเรามีความสุขสงบภายใน เราจะมี ความสงบสุขต่อทุกคนรอบตัวเรา สังคมของเรามีความสงบสุขเป็นการแบ่งปันความสงบสุขย่อมมีต่อตัวเรา โลกรอบตัวเรา เป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ด้วยการพัฒนาสันติสุขทางใจ (ทะเลลามา, 2538) ดังที่ท่านทะเลลามาเขียนในบทนำ หนังสือสันติภาพทุกอย่างก้าวดังนี้ แม้ว่าความพยายามในการนำสันติภาพสู่โลก โดยการเปลี่ยนแปลงสภาวะภายในแต่ละปัจเจกชนเป็นสิ่งยากแต่เป็นเพียงวิถีทางเดียว...ข้าพเจ้าเชื่อว่า ความรัก ความเมตตาและความไม่เห็นแก่ตัวคือรากฐานของสันติภาพ ครั้นคุณภาพเช่นนี้ได้พัฒนาภายในแต่ละปัจเจกชน เขาหรือเธอจักสามารถสรรค์สร้างบรรยากาศแห่งสันติภาพและการสมานฉันท์ บรรยากาศเช่นนี้จักขยายกว้าง และแผ่ออกไปจากแต่ละบุคคลสู่ครอบครัวจากครอบครัวสู่ชุมชนและท้ายสุดสู่โลกทั้งมวล (ติช นัท ฮันห์, 2542) สันติภาพของท่านทะเลลามาหมายถึงสันติภายในและสันติภายนอก ตรงกับความคิดของท่านติช นัท ฮันห์ โดยแก่นแท้และสาระของสันติภาพคือ สันติภาพ ไม่ใช่สิ่งภายนอก หรือสิ่งที่จะเสาะแสวงหาให้บรรลุได้ การอยู่อย่างมีสติการเพติดเพลินกับแต่ละย่างก้าวและลมหายใจเข้าออก เป็นการเพียงพอแล้ว สันติภาพดำรงอยู่ในแต่ละย่างก้าวเดินหากเราเดินในวิถีเช่นนี้ (ติช นัท ฮันห์, 2542) เป็นการอยู่อย่างมีสติ และความรับผิดชอบต่อสังคม เป็นการสร้างสันติภาพในปัจจุบันขณะที่มีชีวิตอยู่ การหายใจอย่างมีสติ การตระหนักรู้ในแต่ละลมหายใจโดยการหายใจอย่างมีสติการมีสติเมื่อกระทำการแต่ละอย่างในชีวิตประจำวัน สันติภาพและ

ความสุขเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น เมื่อความคิดขัดขานสงบลง กลับสู่ปัจจุบันขณะ สันติภาพความสุขเกิดขึ้นกับทุกคน ครอบครัวและสังคม (ดิช นัท ฮันท์, 2542)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นอีกท่านหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับการให้ความหมายสันติภาพคือสภาพไร้สงคราม ไม่มีความขัดแย้ง ไม่มีการรบ การเบียดเบียน ยังมีการขาดสันติภาพในรูปแบบอื่น เช่น การแก่งแย่งแข่งขันในสังคมทุนนิยมที่มุ่งผลประโยชน์ การเอารัดเอาเปรียบขาดการช่วยเหลือเกื้อกูล จึงเกิดสันติภาพไม่ได้ เพราะขาดความสงบและความสุขอย่างแท้จริง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538)

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี มีความเห็นสอดคล้องตรงกัน ท่านมีความเห็นว่าสันติมิติหนึ่งหมายถึงการสิ้นสุดของสภาวะสงคราม และสันติภาพยังมีความหมายนัยอื่นอีก เช่น สันติภาพในสังคม สันติภาพในครอบครัวและสันติภาพในตนเองและมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าอิสรภาพ (ประเวศ วะสี, 2538)

จากที่กล่าวและยกข้อความเกี่ยวกับความหมายของสันติภาพโดยองค์รวมคือ สังคมอุดมคติ มนุษย์ต่างเฝ้าหาความสุข ความสงบ อิสรภาพ เสรีภาพ โศคม อาริยามีความเห็นดังนี้ ความเห็นสอดคล้องที่ว่าสันติภาพมีความหมายกว้างมิใช่การปลอดสงครามอย่างเดียว หมายถึงรวมถึง สภาพสังคมอันเป็นอุดมคติที่มนุษย์ไม่กระทำความรุนแรงต่อตนเอง เพื่อนมนุษย์ สิ่งมีชีวิต และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สันติภาพจึงเป็นทั้งเป้าหมาย (GOAL) ตัวบ่งชี้สภาพปัญหา (INDICSTOR) และกระบวนการแก้ไขความขัดแย้ง (PROCESS) (โคทม อาริยา, 2530)

ดังนั้น สันติภาพ คือ การอยู่ร่วมกันด้วยความสงบ ความสุขและความมีอิสรภาพ สันติภาพภายนอกหรือสันติภาพเชิงสังคม เช่นภาวะหมดสงครามความเคารพในสิทธิมนุษยชน เป็นต้น สันติภาพภายในเป็นสันติภาพสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ไม่ใช่จากสิ่งภายนอกแต่คือการเป็นอยู่อย่างมีสติ เป็นการสร้างสันติภาพอย่างเป็นปัจจุบันขณะ จักนำสันติภาพภายในไปสู่สันติภาพภายนอก ตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคม เพื่อให้รัฐและสังคมอุดมคติ คือสังคมสันติภาพเกิดขึ้นและสันติภาพภายในที่สูงที่สุดกว่านั้นทางพระพุทธศาสนายังหมายถึงความเป็นอิสรภาพของจิตจากพันธนาการของกิเลส ด้วยวิธีทางหนึ่งคือการบำเพ็ญจิตตภาวนาด้วยการทำสมาธิ

2. ความสำคัญของสันติภาพ

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติ เมื่อพุทธศักราช 2488 มีการจัดตั้งองค์การสหประชาชาติ วัตถุประสงค์คือ การธำรงรักษาสันติภาพ และความมั่นคงระหว่างประเทศ แม้กระนั้นความขัดแย้งยังคงดำรงอยู่ในสังคมโลก ด้านเชื้อชาติ ศาสนาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และปัญหาสังคมอื่น ๆ อันเป็นการแสดงว่า มนุษย์เป็นต้นเหตุ ใจเป็นจุดเริ่มต้น การแก้ไขโดยการควบคุมความอยาก จนกระทั่งสันติภาพและความมั่นคงภายในจิตเกิดขึ้น

การศึกษาจึงเข้ามามีบทบาทต่อการฝึกฝน พัฒนา และสร้างสรรค์มนุษยการศึกษาที่เป็นกุศโลบายให้มีความสุขภายในจิตใจเพื่อช่วยบุคคลอื่นมีความสุขที่มาจากจริยธรรม เป็นความสุขที่เป็นอิสระคือสันติภาพ ในจิตใจบังเกิดขึ้นการปลูกฝังจิตสำนึกต่อการให้จนเกิดความสุขด้วยเมตตาธรรมมองเพื่อนมนุษย์อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติเหมือนเราความเข้าใจ ความเมตตา ความเสมอภาคเกิดขึ้น เพื่อร่วมมือสร้างสรรค์เอกภาพและประโยชน์สุขแก่สังคมแบบประสานกลมกลืนต่อกันจนไม่อิงอาศัยวัตถุหรือวัตถุภายนอก โดยการทำจิตตภาวนาเป็นความสุขแบบประณีตและเป็นอิสระภายในย่อมเกิดขึ้น คือการฝึกฝนพัฒนาตนจนจิตสงบนิ่ง กระทั่งปัญญาญาณจักนำไปสู่การรู้แจ้งสัจธรรม คือการเข้าใจความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยซึ่งกันและกันของสิ่งทั้งปวง เมื่อปัญญารู้แจ้งสอดคล้องกับสัจธรรม ความทุกข์จักไม่เกิดกับเราเป็นขั้นสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ จุดเริ่มต้นของความสงบคือสันติภาพในครอบครัว ด้วยความรัก ความอบอุ่น ความสุข ความเอื้ออาทร โรงเรียน คนรอบข้าง อีกประการหนึ่งคือการฝึกฝน พัฒนาวิธีคิดเช่น ความกตัญญูรู้สำนึกคุณ และความสุขแบบประสานย่อมก่อสันติสุข บรรลุสันติภาพด้วยปัญญาอันประกอบด้วยกรุณา

มนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาตน ต่อการสร้างความสุขภายใน โดยไม่ต้องอาศัยวัตถุหรือความสุขภายนอก โดยการบำเพ็ญมนสิการและการทำจิตตภาวนา การที่มนุษย์ต้องแสวงหาความรู้เพื่อเป็นประทีปส่องทางมองเห็นวิธีการที่ได้ประโยชน์จากธรรมชาติ การกำหนดบทบาทจากเทคโนโลยีเป็นเพียงเครื่องมือช่วยมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อม ดำรงอยู่ร่วมกันประสานกลมกลืนอย่างยั่งยืน การเปลี่ยนที่สำเร็จจักเริ่มต้นที่ใจ กล่าวคือ จิตใจที่เข้าหาความสงบ อิสระภาพ และความสุขภายใน สถาปนาสันติภาพในโลกให้สำเร็จ เริ่มต้นด้วยการพัฒนาตนเอง ประสพสันติสุขภายใน เป็นความสุขที่เป็นอิสระด้วยการฝึกฝนพัฒนาบุคคลด้วยจิตตภาวนาและภารกิจทางการศึกษา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

อย่างไรก็ตาม ความสุขอันเป็นสิ่งปรารถนาของมนุษย์ทุกคนส่วนหนึ่งย่อมมาจากสันติภาพ การกลับตัวการเปลี่ยนท่าที ทิศนคติ โดยการกำหนดบทบาทเทคโนโลยีให้เป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งต่อการช่วยมนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อมอย่างพอเพียงเท่านั้นไม่มีอิทธิพลเหนือมนุษย์ การฝึกฝนอบรมภาวนาการทำสมาธิที่มีผลต่อการควบคุมลดความต้องการที่เกินประมาณของใจ รวมถึงการศึกษาจากสถาบันครอบครัว โรงเรียน สถาบันศาสนา อาชีพและสื่อมวลชน อื่น ๆ ดุลยภาพย่อมเกิดขึ้นจากการปลูกฝังสันติภายใน หมายถึง ความมีคุณธรรมอันมีความเมตตาธรรม ความกรุณา ปัญญา ความเข้าใจในตนเองและต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นต้น จนเกิดความสุขเสมอภาคต่อกัน อันเป็นการประสานประโยชน์ต่อตนเองและสังคมจนถึงขั้นอุทิศตนเพื่อส่วนรวม อาทิ การดำรงความมีจิตอาสาต่อบุคคลอื่นด้วย กรุณา ปัญญา เป็นการสร้างความสุขภายในโดยไม่อิงอาศัยวัตถุ เมื่อเกิดขึ้น ตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสุด การบำเพ็ญโยนิโสมนสิการและการทำจิตต

ภาวนาด้วยการทำสมาธิ อันเป็นผลทำให้เกิดความสุขอันประณีตและเป็นอิสระมากกว่า มาจากจิตนิ่งสงบ ก่อให้เกิดปัญญาอันอุดม ความเข้าใจรู้แจ้งต่อสัจธรรม ความสัมพันธ์อิงอาศัยกันและกันตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา จนตระหนักรู้หลุดพ้นเป็นอิสระ ความสุขอันเป็นสิ่งปรารถนาของมนุษย์ทุกคนจึงบังเกิดขึ้น มีผลต่อสันติภาพและอิสรภาพอย่างแยกจากกันได้อย่าง ความสุขและสันติภาพที่แท้จริงคือ ความเป็นอิสรภาพ จากสิ่งร้อยรัดทั้งปวงจากสิ่งภายในและภายนอก

3. ความหมายและความสำคัญของครูสมาธิ

3.1 ความหมาย

ครูสมาธิ คือ หลักสูตรที่พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) รจนาและประพันธ์ขึ้น เพื่อเป็นคู่มือการเรียนการสอนสมาธิของสถาบันพลังจิตตานุภาพจากประสบการณ์ของท่าน และหลักสูตรครูสมาธิ เป็นหลักสูตรที่พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) เป็นผู้สร้างหลักสูตรนี้ขึ้นเมื่อพุทธศักราช 2529 โดยใช้เวลาเขียน 5 ปี ณ วิทยาลัยสงฆ์ น้ำตกแม่กลาง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ (ปัจจุบันคือวัดเทพเจติยาจารย์) เพื่อใช้เป็นหลักสูตรในการศึกษาวิชาครูสมาธิและเปิดสอนครั้งแรก ณ สถาบันพลังจิตตานุภาพ วัดธรรมมงคล กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคมพุทธศักราช 2540 เรียกว่าหลักสูตรครูสมาธิ (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2540)

ก่อนที่จะมีการสร้างหลักสูตรสมาธิ เมื่อพระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) ได้มีการนำสมาธิออกมาเผยแพร่ทำการสอนทั้งภาคตะวันออก อีสานเหนือใต้ สอนอยู่ 30 ปีมองดูผลที่เสียสละแล้วยังไม่คุ้มค่า จึงตั้งใจสร้างหลักสูตรสมาธิขึ้นให้เป็นแบบมาตรฐานสากล หลวงพ่อได้มีการรวบรวมคำสั่งสอนของพระอาจารย์กงมา จิรปุญโญ ซึ่งเป็นพระอาจารย์แรกแล้วรวบรวมคำสอนของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เพื่อนำข้อมูลที่รวบรวมแล้วนำมาวิจัยโดยความสามารถของตนเองและรู้ว่าการทำสมาธิจุดประสงค์คือการสะสมพลังจิตที่มีความสำคัญคือ ทำให้คนมีสติปัญญา มีบุญวาสนาบรรพมีเมตตาจิต การรู้จักอภัยและประโยชน์อื่น ๆ อีกมากมาย เป็นปัจจัยให้ถึงวิปัสสนา เป็นต้น การเขียนตำราเขียนแล้วทั้งหลายครั้ง กลั่นกรองสิ่งต่าง ๆ ให้เข้ามาที่ถูกเป็นหลักสูตรภายใต้สถาบันพลังจิตตานุภาพเป็นคู่มือใช้สอนแทนกันได้ เป็นมาตรฐานสากลเพื่อการขยายงานต่อไปเพื่อสมาธิสร้างความสงบ สุขต่อครอบครัว สังคมชาวโลก เป็นการรักษาสถิตอันล้ำค่าของพระพุทธศาสนาให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชน การเรียนครูสมาธิเมื่อได้รับผลทางใจที่เยือกเย็นสงบ จากพลังจิตคือชีวิตที่มีคุณค่า (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2540) เป็นผลจากการจากการจัดตั้งระบบครูสมาธิและเปิดโอกาสให้ประชาชนมาเรียนสมาธิที่เป็นสมาธิสร้างขึ้นจากสมาธิธรรมชาติโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างพลังจิตและสะสมพลังจิตพระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) ท่านได้อาศัยประสบการณ์จาก

การศึกษาและฝึกสมาธิกับพระอาจารย์และการเป็นพระอาจารย์สอนสมาธิเป็นแรงผลักดันให้ท่านปรับปรุงเรื่องการสอนสมาธิให้เกิดประโยชน์แก่สังคม (วิริยงค์ สิรินธโร, 2544) และชีวิตที่มีคุณค่า

ความหมายของพลังจิต พลังจิตหมายถึง พลังที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของจิตใจ หมายถึงอำนาจจิต หรือพลังงานภาพของจิตที่ควบคุมกาย วาจาให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสมควรค่าเป็นประโยชน์ต่อการทำงานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด พลังจิตสร้างจากการทำสมาธิอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง (พิศาล จอโกชาอุดม, 2560)

สถาบันพลังจิตตานุภาพมีพระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร) เป็นประธานและผู้ก่อตั้งสถาบัน มีคณะกรรมการบริหารสถาบันดำเนินการอย่างเต็มรูปแบบ โดยตั้งความหวังว่าจะช่วยสถาบันนี้ ให้เป็นแหล่งกลางการศึกษาสมาธิอย่างกว้างขวาง ด้วยความพร้อมทั้งวิชาการในเรื่องของสมาธิ และมีบุคคลากรที่มีคุณสมบัติในการสอนทำการเผยแพร่ แนวทางสายกลางนี้ให้พอเพียงแก่ความต้องการ อันจะเป็นการนำแบบอย่างการทำสมาธิไปสู่ประชาชนได้ทั่วถึงสามารถให้ประโยชน์ เป็นความสุขทางจิตใจได้ (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร), 2540)

จุดประสงค์ต้องการให้มีการทำสมาธิอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้นอันจะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะนำความสุขให้เกิดขึ้นในสังคมโลก เพราะจิตใจนี้เองเป็นต้นเหตุแห่งความวุ่นวาย นำความกระทบกระทั่ง จนเกิดความทุกข์ให้แก่สังคมโลกหากได้มีการดำเนินงานด้านจิตใจให้มีสมาธิอย่างกว้างขวางจะเป็นการแก้ไขต้นเหตุที่ถูกต้องที่สุด... เมื่อมีครูสมาธิ (บุคคลผู้จบหลักสูตรครูสมาธิ, ผู้เขียน) ที่มีความรู้เรื่องสมาธิเป็นอย่างดีมากขึ้น ก็จะสามารถขยายเป็นวงกว้างออกไปได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากการทำสมาธิจำเป็นต้องมีครูสอนที่มีความรู้จริง แนะนำในทางที่ถูกต้องและได้รับประโยชน์อย่างแท้จริงการกระทำตามแผนงานได้สำเร็จจำเป็นต้องมีบุคคลจำนวนมากช่วยกันรณรงค์และดำเนินงานอย่างเข้มแข็ง ของการพัฒนาจิตมีสมาธิเป็นหลักการและใช้วิชาความรู้ในหลักการนี้ด้วยความมีเมตตาเป็นที่ตั้ง ก็สามารถทำประโยชน์ให้แก่สังคมโลกได้สมประสงค์จะเป็นความสำเร็จที่มีความหมายเป็นอย่างยิ่ง ถึงความสุขและสันติภาพในสังคมโลก (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร), 2540) เนื่องจากการดำเนินการสอนหลักสูตรครูสมาธิเพื่อส่งเสริมให้มีการทำสมาธิอย่างแพร่หลายเพื่อพัฒนาสังคมดำเนินการสอนภาคทฤษฎี และปฏิบัติเน้นความเป็นเอกภาพทุกสาขาของสถาบันการทำสมาธิจะก่อให้เกิดพลังจิตที่มีผลต่อจิตใจลดระดับความขัดแย้งมีผลต่อสังคมในด้านความสุข สงบ สันติภาพ (นนทิวัต ไล่เลิศ, 2550) ดังกล่าวข้างต้น

สรุปว่า ครูสมาธิเป็นชื่อหลักสูตรการเรียนการสอนสมาธิของสถาบันพลังจิตตานุภาพมีการเรียนการสอนครั้งแรกที่วัดธรรมมงคล กรุงเทพมหานคร เมื่อพุทธศักราช 2540 สอนโดยพระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร) จนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยมีจุดประสงค์ให้มีการทำสมาธิ

อย่างกว้างขวางเพื่อเป็นวิถีทางแห่งความสงบ ความสุขและสันติภาพ ผู้เรียนจบหลักสูตรนี้ถือว่าเป็นครูสมาธิคำว่าครูสมาธิจึงมีความหมายตามนัยดังกล่าว

3.2 ความสำคัญของครูสมาธิ

บทพิสูจน์ข้อความข้างต้นคือเมื่อมีการก่อตั้งสถาบันพลังจิตตานุภาพนับจากการสอนครูสมาธิรุ่นแรก มีครูสมาธิเรียนจบหลักสูตรนี้ 200 คนปัจจุบันผ่านมาเป็นเวลา 20 ปีวัดธรรมมงคลที่ตั้งของสถาบันพลังจิตตานุภาพมีการขยายการสอนหลักสูตรครูสมาธิทั้งในประเทศและต่างประเทศมีสมาชิกกว่า 200 สาขาผู้จบหลักสูตรมากกว่า 50,000 คน เฉพาะปีพุทธศักราช 2560 ระหว่างวันที่ 9-12 มีนาคม 2560 มีผู้จบหลักสูตรครูสมาธิ 9,131 คน (รวมชาวแคนาดาและอเมริกากว่า 300 คน) (วิฑูรย์ สิมะโชคดี, 2560)

การสร้างหลักสูตรครูสมาธิกล่าวได้ว่ามีเหตุสืบเนื่องมาจากพระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร) ขณะที่มีโอกาสอยู่ปรนนิบัติใกล้ชิดหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เมื่อทราบหลักข้อเท็จจริงในการทำสมาธิและวิปัสสนาทำให้ไม่ต้องการให้หลักการนั้นสลายไปท่านถามหลวงปู่มั่นว่า “ต่อไปพระผมจะเขียนเป็นหลักการให้ชาวโลกเขาทำกันจะได้ไหม” ท่านตอบว่า “ได้แต่ต้องเอาแบบพื้นฐานสำหรับประโยชน์แก่มหาชน สำหรับขั้นสูงให้มันน้อย โอกาสที่เธอจะทำนั้นมีอยู่แต่ต้องทำแบบพื้นฐานเพื่อคนส่วนมากในโลกจะได้สงบ” (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร), ม.ป.ป.) ดังนั้น เมื่อท่านเขียนหลักสูตรครูสมาธิเสร็จจึงปรากฏการเรียนการสอนครูสมาธิทันทีและได้รับการขยายผลอย่างกว้างขวางจนถึงปัจจุบัน

จากความสำคัญของครูสมาธิดังกล่าวสรุปได้ว่าการสร้างหลักสูตรครูสมาธิและการก่อตั้งสถาบันพลังจิตตานุภาพด้วยเหตุผลสำคัญของพระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร) ที่มีดำริมาแต่ครั้งเป็นศิษย์องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโตที่เห็นความสำคัญของการทำสมาธิและสมควรทำการเผยแพร่ในวงกว้างทั้งในประเทศและต่างประเทศจนถึงปัจจุบันความเป็นจริงที่เกิดขึ้นคือหลักสูตรครูสมาธิได้รับการตอบรับด้วยแรงศรัทธาของมหาชนก่อกำเนิดสาขาของสถาบันพลังจิตตานุภาพและการเรียนครูสมาธิในเชิงปริมาณทุกจังหวัดบางจังหวัดมีหลายสาขา และที่ต่างประเทศ อาทิแคนาดาและอเมริกาเป็นต้น แสดงให้เห็นว่าคุณภาพที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนครูสมาธิเห็นผลชัดเจนในทางที่เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาจิตที่มีสมาธิเป็นหลักการการแนะนำการทำสมาธิต่อตนเอง บุคคลอื่นอย่างถูกต้องประโยชน์คือความสำเร็จที่มีความหมายและมีความสำคัญอย่างยิ่งคือความสงบ ความสุข และสันติภาพ

4. การสร้างสันติภาพของครูสมาธิ

สันติภาพภายในเกิดขึ้นได้ด้วยการทำสมาธิ “ประชาคมโลกพบกับสันติภาพ อยู่ร่วมกันด้วยความสุขได้ เน้นหนักไปในทางสมาธิ เพราะสมาธิสามารถผลิตพลังจิตได้ เมื่อมีพลังจิตตามสมควร ก็สามารถควบคุมจิตได้ ตรงนี้มีความสำคัญมาก ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในโลก

ปัจจุบันเพราะบุคคลขาดพลังจิตแต่ถ้าบุคคลเพียบพร้อมด้วยพลังจิตก็สามารถควบคุมจิตได้ ความวุ่นวายในโลกปัจจุบันก็จะบรรเทาลงได้ในที่สุดโลกนี้ก็จะได้พบสันติภาพ” (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2555)

4.1 ความเกี่ยวข้องของครูสมาธิกับสันติภาพ

ตามข้อความกล่าวไว้ข้างต้น “ประชาคมโลกพบกับสันติภาพ อยู่ร่วมกันด้วยความเป็นสุข ได้เน้นหนักไปในทางสมาธิ... บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยพลังจิต ก็สามารถควบคุมจิตได้ ความวุ่นวายในโลกปัจจุบันก็จะบรรเทาลงได้ ในที่สุด โลกนี้จะพบสันติภาพ” ดังนั้น เมื่อมาเป็นผู้ทำสมาธิแล้วเราจะสามารถพบสันติภาพแน่นอนเพราะว่าแท้จริงแล้ว การสอนสมาธิคือ การหยิบยื่นความสุขอันซาบซึ้งให้แก่เขาทั้งหลายนั่นเอง (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2558) เมื่อชาวโลกทำสมาธิกันมากที่สุดสิ่งหนึ่งที่ได้คือพลังจิต พลังจิตทำให้บุคคลเกิดคุณธรรม ๓ ประการคือ 1. ความรับผิดชอบสูง 2. การมีเหตุผล 3. ความมีเมตตา (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2558) โดยเฉพาะเมตตานี้จะทำให้งานประสบความสำเร็จอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังตัวอย่างงานสาธารณะเพื่อประโยชน์แก่มวลชน จำเป็นต้องอาศัยบุคคลที่มีการเสียสละและมีเมตตาจิตจำนวนมากร่วมมือกันและยังมองเห็นบุคคลที่มีการเสียสละและมีเมตตาจิตจำนวนไม่น้อยในโลก ดังนั้นการมีวิถีทางใดเรียกรวมกลุ่มบุคคลให้มีการรวมกลุ่ม ร่วมมือกันสร้างงานด้วยความเต็มใจทำงานอย่างมีประสิทธิภาพเป็นการต่อเนื่องในระยะยาว ตัวอย่าง คณะทำงานด้านสมาธิ คือสถาบันพลังจิตตานุภาพ (WILLPOWER INSTITUTE) ยังเป็นคณะเล็กเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรทั่วโลก การเรียนการสอน MEDITATION INSTRUCTOR COURSE UNDER WILLPOWER INSTITUTE ด้วยวิธีการทำสมาธิแบบง่าย ๆ ไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยพระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) ออกดำเนินการเสียสละด้วยตนเองเพื่องานสมาธิที่เป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อประชากรโลกต้องอาศัยบุคคลผู้มีจิตสาธารณะหลาย ๆ ฝ่ายที่มีความเข้าใจในเหตุผลของการดำเนินงานมีความมั่นคงในหลักการไม่ยึดตัวบุคคล และตั้งโครงการอื่น ๆ เกิดขึ้นหลายโครงการในโลก อาทิ โครงการลดจำนวนประชากรโลก โครงการอาหารโลก โครงการลดอาวุธร้ายแรงของโลก เป็นต้นเหล่านี้ล้วนเกิดจากกลุ่มบุคคลที่มีความหวังดีต่อโลก ต่อการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและเพื่อประโยชน์ต่อสาธารณชนในอนาคต (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2558) ดูเกี่ยวกับการเกิดขึ้นตามจุดมุ่งหมายของสถาบันพลังจิตตานุภาพ ดังกล่าวว่า พลังจิตจากการทำสมาธิ ก่อให้เกิดคุณธรรม ๓ ประการที่ส่งผลให้ บุคคลผู้ทำสมาธิมีจิตสาธารณะทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม จนสังคมลดปัญหา ความขัดแย้ง ในระดับที่ปัญหาในสังคมลดลงจนมีความสุขและสันติภาพในสังคมเกิดขึ้นโดยมีสมาธิเป็นวิถีทางหนึ่ง

4.2 ครุสมาธิกับสันติภาพภายนอก

เมื่อทำสมาธิผลที่เกิดจากพลังจิตคือ อันดับแรกพลังจิตสามารถควบคุมจิต จิตของบุคคลที่มีพลังจิตควบคุมได้แล้ว จะลดระดับความขัดแย้งลงได้ไม่ถึงขั้นแตกหักเป็นผลดีต่อครอบครัวต่อสังคมต่อโลกอันดับสองทำให้เกิดสุขภาพกายสุขภาพใจที่ดีเลิศอันดับสาม ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางใจเกิดการรับผิดชอบสูง และมีการเสียสละสูงขึ้น อันดับสี่ได้รับความสุขใจที่ซาบซึ้งนี่คือประโยชน์ของสมาธิ (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2555) ดังตัวอย่างเรื่องราวศิลปะกับสมาธิ ที่สมาธิทำให้เป็นสัมมาวาจา อันก่อให้เกิดสันติภาพในสังคมว่าวาจาไม่ดีไม่ได้ประโยชน์ วาจาดีมีประโยชน์ วาทศิลป์ คือ วาจาที่สามารถโน้มน้าวให้บังเกิดขึ้นซึ่งความเชื่อถ้อยด้วยลีลากลยุทธ์มีทั้งสร้างสรรค์และทำลาย การสื่อสาร เป็นความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์และสังคม คำพูดอย่างไรทำให้เกิดสันติภาพ วาจาทั้งหลายที่เกิดแก่นมนุษย์เกิดขึ้นจากใจทุก ๆ คำพูดใจเป็นผู้สั่งการ ใจเป็นประธานเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลก ประเทศ สังคมและครอบครัวเหตุเกิดจากครอบครัวทั้งสิ้น วาจาจึงมีความสำคัญ และสมาธิก็มีความสำคัญต่อการควบคุมวาจา ทำให้เกิดความสามัคคี มีความปรองดองในสังคม ในครอบครัว ในโลกทำให้เกิดสันติภาพได้รับความสุขความเจริญ (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2555)

อีกประการหนึ่ง ความเสียสละที่เกี่ยวข้องกับสมาธิกล่าวคือ ความเสียสละที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์โดยธรรมชาติตั้งแต่ดึกดำบรรพ์จนถึงปัจจุบัน เช่นบิดามารดาร์กและเสียสละให้แก่บุตรและธิดา ตลอดจนความเสียสละในหมู่มวลชนความเสียสละจึงมีบทบาทสำคัญต่อมนุษย์แหล่งกำเนิดที่เกิดขึ้นของการเสียสละคือใจเพราะใจเป็นผู้สั่งการให้มีการกระทำ สมาธิจึงเข้ามามีบทบาทต่อการเสียสละเนื่องจากสมาธิเป็นที่ผลิตพลังจิตเมื่อมีพลังจิตจะมีการรับผิดชอบและความเสียสละสูง โลกตั้งอยู่ได้เพราะเมตตา เมตตาแปลว่าเสียสละ การเสียสละมี ๒ ประการ การเสียสละให้แก่ตน คือเมตตาตน การเสียสละให้แก่บุคคลอื่นคือเมตตาผู้อื่น เมตตาตนเป็นการเสียสละต่อตนเองสมบูรณ์แบบจนมีความมั่นคงแล้วควรจะต้องมีเมตตาผู้อื่น การเมตตาผู้อื่นโดยการเสียสละให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมทำให้โลกอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุขพลังจิตจึงมีความสำคัญต่อการควบคุมจิต พลังจิตมีมาก ความรับผิดชอบสูง ความเห็นแก่ตัวถูกลดระดับ พลังจิตที่เพิ่มจากสมาธิทำให้จิตเกิดเมตตาเพิ่มขึ้นมีความตระหนักรู้ว่า สมาธิเป็นบ่อเกิดพลังจิตการยกระดับพลังจิตมีผลต่อการเพิ่มขึ้นของพลังจิต ความเสียสละบุคคลจักสร้างสรรค์ความเจริญต่อสังคมสมาธิขั้นพื้นฐานจึงมีความสัมพันธ์กับจิตใจของมนุษย์ (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2555) มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยอันเกี่ยวข้องกับประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นเรื่องการพัฒนาตนตามหลักพรหมวิหารธรรมของผู้เข้าร่วมอบรมหลักสูตรครุสมาธิ คือเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาทำให้มีการพัฒนาตนเองโดยหลักธรรมนี้ในการดำเนินชีวิตมีการดำรงตนด้วยดีช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมมีผลดีต่อกันในการอยู่ร่วมกันในสังคม อาทิ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

การให้อภัยทาน ไม่คิดเบียดเบียน สุขภาพจิตดีและมีความคิดเชิงบวก การเจริญพรหมวิหารธรรมยังส่งผลต่อการพัฒนาจิตในด้านสติ ปัญญา สมาธิ (โณมศรี ทวีผลสมเกียรติ, 2559) นับได้ว่าพรหมวิหารธรรม มักกล่าวถึงเมตตาว่าเมตตาคือหลักธรรมพื้นฐานแห่งหลักธรรมทั้งปวงการเจริญพรหมวิหารธรรมอบรมบ่มเพาะความมีเมตตาเป็นผลให้คุณธรรมอื่น ๆ เกิดขึ้น อาทิ ความเสียสละ การให้อภัย ความสามัคคี เป็นต้นที่เป็นตัวอย่างที่เห็นจากการอบรมหลักสูตรครูสมาธิ อันเป็นการก่อให้เกิดความสงบสันติในสังคม

ครูสมาธิหรือสมาธิไฮเทค อย่างไรจึงถูกเรียกว่าสมาธิไฮเทค จุดประสงค์ของการทำสมาธิคือพลังจิต พลังจิตส่งผลต่อการทำงานที่ประสิทธิภาพการเรียนรู้สมาธิต้องเรียนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเพื่อให้เข้าใจส่วนผสมกลมกลืนเข้าสู่ระดับความจริง โดยการวางแผนแบบไฮเทค คือให้เป็นแบบวิวัฒนาการตามขบวนการแห่งยุคศิวิไลซ์ เพื่อความง่ายได้และประโยชน์สูง จึงพัฒนาการการทำสมาธิตามขบวนการแห่งโลกาภิวัตน์ หลักสูตรนี้นัยเวลาจาก 50 ปีเหลือเพียงครึ่งปีเป็นการขยายความรู้ของการทำสมาธิได้อย่างกว้างขวางเน้นการทำสมาธิอย่างง่าย ๆ ผลการทำสมาธิเป็นการส่งเสริมประเทืองปัญญาเพื่อควมมีสติรอบคอบต่อการทำงานสำคัญสมาธิไฮเทคเหมาะต่อสมองเด็กที่กำลังเจริญวัย กล่อมเกลาจิต พลังจิตมีผลทำให้เด็กหายดื้อ มีความรับผิดชอบสูง รอบรู้กตัญญูกตเวที ขวนจิตรปลดปล่อย สติปัญญาหลักแหลม สุขภาพกายสุขภาพใจสงบมีความสุขจึงต้องเน้นหนักต่อการถ่ายทอดหลักวิชาการทำสมาธิโดยครูสมาธิผู้จบหลักสูตร 200 ชั่วโมง ด้วยหลักการอันเป็นเอกภาพอันก่อให้เกิดพลังอันยิ่งใหญ่เป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติปัจจุบันและอนาคตด้วยจำนวนมหาศาล (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2540) การพัฒนาสมาธิ นับได้ว่าเป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน การสอนสมาธิที่พัฒนาสื่อการสอนทันสมัยโดยการใช้เทคโนโลยีการสอนที่เหมาะสมหลายรูปแบบ การประยุกต์หลักธรรม หลักการสอนสมาธิการเจริญสมาธิเพื่อวิถีชีวิตประจำวันเป็นปรากฏการณ์ใหม่ (พระมหาชัยยันต์ ธรรมวิสุทธิโก (ธรรมสุทธิ), 2550) ของการนำสมาธิมาสู่ความสงบสุขและสันติภาพ

ดังนั้นการที่บุคคลเมื่อมีพลังจิตพอเพียงมีความรับผิดชอบสูง ทำให้มีการเสียสละสูง จึงควรต้องมีการรณรงค์ร่วมมือสนับสนุนขยายงานการเรียนการสอนสมาธิให้กว้างขวางเหมือนกับการศึกษาแต่ละประเทศ ให้โลกได้รับการขยายตัวติดตามความเคลื่อนไหวโลกเพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์ ปัจจุบันโลกก้าวหน้าไปไม่หยุดยั้งฉะนั้นหากมีการขยายสมาธิให้เป็นวงกว้างพัฒนาสมาธิให้เข้าสู่ไฮเทค (HIGHT-TECH) มีการลงทุนตามความเหมาะสมเพื่อความก้าวหน้าโดยให้ความสำคัญแก่การทำสมาธิจากผู้รับผิดชอบในสังคมโลก สมาธิกับความเสียสละจะเดินไปถูกทิศทางและพบกับสันติสุข อนึ่งเนื่องจากการเสียสละหากกระทำโดยพลังจิตไม่พอเพียงจะเป็นการเสียสละแบบมกมายหรือถูกครอบงำด้วยความเชื่อ หากการเสียสละโดยพลังจิตที่พอเพียงจะ

เป็นไปเพื่อความก้าวหน้าและมนุษย์ทั้งหลายจะอยู่ร่วมกันด้วยสันติสุข (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2555)

สรุป อย่างไรก็ตามกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ของครูสมาธิกับสันติภาพมีส่วนเกี่ยวข้องกัน พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) ผู้ก่อตั้งสถาบันพลังจิตตานุภาพและหลักสูตรครูสมาธิ เปิดสอนครั้งแรกที่สถาบันพลังจิตตานุภาพ วัดธรรมมงคล กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2540 มีคณะกรรมการเต็มรูปแบบมีบุคลากรที่มีคุณสมบัติในการสอนทำการเผยแผ่ทางสายกลางให้เพียงพอต่อความต้องการนำแบบอย่างการทำสมาธิที่ถูกต้องออกสู่ประชาชน เพื่อเป็นประโยชน์คือความสุขสงบในสังคมโลกคือสันติภาพด้านหนึ่งเป็นการผลิตครูสมาธิมีพระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) เป็นองค์ประธานและเห็นการณ์ไกลว่า การทำสมาธิให้เป็นไปตามโลกาภิวัตน์ เน้นการทำสมาธิง่าย ๆ แต่ได้ผลมากผลส่งเสริมเรื่องปัญญาดังตัวอย่างที่ว่า เด็กที่กำลังเจริญวัยหากทำสมาธิแล้วจะทำให้มีสติปัญญาดี รอบรู้ สุขภาพกายและใจดี สงบและมีความสุขนั้นคือสันติภาพภายในเกิดขึ้นตั้งแต่เด็ก การทำสมาธิทำได้ในอิริยาบถยืน เดิน นั่งและนอน จุดมุ่งหมายของการทำสมาธิคือ พลังจิต ใช้คำบริกรรม พุทโธ อิริยาบถหลักของการทำสมาธิคือ การนั่งและเดินจงกรม ครูสมาธิก่อให้เกิดสันติภาพคือเมื่อชาวโลกทำสมาธิ ผลของสมาธิคือพลังจิต การสะสมของพลังจิตก่อให้เกิดคุณธรรม 3 ประการคือ 1. มีความรับผิดชอบสูง 2. มีเหตุผล 3. ความมีเมตตาคุณธรรม 3 ประการก่อให้เกิดการดำเนินงานประสบความสำเร็จอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ตัวอย่าง งานสาธารณะที่เป็นประโยชน์ต่อมวลชนจำเป็นต้องอาศัยบุคคลที่มีการเสียสละ มีเมตตาจิตจำนวนมากร่วมมือกันเป็นกลุ่มสร้างงานสมาธิ เช่นในสถาบันพลังจิตตานุภาพ เป็นกลุ่มบุคคลที่ทำสมาธิเป็นครูสมาธิแล้ว ในปัจจุบันสถาบันพลังจิตตานุภาพมีสาขาทุกจังหวัดทั่วประเทศกว่า 200 สาขาและต่างประเทศอีกด้วยเป็นความกว้างขวางทั้งด้านปริมาณ และคุณภาพเป็นผลสัมฤทธิ์ของการขยายงานด้านสมาธิ ที่ก่อให้เกิดความสุข สงบ และสันติภาพ

ตัวอย่างหนึ่ง ที่กล่าวไว้ของการทำงานที่มีความสำคัญต่อความสงบ ความสุข และสันติภาพคือสัมมาวาจา เป็นความสำคัญว่า วาทศิลป์ทำให้เกิดสันติภาพได้ พลังจิตจากการทำสมาธิมีความสำคัญต่อการควบคุมวาจา เกิดความสามัคคี มีความปรองดองกันในครอบครัว สังคม โลกเป็นต้น ตัวอย่างที่เป็นบทบาทสำคัญต่องานสาธารณะประโยชน์ เช่นเรื่องการเสียสละ เพราะเมื่อทำสมาธิอันเป็นที่ผลิตพลังงานเมื่อจิตมีพลังสูงจะมีความเสียสละ รับผิดชอบ มีเมตตาที่มีผลต่อสัมมาวาจา การมีเมตตาต่อตนเองโดยสมบูรณ์ จึงมีเมตตาต่อผู้อื่น เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม การเสียสละที่ขาดพลังจิตเนื่องจากการเสียสละนั้นหากกระทำโดยพลังจิตไม่พอเพียงจะเป็นการเสียสละแบบงมงายหรือถูกครอบงำด้วยความเชื่อบางอย่าง เช่นการทำบุญเอาหน้า

หวังผลตอบแทน ที่แตกต่างโดยสิ้นเชิงจากการเสียสละด้วยพลังจิตอันพอเพียงเป็นไปเพื่อความก้าวหน้าทางจิตที่ทำให้มนุษย์ทั้งหลายอยู่ร่วมกันด้วยสันติสุข นั่นคือสันติภาพ

4.3 ครูสมาธิกับสันติภาพภายใน

การทำสมาธิเมื่อเราพัฒนาไปถึงจุดหนึ่งมันจะพัฒนาตนเองไปถึงวิปัสสนาการสร้างพลังจิตจากสมาธิพลังจิตจะมีการพัฒนาตนเองเป็นผู้มีวาสนาอยู่ในจิต พลังจิตจะกลายเป็นวาสนาและพัฒนาตนเองไปสู่วิปัสสนาและพลังจิตจึงเป็นสมบัติถาวร ทุก ๆ คนจึงต้องสร้างสมาธิเพื่อก่อให้เกิดพลังจิตให้มากเพื่อการมีชีวิตที่ราบรื่น สงบสุข มีความพอเพียง เกิดจากการสร้างพลังจิต ลักษณะของพลังจิตมีประการ อย่างที่ 1. คือความอบอุ่น อย่างที่ 2. คือความซาบซึ้ง อย่างที่ 3. คือความแข็งแกร่ง เป็นลักษณะของพลังจิตของแต่ละคนเมื่อเป็นเช่นนั้นก็จะทำให้ครอบครัวเป็นสุข สังคมเป็นสุข ประเทศชาติเป็นสุข โลกก็เป็นสุข (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2555) ดังกล่าวไว้ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยถึงพลังจิตที่เกิดจากจิตที่เป็นสมาธิเมื่อปริกรรม พุทโธ จิตเป็นหนึ่งเป็นสมาธิการผลิตพลังจิตสะสมไว้ที่จิตมากเหมือนเติมอาหารใจสามารถควบคุมจิตใจจนถึงขั้นลดระดับความต้องการภายในใจ และลดระดับความขัดแย้งในสังคม (สุทธิลักษณ์ สุทธิ, 2559) ด้วยสรรพสิ่งเกี่ยวข้องถึงกันหมดเมื่อเป็นสุขขึ้นมาได้ระดับหนึ่งการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นเท่าไรก็ย่อมทำได้จึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาสมาธิขั้นพื้นฐานเพื่อทำ ความสงบสุขให้แก่ชาวโลก ที่มาจากการสร้างพลังจิต เป็นวิถิทางแห่งสันติภาพภายในที่บังเกิดขึ้นและดำรงอยู่ ณ ขณะจิตนั้น การเกิดขึ้นของสันติภาพภายในมาจากการทำสมาธิ การปริกรรมพุทโธ ที่ก่อให้เกิดพลังจิต จนกระทั่งจิตลดอารมณ์ทั้งฝ่าย โลภะ โทสะ โมหะ ดังที่กล่าวไว้ว่า สมาธิและพลังจิตสามารถระงับและควบคุมอารมณ์ได้ ด้วยหลังจากที่ทำสมาธิแล้วจิตจะมีศักยภาพมีการพัฒนาคุณธรรมที่เกิดขึ้นกล่าวคือ ความรับผิดชอบ ความมีเหตุผลและความมีเมตตาจิตประกอบกับคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของพลังจิตคือ ความอบอุ่น ความซาบซึ้งและความตั้งมั่นของจิตย่อมบังเกิดขึ้นกับผู้ทำสมาธิ ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า การทำสมาธิมีผลต่อการพัฒนาจิตในทางพระพุทธศาสนา คือ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาวะของจิตให้สงบเป็นสุขตั้งมั่นเหมาะต่อการใช้งานและยังพัฒนาจิตวิญญาณของบุคคลให้มีกุศลธรรมงอกงามขึ้นในจิตใจเกิดความภาคภูมิใจมองเห็นคุณค่าในตนเองมีความอดทนอดกลั้นไม่ทำร้ายตนเองและผู้อื่นผลอีกประการคือมีความสุข 3 ระดับคือกามสุข ฌานสุขและนิพพานสุข ผล 2 ประการแรกเป็นสุขเวทนาที่ต้องเสวยอารมณ์จัดอยู่ในระดับเดียวกับความสุขที่เกิดจากการเพิ่มขีดความสามารถทางจิตใจ แต่นิพพานสุขเป็นความสุขเนื่องด้วยภาวะไร้ตัณหาไม่อิงอาศัย กระบวนการรับรู้ที่เกิดขึ้นต่ออารมณ์โลกภายนอกเป็นความสุขที่ทำให้ชีวิตนี้มีความเป็นอิสระ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543) ดังนั้นเมื่อกุศลธรรมมีขึ้นในระยะของการพัฒนาจิตในขณะจิตที่กำลังทำสมาธิ ความสงบสุข การพัฒนาศักยภาพทางจิตวิญญาณ การพัฒนา

ความสุขสงบของความสามารถทางจิตใจทุกระยะในทุกขณะจิตนั้น ที่หมายถึงไม่ว่าจะเกิดขึ้นในระดับใดย่อมคือความเป็นอิสระทางจิตในแต่ละระดับตั้งแต่ต่ำน้อยไปสู่มาก ความเป็นอิสระทางจิตคือสันติภาพภายในที่เกิดขึ้นและมีการพัฒนาไปจนถึงจุดสูงสุดคือเป็นอิสระจากภายนอกโดยสิ้นเชิง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายลักษณะจิตที่มีสมาธิว่า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543) จิตที่เป็นสมาธิหรือคุณภาพดีมีสมรรถภาพสูงมี 3 ลักษณะ คือ 1. ลักษณะบริสุทธิ์ 2. ลักษณะตั้งมั่น 3. ลักษณะควรแก่การทำงาน การทำสมาธิจะอบรมจิตใจให้มีประสิทธิภาพต่อการทำงาน ลักษณะเด่นที่สุดของจิตที่เป็นสมาธิซึ่งสัมพันธ์กับความมุ่งหมายของการทำสมาธิ คือควรค่าแก่การทำงาน หรือเหมาะต่อการใช้งาน งานสำคัญทางพระพุทธศาสนา งานทางปัญญาการใช้จิตที่ดีเป็นสนามปฏิบัติทางปัญญาในการพิจารณาภาวนาธรรมให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง สมาธิจึงเป็นภาวะที่ใจสว่างโล่งเป็นอิสระ รู้ตื่น เบิกบาน รู้แจ้งเห็นจริง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543) นั่นคือความสุขสงบและสันติภาพภายในที่เกิดขึ้นแล้ว อันเนื่องด้วยสัมมาสมาธิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 35/183,589/140,322)

นับเนื่องจากการเป็นนักศึกษาครุสมาธิ ด้วยการอบรมบ่มเพาะสมาธิและพลังจิต เกิดการพัฒนาคุณภาพของจิต ดังตัวอย่างการเกิดขึ้นของความรับผิดชอบ ความมีเหตุผล และความมีเมตตา จนกระทั่งจบหลักสูตรเป็นครุสมาธิ โดยสมบูรณ์ การพัฒนาการด้านคุณธรรมดังกล่าวเป็นจริยธรรมที่เป็น มโนกรรมกายกรรม วาจากรรม ดังกล่าวมาแล้วตัวอย่าง เรื่องของสัมมาวาจา ปิยวาจา ความสามัคคี อุตถจริยา การทำงานสาธารณะประโยชน์ ด้วยการเสียสละมีจิตอาสา โดยเฉพาะความมีเมตตา ก่อให้เกิดบุคคลผู้มีใจเสียสละพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่องานพระพุทธศาสนาถึงที่สุด เพื่อการสร้างสันติภาพภายในเรือนใจแล้วแผ่เป็นวงกว้างออกไปเป็นสันติภาพภายนอกในเชิงสังคม โดยนโยบายแห่งสถาบันพลังจิตตานุภาพที่มีคำสัตย์ปฏิญาณ นักศึกษาครุสมาธิและแม่หลักสูตรอื่นใด อาทิหลักสูตรอุตมสมาธิ หลักสูตรสมาธิขั้นสูง เป็นต้น ยังคงยืนยัน คำสัตย์ปฏิญาณที่เหมือนกันโดยความเป็นเอกภาพ คือ

ข้าพเจ้า จะขอตั้งสัตย์ปฏิญาณว่า ข้อที่หนึ่ง ข้าพเจ้าจะมีเมตตาต่อกัน ข้อที่สอง ข้าพเจ้าจะมีความสามัคคีกัน ข้อที่สาม ข้าพเจ้าจะให้อภัยซึ่งกันและกัน ข้อที่สี่ ข้าพเจ้าจะไม่นำวิชาสมาธิไปใช้ในทางที่ผิด ข้อที่ห้า ข้าพเจ้าจะทำสมาธิแผ่เมตตาจิตแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย เพื่อความสันติสุขของโลก ยิ่งขึ้นต่อไป (พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร), 2540)

พระราชธรรมเจติยาจารย์ (วิริยงค์ สิริธโร) ผู้ก่อตั้งสถาบันพลังจิตตานุภาพ กล่าวได้ว่า “แม้สันติภาพในสังคมที่เกิดขึ้น ยังไม่ยั่งยืนถาวร แต่สันติภาพภายในเรือนใจของผู้บำเพ็ญสมาธิ เกิดขึ้นแล้ว” ตามคำสัตย์ปฏิญาณ จนถึงที่สุดคือ “ข้าพเจ้าจะทำสมาธิแผ่เมตตาจิต แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย เพื่อความสันติสุขของโลกยิ่งขึ้นต่อไป”

บทสรุป

สถาบันพลังจิตตานุภาพใช้ความสามารถของคณะขยายศูนย์สมาธิให้กระจายออกไปให้มากที่สุดเราได้สมาชิกผู้มีฐานพลังจิตที่สามารถควบคุมจิตได้ระดับหนึ่ง ตรงนี้หมายถึงคนทั่วโลก เพราะจิตระดับนี้ไม่ใช่สิ่งที่จินตนาการไปครุ่นคิดที่ทุกคนจะทำได้ การปฏิบัติงานในระยะเวลา 20 ปีมีผู้เข้าร่วมทำสมาธิมากขึ้น ได้บรรลุธรรมเพิ่มขึ้น มีจิตเมตตาเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัวช่วยกัน ขวนขวายขยายงานศูนย์สมาธิให้กว้างขวาง ความสามารถในการวางแผนสร้างโครงสร้างให้มั่นคงแข็งแรง มีใหญ่โต มีวิสัยทัศน์งดงามละเอียดอ่อน ยึดหยุ่นอภัยแก่กันและกันเพื่อทุกคนในโลกได้สร้างพลังจิตอันเป็นสมบัติล้ำค่าแก่ ในการนี้คณะศิษยานุศิษย์กล่าวถึงการขยายงานของสถาบันพลังจิตตานุภาพว่าการเผยแผ่สมาธิด้วยความก้าวหน้าทันสมัยเหมาะสมกับกาลมีความเปลี่ยนแปลง อาทิ การรุดงค์ครูสมาธิรุ่นที่ 1 ผู้เข้าร่วมไม่ถึงร้อย การเริ่มต้นที่วัดธรรมมงคลเปิดเป็นแห่งแรก จนถึงปัจจุบันสถาบันพลังจิตตานุภาพมีสาขาทุกจังหวัดในประเทศไทย รวมกันมากกว่า 230 สาขา เหตุนี้จิตตานุภาพหรืออานุภาพของจิตก่อให้เกิดผลงานที่ยิ่งใหญ่เป็นประโยชน์แก่มวลมหาชนพลังจิตที่ประสานกันอย่างลงตัวในการดำเนินกิจการเผยแผ่สมาธิเพื่อสันติภาพและสันติสุขของโลก

คำว่า “สันติภาพ” มิได้มีความหมายเพียงสังคมที่ปราศจากความขัดแย้ง สงคราม ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงของชนชั้นในทางสังคม ความขาดแคลน ฐานะทางเศรษฐกิจ ความได้เปรียบของสังคมทุนนิยมที่มีมากกว่าสังคมเกษตรอุตสาหกรรมเท่านั้น หากสมดุลสันติภาพในเชิงสังคมจะเป็นไปในลักษณะที่พัฒนาขึ้น สมาธิเป็นหนทางหนึ่งที่จะพัฒนาจิตเมื่อคุณภาพแห่งจิตเติบโตพัฒนาในทางฝ่ายกุศลก่อให้เกิดสันติภาพภายในที่ จะมีผลต่อการพัฒนา มโนกรรม วาจกรรม กายกรรม เพื่อการพัฒนาสังคม ที่อุดมด้วยความสุข สงบและสันติ...คือสันติภาพ ที่สถาบันพลังจิตตานุภาพเป็นองค์กรหนึ่งที่ทำงานด้านสันติภาพด้วยวิถีทางแห่งการทำสมาธิโดยใช้หลักสูตรครูสมาธิเป็นวิถีทางนำสู่สันติภาพ

เอกสารอ้างอิง

โคทม อารียา. (2530). “ข้อชวนพิจารณาเรื่องสันติภาพ”, ใน **ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ**.

ประชุมสุข อาชวอำรุง และ ยุพิน พิพิธกุล บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร:

โณมศรี ทวีผลสมเกียรติ. (2559). “การพัฒนาตนตามหลักพรหมวิหารของผู้เข้าอบรมหลักสูตรครูสมาธิ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ดิช นัท ฮันท์. (2542). **สันติภาพทุกอย่างก้าว แปรจาก PEACE IN EVERY STEP**. แปลโดย

- ประชาหุตานุวัฒน์ และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
 ทะไลลามะ. (2538). **อัตชีวประวัติขององค์ทะไลลามะ: อิสระภาพในการลี้ภัย**. ฉัตรสุมาลย์
 กบิลสิงห์ แปล. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: ประพันธ์สาสน.
 นนทิวัด ไฉ่เลิศ. (2550). “บทบาทของสถาบันในพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม: ศึกษา
 เฉพาะกรณี สถาบันพลังจิตตานุภาพของพระเทพเจติยาจารย์ (วิริยงค์ สิรินธโร)”. **สาร
 นิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
 ประเวศ ะสี. (2538). **สู่สันติเสรี: ๕๐ ปีสันติภาพไทย**. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์.
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
 พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). **การศึกษาเพื่อสันติภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
 กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิกจำกััด.
 _____. (2556). **สันติภาพเกิดจากอิสรภาพและความสุข (PEACE
 THROUGHT FREEDOM AND HAPPINESS)**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: วัด
 ญาณเวศกวัน.
 _____. (2543). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 9.
 กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
 พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร). (2540). **หลักสูตรครูสมาธิ เล่ม 1 2 3**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
 กรุงเทพมหานคร: สถาบันพลังจิตตานุภาพ.
 _____. (2555). **หลักสูตรครูสมาธิ-ขั้นสูง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สถาบัน
 พลังจิตตานุภาพ วัดธรรมมงคล.
 _____. (2558). **อุตมสมาธิ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพลังจิตตานุภาพ.
 พระมหาชัยยันต์ ธมฺวิสสุธิโก (ธรรมสุทธิ). (2550). “ศึกษาวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของ
 พระราชธรรมเจติยาจารย์ (วิริยงค์ สิรินธโร)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**.
 บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
 พิศาล จอโกษาอุดม. (2560). “การสร้างเครื่องมือวัดพลังจิตของผู้ปฏิบัติธรรมสายพุทธโธ ตาม
 แนวของพระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎี
 บัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย.
 ราชบัณฑิตสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2546**.
 กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
 วิฑูรย์ ลิ้มชะโคคี. (2560). “สมาธิกับธรรมชาติ”. ใน หนังสือพิมพ์โพสต์ ทูเดย์, 15, 5, (ศุกร์ 17
 มีนาคม).

สุทธิลักษณ์ สุทธิ. (2559). “สมาธิกับการเสริมสร้างพลังจิตตานุภาพ: วิเคราะห์จากวิธีการสอนสมาธิของพระธรรมมงคลญาณ (หลวงปู่วิริยงค์ สิริธโร)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การเลิกสูบบุหรี่ด้วยหลักพุทธธรรม Quitting smoking by Buddhhadhamma

พระสุระศักดิ์ ธวัสสีโล(มะลิวัลย์) PhraSurasak Tuwasero (Maliwan)
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
พระมหาอดิเดช สติวโร Phramaha Adidej Sativaro
อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Lecturer of Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: mollamp@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีขั้นตอนในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องในการนำมาใช้เลิกสูบบุหรี่ ประยุกต์ทฤษฎีขั้นตอนในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมใช้โปรแกรมชุดฝึกอบรม และนำมาใช้กับผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่จะเข้ารับการฝึกปฏิบัติอบรมตนเองเพื่อพัฒนาไปสู่การเลิกสูบบุหรี่ตามแนวพุทธศาสนาเถรวาทด้วยการทำสมาธิ เจริญสติปัฏฐานตามลำดับขั้นเพื่อความชำนาญการใช้สมาธิและสติในการควบคุมตนเองทั้งร่างกาย และทางอารมณ์ให้มีการพัฒนาความอดทน ความเพียรพยายามอย่างมีสติ มีสมาธิที่จะขจัดความอยากสูบบุหรี่ เพื่อที่จะพัฒนาความสามารถในการที่เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการที่เลิกบุหรี่ ด้วยการประยุกต์ผสมทฤษฎีขั้นตอนในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเลิกบุหรี่ ของโพเรสเซก้า เข้ากับธรรมปฏิบัติสติปัฏฐาน อบรมตนเองให้มีการใช้สมาธิและสติ ที่เข้มแข็งสามารถควบคุมพฤติกรรมตนเองและทางอารมณ์เสริมสร้างสร้างความเพียร ความอดทนที่มีความสามารถจะขจัดความอยากบุหรี่และเลิกบุหรี่ได้ในที่สุด

คำสำคัญ: ขั้นตอนในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม, การสูบบุหรี่, พุทธธรรม

Abstract

This article was written by reviewing quit smoking literatures. The objectives were to study the transtheoretical model (stage of change model), to study the

Buddha-dhamma principles to stop smoking, and to apply the stage of change model for behavioral change of the trainees in order for them to practice the dhamma principles to stop smoking by themselves. The Theravada Buddhism dhamma for stopping smoking here was the satipatana meditation, from the beginning for having skill in meditation and mindfulness to control their bodies and emotions and to develop endurance and effort consciously and meditatively to give up cigarettes' intake. Moreover, for developing their abilities to change smoking behavior by applying *Prochaska's* the stage of change model for stop smoking behavior integrating with satipatana meditation practice for consciousness and contemplation (meditation) self-training and to control their behaviors and emotions, and to enhance endurance and effort to reduce the cigarettes intakes greed and finally give up cigarettes.

Keywords: Transtheoretical Model (TTM) Stage of Change Model, smoking, Buddha Dhamma

บทนำ

ข้อมูลขององค์การอนามัยโลก พบว่ามีผู้เสียชีวิตจากบุหรี่ปีละเกือบ 6 ล้านคน ในจำนวนนี้มี 6 แสนคนเสียชีวิตจากบุหรี่มือสอง (ควันบุหรี่) คาดว่าหากไม่มีการดำเนินการใด ๆ ในปี 2530 จะมีผู้เสียชีวิตปีละ 8 ล้านราย และร้อยละ 80 จะเป็นประชากรที่อยู่ในประเทศที่มีรายได้ต่ำถึงปานกลาง และในประเทศไทยจากการสำรวจจากสำนักงานสถิติแห่งชาติเมื่อปี พ.ศ. 2559 คนไทยเสียชีวิตด้วยโรคจากการสูบบุหรี่ปีละ 52,000 คน หรือวันละ 142 คนหรือชั่วโมงละ 6 คน (สมศรี เผ่าสวัสดิ์, 2560) บุหรี่เป็นปัจจัยเสี่ยงสำคัญอันดับต้นๆ ของการเสียชีวิต โดยทั่วไปจะมีผู้เสียชีวิต และการสูบบุหรี่ยังมีค่าใช้จ่ายซื้อบุหรี่ที่จะมาสูบบุหรี่เงินไปโดยเฉลี่ยเดือนละ 423 บาทหากพลเมืองเลิกสูบบุหรี่ลงได้จะประหยัดเงินได้กว่า 393 ล้านบาท จากข้อมูลสถิติแห่งชาติ ซึ่งถึงเวลาที่จะต้องรณรงค์ปลูกฝังค่านิยมให้ได้กรุ่นใหม่ให้ตระหนักถึงโทษพิษภัยของบุหรี่ ตั้งแต่ปฐมวัยและวัยประถมศึกษาจะได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นบุคคลที่ไม่สูบบุหรี่

การสูบบุหรี่ของประชากรไทย (สถิติการสูบบุหรี่, 2560) 1) เป็นพฤติกรรมของเพศชาย 2) นอกเขตเทศบาลมีอัตราการสูบบุหรี่สูงกว่าในเขตเทศบาล 3) กรุงเทพมหานครมีอัตราการสูบบุหรี่ต่ำสุด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราการสูบบุหรี่สูงสุด 4) ผู้ที่ได้รับการศึกษาน้อยที่สุด และประกอบอาชีพขั้นพื้นฐานมีอัตราการสูบบุหรี่สูงสุด และเป็นผู้สูบบุหรี่ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 74)

ของประเทศ 5) กว่าร้อยละ 90 เสพติดบุหรี่ขณะเป็นเยาวชน 6) วัยรุ่นที่เสพยาหรือน้อยกว่าผู้ใหญ่เพียงเล็กน้อย 7) แม้การสูบบุหรี่ของประชากรไทยมีแนวโน้มลดลง แต่ก็ยังมีผู้เสพติดบุหรี่ 10 ล้านคนเศษ และพฤติกรรมการสูบบุหรี่ของคนไทยที่ผ่านมา ทำให้การสูบบุหรี่เป็นสาเหตุสำคัญอันดับที่สองที่ทำให้คนไทยป่วยและเสียชีวิตก่อนวัยอันควร 8) ผู้สูบบุหรี่ไทยส่วนใหญ่ยังสูบในปริมาณต่อวันที่น้อย เนื่องจากผู้สูบบุหรี่ส่วนใหญ่เป็นผู้อยู่ในกลุ่มประชากรที่มีฐานะทางเศรษฐกิจระดับล่าง การใช้นโยบายทางภาษีเพื่อให้ราคาบุหรี่แพงขึ้นตามภาวะเศรษฐกิจที่ดีขึ้นจึงมีความสำคัญมากในการควบคุมการสูบบุหรี่ 9) การรณรงค์ควบคุมการสูบบุหรี่ในสองทศวรรษที่ผ่านมาทำให้จำนวนผู้สูบบุหรี่ของประเทศไทยมีน้อยเมื่อเทียบกับคนไทยโดยเฉลี่ยที่จะป่วยและเสียชีวิตจากโรคที่เกิดจากการสูบบุหรี่ ผู้สูบบุหรี่ส่วนใหญ่ต้องการที่จะเลิกสูบบุหรี่ (พ.ศ.2554) ต้องการที่จะเลิก ร้อยละ 54 พยายามเลิกสูบบุหรี่ร้อยละ 36.7 ร้อยละ 90.7 ใช้วิธีพยายามเลิกด้วยตนเอง (ประกิจ วาทีสาธกิจ, 2554) กลยุทธ์ที่สำคัญคือการช่วยเหลือให้เลิกสูบบุหรี่ซึ่งประกอบด้วยการให้คำแนะนำปรึกษาและการส่งต่อการจัดตั้งคลินิกอดบุหรี่ (พรณิ ปานเพ็ญ และอายุพร ประสิทธิเวชกุล, 2560)

บทความนี้จึงใช้วิธีการศึกษาแนวคิดทฤษฎีขั้นตอนในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และศึกษาหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องในการนำมาใช้เลิกสูบบุหรี่ ประยุกต์ทฤษฎีขั้นตอนในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมใช้โปรแกรมชุดฝึกอบรม และนำมาใช้กับผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่จะเข้ารับการฝึกปฏิบัติอบรมตนเองเพื่อพัฒนาไปสู่การเลิกสูบบุหรี่ตามแนวพุทธศาสนาเถรวาทด้วยการทำสมาธิ

แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเลิกสูบบุหรี่

แนวคิดทฤษฎีขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (Transtheoretical Model (TTM) Stage of Change Model) (Prochaska, J.O., & DiClemente, C.C., 1983) เป็นทฤษฎีขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในการทดลองกับผู้เลิกสูบบุหรี่ ดร.โพรเชลกา และดร.เวลิเชอร์ จากมหาวิทยาลัยโรดไอแลนด์ ได้ทำการทดลองและเฝ้าดูพฤติกรรมผู้จะเลิกบุหรี่ และได้สังเคราะห์ประกอบกับทฤษฎีทางจิตวิทยาบำบัดหลายทฤษฎีแล้วสรุปออกมาเป็นทฤษฎีขั้นตอนการเปลี่ยนแปลง (Transtheoretical Model (TTM) หรือ Stage of Change Model) ซึ่งต่อมาได้มีการยอมรับและนำไปประยุกต์ใช้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางด้านสุขภาพ มีการยืนยันและนำทฤษฎีนี้ไปใช้กันอย่างกว้างขวางเพื่อแก้ไขในการเปลี่ยนพฤติกรรมมนุษย์ที่จะแก้ปัญหที่เกิดขึ้นกับตนเองเพื่อความเป็นอย่างดียิ่งขึ้นแห่งสุขภาพ เช่น การติดสุรา (alcohol abuse) การควบคุมอาหารและน้ำหนักตัว (diet and weight control) การเลือกออกกำลังกาย (exercise adoption) การตรวจแมมโมแกรม (mammography)

screening) รวมทั้งการเลิกสูบบุหรี่ (smoking cessation) เป็นต้น การใช้ทฤษฎี TTM ในประเทศไทย มีการใช้ในงานวิจัยสำหรับโปรแกรมการให้สุศึกษาทั้งในเรื่องการเลิกสูบบุหรี่ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในผู้ป่วยเบาหวาน การติดเชื้อ HIV สำหรับพฤติกรรมในการเลิกสูบบุหรี่ มีการศึกษาพบว่าได้ผลลัพธ์ออกมาค่อนข้างดี เมื่อมีการนำทฤษฎีนี้ไปประยุกต์ใช้ในการให้ intervention ดังตัวอย่าง จากการศึกษาในกลุ่มนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เพศชายในกรุงเทพมหานคร พบว่านักเรียนมีทัศนคติในด้านบุหรี่ดีขึ้น มีการรับรู้ความเสี่ยงของการเกิดโรคที่สัมพันธ์กับการสูบบุหรี่สามารถหยุดสูบบุหรี่ได้มากขึ้น มีพฤติกรรมในการเลิกสูบบุหรี่ดีกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญ โดยให้ข้อเสนอแนะว่าควรจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มตัวอย่างตามขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงและควรมีการประเมินการเคลื่อนผ่านขั้นตอน (stagetransition) ในแต่ละกิจกรรม (Nakkarug,(1997) และกรณีการศึกษาในผู้ป่วยเบาหวาน รพ.จังหวัดอุดรดิตถ์ พบว่าค่าเฉลี่ยของคะแนนพฤติกรรมในการเลิกสูบบุหรี่ในกลุ่มทดลองดีกว่ากลุ่มควบคุม (Neamkulchon,J., 2005) การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของพลเมืองเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาเนื่องจากพฤติกรรมบางอย่างเป็นนิสัยหรือความเคยชินของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งเป็นไปตามสภาพแวดล้อมทางครอบครัว และสังคมความเป็นอยู่โดยเฉพาะเรื่องการสูบบุหรี่ซึ่งบุคคลที่ติดบุหรี่จะมีสภาพการเสพติดทั้งร่างกายจากการเสพติดสารนิโคติน สภาพะเสพติดทางจิตใจจากทัศนคติความเชื่อ ความรู้สึกว่าการสูบบุหรี่มีประโยชน์และภาวะเสพติดทางสังคมหรือความเคยชิน ทำให้ไม่สามารถเลิกสูบบุหรี่ได้ การจัดโปรแกรมช่วยเหลือผู้ที่สูบบุหรี่จำเป็นต้องมีหลักแนวคิด ทฤษฎีและพุทธธรรมมาประยุกต์ช่วยวางแผนดำเนินการในการกำจัด กระทำกับตัวแปรหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่เป็นสาเหตุของการสูบบุหรี่ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุดในการช่วยให้เลิกบุหรี่ ซึ่งทฤษฎีที่ใช้ในการจัดโปรแกรมที่สำคัญคือ ทฤษฎีขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองอีกทั้งการใช้กระบวนการพื้นฐานทั้ง 10 ประการของกระบวนการเปลี่ยนแปลง (process of change) จากศึกษาของ ฟาวา (Fava), วิลิเซอร์ (Vilicer) และ โปชาสกา (Prochaska) ระบุว่า ผู้สูบบุหรี่ที่ยังไม่ตัดสินใจเลิกบุหรี่จะใช้กระบวนการเปลี่ยนแปลงทั้ง 10 ประการน้อยกว่าผู้ที่พร้อมจะเลิกบุหรี่ วิธีปฏิบัติตัวในการเลิกสูบบุหรี่ 10 ประการคือ 1. การสร้างจิตสำนึกหรือเพิ่มการตระหนักรู้ (Consciousness raising) เป็นการใช้วิธีต่างๆเพื่อบอกให้รู้ผลเสียของการไม่เปลี่ยนพฤติกรรม โดยการให้ข้อมูลข่าวสาร หรือรณรงค์ผ่านสื่อต่างๆ 2. การปลดปล่อยทางอารมณ์ (Dramatic relief) เพื่อผลักดันจิตใจ อารมณ์ให้เกิดความอยากเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม 3. การทบทวนผลกระทบต่อนตนเอง (Self-reevaluation) เป็นการประเมินตนเองโดยอาศัยการรับรู้ ความคิด ความรู้สึกในผลดี และผลเสียของการเปลี่ยนพฤติกรรม เช่นการใช้จินตนาการว่าถ้าสูบบุหรี่ต่อไปจะเป็นอย่างไร ภาพของตนเองถ้าเลิกสูบบุหรี่

ได้จะเป็นอย่างไรเป็นต้น 4. การทบทวนผลกระทบต่องานแวดล้อม (Environmental reevaluation) เป็นการประเมินว่าพฤติกรรมที่เราทำอยู่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคมหรือไม่ เช่นการสูบบุหรี่ทำให้ผู้ที่อยู่อาศัยรอบข้างได้รับควันบุหรี่มือสอง 5. การปลดปล่อยทางสังคม (Social Liberation) เป็นการที่บุคคลประกาศให้สังคมรับรู้และยอมรับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสูบบุหรี่ของตนเอง เพิ่มทางเลือกหรือสภาพแวดล้อมทางสังคมในพฤติกรรมที่ไม่เกิดผลเสียหรือปัญหา เช่นมีการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่ทำให้ง่ายต่อการเป็นคนไม่สูบบุหรี่ 6. ความมีอิสระในตนเอง (Self-liberation) หมายถึงทางเลือกและคำสัญญาที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เป็นปัญหารวมถึงความเชื่อในความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ กระบวนการนี้ใช้เทคนิคการให้คำสัญญา เทคนิคการแสดงสัญญาลักษณ์ ถ้ามีทางเลือกมากกว่า 1 ทางจะทำให้มีการมุ่งมั่นในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมากขึ้น เช่นถ้าจะเลิกบุหรี่ก็ควรที่มีทางเลือกให้ผู้สูบบุหรี่ เช่นจะเลิกแบบหักดิบ ใช้นิโคตินทดแทน หรือเลิกแบบค่อยๆลดลงก็ได้ เป็นต้น 7. การตั้งเงื่อนไขตรงข้าม (Counter conditioning) หมายถึงการปฏิบัติกิจกรรมใหม่หรือการหาทางเลือกอื่นทดแทนพฤติกรรมที่เป็นปัญหาเช่น ให้เรียนรู้วิธีการผ่อนคลายเพื่อแก้ปัญหาความเครียด การใช้มือทำอย่างอื่นแทนการคิบบุหรี่ การอ่านหนังสือการดูแทนการสูบบุหรี่ในห้องสุขา เป็นต้น 8. ความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือ (Help relationship) หมายถึงความไว้วางใจ การยอมรับบุคคลอื่น เพื่อให้พวกเขามีส่วนสนับสนุนช่วยเหลือเช่นการมีผู้ให้คำปรึกษาทางโทรศัพท์ การมีบัดดี้คอยสนับสนุน เป็นต้น 9. การให้การเสริมแรง (Reinforcement management) หมายถึงการรางวัลจากผู้อื่นการเสริมแรงอาจเป็นทั้งทางบวกเช่นการชมเชย และทางลบเช่นการลงโทษ 10. การควบคุมสิ่งเร้า (Stimulus control) หมายถึง การควบคุมสถานการณ์ และสาเหตุอื่น ๆ ที่นำมาสู่พฤติกรรมที่เป็นปัญหา การส่งเสริมพฤติกรรมทางเลือก การสร้างสภาพแวดล้อมใหม่ เช่นสร้างที่จอดรถให้ห่างที่ทำงาน เพื่อให้เดินออกกำลังกาย การทิ้งอุปกรณ์สิ่งของที่ให้นึกถึงบุหรี่ เป็นต้น

หลักธรรมที่สอดคล้องต่อการปฏิบัติดูแลตนเองที่สามารถทำให้เลิกสูบบุหรี่ได้

พลเมืองของประเทศไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน และมีหลักธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของพลเมืองได้เป็นอย่างดี หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ได้มีการอบรม ถวายทอด สอนกันเสมอมาแต่ด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรม ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วทำให้พลเมืองห่างเหินการเข้าใจในหลักธรรมที่จะน้อมนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ด้วยเวลา ภาระหน้าที่ ที่มีจำกัด การปฏิบัติตนเองและครอบครัว จึงขาดสายสัมพันธ์อันดีงามทำให้ต้องแข่งขันกันในการทำมาหาเลี้ยงชีพ เด็ก ๆ เยาวชน จึงหลงทางต่อการปฏิบัติดูแลตนเอง เปลี่ยนค่านิยม เลียนแบบ ตามสื่อต่าง ๆ ที่ตนเองเข้าใจผิดที่คิดว่าเป็นสิ่งที่ดี

หลักธรรมในพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของประชาชนพลเมืองได้แก่ หลักการพึ่งตนเองในพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่สอดคล้องกับการพัฒนาตนเองเพื่อบำบัดรักษาฟื้นฟูสภาพจิตใจ ให้มีความเข้มแข็ง กำจัดปัญหาต่าง ๆ ของชีวิตที่สอดคล้องกับ ความเป็นอยู่ของชีวิตและธรรมชาติของมนุษย์ ที่สามารถนำมาใช้ควบคู่กับการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมในการพัฒนาตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ ให้มีคุณภาพ มีศักยภาพ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องเข้ากันเป็นอย่างดี

1. หลักไตรสิกขา (พระไตรปิฎกภาษาไทย 1/27/32) ไตรสิกขา ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน มี 3 คือ 1. อธิศีลสิกขา สิกขาคือศีลอันยิ่ง), ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง 2. อธิจิตสิกขา สิกขาคือจิตอันยิ่ง), ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูง 3. อธิปัญญาสิกขา สิกขาคือ) ปัญญาอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง

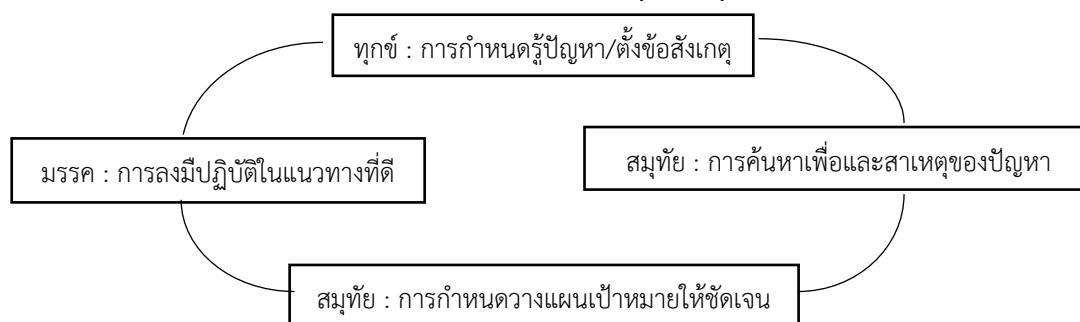
2. หลักสติปัฏฐาน 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย 10/404/338) แปลว่า ที่ตั้งของสติ, การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้น ๆ มันเป็นอย่างมันเอง มี 4 อย่างคือ 1. กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง ว่า เป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา 2. เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี เฉยๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส และเป็นนิรามิสตามที่ เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ 3. จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เสร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ฟุ้งข่านหรือเป็นสมาธิ ฯลฯ อย่างใด ๆ ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ 4. ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิเวรณ 5 ขั้น 5 आयตนะ 12 โพชฌงค์ 7 อริยสัจ 4 ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ

3. หลักอริยฐานธรรม 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย 14/347/404) ธรรมเป็นที่มั่น, ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล, ธรรมที่ควรใช้เป็นที่ยึดมั่นตน เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายไว้ได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน, บางทีแปลว่า ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ มี 4 อย่างคือ 1. ปัญญา ความรู้ชัด คือ หยั่งรู้ในเหตุ พิเคราะห์ให้เข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง 2. สัจจะคือความ

จริงดำรงมั่นในความจริงที่รู้ชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจาจนถึงปรมาตม์ สัจ 3. จาคะ ความสละ คือ สละสิ่งอันเคยชิน ข้อที่เคยยึดถือไว้ และสิ่งทั้งหลายอันผิดพลาดจากความจริงเสียได้ เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส 4. อุปสมะ ความสงบ คือ ระงับโทษขัดข้องมัวหมองวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสทั้งหลายแล้ว ทำจิตใจให้สงบได้

4. อริยสัจ 4 ในพระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่าเป็นหลักการที่ว่าด้วยความเป็นจริงอันประเสริฐ ที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ หรือเข้าถึงความดีงาม ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค (พระไตรปิฎกภาษาไทย 13/136/171) หลักอริยสัจ 4 นั้นเป็นกระบวนการการค้นหาคำเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ ให้ปรากฏขึ้น โดยเริ่มต้นจากความทุกข์ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวมนุษย์ และสังคม สาเหตุของความทุกข์ เป้าหมายในการดับทุกข์ โดยใช้วิธีการที่ถูกต้องตามหลักมรรคมองค์ 8 ซึ่งมีกระบวนการการพัฒนาเพื่อความเป็นไปแห่งดับทุกข์

วงจรแห่งอริยสัจ 4 เพื่อการแก้ปัญหาบุคคล/ชุมชน/สังคม

ศีลเป็นพื้นฐานของการเจริญสมาธิ เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตทำให้การทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันสำเร็จลุล่วงไปได้ อันเป็นเหตุก่อให้เกิดสมาธิ เมื่อมีสมาธิเกิดขึ้นและตั้งมั่นแล้ว ยถาภูตญาณทัสสนะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 24/2/2-4) สมาหิโต ยถาภูต ปชานาติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 19/1655/520) แปลว่าผู้มีใจตั้งมั่น ย่อมรู้เห็นตามเป็นจริง ตั้งมั่นในการเจริญสติปัฏฐาน 4 เมื่อมีสมาธิแน่วแน่มั่นไม่ส่ายความมีใจตั้งมั่นแน่วแน่มั่นในกิจ ในสิ่งที่ลงมือปฏิบัติ ย่อมพึงเห็นได้ในอริยสัจ 4 คือการรู้อริยสัจ 4 ตามความเป็นจริงมีปัญญาที่ยั่งยืนถึงความเกิดขึ้นและความเสื่อมสิ้นไป สามารถทำลายกิเลสได้อัจจะให้ถึงความสิ้นทุกข์ ดับทุกข์ เป็นปฏิบัติการแก้ปัญหาทั้งหลายนานาประการ ตั้งแต่หายาจนถึงละเอียดยุติ ตั้งแต่ภายนอกจนถึงลึกซึ้งภายใน ดังมีคำเปรียบเทียบอริยสัจ 4 ไว้บางประการว่า

ทุกข์ เหมือนโรค

สมุทัย เหมือน สมุฏฐานของโรค

นิโรธ เหมือนความหายโรค มรรค เหมือน ยารักษาโรค

การแก้ปัญหาแบบพุทธเป็นระบบการฝึกอบรมจากภายนอกเข้าไปภายใน จากส่วนที่หยาบเข้าไปหาส่วนที่ละเอียด และจากส่วนที่ง่ายกว่าเข้าไปหาส่วนที่ยากกว่าและลึกซึ้งกว่าเริ่มจากการฝึกอาศัยความเห็นชอบหรือความเข้าใจถูกต้องที่เรียกว่าสมาธิภาวนา เพื่อเริ่มต้นแก้ไข ปัญหาจากเหตุที่เกิดขึ้นแท้จริง แก้ไขอย่างตรงจุด ไตรสิกขา มีศีล มีสมาธิ และปัญญาเมื่อฝึกฝนมาดีแล้วย่อมสามารถแก้ปัญหาและรักษาการดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ครอบคลุม เศรษฐกิจและสังคมสงบเป็นปกติสุขตลอดกาล เมื่อปัญหาที่เกิดขึ้นโดยฝีมือมนุษย์ก็แก้ปัญหา ตรงที่ตัวมนุษย์นั่นเอง

การประยุกต์ใช้แนวคิดและหลักธรรมเพื่อการเลิกสูบบุหรี่

ขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (stage of change) ทฤษฎีนี้กล่าวว่า การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมใดต้องผ่านขั้นตอนการเปลี่ยนแปลง (stage of change) ตามลำดับ 6 ขั้น (Prochaska, J.O., Norcross, J.C., Diclemente, C.C., 2006) ดังนี้ 1. ขั้นไม่สนใจปัญหา (Precontemplation) 2. ขั้นลังเลใจ/ชั่งใจ (Contemplation) 3. ขั้นเตรียมตัว (Preparation) 4. ขั้นลงมือปฏิบัติ (Action) 5. ขั้นดำรงการปฏิบัติตัว (Maintenance) 5. ขั้นสิ้นสุด (Termination) กระบวนการเปลี่ยนแปลงเป็นกิจกรรมที่สังเกตได้ และสังเกตไม่ได้ซึ่งบุคคลใช้ในการปรับเปลี่ยนความคิด ความรู้สึก หรือพฤติกรรมเพื่อเคลื่อนไปสู่ระยะต่อไป การเคลื่อนผ่านระยะในขั้นต้นเรียกว่า earlier stage มี 3 ขั้นตอนได้แก่ ขั้นไม่สนใจปัญหา ขั้นลังเลใจ/ชั่งใจ และขั้นเตรียมตัว จึงได้มีการประยุกต์ด้านการรับรู้ ความคิด คุณธรรม จริยธรรม หลักธรรมพุทธธรรม แนวทางในการปฏิบัติตน และอารมณ์ การประเมินในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่บุคคลจะเคลื่อนไปสู่ระยะต่อมา คือขั้นลงมือปฏิบัติ และกระทำต่อเนื่อง ต้องมีการสร้างข้อตกลง สัญญา การวางเงื่อนไข แนวพุทธธรรม ศีล สมาธิ ปัญญา ในการที่จะเผชิญกับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตโดยไม่สามารถคาดการณ์ได้ การควบคุมสิ่งแวดล้อม และการสนับสนุนช่วยเหลือ Prochaska, J.O. et. al., 1994) กล่าวถึง การให้ intervention โดยผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลง ควรจะให้ตรงกับแต่ละขั้นตอน (stage-matched intervention) การศึกษา การเลิกสูบบุหรี่ที่ผ่านมามีพบว่า การให้ stage-matched interventions จะได้ผลต่อเมื่อการเลิกสูบบุหรี่ดีกว่า stage-matched interventions เนื่องจากการให้โปรแกรมโดยให้ผู้ที่สูบบุหรี่หยุดสูบบุหรี่เลย โดยที่พวกเขายังไม่มีความพร้อม หรือแรงจูงใจ ในการเลิกสูบบุหรี่จะทำให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านหรือสับสนในการปฏิบัติตัว (Goldbeeg, D., Hofman, A., & Anel, D., 2002) ในการที่จะพัฒนาโปรแกรมเลิกสูบบุหรี่ตามขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยการช่วยเหลือกลุ่มที่ไม่สนใจที่จะเลิกสูบ (precontemplators) ให้เคลื่อนไปสู่ในระยะชั่งใจ

(contemplators) ก่อน และกลุ่มที่อยู่ในระยะซึ่งใจให้เคลื่อนไปสู่ระยะเตรียมตัวตามลำดับ (Hotz,S.B., 2000) แต่กระนั้นก็ตามยังมีงานศึกษาวิจัยที่มีความเห็นขัดแย้งในผลของ stage-matched intervention ซึ่ง ควินแลนด์และแม็คคอลล (Quinland & McCaul,2000) ได้ทำการศึกษาผู้สูบบุหรี่จำนวน 92 คนแบ่งกลุ่ม stage-matched, stage-mismatched และกลุ่มที่ถูกประเมินอย่างเดียว (assessment only) สำหรับกลุ่ม stage-matched ได้รับโปรแกรมโดยเริ่มจากการให้กลุ่มตัวอย่างถูกคิดเกี่ยวกับการเลิกสูบบุหรี่ การสร้างความตระหนักถึงพิษและอันตรายจากการสูบบุหรี่ แต่กลุ่ม stage-mismatched จะได้รับโปรแกรมประกอบด้วย การได้รับข้อมูลการปฏิบัติตัวในการเลิกบุหรี่และกิจกรรมสำหรับผู้สูบบุหรี่ที่พร้อมจะเลิกโดยไม่ได้คำนึงถึงความพร้อมหรือแรงจูงใจในการเลิกสูบบุหรี่ เก็บข้อมูลและติดตามผล 3 ครั้ง โดยประเมินสถานภาพการสูบบุหรี่ ความตั้งใจและแรงจูงใจในการเลิกสูบบุหรี่รวมทั้งพฤติกรรม การสูบบุหรี่ผลพบว่ากลุ่ม stage-mismatched มีความตั้งใจในการเลิกสูบบุหรี่มากกว่า และมีการเคลื่อนของขั้นตอนการเปลี่ยนแปลง (stage transition) ดีกว่ากลุ่ม stage-matched จึงมีข้อบ่งชี้ว่า การใช้ stage-matched intervention ไม่เหมาะกับกลุ่มผู้สูบบุหรี่ที่มีความพร้อมในการเลิกสูบบุหรี่ต่ำ (low readiness to quit) กรณีดังกล่าวยังเป็นที่น่าสนใจศึกษาในการประยุกต์ทฤษฎีนี้มาใช้ มีกรณีศึกษาที่น่าสังเกตในการให้โปรแกรม ตามขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม พบว่าบุคคลบางกลุ่มอาจเริ่มต้นที่ระยะ action stage เช่น ผู้ป่วยกลุ่มทหารใหม่ซึ่งถูกบังคับให้หยุดสูบบุหรี่ระหว่างการฝึกทหาร ทำให้มีการกระโดดข้ามจากระยะไม่สนใจปัญหาเข้าสู่ระยะลงมือปฏิบัติเลย ดังนั้นอาจต้องมีการประเมินหรือจัดกิจกรรมให้ถูกต้องเหมาะสมโดยไม่ละเลยในเรื่องแรงจูงใจหรือความพร้อมในการเลิกสูบบุหรี่ด้วย

ขั้นตอนตามแนวคิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้นเป็นเป็นไปตามหลักอริยสัจ 4 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545)

	สัญญาณ (รู้ตามจริง)	กิจญาณ (รู้กิจที่ควรทำ)	กตญาณ (รู้ว่าทำได้แล้ว)
ทุกข์	รู้ว่าทุกข์คือดังนี้ รู้ว่าปัญหาคืออะไร	รู้ว่าทุกข์นี้ควรกำหนดรู้ -รู้ว่าปัญหานี้ต้องเข้าใจ สภาพ	รู้ว่าทุกข์นี้กำหนดรู้ แล้ว รู้ว่าได้เข้าใจ สภาพขอบเขต
สมุทัย	รู้ว่าสมุทัยคือดังนี้ (รู้ว่าต้นเหตุเป็นเหตุแห่ง ทุกข์)	รู้ว่าสมุทัยนี้ควรละเสีย (รู้ว่าต้นเหตุต้องละ)	รู้ว่าสมุทัยนี้ได้ละแล้ว (รู้ว่าละต้นเหตุได้แล้ว)

มรรค	รู้ว่ามีมรรคคือดังนี้ (รู้ว่ามีมรรคมีองค์ ๘ เป็นหนทางดับทุกข์) -รู้ว่ามีขั้นตอนวิธีการ แก้ปัญหา เป็นอย่างไร	รู้ว่ามีมรรคควรเจริญ (รู้ว่ามีมรรคมีองค์ ๘ ควร ปฏิบัติ) -รู้ว่ามีวิธีการขั้นตอนที่ จะต้องลงมือปฏิบัติหรือจัด ดำเนินการอย่างไร	รู้ว่ามีมรรคนี้ได้เจริญ แล้ว (รู้ว่าได้ปฏิบัติ ตามมรรคแล้ว) -รู้ว่าได้ปฏิบัติตาม ขั้นตอนวิธีการนั้นเสร็จ สิ้นเรียบร้อยแล้ว
นิโรธ	รู้ว่ามีนิโรธคือดังนี้ (รู้ว่าเป็นภาวะดับทุกข์) -รู้ว่ามีภาวะหมดปัญหาที่ ต้องการคืออะไร ตน ต้องการหรือควรต้องการ อะไร	รู้ว่ามีนิโรธควรทำให้แจ้ง (รู้ว่ามีกระบวนการที่ทำให้ สำเร็จ) -รู้ว่ามีภาวะนั้นเป็นจุดหมาย ที่จะต้องไปให้ถึง	รู้ว่ามีนิโรธนี้ได้ประจักษ์ แจ้งแล้ว (รู้ว่าได้แก้ปัญหาจบ แล้วแล้ว) -รู้ว่าได้บรรลุจุดหมาย ดับปัญหานั้นได้ เด็ดขาดแล้ว

การกำหนดกรอบแบบนี้แล้วจึงกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงในการจัดโปรแกรม/กิจกรรมการเลิกสูบบุหรี่ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้ 1) กระบวนการเชิงประสบการณ์ (Experiential processes) จะใช้เมื่อบุคคลนั้นอยู่ในระยะแรก ตั้งแต่ยังไม่สนใจปัญหาจนถึงขั้นขังใจ ประกอบด้วย กระบวนการสร้างจิตสำนึกหรือการเพิ่มความตระหนักรู้ (Consciousness raising) การปลดปล่อยทางอารมณ์ (Dramatic relief) การทบทวนผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (environmental revaluation) การทบทวนผลกระทบต่อตนเอง (self-revaluation) การปลดปล่อยทางสังคม (social liberation) ซึ่งเน้นการสร้างแรงจูงใจ รับรู้ผลเสียและอันตรายจากการสูบบุหรี่ การปลุกจิตสำนึก ให้ข้อมูลชักจูงให้เกิดอารมณ์อยากเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยวิธีต่าง ๆ 2) กระบวนการเชิงพฤติกรรม (Behavioral processes) ใช้เมื่อบุคคลนั้นอยู่ในระยะพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมคืออยู่ในระยะเตรียมตัวจนถึงขั้นดำรงการปฏิบัติตัว ประกอบด้วยกระบวนการตั้งเงื่อนไขตรงข้าม (Counter-Conditioning) ความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือ (Helping Relationship) การให้การเสริมแรง (Reinforcement management) ความมีอิสระในตนเอง (Self-liberation) และการควบคุมสิ่งเร้า (Stimulus control) ซึ่งเน้นวิธีการปฏิบัติตัวในการเลิกสูบบุหรี่หรือการหลีกเลี่ยงปัจจัยกระตุ้นต่าง ๆ กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวมามีรายละเอียด ดังนี้ (Prochaska, J.O., Norcross, J.C., Diclemente, C.C., 2006) 1) การสร้างจิตสำนึก หรือการเพิ่มความตระหนักรู้ (Consciousness raising) 2) การปลดปล่อย

ทางอารมณ์ (Dramatic relief) 3) การทบทวนผลกระทบต่อตนเอง (self-reevaluation) 4) การทบทวนผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (Environmental reevaluation) 5) การปลดปล่อยทางสังคม (social liberation) 6) ความมีอิสระในตนเอง (Self-liberation) 7) การตั้งเงื่อนไขตรงข้าม (counter conditioning) 8) ความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือ (helping relationship) 9) การให้การเสริมแรง (Reinforcement management) 10) การควบคุมสิ่งเร้า (stimulus control) กระบวนการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการสร้างความตระหนัก และการทบทวนผลกระทบต่อตนเอง ใช้เพิ่มการรับรู้ข้อดีของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม มีการศึกษาที่สนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างความสมดุลในการตัดสินใจและขั้นตอนในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมซึ่งสอดคล้องและเป็นไปตามทฤษฎี (Etter, J-F., Perneger, T.V., & Ronchi, A, 1997)

การเข้าใจกระบวนการทบทวนตัวเองและพฤติกรรมนั้นได้ปฏิบัติเพื่อให้สอดคล้องกับหลักการสมาทานกรรมฐาน เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ตามหลักสติปัฏฐาน 4 มีการเจริญกรรมฐานและนั่งสมาธิ อย่างมีสติ มีการประเมินผลการปฏิบัติ ประเมินตนเอง นำแบบทดสอบมาประเมินเพื่อตรวจสอบสถานะธรรมและอธิบายให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของตนเองเริ่มจากภายในจิตใจ ที่มีสติ มีสมาธิ มีสัจจะ มีความอดทน มีความเพียร มีศีล สำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมจิตใจ เป็นอุเบกขา รู้อารมณ์ ความหงุดหงิด ความเร่าร้อนของจิตใจ มีความอยาก จะหลบเลิกละหนี ด้วยสติสมาธิ ในอริยมรรค ช่วยประคับประคองกาย วาจา จิตใจ ให้มีความเข้มแข็งและสงบนิ่งได้ สุดท้ายก็เห็นถึงความเร่าร้อน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ สงบระงับได้ เป็นสมาธิหนึ่งเฉยอยู่ สติที่รู้ตัวตลอดเวลาสามารถเห็นความสำเร็จในกระบวนการกำจัดความอยาก การเลิกบุหรี่ได้ วิธีการกำจัดต้นเหตุของปัญหาที่อยากสูบบุหรี่ ตัดบุหรืที่เกิดขึ้นที่ใจ เมื่อคิดทบทวนไตร่ตรองถึงประโยชน์ และโทษ และจึงตัดสินใจเด็ดขาดว่าจะเลิก มีความพยายามที่จะฝึกลบความอยากของตนเองให้มีทักษะ ขำนาญเข้มแข็งไม่อ่อนแอเป็นทาสของกิเลสตัณหาเหล่านั้นได้ ในที่สุดกิเลสตัณหาที่รบกวนก็สงบดับหายไป ทำให้เห็นช่องทางในการแก้ปัญหาของการติดบุหรี่ การสูบบุหรี่ที่เลิกไม่ได้เพราะจิตใจที่อ่อนแอ ไม่เข้มแข็ง และวันต่อ ๆ ไปทำซ้ำจนเกิดความชำนาญเข้มแข็งทั้งทางร่างกายและจิตใจในความพยายาม อดทน ฝึกลบอบรม กาย วาจา ใจ ให้เข้มแข็งรู้รักษาตัวให้ไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับการสูบบุหรี่และเลิกบุหรี่ได้ในที่สุด

นอกจากนั้นความสามารถของตนเอง (Self-efficacy) หรือสมรรถนะของบุคคลซึ่งเป็นตัวกลาง (Mediator) ระหว่างความรู้ และการปฏิบัติก็เป็นอีกองค์ประกอบที่สำคัญของทฤษฎี เป็นความมั่นคงในทิศทางที่ตั้งใจไว้แม้จะต้องต่อสู้กับสิ่งแวดล้อมที่ยั่วชวน เร้าใจ (temptation) ตามทฤษฎี TTM ความสามารถของตนเองถูกนำมาใช้ใน 2 ประเด็นหลัก คือ 1) ความมั่นใจในการเปลี่ยนพฤติกรรม 2) สถานการณ์ของสิ่งยั่วชวนที่จะกลับไปปฏิบัติพฤติกรรมเดิมที่เป็นปัญหา จะถูกวัดจากสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความอยากสูบบุหรี่โดยประเมินว่าบุคคลนั้นมีความ

มันใจมากน้อยเพียงใดที่จะห้ามไม่ให้ตนเองสูบบุหรี่ แบ่งออกเป็น 3 สถานการณ์ ได้แก่ 1) สถานการณ์ด้านบวกหรือการเข้าสังคม 2) สถานการณ์ด้านลบหรือเกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความรู้สึก 3) สถานการณ์ที่เป็นนิสัยหรือการเสพติด ความสามารถของตนเองจะแปรผันตามขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากน้อยไปหามาก และสูงสุดที่ขึ้นกระทำอย่างต่อเนื่อง(maintenance stage) ดังนั้นความสามารถของตนเองจึงเป็นตัวแปรหนึ่งที่สามารถทำนายการเคลื่อนไหวในแต่ละขั้นตอนได้ โดยเฉพาะในระยะไม่สนใจปัญหาที่มีคะแนนความสามารถของตนเองต่ำซึ่งสะท้อนถึง การรับรู้ความไม่มั่นใจและไม่ปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ตามหลัก อธิษฐานธรรม เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายไว้ได้ โดยไม่เกิดความสำคัญ ตนผิด และไม่เกิดสิ่งมัวหมอง หมักหมมทับถมตน,

บทสรุป

จากการใช้การฝึกอบรม ขั้นตอนและการประเมินสังเกต ก่อนเข้ารับการฝึกอบรม และเมื่อสิ้นสุดการอบรมที่ผ่านมาจึงพอที่จะสนับสนุนได้ว่าการพัฒนาประยุกต์โปรแกรมทฤษฎี ขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผสมผสานกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมให้ผู้รับการฝึกที่จะเลิกสูบบุหรี่หลังการเข้าผ่านการอบรมและการสังเกตพฤติกรรมพบว่าผู้เข้ารับการฝึกมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น สามารถเลิกสูบบุหรี่ได้เป็นผลมาจากการประยุกต์ใช้โปรแกรมส่งเสริมการเลิกบุหรี่ เป็นการใช้โปรแกรมที่สอดคล้องกับความพร้อมของวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ศาสนาเข้ากันเป็นอย่างดีในสังคมไทย ค่านิยม ประเพณีวัฒนธรรมยังเป็นแรงผลักดันสนับสนุนความเป็นอยู่ทางสังคมได้อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องส่งผลให้มีความพร้อมสมบูรณ์ นอกจากนี้กลุ่มทดลองจะมีการนัดพบกันทำกิจกรรมและแต่ละครั้งผู้วิจัยจะมีการประเมินขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้รับการฝึกอบรมก่อนทุกครั้งที่จะมีการพูดคุยให้คำปรึกษา เพื่อให้มีการช่วยเหลือเลิกบุหรี่ที่ตรงและสอดคล้องกับความต้องการของผู้รับการฝึกอบรม มีการวิเคราะห์ผลดี ผลเสียของการเลิกบุหรี่ สร้างความสมดุลในการตัดสินใจเลิกบุหรี่ กระตุ้นให้ผู้รับการฝึกอบรมได้ระบายความรู้สึกเกี่ยวกับการสูบบุหรี่ของตนเอง สร้างแรงจูงใจมั่นใจในการเลิกบุหรี่ที่เหมาะสมกับผู้รับการฝึกอบรมในแต่ละราย ทุกครั้งที่พบกัน โทรศัพท์ติดตาม นัดเข้าอบรมปฏิบัติธรรม สวดมนต์ ทำสมาธิ เจริญสติปฎิฐาน ทุกเดือน เป็นการย้ำให้ตระหนักถึงความตั้งใจในผลสำเร็จและเป็นผู้ที่สามารถเลิกบุหรี่ได้จริงอย่างเด็ดขาด ในทางพุทธศาสนากฎปัญหาจะให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางใช้อุบายกลไกลในตัวมนุษย์นั้นแหละเป็นผู้แก้ปัญหาตนเอง ที่ว่าเหตุเกิดที่ใด ก็แก้ที่ตรงเหตุนั้น ตรงเหตุ ตรงปัจจัย ไม่ใช่พึ่งพาอาศัยภายนอก ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน ใครอื่นพึ่งเป็นที่พึ่งได้

เพราะว่าบุคคลมีตนที่ฝึกดีแล้ว ชื่อว่าได้ที่พึ่ง ที่หาได้ยาก (พระไตรปิฎกภาษาไทย 25/159-161/82)

เอกสารอ้างอิง

- ประกิต วาทีสารกิจ. (8 มกราคม 2560). **ผู้สูบบุหรี่ส่วนใหญ่ต้องการที่จะเลิกสูบ**. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2560. <http://www.nationtv.tv/main/content/social/378549958>
- พรณี ปานเทวัญ,อายุพร ประสิทธิเวชกุล. (2557). “การประยุกต์ทฤษฎีขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการสูบบุหรี่”. **วารสารพยาบาลทหารบก**. ปีที่ 15 ฉบับที่ 1 ม.ค.-เม.ย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2545). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงใหม่-เพิ่มเติม**. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมศรี เผ่าสวัสดิ์. (2 มิถุนายน 2560). **สูบบุหรี่ – สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.)**. สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2561 <http://www.thaihealth.or.th/microsite/tag/5/ncds/สูบบุหรี่>.
- สถิติการสูบบุหรี่**. (7 มิถุนายน 2560). สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561 http://www.smileclinic.org/db/3_%20สถิติการสูบบุหรี่.doc
- Etter, J-F.,Perneger,T.V.,& Ronchi,A. (1997). “Distributions of smokers by stage: internal comparison and association with smoking prevalence”. **Preventive Medicine**. 26: 580-585.
- Goldbeeg,D., Hofman.,A.,& Anel,D.(2002). “Understanding people who smoke and how they changer: A foundation for smoking cessation in primary care”. **Part 1**. Disease-a-Month, 48(6): 390-439
- Hotz,S.B. (2000). **Understanding and using the transtheoretical stages of change model**. Info-Pack for program training and consultation center from TCC. CFC.
- Nakkarug, (1997), “The stages of Change Model Applied to a Smoking Cessation Program among Male Junior High Shool Students in Bangkok”. **M.S.P.H.**

Major in Health Education. Faculty of Graduate studies: Mahidol University.

Neamkulchon,J. (2005). “The effect of using promoting smoking cessation program according to transtheoretical model on attempt to quit behaviors of in patients”. **medical units**. Thesis (M.N.S.). Chulalongkorn University.

Prochaska.J.o.,& DiClemente,C.C. (1983). “Stage and processes of self-change of smoking: Toward an integrative model of change”. **Journal of Consulting and Clinical Psychology**. 56 (4): 527-528.

Prochaska,J.O.,Norcross,J.C.,Diclemente,C.C. (2006). **Changing for Good. A revolutionary six-stage program for overcoming bad habits and moving your life positively forward**. New York: Harper Collins Publishers.

Prochaska,J.O. et. al. (1994). “Stages of change and decisional balance for 12 problem behaviors”. **Health Psychology**. 13(1): 39-46.

Prochaska,J.O.,Norcross,J.C.,Diclemente,C.C. (2006). **Changing for Good: A revolutionary six-stage program for overcoming bad habits and moving your life positively forward**. New York: Harper Collins Publishers.

ศรัทธาเป็นเครื่องข้ามโอชะ

FAITH AS THEMANS TO CROSS THE ROUND OF REBIRTH

พระครูโพธิสุตาทรร (อุดม อภิวิฑฒโน)

Phrakhrupothisutatorn (Udom Abhivadhano/Ponkam)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: mollamp@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ ต้องการนำเสนอศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา โดยมีแนวทางนำเสนอถึงความหมายของศรัทธา สิ่งที่ควรศรัทธา ลักษณะของศรัทธา เหตุที่ทำให้เกิดศรัทธา ความสำคัญของศรัทธา ประเภทของศรัทธา และศรัทธาเป็นเครื่องข้ามโอชะได้

ศรัทธาในที่นี้พบในหลักธรรมทั่วไปในความหมายว่า ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล คือมีปัญหาเป็นเครื่องรองรับ เพราะมักจะปรากฏอยู่กับปัญญาเป็นส่วนมาก ความสำคัญของศรัทธาถือเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่หวังไว้ หรือเป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “หมู่สัตว์ผู้ต้องการพึงธรรมจงปล่อยศรัทธามาเถิด เราได้เปิดประตูอมตธรรมแก่เหล่าสัตว์แล้ว” สิ่งที่ควรศรัทธาพบวาก็คือพระรัตนตรัย เพราะเป็นทางให้เกิดสติปัญญาเข้าถึงความพ้นทุกข์ได้ ส่วนลักษณะของศรัทธาค้นพบว่ามียุ 2 ลักษณะ คือ (1) มีลักษณะทำให้ใจให้ผ่องใส (2) มีลักษณะทำให้ความรู้สึกแล่นไปด้วยดี และพบว่าฐานทำให้เกิดศรัทธามี 4 ฐานคือ (1) รูปูปปมาณิกา ศรัทธาเพราะยินดีพอใจในรูป (2) ลูขูปปมาณิกา ศรัทธาเพราะเชื่อถือความเศร้าหมอง (3) โฆสูปปมาณิกา ศรัทธาเพราะพอใจยินดีด้วยเสียง (4) อัมมูปปมาณิกา ศรัทธาเพราะถือเอาธรรมเป็นหลัก และศรัทธาเป็นเครื่องข้ามโอชะพบว่า ห้วงน้ำใหญ่คือกิเลสได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา เรียกว่าโอชะ หากไม่มีเครื่องมือที่เหมาะสม ไม่มีพลังที่เพียงพอที่จะผ่านพ้นไปได้ แต่บุคคลที่ปลุกศรัทธาและปัญญาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยแล้ว ศรัทธานั้นจะเป็นเครื่องนำพาให้บุคคลข้ามโอชะได้

คำสำคัญ: ศรัทธา, โอชะ, เครื่องข้าม

Abstract

In this article, an attempt was purposely made to discuss the faith and wisdom in terms of its meaning, what one should believe, characteristic, cause of faith, significance, kinds of faith and faith as the means to cross the wheel of rebirth.

Generally, the word ‘faith’ appears in various kinds of Dhamma meaning that the faith consisting in wisdom where such wisdom become the base of faith due to its existence with it. With respect to the significance of faith, it serves as the first ladder upon which the expected goal or the ultimate goal is depended in Buddhism. In this matter the Buddha said that ‘those who want to listen to Dhamma should release their faith, I already opened the gate of the Noble Dhamma’. What is suitable to the faith refers to Triple Gems because they serve as the best guidelines leading to the cessation of suffering. Here there are two characteristics of faith: 1) it makes mind pure, and 2) it leads feeling smoothly. Four bases of faith are found as follows: 1) *Rupapamāṇikā*; it is caused by seeing forms, 2) *Lukhappamāṇikā*; it is caused by agreement in what is antique, 3) *Ghosupamāṇikā*; it is caused by sound, and 4) *Dhammappamāṇikā*; it is caused by Dhamma. As regards the faith used to cross the wheel of rebirth where the ocean of defilements, sensual pleasure, plane, view and ignorance are regarded as the wheel of rebirth. In order to cross this, one should have the proper tool and the required tool, as recommended by Buddhism, is to plant the faith and wisdom in the Triple Gems and thereby bringing about the end of the above mentioned wheel of rebirth.

Keywords: faith, the round of rebirth, tool to cross

บทนำ

คนข้ามโอชะได้ด้วยศรัทธา โอชะ หมายถึงห้วงน้ำ กระแสน้ำที่เชี่ยวกราด (คือสภาวะอันเป็นดุจกระแสน้ำหลากท่วมใจสัตว์ กิเลสจุนเจือท่วมพัดพาผู้คนให้ตกไป) ดังนั้น หากบุคคลจะข้ามฝั่งก็ต้องมีความความตั้งใจ (ศรัทธา) มีความเข้าใจ (ปัญญา) มีอุปกรณ์ในการข้าม (หลักธรรม) เช่น หากจะข้ามแม่น้ำตามธรรมดาทั่วไป มีหลายทางให้เลือก หากน้ำตื้นก็เดินข้าม

ไปได้ หากน้ำไม่ลึกหรือไม่กว้างมากอาจจะว่ายน้ำข้ามไปได้ แต่หากน้ำทั้งลึกทั้งกว้างก็ต้องนั่งเรือข้ามไป จะเป็นเรือเล็กหรือใหญ่ก็แล้วแต่สถานการณ์ เช่นแม่น้ำเจ้าพระยา ก็มักจะมีเรือข้ามฟากนำพาผู้โดยสารข้ามไป หากเป็นทะเลก็ต้องเป็นเรือใหญ่ ถ้าเป็นสถานการณ์ที่มีลมฝนก็ต้องคอยระมัดระวัง ไม่เช่นนั้นเรืออาจจะล่มก่อนที่จะถึงฝั่งได้

อุปกรณ์หรือเครื่องมือที่จะข้ามห้วงน้ำดังกล่าว ต้องมีหลักธรรมคือ “ศรัทธา” ดังมีพระพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า “สทถาย ตรติ โหมิ บุคคลข้ามโอชะได้ด้วยศรัทธา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 15/843/234-236) ผู้เขียนจะศึกษาถึง (1) ความหมายของศรัทธา ว่ามีความหมายอย่างไร (2) สิ่งที่ควรศรัทธา ว่าเราต้องศรัทธาต่อสิ่งใดถึงจะถูกต้อง (3) ลักษณะของศรัทธา เพราะศรัทธาเป็นนามธรรมจึงต้องเข้าใจถึงลักษณะว่าเป็นอย่างไร (4) เหตุให้เกิดศรัทธา ว่ามีเหตุทำให้เกิดศรัทธาได้อย่างไร (5) ความสำคัญของศรัทธา ว่ามีความสำคัญอย่างไรบ้าง (6) ประเภทของศรัทธา เพื่อแยกประเด็นศรัทธาให้เห็นชัดเจน และ (7) ศรัทธาเป็นเครื่องนำพาให้ข้ามโอชะได้อย่างไร ด้วยหลักธรรมคือ “ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา” จะเป็นอุปกรณ์นำพาชีวิตของตนให้ออกจากกองทุกข์ทั้งปวง (โอชะ) ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 19/380/234-236) อันเปรียบเหมือนห้วงน้ำที่เชี่ยวกราดไหลท่วมทับบุคคลให้จมน้ำอยู่ตลอดเวลา จะข้ามได้ด้วยกำลังศรัทธาสติปัญญาและความเพียร เป็นอุปกรณ์และสร้างได้ด้วยตัวเราเองไม่ใช่เทพเจ้าที่ไหน (พระไตรปิฎกภาษาไทย 20/1-10/57-64)

บทความจึงต้องการนำเสนอศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา โดยมีแนวทางนำเสนอถึงความหมายของศรัทธา สิ่งที่ควรศรัทธา ลักษณะของศรัทธา เหตุที่เกิดศรัทธา ความสำคัญของศรัทธา ประเภทของศรัทธา และศรัทธาเป็นเครื่องข้ามโอชะได้

แนวคิดเรื่องศรัทธา

ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความหมายของศรัทธา สิ่งที่ควรศรัทธา ลักษณะของศรัทธา เหตุให้เกิดศรัทธา ความสำคัญของศรัทธา ประเภทของศรัทธา และศรัทธานำพาชีวิตถึงเป้าหมายตามลำดับดังนี้

1.1 ความหมายของศรัทธา

ศรัทธา คือความเชื่อ ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ผ่านการกลั่นกรองแล้วจากปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) ศรัทธาและการสร้างศรัทธาถือเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสว่า “หมู่สัตว์ผู้ต้องการพึงธรรมจงปล่อยศรัทธามาเถิด เราได้เปิดประตูอมตธรรมแก่เหล่าสัตว์แล้ว” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 4/9/14-15) สิ่งสำคัญที่จะทำให้บุคคลเกิดศรัทธาได้ก็คือ ความเป็นผู้มีระเบียบวินัย ดังเช่น พระพุทธเจ้าทรงมีระเบียบวินัยอย่างยอดเยี่ยม เมื่อพระเจ้าพิม

พิสาร ทอดพระเนตรเห็นเพียงครั้งแรกก็ทรงเลื่อมใสในอริยาบถ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 25/412-414/596) อุปติสสมาณพ (สารีบุตร) เห็นอาการสำรวมของ พระอัสสชิ ก็เกิดศรัทธา และขอฟังธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย 4/60/72-74) จึงได้เกิดศรัทธาตามไปฟังธรรมจาก พระพุทธเจ้าและขอบวชในพระพุทธศาสนา ภายหลังได้เป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า ตัวอย่างเหล่านี้ถือได้ว่าวินัยเป็นปัจจัยให้เกิดศรัทธาตั้งแต่ศรัทธาแบบธรรมดาไปถึงศรัทธาที่ไม่ หวั่นไหว (อจลศรัทธา)

1.2 บ่อเกิดศรัทธา

ความศรัทธาจะเกิดในสิ่งใด ๆ แม้จะมีมากมายก็จริงแต่ในที่นี้จะกล่าวถึงสิ่งที่ควร สร้างศรัทธาพระพระรัตนตรัย ศรัทธาพระรัตนตรัย คือ (1) ศรัทธาพระพุทธเจ้า หมายถึง ความ เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในอริยสัจ 4 (ทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค) (พระพรหมคุณา ภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) (2) ศรัทธาพระธรรมหมายถึง ถึง ความเชื่อในคำสั่งสอนทั้งหลายทั้งหลักความ จริงและหลักความประพฤติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) (3) ศรัทธาพระสงฆ์ หมายถึง ความเชื่อในหมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ในระดับปุถุชนศรัทธาต่อพระรัตนตรัย ซึ่งทำให้เกิด สัมมาทิฐิ ในข้อปฏิบัติของการให้ทาน, รักษาศีล, เจริญปัญญา เป็นศรัทธาที่มีความสัมพันธ์กับเป้าหมาย คือ โลกียะธรรม ดังเช่น การ ทวาทะเมื่อได้ถามปัญหากับพระพุทธเจ้าถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเข้าไปหา พระองค์ตรัส ตอบว่า “ศรัทธามีอุปการะมากแก่การเข้าไปหา ถ้าศรัทธาไม่เกิด ก็ไม่พึงเข้าไปหา แต่เพราะเกิด ศรัทธาจึงเข้าไปหา ฉะนั้น ศรัทธาจึงมีอุปการะมากแก่การเข้าไปหา” จึงได้แสดงตนเป็นอุบาสก ตลอดชีวิตขอถึง พระพุทธด้วย ถึงพระธรรมด้วย ถึงพระสงฆ์ด้วยดังนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 13/426-435/535-547)

1.3 ลักษณะของศรัทธา

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีกล่าวถึงลักษณะของศรัทธาสามารถแบ่งตาม ลักษณะได้ 2 ลักษณะคือ (1) มีลักษณะทำให้ใจให้ผ่องใส (2) มีลักษณะทำให้แล่นไปด้วยดี มี รายละเอียดดังนี้

1) ศรัทธามีลักษณะทำให้ใจให้ผ่องใส หมายถึง ศรัทธาเมื่อเกิดขึ้นย่อมข่มนิรวณไว้ได้ จิตก็ ปราศจากนิรวณ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว เปรียบได้กับ พระเจ้าจักรพรรดิที่เดินทางไกลไปพร้อมกับ เหล่าทหาร มีความจำเป็นที่จะต้องข้ามแอ่งน้ำ เมื่อข้ามไปแล้วทำให้น้ำนั้นขุ่นเพราะเหล่าช้าง ม้า รถ และพลเดินเท้าทั้งหลาย เมื่อจักรพรรดิมีความต้องการที่จะดื่มน้ำ และพระราชาทรงมี แก้วมณีที่สามารถทำน้ำให้ใสได้ สั่งให้คนไปตักน้ำใส่ภาชนะมาให้เมื่อใสแก้วมณีที่ใช้ทำน้ำให้ใส ลงไปในน้ำ เพียงเท่านั้นบรรดาสาหร่าย จอก แหน ก็เป็นอันหายไป และเกิดการตกตะกอน กลายเป็นน้ำใสไม่ขุ่นมัว สามารถนำมาดื่มกินได้ จึงได้นำไปน้อมถวายแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

เปรียบได้ว่าจิตเหมือนน้ำ พระโยคาวจรเหมือนคนที่ไปนําน้ำมา กิเลสทั้งหลายว่าเป็นเหมือน
สาหร่าย จอก แหน และตะกอน ศรัทธาว่าเป็นเหมือนแก้วมณีที่ใช้ทำน้ำให้ใส เมื่อเพียงแต่ใส่ลง
ไปในน้ำเท่านั้น สาหร่าย จอก แหน ก็เป็นอันหายไป และตกตะกอน ทำให้น้ำกลายเป็นน้ำที่ใส
สะอาด ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ปราศจากสิ่งเจือปน อย่างไรก็ตาม ศรัทธาเมื่อศรัทธาเกิดย่อมข่มนิวรณ์
ทั้งหลายได้ จิตก็ปราศจากนิวรณ์ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว อย่างนั้นเหมือนกัน (มหามกุฏราชวิทยาลัย,
2551)

2) ศรัทธามีลักษณะทำให้แล่นไปด้วยดี หมายถึง เหมือนกับว่าพระโยคาวจรพอเห็นจิต
ของผู้อื่นพ้นพิเศษจากกิเลสอาสวะแล้ว ย่อมแล่นไปด้วยดีในพระโสดาปัตติผลบ้าง ในพระ
สกทาคามีผลบ้าง ในพระอนาคามีผลบ้าง ในพระอรหัตตผลบ้างย่อมทำความเพียร เพื่อบรรลุ
ธรรมที่ตนไม่บรรลุแล้ว เพื่อได้บรรลุธรรมที่ตนยังไม่ได้บรรลุแล้ว เพื่อให้แจ้งธรรมที่ตนยังไม่
ทำให้แจ้งแล้ว (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551) ดังที่พราหมณ์ชื่อชาณฺสโสณิทูลถามพระพุทธเจ้า
ว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตม กุลบุตรทั้งหลายมีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเจาะจงท่าน
พระโคตม ท่านพระโคตมทรงเป็นหัวหน้าของกุลบุตรเหล่านั้น เป็นผู้มื่ออุปการะมาก เป็นผู้
แนะนำให้ถือตาม ชุมชนนั้นถือเอาแบบอย่างท่านพระโคตมหรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
“พราหมณ์ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น ... ชุมชนนั้นถือเอาแบบอย่างเรา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย
12/34/33-34) จะเห็นได้ว่า กุลบุตรทั้งหลายได้อาศัยศรัทธาที่มีต่อพระผู้มีพระภาค มีความ
มั่นใจในพระปัญญาของพระผู้มีพระภาคว่าเป็นผู้ตรัสรู้จริง เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบโดย
พระองค์เอง เชื่อว่ามนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองจนบรรลุถึงเป้าหมายได้ ด้วยศรัทธา
ศรัทธา สัมมาทิฐิ กุศลกรรมเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน อบรมอินทรีย์ พละ โพชฌงค์ กายสงบ
มีความสุขความปลื้มใจ อิ่มใจความเพียรพยายามของมนุษย์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่าง เป็น
ลักษณะศรัทธามีความทำให้แล่นไปด้วยดี เป็นเครื่องนำพา เป็นแบบอย่างออกจากเรือนบวช
เป็นบรรพชิต เพราะได้เจาะจงเอาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเกิดศรัทธาในพระธรรม เพื่อมุ่งมั่น
สู่เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาอันได้แก่นิพพาน อย่างที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงถึงแล้ว

1.4 เหตุให้เกิดศรัทธา

บุคคลในโลกเป็นผู้ที่มีศรัทธา จะมีเหตุให้เกิดศรัทธาที่ต่างกัน มีการถือเอาคุณสมบัติ
ของศรัทธาที่ต่าง ๆ กัน มาเป็นหลักเกณฑ์ที่ทำให้เกิดศรัทธาของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน ใน
คัมภีร์พระพุทธศาสนาได้แบ่งมูลเหตุให้เกิดศรัทธาออกเป็น 4 จำพวกคือ

1) รูปีปมาณิกา (รูปประมาณ) บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณเกิดความเลื่อมใสในรูป
(พระไตรปิฎกภาษาไทย 21/65/108-109) ผู้ถือเอารูปร่าง เป็นประมาณ บุคคลบางคนในโลกนี้
เห็นรูปที่สูง รูปที่ผอมรูปที่อ้วน รูปที่มีอวัยวะสมส่วน ถือเอาประมาณในรูปร่างแล้วจึงชอบใจ
เลื่อมใสในสิ่งที่เขาจะเชื่อถือ เกิดความเลื่อมใส ศรัทธา บุคคลประเภทนี้เรียกว่า ผู้ถือรูปเป็น

ประมาณเลื่อมใสในรูป (พระไตรปิฎกภาษาไทย 36/171-172/204) ดังที่พระวัคกลี บวชเป็นบรรพชิต เป็นผู้ที่ไม่รู้จักอ้อมอยู่ในความพึงพอใจที่จะได้เห็นในพระรูปของพระพุทธเจ้า ฝาคอยติดตามดูอยู่ตลอดเวลา เพราะยินดีที่ได้เห็นพระรูปกายที่ประเสริฐของพระผู้มีพระภาค ทำให้เกิดศรัทธาในพระรูปของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบความยินดีของพระวัคกลี จึงได้ตรัสสอนว่า อย่ายินดีในรูปที่ชนพาลชอบ ผู้ใดเห็นพระสัทธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเป็นบัณฑิตเห็นพระผู้มีพระภาค (ส่วน) ผู้ไม่เห็นพระสัทธรรม ถึงจะเห็นพระผู้มีพระภาคก็ชื่อว่าไม่เห็น ร่างกายมีโทษไม่สิ้นสุดเหมือนต้นไม้มีพิษ เป็นที่อาศัยของโรคทุกชนิด ล้วนเป็นที่ประชุมของทุกข์ เพราะฉะนั้น จงเบื่อหน่ายในรูป พิจารณาเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งขั้นทั้งหลาย จะถึงที่สุดแห่งสรรพกิเลสได้โดยง่ายเถิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย 33/51-61/244-245)

2) ลูขัปปมาณิกา (ลูขประมาณ) บุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ เลื่อมใสในความเศร้าหมอง (พระไตรปิฎกภาษาไทย 21/65/108-109) บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นจิวรเศร้าหมอง บาตรเศร้าหมอง เสนาสนะเศร้าหมอง หรือเห็นทุกกรกิริยาต่าง ๆ ถือเอาประมาณในความเศร้าหมองนั้นแล้วเกิดความเลื่อมใส (พระไตรปิฎกภาษาไทย 36/172-204) จึงชอบใจเลื่อมใสใน้อมใจที่จะเชื่อถ้อยคำที่ พระโมฆราชได้ถูกโรคเรื้อนรบกวนทั้งในเวลากลางวันก็ไม่ได้รับความสุขในการนอน เมื่อได้เห็นโทษของร่างกาย จึงบวชเป็นบรรพชิตเป็นศิษย์ของพราหมณ์ชื่อ พาวรี ได้ถามปัญหาที่ละเอียดลึกซึ้งว่า โลกนี้ โลกหน้า พรหมโลก และเทวโลก แต่ไม่ได้รับคำตอบ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงได้ไปถามปัญหานี้กับพระผู้มีพระภาคว่า ข้าพระองค์พิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราชจึงจะมองไม่เห็น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า โมฆราช เธอจงเป็นผู้มีสติทุกเมื่อ พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความเห็นว่าเป็นอัตตาเสีย เมื่อเป็นเช่นนี้ จะพึงข้ามพ้นมัจจุราชได้ เธอเมื่อพิจารณาเห็นโลกด้วยอุบายอย่างนี้ มัจจุราชจึงมองไม่เห็น เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถาจบ โมฆราชก็ปราศจากผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาจะได้เป็นภิกษุ และเป็นพระอรหันต์ พระโมฆาซได้เก็บผ้ามาจากกองขยะ ป่าช้า และทางรถทางเกวียนมาทำเป็นผ้าสังฆาฏิ ใช้สอยจีวรที่เศร้าหมอง พระผู้มีพระภาคทรงพอพระทัยในคุณชื่อนั้นของท่านโมฆราช จึงทรงตั้งไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายที่ใช้สอยจีวรเศร้าหมอง เพราะเป็นผู้ไม่มีอาสวะแล้ว ดับสนิทเหมือนเปลวไฟที่หมดเชื้อดับไป กิเลสทั้งหลายก็หมดไป ภาพทั้งปวงก็ถอนได้แล้ว สามารถตัดกิเลสเครื่องผูกมัดได้แล้ว จึงอยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 20/234/30)

การเป็นผู้มีสติทุกเมื่อพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความเห็นว่าเป็นอัตตา จึงทำให้มีความยินดีที่ใช้สอยจีวรที่เศร้าหมองมากกว่า เพราะการเกิดในตระกูลดี มีทรัพย์สมบัติมากมาย ก็ไม่ได้ทำให้หายจากความทุกข์แต่อย่างใด ความสุขที่แท้จริงที่เกิดจากการ

ตัดกิเลสเครื่องผูกมัดได้ อยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ ตัดขาดจากเครื่องพันธนาการ อยู่อย่างอิสระ ไม่ยึดติดกับอดีต การใช้สอยจิ๋วระเห่หมอง หรือบาตรระเห่หมอง เสนาสนะระเห่หมอง หรือเห็นทุกกริยาต่าง ๆ ถือเอาประมาณในความระเห่หมองนั้นแล้วด้วยความพึงพอใจ ความสุขที่ได้ไม่มีความต่างจากสิ่งที่ไม่ระเห่หมองเลย เพราะมีปัญหาความรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง จึงเป็นบุคคลผู้ถือความระเห่หมองเป็นประมาณ เลื่อมใสในความระเห่หมอง เป็นเหตุให้เกิดศรัทธาสร้างให้เกิดปัญญา เพื่อนำ สู่เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๓) โขสัปปมาณิกา (โฆสประมาณ) บุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณ เลื่อมใสในเสียง (พระไตรปิฎกภาษาไทย 21/65/108-109) บุคคลบางคนในโลกนี้ถือเอาประมาณในเสียงนั้นที่ผู้อื่นกล่าวสรรเสริญ ที่ผู้อื่นชมเชย ที่ผู้อื่นกล่าวยกย่อง ที่ผู้อื่นกล่าวสรรเสริญสืบ ๆ กันมาแล้วเกิดความเลื่อมใส (พระไตรปิฎกภาษาไทย 36/171/204) บุคคลที่ได้ยินได้ฟังเสียงพูดจาที่ไพเราะ จึงขอบใจเลื่อมใสในใจที่จะเชื่อถือแล้วเกิดความเลื่อมใส (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) น้อมใจไปเพื่อศรัทธาบุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณ ทั้งที่ได้ยินหรือฟังเสียงสรรเสริญเกียรติคุณหรือเสียงพูดจาที่ไพเราะ อันเป็นเหตุให้เกิดศรัทธา ดังที่อนาถบิณฑิกคหบดีเกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า เพียงแค่ได้ยิน คำว่า “พระพุทธเจ้า” ทำให้อนาถบิณฑิกคหบดีอยากเห็นและอยากเข้าเฝ้า อยากที่จะได้เข้าใกล้ในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก เมื่อฟังธรรมอนุพุทธานุภาพ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) และอริยสัจ 4 ทำให้ปราศจากมลทินได้เกิด ณ ที่นั่งฟังธรรมนั้นว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” อนาถบิณฑิกคหบดีได้เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งลงสู่ธรรมแล้ว ข้ามความสงสัยแล้ว ปราศจากความแคลงใจ ถึงความเป็นผู้แก่แล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา บรรลุโสดาบัน ผู้เข้าถึงกระแสแห่งนิพพานเป็นที่สุด ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะไปจนตลอดชีวิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย 7/304-305/111-115) เมื่อบุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณเป็นเหตุเกิดศรัทธา ในทางพระพุทธศาสนา ศรัทธานั้นจะต้องประกอบด้วยปัญญา เมื่อมีศรัทธาที่เกิดจากเสียงแล้วจะต้องพัฒนาต่อไปให้เป็นปัญญา เป็นปัญญาประเภทที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากวิภวทุกข์ แล้วให้ปัญญาเป็นตัวทำหน้าที่ส่งต่อไปให้ถึงเป้าหมาย ศรัทธานั้นจะต้องหมดหน้าที่ไปเมื่อเกิดปัญญาแล้ว หากยังมี

ศรัทธาที่มีเสียงเป็นเหตุอยู่ ปัญญานั้นก็จะไม่เกิดขึ้นและก็ไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ กับเป้าหมาย ในทางพระพุทธศาสนา เพราะบุคคลจะติดอยู่เพียงแค่ศรัทธาเท่านั้น

๔) อัมมัสสัมปะณิกา (ธรรมประมาณ) บุคคลผู้ถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย 21/65/108-109) บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นศีล สมาธิ ปัญญา แล้วถือเอาประมาณในศีลเป็นต้นนั้นแล้ว เกิดความเลื่อมใส บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ถือธรรมเป็นประมาณ

เลื่อมใสในธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย 36/172/204-205) จึงเกิดความชอบใจเลื่อมใสในน้ำใจที่จะนับถือสิ่งที่เหล่าปัญจวัคคีย์ เมื่อครั้งเกิดศรัทธาในธรรมของพระพุทธเจ้า จึงปรารถนาที่จะเข้าไปหา นั่งใกล้ เฝ้าหูลงฟัง ฟังธรรม จดจำธรรม พิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม มีความยินดี มีความขยันอดทน ไตร่ตรอง และอุทิศกายและใจ เพราะเชื่อในปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทำให้เหล่าปัญจวัคคีย์ ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ด้วยธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสกับเหล่าปัญจวัคคีย์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงตั้งสัจจะไว้ เราได้บรรลุอมตธรรมแล้ว จะสั่งสอน จะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์

1.5 ความสำคัญของศรัทธา

ศรัทธามีความสำคัญแตกต่างกันตามความหมายและหน้าที่ ศรัทธาแม้จะเป็นเพียงปัจจัยขั้นพื้นฐาน และเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาปัญญา แต่ไม่สามารถดูแลได้ เพราะอาจทำให้เข้าใจความหมายศรัทธาผิดไป เพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญของศรัทธานั้น จึงสามารถแบ่งตามความหมายและหน้าที่ได้ 3 ประการคือ

1) ศรัทธาเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสู่ปัญญา บุคคลที่ยังไม่สามารถเข้าถึงปัญญาได้ ศรัทธาในขั้นพื้นฐานมีความสำคัญมากศรัทธาเป็นอุปกรณ์ชักนำให้เดินหน้าต่อไปในการพัฒนาเป็นปัญญา เมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ผลรวดเร็วขึ้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549) เพราะในระดับบุคคลยังต้องอาศัยศรัทธาจากคนอื่นก่อน จึงจะสามารถพัฒนาให้เป็นปัญญาและสร้างความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายได้ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงการบรรลุอรหัตผล กับเหล่าภิกษุทั้งหลายว่า บุคคลเมื่อเกิดศรัทธาแล้วจึงจะเข้าไปหา พยายามที่จะเข้าไปนั่งให้ใกล้ ๆ เฝ้าคอยเฝ้าหูลงฟังว่า ท่านจะพูดอะไร ฟังธรรมนั้นอย่างตั้งอกตั้งใจ แล้วจดจำธรรมที่ฟังนั้นไว้เป็นอย่างดี นำเนื้อความแห่งธรรมที่จดจำไว้มาพิจารณา ธรรมทั้งหลายควรแก่การนำมาพิจารณาขณะที่มีการพิจารณาธรรมอยู่นั้นความยินดีพอใจในธรรมจึงเกิดขึ้น เกิดความขยันอดทนไตร่ตรองดีแล้ว จึงได้อุทิศกายและใจ เพื่อทำให้รู้เห็นเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ในสัจจะอันยอดเยี่ยม ด้วยสัจธรรม (เจตสิกทั้งหลาย) และเห็นแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมด้วยปัญญา แต่หากศรัทธาไม่มีการที่จะเข้าไปหาหรือการเข้าไปนั่งใกล้ ตั้งใจที่จะรับฟังธรรม การที่จะจดจำธรรมไว้เพื่อการพิจารณาเนื้อความ การเพ่งพินิจธรรม ความยินดีพอใจความขยันอดทน การไตร่ตรอง และการอุทิศกายและใจ ก็ไม่มีในบุคคลนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย 13/183/212) ดังที่ปัญจวัคคีย์ เมื่อครั้งที่ยังไม่เกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า เพราะคิดว่าพระผู้มีพระภาคละทิ้งความเพียรจะบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสกับปัญจวัคคีย์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงมีสติตั้งใจฟังธรรมเถิด เราได้บรรลุอมตธรรมแล้ว จะสั่ง

สอนจะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้คือการก้าวข้ามกองทุกข์ เรียกในที่นี้ว่า โอฆะ

2) ศรัทธาเป็นพื้นฐานการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นวิธีฝึกอบรม เพื่อการให้เกิดความรู้แจ้งเจริญปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) เป็นกระบวนการปฏิบัติที่มุ่งไปสู่การบรรลุธรรม ตั้งแต่ขั้นรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง ไปจนถึงการหลุดพ้นจากวิภวทุกข์ คือนิพพาน ในกระบวนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีหมวดธรรมที่สำคัญต่อการปฏิบัติได้แก่ อินทรีย์ 5 กับพละ 5 องค์ประกอบของหลักธรรมทั้งสองเหมือนกัน คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แต่มีส่วนต่างกันคือหน้าที่ที่ต้องเป็นไปตามหลักธรรมนั้น ๆ อินทรีย์ 5 กับพละ 5 เป็นธรรมที่เป็นในกิจของตน เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจ เพื่อให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) พละธรรมเป็นกำลังให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่างจะเข้าครอบงำไม่ได้ อินทรีย์ธรรมเป็นเจ้าการในการครอบงำซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่าง คือความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงมกมาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551)

ดังมีในทศยวิภังคสูตร ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ 5 ประการนี้มี สัทธินทรีย์ ผู้มีศรัทธาเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของตถาคต ฯลฯ เป็นพระผู้มีพระภาค มีวิริยอินทรีย์เป็นผู้ปรารถนาความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เข้าถึงกุศลธรรม มีสติอินทรีย์ เป็นผู้มีสติ สติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ฯลฯ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้เกิดสมาธิอินทรีย์ทำนิพพานให้แจ้ง ฯลฯ ได้ปัญญินทรีย์เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” (พระไตรปิฎก ภาษาไทย 19/480/289-291)

จะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลที่เจริญอินทรีย์ 5 เมื่อได้รู้ชัดถึงคุณ โทษ ความเกิด ความดับคุณ โทษ และสลัดออกจากอินทรีย์ 5 ประการนี้ตามความเป็นจริง ทำให้เป็นโสดาบันบุคคลหมายถึงผู้ประกอบอริยมรรค 8 เพราะคำว่า โสตะ เป็นชื่อของอริยมรรค 8 (อรรถกถาภาษาบาลี 2539 31/530) ไม่มีทางตกต่ำไปในอภาย 4 คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน แดนเปรต และพวกอสูร (อรรถกถาภาษาบาลี 2/87/242) มีความแน่นอนที่จะได้สำเร็จสัมโพธิ หมายถึง มรรคเบื้องสูง 3 อันได้แก่ สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค (อรรถกถาภาษาบาลี 337/281) จนสำเร็จสูงสุดถึงอรหัตตนิพพาน เป็นพระอรหัตผู้สิ้นอาสวะแล้ว ซึ่งเป็นพระสาวกที่รู้ตาม

พระผู้มีพระภาค (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) เป็นผู้ปลงชันธภาวะได้แล้ว (เรื่องที่ได้รับผิดชอบคือขันธ 5) ปลงกิเลสภาวะได้ (เรื่องที่ได้รับผิดชอบคือกิเลส) และปลงอภิสังขารภาวะได้ (เรื่องที่ได้รับผิดชอบคือการปรุแต่งจิต) จนสามารถบรรลุประโยชน์ตน หมายถึงบรรลุอรหัตผล เรียกว่าข้ามฝั่งคือข้ามโอชะ(ห้วงน้ำ) เพราะสิ้นภวสังโยชน์ คือสิ้นกิเลสที่เป็นเหตุเครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพทั้งหลาย (อรรถกถาภาษาไทย 2/38/139)

3) ศรัทธาเป็นธรรมข้อแรกในหมวดธรรมทั้งปวง ถ้ามีศรัทธาเป็นส่วนประกอบแล้วจะต้องมีปัญหาเป็นอีกข้อหนึ่งเสมอ เพื่อควบคุมศรัทธาให้อยู่ในความหมายที่ถูกต้อง ในหมวดธรรมที่มีศรัทธาเป็นองค์ประกอบ และมีความเหมาะสมสำหรับกลุ่มบุคคลแต่ละกลุ่มต่างกัน สามารถแบ่งหมวดธรรมที่มีศรัทธาเป็นพื้นฐานสำหรับกลุ่มบุคคลที่สัมพันธ์กับเป้าหมายออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้

ก) กลุ่มศรัทธาในหมวดธรรมสำหรับบรรพชิต พระผู้มีพระภาคได้สอนธรรมที่เป็นไปเพื่อการบรรลุธรรมไว้ใน สารัชสูตร เพื่อให้บรรพชิตได้นำธรรมนั้นไปศึกษาและปฏิบัติ เพื่อให้เกิดเป็นผลสำเร็จคือการบรรลุธรรม และถึงเป้าหมายสูงสุดคือข้ามโอชะ(นิพพาน) พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระภิกษุทั้งหลายว่า คุณเครื่องทำให้เป็นผู้แก้แล้วห้าแห่งภิกษุผู้เสาะ 5 ประการ ธรรมเป็นเครื่องทำความเป็นผู้แก้แล้วห้า ประการคือ (1) เป็นผู้ที่มีศรัทธา (2) เป็นผู้ที่มีศีล (3) เป็นพหูสูต (4) เป็นผู้ปรารภความเพียร (5) เป็นผู้ที่มีปัญญา ผู้ไม่มีศรัทธามีความหวั่นไหวเป็นอาภรณ์ แต่ผู้มีศรัทธาหาความหวั่นไหวไม่ ผู้ทุศีลมีความครั่นคร้ามใด แต่ผู้มีศีลหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ ผู้มีสุทธะน้อยมีความครั่นคร้ามใด แต่ผู้เป็นพหูสูตหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ ผู้เกียจคร้านมีความครั่นคร้ามใด แต่ผู้ปรารภความเพียรหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ ผู้มีปัญญาทรมามีความครั่นคร้ามใด แต่ผู้มีปัญญาหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ ฉะนั้น ธรรมทั้ง 5 จึงชื่อว่าเครื่องทำความแก้แล้วห้าสำหรับภิกษุผู้เป็นเสาะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 22/101/175-176) เวสารัชชก รณธรรม ธรรมทำความกล้าหาญ, ธรรมเป็นเหตุให้กล้าหาญ, คุณธรรมที่ทำให้เกิดความกล้า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) เป็นธรรมที่ทำให้เป็นพระเสาะ ได้แก่ พระอริยบุคคลที่ยังไม่บรรลุอรหัตผล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) มีความสำคัญต่อผู้ที่เกิดความท้อถอยเป็นอย่างมาก ความกล้ากล้าเท่านั้น จึงจะสามารถทำให้ฝ่าฟันอุปสรรค นานับการไปสู่การบรรลุธรรมได้

ข) กลุ่มศรัทธาในหมวดธรรมสำหรับคฤหัสถ์ พระผู้มีพระภาคทรงสอนถึงธรรมที่สามารถทำให้คฤหัสถ์ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีปกติสุข เช่น ในวัฑฒิสสูตร อันเป็นหลักธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นผู้เจริญในธรรมทั้งหลาย หลักธรรมนั้นคือ วุฒิธรรม บุคคลเมื่อเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ 5 ประการ ชื่อว่าย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้ถือเอาสิ่งที่ป็นสาระ และถือเอาสิ่งที่ประเสริฐแห่งกาย ธรรมเป็นเหตุเจริญ 5 ประการคือ

ศรัทธา (ความเชื่อ) ศีล (การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย) สุตะ (การสดับฟังหาความรู้) จาคะ (การเสียสละ) ปัญญา (ความรู้) เมื่อบุรุษใดเจริญธรรม 5 ประการนี้ มีผลทำให้เป็นสัทบุรุษ มีปัญญาเห็นประจักษ์ หากสตรีใดเมื่อเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ 5 ประการ สตรีนั้นเป็นผู้มี ศีล เป็นอุบาสิกาชื่อว่าถือเอาสิ่งที่เป็นสาระ สำหรับตนไว้ได้ในโลกนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 22/63-64/111-113) บุคคลจะเป็นอารยะชน ได้นั้นจะต้องเป็นผู้ประเสริฐทั้งกายและใจ ด้วยการยึดหลักคุณธรรมนี้ ในหมวดธรรมนี้มีศรัทธาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ คือเป็นจุดเริ่มต้น และเป็นพื้นฐานที่สำคัญของความสมบูรณ์ในหลักคุณธรรม องค์ประกอบทั้ง 5 มีความสำคัญ และมีความสัมพันธ์ต่อกัน หลักธรรมนี้ต้องสมบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทั้ง 5 เมื่อนั้นบุคคลจึงจะ ถือว่าเป็นผู้เจริญเป็นอารยะชนที่ประเสริฐ อยู่ในโลกปัจจุบันได้อย่างเป็นสุข รู้เท่าทันในทุกข์เมื่อ มีความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมในขั้นสูงสุดคือเป้าหมาย บุคคลสามารถอาศัยคุณธรรมเป็นจุด เริ่มต้น ในการสร้างความสัมพันธ์กับเป้าหมายได้ในที่สุด

ค) กลุ่มศรัทธาในหมวดธรรมทั่วไป หมวดธรรมที่มีเหมาะสมสำหรับความเป็นสากล หรือสำหรับบุคคลทุกกลุ่ม พระผู้มีพระภาคได้สอนไว้ในหมวดธรรมที่ชื่อว่า อินทรีย์ 5 หรือเรียก อีกชื่อว่าพละ 5 องค์ธรรมมีอยู่ 5 อย่างเป็นธรรมที่เป็นในกิจของตน เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจ ให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) คือ ศรัทธา (ความเชื่อ) วิริยะ (ความเพียร) สติ (ความระลึกได้) สมาธิ(ความตั้งจิตมั่น) ปัญญา (ความรู้ทั่วชัด) ธรรม 5 อย่างนี้ เป็นชุดเดียวกันแต่มีชื่อเรียกต่างกัน เพราะว่าไปตามหน้าที่ที่ทำ คือเรียกชื่อว่า พละ โดยมีความหมายว่า เป็นกำลังให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคงซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่างจะเข้าครอบงำ ไม่ได้ ที่เรียกชื่อว่า อินทรีย์ โดยความหมายว่าเป็นใหญ่ในการครอบงำซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละ อย่าง คือความไม่มีศรัทธาและปัญญา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความ หลงงมกมาย ศรัทธาเป็นเสมือนกุญแจเปิดประตูให้เข้าสู่ทางอมตนิพพาน จึงเรียกว่าข้าโอชะได้

1.6 ประเภทของศรัทธา

ศรัทธาในพระพุทธศาสนา นอกจากจะเป็นแนวทางการพัฒนาชีวิตอย่างถูกต้องแล้ว ยัง เป็นหลักการที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงเป้าหมายของชีวิตที่แท้จริง และในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อ การเข้าถึงเป้าหมายสูงสุด ที่มุ่งให้มนุษย์หลุดพ้นจากสังสารวัฏ (โอชะ) คือถึงนิพพาน เป็น เป้าหมายสูงสุดในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวถึงศรัทธามีอยู่ 4 ประเภทคือ

1) กัมมศรัทธา ความเชื่อเรื่องกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่า เมื่อทำอะไรโดยเจตนา จงใจทำทั้งรู้ย่อมเป็นกรรม จะเป็นความดีความชั่วขึ้นในตน เป็นเหตุ ปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่าไม่วางเปล่า และเชื่อว่าสิ่งที่ต้องการ จะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจอนหรืออนรอกคอยโชคชะตา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) ดังพุทธภาษิตว่า “คนทำกรรมใดไว้ ย่อมได้รับผลกรรมนั้น คนทำกรรมดีย่อม

ได้รับผลดี คนทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว คนหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 27/144/103) ความสำคัญของกรรมสัทธาต่อเป้าหมาย จากพุทธภาษิตที่ว่า “ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว” กรรมสัทธา หรือเชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยเจตนา จงใจทำทั้งรู้ย่อมเป็นกรรม กรรมสัธตามีความสำคัญต่อเป้าหมาย คือ ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายขั้นพื้นฐาน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความเชื่อของกรรมดีและกรรมชั่ว จึงจะส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ กล่าวคือ เมื่อใดที่จิตมนุษย์เป็นกุศล ย่อมคิดที่จะทำกรรมดีด้วยเจตนา ผลของการกระทำก็จะทำให้เกิดความดีและเกิดความสุขตามมา และจะมุ่งพัฒนาชีวิตให้เข้าถึงเป้าหมายในการข้ามโอฆะคือถึงนิพพาน

2) วิปากสัทธา เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) พระผู้มีพระภาคตรัสว่า คนทำบาป ถึงจะเหาะขึ้นไปในอากาศ ก็ไม่พ้นจากบาปกรรม ถึงจะดำลงไปกลางทะเล ก็ไม่พ้นจากบาปกรรมถึงจะเข้าไปหลบตัวในซอกเขา ก็ไม่พ้นจากบาปกรรมเพราะไม่มีแผ่นดินสักส่วนหนึ่งที่คนทำบาปยืนอยู่แล้ว จะพ้นจากบาปกรรมได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 25/127/71) พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้อีกว่า สัตว์พวกหนึ่งย่อมเกิดในครรภ์ พวกที่ทำบาปกรรมย่อมไปนรก พวกทำดีย่อมไปสวรรค์ ส่วนผู้ที่ไม่มีอาสวะย่อมนิพพาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย 25/126/70) จะเห็นได้ว่า ผลดีผลกรรมที่ยังไม่ส่งผล บุคคลมักมีความเห็นผิดว่า ทำดีแล้วไม่ได้ดี หรือทำชั่วทำไม่ได้ดี ด้วยความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปจากความจริง จึงทำให้บุคคลทำกรรมชั่วบ้างดีบ้าง ในบุคคลที่มีความคิดเห็นที่ถูกต้องเพราะใช้ปัญญาเข้าประกอบกรรม กรรมที่คิดกระทำนั้นจึงเป็นกรรมดี ส่วนในบุคคลที่มีความคิดเห็นที่ผิดเพราะไม่ได้ใช้ปัญญาเข้าประกอบกรรม กรรมที่คิดกระทำนั้นจึงเป็นกรรมชั่ว เมื่อตายไปผลของกรรมนั้นทำให้เกิดในนรก ส่วนผู้ที่ทำกรรมดีนั้นได้ไปเกิดในสวรรค์ ส่วนผู้ที่ไม่มีอาสวะแล้วนั้นจะเป็นผู้หลุดพ้นเป็นอิสระจากวัฏสงสาร มีนิพพานเป็นที่ไป

3) กัมมัสสกตาสัทธา ความเชื่อที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของจะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาทมีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย 14/289/350) จะเห็นได้ว่า กรรมเป็นเครื่องกำหนดหรือเครื่องนำพาการเป็นไปของบุคคลตามกรรมที่ตนกระทำไว้แล้ว หมายความว่า เมื่อบุคคลทำกรรมอะไรไว้ กรรมนั้นจะทำให้บุคคลเป็นไปตามกรรมที่ตนได้กระทำทั้งที่ยังมีชีวิต และเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วกรรมนั้นก็ยังส่งผลต่อการนำเกิดในภพภูมิใหม่ด้วยเช่นกัน แต่จะเกิดเป็นอะไรนั้นก็ต้องขึ้นอยู่กับกรรมที่กระทำเมื่อยังมีชีวิตด้วย กรรมเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลเป็น เทวดา มาร

พรหม มนุษย์ หรือแม้แต่สัตว์เดรัจฉานนรก เปรต อสุรกาย กรรมยังเป็นเครื่องจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน ดังที่พระสารีบุตรได้ธรรมจักขุ อันปราศจากอริส ปราศจากมลทินได้เกิดขึ้น ก็เพราะได้ฟังธรรมปริยายจากพระอัสสชิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 4/60/72-74) เพราะผลกรรมที่เกิดจากการฟังธรรม จึงทำให้พระสารีบุตรเกิดปัญญา บรรลุโสดาปัตติผล (พระไตรปิฎกภาษาไทย 32/287/46) และเมื่อบวชในพระศาสนาของพระพุทธเจ้า บรรลุพระอรหัตตผล ถึงที่สุดแห่งพระสาวกบารมีญาณตามที่ตั้งความปรารถนาไว้ ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญามาก (พระไตรปิฎกภาษาไทย 20/189/25) เพราะมีปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีปัญญามากยอมนำไปสู่ความมีปัญญามาก (พระไตรปิฎกภาษาไทย 14/297/356-357)

4) ตลาคตโพธิสัตถา เชื่อกันตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามั่นใจในองค์พระตลาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะทรงพระคุณ 9 ประการ ตรัสธรรมบัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกฝนตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) พระผู้มีพระภาคได้ตรัสรัตนสูตรไว้ว่า บุคคลเหล่าใด ในศาสนาของพระพุทธโคดม เป็นผู้ประกอบตนไว้ดีมีใจมั่นคงหมดความห่วงใย บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าบรรลุอรหัตตผลยังลงอมตนิพพาน นี่เป็นรัตนอันประณีตในพระสงฆ์ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี (พระไตรปิฎกภาษาไทย 25/7/11) บุคคลผู้เป็นพระพุทธบริษัทล้วนมีความเชื่อมั่นในพระปัญญาการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค เจ้าว่าเป็น (พระไตรปิฎกภาษาไทย 12/410/446) บุคคลที่ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคแล้วได้เกิดศรัทธาในตลาคต เมื่อมีศรัทธาแล้วย่อมจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน แต่การกระทำเช่นนั้นไม่ใช่จะทำกันได้ง่าย ทำให้บางคนยินดีพอใจที่จะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตละทิ้งสมบัติและเครือญาติทั้งหลาย เพื่อจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน อาศัยความยึดมั่นในตลาคตโพธิสัตถา เป็นสรณะสำหรับตนพร้อมน้อมนำพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้สอนไว้แล้วมาปฏิบัติตาม ในกลุ่มของผู้ออกบวชเป็นบรรพชิตได้ถือเอาแบบอย่างของพระผู้มีพระภาคแล้ว สามารถที่จะบรรลุอรหัตต์และเข้าถึงนิพพานได้ตามอย่างพระผู้มีพระภาค ดังที่มีพระอรหันตสาวกสาวิกากำนวณมากและได้รับการยกย่องจากพระผู้มีพระภาคให้เป็นเลิศในแต่ละด้านต่างกัน รวมไปถึงคฤหัสถ์ที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา (พระไตรปิฎกภาษาไทย 20/188-267/25-33) ที่พระผู้มีพระภาค ได้ทรงรับรองในการบรรลุธรรมและเป็นผู้เลิศในด้านต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน

วิเคราะห์ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องข้ามโอฆะ

บุคคลคนข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา “โอฆะ” คือสภาวะกิเลสได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา อันเปรียบดุจกระห้วงน้ำที่ไหลเชี่ยวกราดท่วมทับใจสัตว์ทั้งหลาย หากบุคคลจะข้ามแม่น้ำตาม

ธรรมดาทั่วไป มีหลายทางให้เลือก หากน้ำตื้นก็เดินข้ามไปได้ หากน้ำไม่ลึกหรือไม่กว้างมาก อาจจะว่ายน้ำข้ามไปได้ แต่หากน้ำทั้งลึกทั้งกว้างก็ต้องนั่งเรือข้ามไป แต่จะข้ามโอะฆะดังกล่าวมาได้ต้องอาศัยศรัทธา เช่น ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเรื่องการข้ามโอะฆะแก่ “อาฬวกยักษ์” ดังที่ปรากฏในอาฬวกสูตรสรุปความได้ว่า “สทถาย ตรติ โอฆํ อปปมาเทน อนณฺวํ วิริเยน ทุกขมจฺเจติ ปญฺญาย ปริสุทฺธตฺติ” บุคคลคนข้ามโอะฆะได้อย่างไรหนอ ข้ามอรรณพได้อย่างไรหนอ ล่วงทุกข์ได้อย่างไรหนอ บริสุทธิ์ได้อย่างไรหนอ” จากคำถามของอาฬวกยักษ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแสดงธรรมข้อนี้ว่า “บุคคลข้ามโอะฆะได้ด้วยศรัทธา ข้ามอรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท ล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 15/246/351-354)

เมื่ออธิบายว่า โอะฆะ 4 ประการคือ (1) กาโมฆะ โอะฆะคือกาม ได้แก่ความใคร่ ตัณหา เป็นที่ลุ่มน้ำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจเป็นต้น (2) ภโวฆะ โอะฆะคือภพ ได้แก่ความเป็น ความเจริญ ความเกิด (ชาติ ชรา มรณะ) (3) ทิฏฐิโฆฆะ โอะฆะคือทิฐิ ได้แก่ความเห็น ความเชื่อถือต่าง ๆ มี 2 ประการ คือ (1) สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบเห็นถูก เป็นธรรมสำคัญข้อหนึ่งในอริยมรรคมีองค์ 8 และ (2) มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด ถือเอาผิด จัดเป็นกิเลสสำคัญในอกุศลกรรมบถ 10 ประการ เกิดง่ายแต่ถอนยาก (4) อวิชโฆฆะ โอะฆะคืออวิชชา ได้แก่ความไม่รู้ความหลงติดอยู่ในโลก ดังนั้น กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา เปรียบเหมือนห้วงน้ำใหญ่ที่คอยกลืนกินสรรพสัตว์ทั้งหลาย ที่ลุ่มหลงติดอยู่ในโอะฆะอันเกิดแต่กิเลสทั้ง 4 ประการ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา ดังนี้

ดังนั้น คำว่า “สทถาย ตรติ โอฆํ” คนข้ามโอะฆะได้ด้วยศรัทธานั้น ก็เพราะผู้เข้าถึงพระโสดาบันประกอบด้วยความไม่ประมาท กล่าวคือการกระทำที่ติดต่อกันด้วยการเจริญกุศลธรรมบำเพ็ญในมรรคที่ 2 เว้นมรรคที่จะมาสู่โลกนี้เพียงครั้งเดียว ย่อมข้ามห้วงแห่งสงสารอันเป็นที่ตั้งแห่ง ภโวฆะ ส่วนที่เหลือยังข้ามไม่ได้ด้วยโสดาปัตติมรรค ฉะนั้นจึงทรงประกาศสกทาคามีมรรคอันเป็นเครื่องข้าม ภโวฆะ และพระสกทาคามี ด้วยบทนี้ว่า “อปปมาเทน อนณฺวํ” บุคคลย่อมข้ามอรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท เพราะพระสกทาคามีบำเพ็ญมรรคที่ 3 ด้วยวิริยะความเพียร ย่อมก้าวล่วงกามทุกข์ได้ อันเป็นที่ตั้งแห่ง กาโมฆะ และกำหนดว่าเป็นกาโมฆะที่ไม่ล่วงแล้วด้วยสกทาคามีมรรค ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงประกาศอนาคามีมรรคอันเป็นเครื่องก้าวข้ามกาโมฆะ และพระอนาคามีด้วยบทนี้ว่า “วิริเยน ทุกขมจฺเจติ” บุคคลย่อมล่วงความทุกข์ได้ด้วยความเพียรดังนี้ แต่เพราะพระอนาคามีบำเพ็ญปัญญาแห่งมรรคที่ 4 อันบริสุทธิ์โดยส่วนเดียว ด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์ปราศจากเปือกตมคือกาม จึงละมลทินอย่างยิ่ง กล่าวคือ อวิชชาที่ยังละไม่ได้ด้วยอนาคามีมรรค ฉะนั้นจึงทรงประกาศอรหัตมรรค และความเป็นพระอรหันต์อันเป็นเครื่องก้าวข้ามอวิชชา ด้วยบทนี้ว่า “ปญฺญาย ปริสุทฺธตฺติ” บุคคลย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา

บทสรุป

ศรัทธา หมายถึงความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลผ่านการกลั่นกรองแล้วจากปัญญา และการสร้างศรัทธาเปรียบเป็นบันไดขั้นแรกที่จะก้าวขึ้นไปสู่ที่สูง หรือเป็นประตูด่านแรกในการก้าวเดินไปสู่จุดหมายที่ตั้งใจไว้ หรือในการปฏิบัติที่ต้องการก้าวถึงธรรมอันสูง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “หมู่มืดมัวผู้ต้องการพึงธรรมจงปล่อยศรัทธามาเถิด เราได้เปิดประตูมตรธรรมแก่เหล่าสัตว์แล้ว และสิ่งที่ควรศรัทธาก็คือพระรัตนตรัยเพราะเป็นทางให้เกิดบุญกุศล ส่วนลักษณะของศรัทธาสามารถแบ่งตามลักษณะได้ 2 ลักษณะคือ (1) มีลักษณะทำให้ใจให้ผ่องใส (2) มีลักษณะทำให้แล่นไปด้วยดี และเหตุให้เกิดศรัทธามี 4 คือ (1) รูปูปปมาณา ศรัทธาเพราะรูปประมาณ (2) ลูขูปปมาณา ศรัทธาเพราะถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ (3) โขสัพปมาณา ศรัทธาเพราะเสียงเป็นประมาณ (4) อัมมูปปมาณา ศรัทธาเพราะธรรมเป็นประมาณ

จากการศึกษาเรื่องโอชะ แปลว่าห้วง และเป็นห้วงน้ำที่กว้างใหญ่ลึกซึ้งเวกกราด ทำให้คนข้ามได้โดยยากและหลงติดอยู่ในห้วงน้ำนั้น โดยนัยนี้ท่านเปรียบกิเลสทั้งสี่ว่าเป็นห้วงน้ำคือ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา ดังกล่าวมาข้างต้นว่าเป็นห้วงน้ำ เพราะทำให้สัตว์ทั้งหลายหลงติดอยู่ ดังนั้นการข้ามแม่น้ำธรรมดาทั่วไป หากมีอุปกรณ์เครื่องมือในการข้ามที่เหมาะสม ก็สามารถก้าวข้ามไปได้โดยปลอดภัย แต่หากขาดเครื่องมือหรือไร้กำลังก็ยากที่จะก้าวผ่านไปได้น้ำนั้น ธรรมดาก็ข้ามพ้นได้ยากอยู่แล้ว แต่ห้วงน้ำใหญ่คือกิเลสได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา ดังกล่าวหากไม่มีเครื่องมือที่เหมาะสม ไม่มีพลังที่เพียงพอที่จะผ่านพ้นไปได้ คนส่วนมากจึงยังคงเวียนวนอยู่ในโอชะเหล่านี้ บางคนต้องเวียนวนว่ายตายเกิดอีกหลายร้อยหลายพันชาติ ไม่มีโอกาสจะก้าวพ้นโอชะไปได้เลย แต่สำหรับบุคคลผู้ปลุกศรัทธาความเชื่อมั่นในแนวทางของการปฏิบัติที่ถูกต้อง มีวิริยะ ความพากเพียรต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ ไม่นานบุคคลนั้นก็จะได้ก้าวหรือข้ามผ่านโอชะหรือห้วงน้ำได้ ดังพุทธภาษิตที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สทถาย ตรติ โอฆ” คนข้ามโอชะได้ด้วยศรัทธา

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์. ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- _____. (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์. ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช**

110 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562)

วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2551). มลีนทปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

สิกขาบทของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน

The Disciplinary Rules of Theravāda Buddhism and Mahāyāna Buddhism

พระครูสาครสุทธีธรรม (ดิลก กิตติติลโก)

Phrakhrusāgornsuddhidham (Dilok Kīṭṭitilako)

บุญเลิศ โอฐสุ Boonlert Otsu

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: khwanchai.hem@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์สิกขาบทของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน โดยผู้เขียนสนใจประเด็นที่ว่า สิกขาบทของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานเหมือนกันและแตกต่างกันอย่างไร ทำไมสิกขาบทของพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงมีเพียง 227 ข้อ ส่วนสิกขาบทของพระพุทธศาสนา มหายานมี 250 ข้อ โดยทำการเปรียบเทียบ วิเคราะห์ และนำเสนอเชิงพรรณนา

จากการเปรียบเทียบกันพบว่า สิกขาบทของทั้งสองนิกายต่างก็มีคุณลักษณะเฉพาะตามความเชื่อของแต่ละนิกายซึ่งสาระเนื้อหาไม่ได้แตกต่างกันมาก แต่เป็นหลักการพื้นฐานของแบบแผนความประพฤติและการปฏิบัติเพื่อการบรรลุผลการใช้ชีวิตในสมณะเพศของความเป็นภิกษุที่ปฏิบัติดีงาม ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในด้านพระพุทธศาสนาของไทยควรได้สนับสนุนส่งเสริม การศึกษาการเรียนรู้และการปฏิบัติตามสิกขาบทเหล่านี้อย่างถูกต้องทั้งในสถาบันการศึกษาของสงฆ์ และภิกษุสงฆ์ตามวัดต่างๆ ทั้งเถรวาทนิกาย และมหายานนิกายอันจะนำมาซึ่งภาพลักษณ์ ความเชื่อมั่น ความศรัทธาในพระภิกษุสงฆ์และสถาบันพุทธศาสนาในสังคมไทยได้อย่างเข้มแข็ง มั่นคง นอกจากนี้ พระธรรมทูตทั้งในและต่างประเทศ ก็ควรได้มีโอกาสเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาควบคู่กับการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจข้อวัตรปฏิบัติของสงฆ์ทั้งสองนิกาย ให้เป็นที่รับรู้เข้าใจถูกต้องตรงกันและเกิดความศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องทั้งในและต่างประเทศ

คำสำคัญ: สิกขาบท, พระพุทธศาสนาเถรวาท, พระพุทธศาสนา มหายาน

Abstract

This article is intended to analytic study of the Disciplinary Rules of Theravāda Buddhism and Mahāyāna Buddhism. By the author interested in the issue that The Sikkhās of Theravada and Mahayana Buddhism are the same and how different? Why do the Sikkhā of Theravada Buddhism have only 227 verses? The Sikkhā of Mahayana Buddhism has 250 items.

From comparison, it was found that the Sikkhā of both sects have unique characteristics according to the beliefs of each denomination, which the content is not very different. But it is the basic principle of the pattern of behavior and practice for achieving the life of a Buddhist monk of the virtuous monks who are involved in Buddhism in Thailand should support education And compliance with the centipede These are correct both in the ecclesiastical educational institutions. And monks in various temples Both Theravada denominations And Mahayana Wicca which will bring the image of confidence Faith in Buddhist monks and Buddhist institutions in Thai society is strong and stable. In addition, the monks and dharma teachers both in Thailand and abroad. Should have the opportunity to spread the teachings of Buddhism together with the promotion of knowledge and understanding of both sects And abroad

Key words: Disciplinary Rules, Theravāda Buddhism, Mahāyāna Buddhism

บทนำ

หากกล่าวถึงคำว่า “สิกขาบท” หมายถึงข้อที่ต้องศึกษา ข้อศีล ข้อวินัย รวมถึง บทบัญญัติข้อหนึ่ง ๆ ในพระวินัยที่ภิกษุพึงศึกษาปฏิบัติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558) นี่เป็นนิยามศัพท์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แม้พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ก็ได้ให้ความหมายลักษณะเดียวกันว่า สิกขาบทหมายถึงข้อศีล, ข้อวินัย, คือศีลแต่ละข้อ วินัยแต่ละข้อ เช่น ศีลของสามเณรมี 10 ข้อ เรียกว่า มี 10 สิกขาบท ศีลของพระภิกษุมี 227 ข้อ เรียกว่า มี 227 สิกขาบท (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548) ในบทความนี้มุ่งหมายเฉพาะสิกขาบทของภิกษุเท่านั้น คำว่า “สิกขาบท” ยังมีโวพจน์อีกหลายคำ คือคำว่า

“ศีล” “พระวินัยบัญญัติ” และ “ปาฏิโมกข์” เป็นต้น ในคำว่า “ปาฏิโมกข์” ต่อมาเมื่อบริษัทไม่บริสุทธิ์ ด้วยทรงเห็นการล่วงละเมิดของภิกษุทั้งหลาย จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้น โดยเฉพาะสิกขาบทประเภทครุกาบัติ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงหยุดแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ และทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์แสดง “อาณปาฏิโมกข์” แทน โดยให้สวดแสดงทุกกึ่งเดือน (พระไตรปิฎกภาษาไทย 4/13/20) อาณปาฏิโมกข์ คือข้อบังคับหรือสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อเป็นขอบเขตแห่งการประพฤติปฏิบัติแก่ภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย ทั้งนี้ สิกขาบทที่ทรงบัญญัติสำหรับภิกษุสงฆ์เรียกว่า “ภิกษุปาฏิโมกข์” พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ) ได้กล่าวไว้ใน “พระวินัย: กฎเกณฑ์และคุณค่าทางสังคม” ความว่า “ศีล” หรือ “สิกขาบท หรือ “ปาฏิโมกข์” จัดอยู่ในลักษณะเป็น “จาริตตะ” และ “วาริตตะ” คือ การประพฤติตามสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ว่า ‘นี้ควรทำ’ (จาริตตศีล) และการไม่ประพฤติล่วงละเมิดข้อที่พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ว่า ‘นี้ไม่ควรทำ’ (วาริตตศีล) อันเป็นเครื่องมือที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการปกครองสงฆ์ในตอนต้นพุทธกาล ในโคปโกมคัลลันสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย 14/81/88) แสดงความตอนหนึ่งว่า พระอานนท์อ้างเอาธรรม คือ สิกขาบทอันเป็นปาฏิโมกข์ (โดยเฉพาะ) ว่าธรรมเป็นเครื่องบริหารสงฆ์ สงฆ์แสดงปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน ธรรมคือปาฏิโมกข์ มีสงฆ์เป็นผู้ถือบังคับให้ผู้มีโทษติดตัวทำคืนโทษนั้นๆ เสีย แต่ถือว่ามิใช่บุคคลหรือสงฆ์บังคับ แต่ธรรมต่างหากที่บังคับและเป็นเหมือนผู้ปกครองสงฆ์ หลักของการประชุมปาฏิโมกข์ที่ได้ผลจริงตามพุทธประสงค์นั้น คือ การแสดงความเคารพในธรรมของพระพุทธเจ้า มาประชุมด้วยใจอันเป็นธรรมแท้จริง และปฏิบัติตามสิกขาบทที่เป็นปาฏิโมกข์อันพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติและแสดงแล้วแก่ภิกษุทั้งหลายโดยแท้ พุทธทาสภิกขุได้แสดงทรรศนะว่า การปาฏิโมกข์เช่นนี้ เป็นการปกครองสงฆ์ให้เป็นไปโดยสามัคคีธรรม ราบรื่นหมดจดสะอาดแท้ ทั้งอบรมให้เป็นผู้มีปกติเห็นเป็นภัยแม้ในโทษเล็กน้อย เนื่องจากเห็นแก่ธรรมเป็นใหญ่ (พุทธทาสภิกขุ, 2544) นอกจากนี้ สิกขาบทมีที่มาในพระปาติโมกข์และนอกพระปาติโมกข์ ซึ่งที่มาในพระปาฏิโมกข์เรียกว่า “อาทิพรหมจริยกาสิกขา” ส่วนที่มานอกพระปาฏิโมกข์เรียกว่า อภิสมาจาริกาสิกขา

สิกขาบทในคำไวพจน์ว่า “ศีล” มีปรากฏเป็นจำนวนมาก อย่างเช่น ศีลมีความหมายและสำคัญอย่างยิ่งยวดสำหรับผู้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา หากภิกษุละเมิดศีลเป็นต้นก็เท่ากับทำตัวให้เป็นภัยแก่พระพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในตติยอนาคตภยสูตร ว่า ด้วยภัยในอนาคตสูตรที่ 3 แห่งปัญจนิบาต อังคุตตรนิกาย ซึ่งในที่นี้จะยกมาเฉพาะข้อ 1 ใน 5 ประการว่า “ในอนาคต หมู่ภิกษุ....จักไม่เจริญศีล.... เมื่อไม่เจริญศีล.... ให้กุลบุตรเหล่านั้นอุปสมบท ก็จักไม่สามารถแนะนำกุลบุตรเหล่านั้นในอริศีล.... แม้กุลบุตรเหล่านั้นก็จักไม่เจริญศีล.... เพราะธรรมเลอะเลือน วินัยจึงเลอะเลือน เพราะวินัยเลอะเลือน ธรรมจึงเลอะเลือน ภัยใน

อนาคตประการที่ 1 นี้ ซึ่งยังไม่เกิดขึ้นในบัดนี้ แต่จักเกิดขึ้นในกาลต่อไปภัยนั้น เธอทั้งหลายพึงรับรู้ไว้ และพึงพยายามเพื่อละภัยนั้นเสีย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 22/79/144) มีพระสูตรที่กล่าวถึงภิกษุผู้มีศีล ซึ่งเป็นคุณสมบัติของพระเถระ 1 ใน 5 ประการ ว่าย่อมเป็นที่รักเป็นที่พอใจเป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ซึ่งคุณสมบัติข้อแรกที่ว่า “เป็นผู้มีศีล” สำรวมด้วยการสำวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์ (มารบาท) และโคจร (การเที่ยวไป) มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 22/87/155) แม้ในสารัชชสูตร ว่าด้วยความกลัวกลัว พระพุทธเจ้าตรัสกะพระภิกษุทั้งหลายว่า ในธรรม 5 อย่างข้อที่ 2 คือเป็นผู้มีศีล (พระไตรปิฎกภาษาไทย 22/101/155) จะเห็นได้ว่า ศีลเป็นองค์คุณของภิกษุสงฆ์ที่ขาดมิได้ ในกุกุเถรสูตร พระพุทธเจ้าตรัสกะพระมหาโมคคัลลานเถระถึงศาสดา 5 จำพวกมีปรากฏในโลก โดยเฉพาะข้อที่ 1 คือ ศาสดาท่านในโลกลนี้เป็นผู้มีศีลไม่บริสุทธิต่แต่ปฏิญญาว่า “เราเป็นผู้มีศีลบริสุทธิต่ ศีลของเราบริสุทธิต่ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง” พวกสาวกรู้จักเขาอย่างนี้ว่า ศาสดาท่านนี้เป็นผู้มีศีลไม่บริสุทธิต่แต่ปฏิญญาว่า ‘เราเป็นผู้มีศีลบริสุทธิต่ ศีลของเราบริสุทธิต่ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง’ แต่ถ้าพวกเราจักบอกแก่พวกคฤหัสถ์ ก็จะไม่เป็นที่พอใจของท่าน พวกเราจะกล่าวถ้อยคำที่ท่านไม่พอใจได้อย่างไร อนึ่งมหาชนก็ยกย่องท่านด้วยจิรวร บิณฑบาต เสนาสนะ และศิลาบัจจยเภสัชชบริวารด้วยคิดว่า ‘ศาสดาท่านนี้จักทำกรรมใด เขาเองก็จักปรากฏด้วยกรรมนั้น’ พวกสาวกรักษาศาสดาเช่นนี้โดยศีล และศาสดาเช่นนี้ก็หวังการรักษากจากพวกสาวกโดยศีล....(พระไตรปิฎกภาษาไทย 22/100/170-174)

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ปาฏิโมกข์ก็ดี ศีลก็ดี เป็นเรื่องเดียวกันกับคำว่า “สิกขาบท” ซึ่งมีที่มาจากคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในส่วนคำว่า “สิกขาบท” ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ท่านพระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร (โพธิแจ้ง) เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายจีนิกายมองว่า ความจริงพระวินัยต่าง ๆ ที่มีมาในพระวินัยปิฎก ทั้งในพระปาฏิโมกข์ และนอกพระปาฏิโมกข์นั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า พระองค์ได้ทรงบัญญัติขึ้นตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ เพื่อห้ามความประพฤติของภิกษุเป็นอย่าง ๆ เป็นคราว ๆ ไป และกำหนดวางโทษอาบัติหนักและเบาต่างกัน ทั้งนี้เพื่อป้องกันความประพฤติเสื่อมเสียอันจะพึงบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ซึ่งมีจำนวนมากมายนับปริมาณราวเจ็ดแสนรูป ในสมัยปลายพุทธกาล (ในสมัยสังคายนาครั้งที่ 3 ณ เมืองปาฏลิบุตร ได้เขียนพระไตรปิฎกขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกนั้นปรากฏว่ามีภิกษุทั้งหมดทั่วประเทศอินเดียประมาณหกล้านรูป) ความจริงกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เป็นปัจจัยเหตุกระทำให้สรรพสิ่งในโลก (แม้สิ่งเดียวกัน) ผิดแผกแตกต่างกันไป ด้วยอำนาจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติบังคับ ชักจูงหรืออิทธิพลของดินฟ้าอากาศแห่งภูมิประเทศ รวมทั้งสิ่งที่แวดล้อมรอบด้านดูตึงให้

เปลี่ยนแปลงไป และพระพุทธศาสนาก็อยู่ในกรณีเช่นเดียวกัน คือเป็นเพราะอำนาจของธรรมชาติ ย่อมต้องการผลิตผลของดินแดนนั้น ๆ เพื่อประโยชน์ของบุคคลที่ต่างพื้นนั้นๆ ตามกฎเกณฑ์ของสากลโลกนั่นเอง (พระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง), 2501) อีกอย่างหนึ่ง สิกขาบทของพระพุทธศาสนามหาหนาทือปฏิบัติในหลักทฤษฎี “โพธิสัตว์มรรค” โดยกำหนดมาตรฐานจากสมัยที่พระพุทธเจ้าเริ่มทรงผนวช (ก่อนทรงตรัสรู้) เรียกพระองค์ว่า “พระศากยโพธิสัตว์เจ้า” ขึ้นต้น ในสมัยนั้นพระศากยโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงถือปฏิบัติในสิกขาบท มังสวิริติ เรียกว่า ตบศีลวัตร (ศีลอย่างกิเลสมีปรากฏในมหาสิหนาทสูตร) ซึ่งเรียกชื่อเป็น “สิกขาบทพระโพธิสัตว์”

จากความข้างต้นเป็นไปได้หรือไม่ว่า สิกขาบทของมหาหนาทือกำหนดเอาข้อปฏิบัติทั้งหมดเริ่มจากที่พระพุทธเจ้ายังเป็นพระโพธิสัตว์มาเป็นตัวกำหนดในเรื่องนี้ด้วย ซึ่งผู้เขียนเห็นว่ามีความความน่าสนใจมากทีเดียวที่ต้องมีการเปรียบเทียบให้เห็นในเรื่องของสิกขาบทเป็นลำดับต่อไป

สิกขาบทของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหาหนาทือ

1. สิกขาบทของพระพุทธศาสนาเถรวาท

หากมองจากความหมายของสิกขาบทที่ว่า คือ ข้อที่ต้องศึกษา ข้อศีล ข้อวินัย บทบัญญัติหนึ่ง ๆ ในพระวินัยที่ภิกษุพึงศึกษาปฏิบัติ ได้แก่ ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 227 ศีล 311 ซึ่งแต่ละข้อ เรียกว่า “สิกขาบท” เพราะเป็นข้อที่จะต้องศึกษา หรือเป็นบทฝึกฝนอบรมตนของสาธุชน อุบาสก อุบาสิกา สามเณร สามเณรี ภิกษุ ภิกษุณี ตามลำดับ (พระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง), 2501) จะเรียกคำว่า “สิกขาบท” อีกอย่างหนึ่งว่า “วินัย” ก็ได้ ดังมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกที่เรียกว่า “วินัยปิฎก” เป็นเรื่องของศีลและสิกขาบทต่างๆ ของบรรพชิตมีสาระสำคัญคือเป็นข้อห้ามและบทลงโทษกล่าวคือวินัยปิฎกแบ่งเป็น 5 ส่วน ได้แก่ มหาวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ มหาวรรค จุลวรรค และปริวาร พระวินัยนี้ทรงบัญญัติไว้สำหรับควบคุมความประพฤติของพระภิกษุทั้งหลายซึ่งมีอยู่ด้วย 227 ข้อ เพื่อให้เป็นไปด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อยเหมาะสมแก่สมณสาธูป เป็นเหตุนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาแก่บุคคลที่ยังไม่เลื่อมใสศรัทธา และผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้วเลื่อมใสมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไป วินัยท่านจึงเปรียบเหมือนกับด้ายที่ร้อยดอกไม้เข้าด้วยกัน ซึ่งทำให้ดอกไม้ไม่กระจัดกระจายโดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ (1) พุทธบัญญัติ (2) อภิธมาจาร ซึ่งในส่วนพุทธบัญญัตินั้นรวมหมายถึงข้อที่ทรงห้ามและทรงอนุญาต ส่วนอภิธมาจาร หมายถึง ข้อวัตร คือ ธรรมเนียมและมารยาทที่พระสงฆ์จะพึงปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ หรือในสถานที่นั้น ๆ อาทิ ข้อวัตรที่เป็นสัทธวัหาริกจะพึงปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ และข้อวัตรที่ภิกษุจะพึงปฏิบัติต่อเสนาสนะ (พระมหาอเนก มหคฺชปญฺญ, 2556) เป็นต้น

คำว่า “วินัย” หมายถึง การจัดโครงสร้างวางระบบแบบแผนของชุมชน (สงฆ์) หรือ สังคม เพื่อให้หมู่มนุษย์มารวมตัวกันโดยมีความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ที่ดีงาม ที่จะให้ได้รับประโยชน์จากธรรมนั่นเอง จุดมุ่งหมายที่แท้จริงก็คือ ให้หมู่มนุษย์จำนวนมากได้รับประโยชน์จากธรรม เพราะฉะนั้นการจัดวางระบบที่เรียกว่า “วินัย” จึงถือว่าเป็นความสามารถพิเศษของมนุษย์ที่หาไม่ใช่ว่าเฉพาะเข้าถึงความเป็นจริงของธรรมชาติเท่านั้น แต่สามารถนำเอาความจริงของธรรมชาติมาทำให้เกิดประโยชน์แก่หมู่ชนจำนวนมากได้ด้วย อันนี้เป็นความสามารถขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2539)

จะเห็นได้ว่า ความหมายดังกล่าวข้างต้นนี้ คำว่า “วินัย” กับคำว่า “สิกขาบท” เป็นไวพจน์ที่สามารถใช้แทนกันได้ในที่นี้ หมายถึง สิกขาบทหรือวินัยของพระภิกษุฝ่ายเถรวาท 227 ข้อ และฝ่ายมหายาน 250 ข้อ โดยมีสาระสำคัญเพื่อเป็นข้อห้ามและบทลงโทษสามารถแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ (1) พุทธบัญญัติ หมายถึงข้อที่ทรงห้ามและทรงอนุญาต (2) อภิสมัจจาร หมายถึง ข้อวัตร คือ ธรรมเนียมและมารยาทที่พระสงฆ์จะพึงปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ หรือในสถานที่นั้น ๆ อาทิ ข้อวัตรที่สัทธวิหาริกจะพึงปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ และข้อวัตรที่ภิกษุจะพึงปฏิบัติต่อเสนาสนะ โดยมีจุดมุ่งหมายที่แท้จริงก็คือ ให้หมู่มนุษย์จำนวนมากได้รับประโยชน์จากธรรม หมายความว่าสิกขาบทที่นำไปปฏิบัตินั้นเพื่อให้เข้าถึงความจริงของธรรมชาติและสามารถนำความจริงของธรรมชาตินั้นมาทำให้เกิดประโยชน์แก่หมู่ชนจำนวนมากได้ด้วย

1.1 เหตุผลของการบัญญัติสิกขาบท การใช้เหตุผลในการบัญญัติสิกขาบทในการทำผิดมาจากสิ่งที่เป็นเหตุเกิดขึ้นก่อนเสมอ ซึ่งก่อนหน้านั้นพระสารีบุตรได้ทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท แต่พระพุทธองค์ตรัสว่า จำเป็นต้องบัญญัติ トラบนั้นพระองค์จะไม่บัญญัติ” ด้วยเหตุนี้ในช่วงปฐมกาลจึงยังไม่มีสิกขาบท จนกระทั่งล่วงเลยมาถึงพรรษาที่ 20 เมื่อพระสงฆ์มีจำนวนเพิ่มขึ้นได้เกิดมีการประพฤติดีที่ไม่เหมาะสมขึ้น โดยมีพระสุทินได้เสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยา (พระไตรปิฎกภาษาไทย 1/8/15) เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้เกิดการโพนทะนากันในหมู่คณะสงฆ์ และเป็นสิ่งที่ดำเนินติเตียนในหมู่ชาวบ้านถึงความไม่เหมาะสมไม่ควรของการกระทำในครั้งนี้ จนกระทั่งทราบไปถึงพระพุทธองค์จึงได้รับสั่งให้ประชุมสงฆ์และได้ดำหนิการกระทำของพระสุทินน์ พร้อมกับได้ทรงชี้โทษของการประพฤดิเช่นนั้น หลังจากนั้นจึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทในท่ามกลางประชุมสงฆ์เพื่อให้ทราบว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ห้ามไม่ให้ภิกษุเสพเมถุน ภิกษุรูปใดล่วงละเมิด หมายความว่า ความเป็นภิกษุเป็นอันสิ้นสุดลง บวชอีกไม่ได้ และเข้าร่วมสังฆกรรมกับภิกษุอื่นไม่ได้อีกแล้ว ซึ่งกิริยาที่ล่วงสิกขาบทนั้นเราเรียกว่า “อาบัติ” ภิกษุที่ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้นเราเรียกว่า “ต้องอาบัติ” ซึ่งมีอยู่ 2 สถานคือ (1) อาบัติหนัก หรือเรียกว่า “ครุกาบัติ” ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทิเสส (2) อาบัติเบา หรือเรียกว่า “ลหุกาบัติ” ได้แก่ อนียต ฤตถัจฉัย ปาจิตตีย์ ทุกกฏ พุพภาษิต โดยเหตุผลในการบัญญัติสิกขาบทนั้นจะประกอบลักษณะ 4 ขั้นตอน คือ (1)

มีเหตุการณ์ที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้น และมีผู้ร้องเรียนหรือกราบทูลให้ทรงทราบ (2) ทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพื่อไต่สวนผู้ทำความผิด (3) ทรงติเตียนและชี้โทษของการประพฤตินั้น (4) ทรงบัญญัติสิกขาบท เพื่อมิให้มีการประพฤตินั้นอีก (กรรมการกองตำรา, 2479) โดยวัตถุประสงค์ของการบัญญัติสิกขาบทสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน (พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), 2559) คือ (1) จุดมุ่งหมายทั่วไปและ (2) จุดมุ่งหมายเฉพาะ

1) จุดมุ่งหมายทั่วไป เป็นจุดมุ่งหมายของการแสดงธรรม แต่อันุโลมเข้ากับการบัญญัติวินัยหรือศีลได้ เช่น เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่น เพื่อความดับกิเลส ตัณหาราคะ เพื่อความสร้างจากความมัวเมา เพื่อความดับโลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น

2) จุดมุ่งหมายเฉพาะ ได้แก่ จุดมุ่งหมายในการบัญญัติสิกขาบท 10 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 1/39/27-29) ที่พระพุทธเจ้าทรงแถลงก่อนบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ อันเป็นประโยชน์ที่มุ่งหมายของพระวินัยประกอบด้วย (1) เพื่อความดีงามที่เป็นไปโดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ (2) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ (3) เพื่อข่มบุคคลผู้เกียจคร้านการบวชคนหน้าด้านไม่รู้จักอาย (4) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม (5) เพื่อปิดกั้นอาสวะหรือความเสื่อมเสียทั้งหลายอันจะบังเกิดขึ้นในปัจจุบัน (6) เพื่อกำจัดอาสวะหรือความเสื่อมเสียทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต (7) เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส (8) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่เลื่อมใสแล้ว (9) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม (10) เพื่อเอื้อเฟื้อและรักษาพระวินัย

จุดมุ่งหมายเหล่านี้แสดงถึงเจตนารมณ์ที่เน้นความดีงามและประโยชน์สุขของสังคัมส่วนรวม เพื่อให้สงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดี พ้นจากมลทินและกิเลสต่าง ๆ และเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใส ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติที่เกี่ยวกับสังฆกรรมต่างๆ อันได้แก่ การดำเนินกิจการของสงฆ์ โดยภิกษุทั้งหลายร่วมกันคิดและร่วมกันพิจารณาหรือแม้แต่ในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชีวิตประจำวัน พุทธบัญญัติต่างๆ ได้แสดงให้เห็นถึงเจตนารมณ์ที่เกี่ยวกับประโยชน์สุขและความดีงามของภิกษุสงฆ์และสังคัมโดยรวมทั้งสิ้น เจตนารมณ์ทางสังคัมของศีลระดับวินัย ก็คือ ความเคารพในสงฆ์ที่มีความหมายสืบเนื่องอยู่ด้วยกันกับความเคารพในธรรมและวินัย การถือสงฆ์และกิจของสงฆ์เป็นใหญ่ การมั่นในสามัคคีธรรม การเคารพในธรรมและวินัย การปฏิบัติที่ชอบด้วยธรรมและเป็นไปตามพระวินัย โดยมีประโยชน์สุขของสังคัมโดยรวม กล่าวคือ ทั้งสังคัมสงฆ์และสังคัมคฤหัสถ์เป็นจุดหมาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2557)

โดยสิกขาบทหรือพระวินัยนั้นประกอบด้วยเนื้อหาหลัก ๆ 2 ประการคือ (ก) อาทิพรหมจริกาสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักแห่งชีวิตพรหมจรรย์ทั้งหมด ได้แก่ สิกขาบททั้งหมดที่มานิปาฎิโมกข์ ซึ่งมี 2 ประการคือ (1) อาบัติที่มีโทษสถานหนัก เรียกว่า ครุกาบัติ

(2) อาบัติที่มีโทษสถานเบา เรียกว่า ลหุกาบัติ (ข) อภิสมจาริกาสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติที่เกี่ยวกับมารยาทและอนามัย เช่น การฉันอาหาร การเดิน การขับถ่าย เป็นต้น ได้แก่ สิกขาบทที่มานอกพระปาฏิโมกข์สำหรับสิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์ ฝ่ายเถรวาทจำแนกดังนี้ 1) ปาราชิกมี 4 สิกขาบท 2) สังฆาติเสสมิ 13 สิกขาบท 3) อนียตมี 2 สิกขาบท 4) นิสสัคคียปาจิตตียมี 30 สิกขาบท 5) ปาจิตตียมี 92 สิกขาบท 6) ปาฏิเทสนียะมี 4 สิกขาบท 7) เสขียะมี 75 สิกขาบท 8) อธิกรณสมณะมี 7 สิกขาบท รวม 227 สิกขาบท

1.2 บทลงโทษ ในสิกขาบท 227 ข้อนั้น มีเกณฑ์ตัดสินและบทลงโทษเรียกว่า “อาบัติ” อาบัติ แปลว่า การตกไป (จากความดี) หมายถึง การล่วงละเมิดสิกขาบท และโทษที่เกิดจากการละเมิดสิกขาบท หากภิกษุล่วงละเมิดสิกขาบทในภิกษุปาฏิโมกข์ จะต้องโทษอาบัติเรียงลำดับตามความรุนแรงของความผิดจากโทษสถานหนักที่สุดจนถึงสถานเบาที่สุด อาบัติเรียกโดยชื่อมี 7 กอง คือ อาบัติปาราชิก สังฆาติเสส ฤทธัจจย ปาจิตตีย ปาฏิเทสนีย ทุกกฏ และพุทธานิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 8/339/515-518) โดยมีความหมายและเกณฑ์ตัดสินอาบัติหลายลักษณะและหลายระดับดังนี้ (1) อาบัติปาราชิก เกิดจากการล่วงละเมิดปาราชิกสิกขาบทที่มีอยู่ 4 ข้อ เป็นความผิดที่ต้องได้รับโทษสถานหนัก (ครุกาบัติ) และแก้ไขไม่ได้ (อเตกิจฉา) ทำให้ผู้ล่วงละเมิดขาดจากความเป็นพระภิกษุทันที (2) อาบัติสังฆาติเสส เกิดจากการล่วงละเมิดสังฆาติเสสสิกขาบทที่มีอยู่ 13 ข้อ เป็นความผิดที่ต้องได้รับโทษสถานหนัก แต่ยังไม่ทำให้ขาดจากความเป็นภิกษุ ยังพอแก้ไขได้ (สเทกิจฉา) เป็นอาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ในการออกจากอาบัติ ผู้ล่วงละเมิดต้องอยู่กรรม คือประพฤติวัตร อยู่ปริวาสกรรมครบตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้แล้วแสดงอาบัติหรือปลงอาบัติจึงพ้นจากอาบัติสังฆาติเสสนี้ (3) ฤทธัจจย เป็นอาบัติที่เกิดจากการกระทำที่หยาบคาย บางกรณีเกิดจากการกระทำที่อยู่ในข่ายจะล่วงละเมิดปาราชิกสิกขาบท หรือล่วงละเมิดสังฆาติเสสสิกขาบท แต่ไม่ถึงที่สุด ไม่พอที่จะทำให้ต้องอาบัติปาราชิกหรือต้องอาบัติสังฆาติเสส เป็นความผิดที่มีโทษเบา ผู้ล่วงละเมิดต้องแสดงอาบัติหรือปลงอาบัติโดยประกาศความผิดต่อหน้าภิกษุรูปอื่น จึงพ้นจากอาบัตินี้ (4) ปาจิตตีย เป็นอาบัติที่ทำให้ความดีงามตกไป เกิดจากการล่วงละเมิดนิสสัคคียปาจิตตียสิกขาบทที่มีอยู่ 30 ข้อ และปาจิตตียสิกขาบทที่มีอยู่ 92 ข้อ เป็นความผิดที่มีโทษสถานเบา ผู้ล่วงละเมิดต้องแสดงอาบัติหรือปลงอาบัติ โดยประกาศความผิดต่อหน้าภิกษุรูปอื่น จึงพ้นจากอาบัตินี้ (5) ปาฏิเทสนียะ เกิดจากการล่วงละเมิดปาฏิเทสนียะ สิกขาบทที่มีอยู่ 4 ข้อ เป็นความผิดที่มีโทษสถานเบา เป็นอาบัติที่ต้องแสดงคืนกับบุคคลที่ทำให้ต้องอาบัติ ผู้ล่วงละเมิดต้องแสดงอาบัติหรือปลงอาบัติโดยประกาศความผิดต่อหน้าภิกษุรูปอื่น จึงพ้นจากอาบัตินี้ (6) ทุกกฏ เป็นอาบัติที่เกิดจากการกระทำที่ไม่ดีและไม่เหมาะสม บางกรณีเกิดจากการกระทำที่อยู่ในข่ายจะล่วงละเมิดปาราชิกสิกขาบท หรือสังฆาติเสสสิกขาบท หรือปาจิตตียสิกขาบท แต่ไม่ถึงที่สุด เพราะองค์ประกอบ

แห่งความผิดไม่ครบ ไม่พอที่จะทำให้ต้องอาบัตินั้นๆ หรือบางกรณีเกิดจากการกระทำที่อยู่ในขอบข่ายความผิดระดับทุกกฎนี้ อาบัติทุกกฎเป็นความผิดที่มีโทษเบา ผู้ล่วงละเมิดต้องแสดงอาบัติหรือปลงอาบัติ โดยประกาศสารภาพความผิดต่อหน้าภิกษุรูปอื่น จึงพ้นจากอาบัตินี้ และ (7) ทุพภาสิต เป็นอาบัติที่เกิดจากการพูดไม่ดีและไม่เหมาะสม เกิดจากการล่วงละเมิดสิกขาบทเกี่ยวกับคำพูดทั้งหมดในหมวดปาจิตติย ผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติทุพภาสิต เป็นความผิดที่มีโทษสถานเบา ผู้ล่วงละเมิดต้องแสดงอาบัติหรือปลงอาบัติ โดยประกาศสารภาพความผิดต่อหน้าภิกษุรูปอื่น จึงพ้นจากอาบัตินี้ได้

โทษของอาบัติแบ่งเป็น 2 ลักษณะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 8/501/721) คือ (1) โลกวัชชะ หมายถึง โทษทางโลก หรือ อาบัติที่เป็นโทษทางโลก ความผิดแก่ประชาชนชาวโลก หมายถึง อุกุศลกรรมบถ หรือ ทางที่นำไปสู่ความชั่ว สิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะนั้น ไม่ว่าจะเป็นภิกษุหรือคฤหัสถ์ เมื่อล่วงละเมิดแล้ว ตามหลักพระพุทธศาสนา ย่อมมีความผิดทั้งสิ้น เพราะมีบทบัญญัติกำหนดไว้ และเป็นความผิดที่เกิดจากจิตที่เป็นอกุศล เช่น ภิกษุพูดเท็จต้องอาบัติปาจิตติย คฤหัสถ์พูดเท็จเป็นการละเมิดศีลข้อสามสาวาท กล่าวคือ การกระทำใดที่คนทั่วไปอันไม่ใช่ภิกษุ กระทำเข้าก็เป็นความผิด เช่น ทำโจรกรรม ทูบตีกัน (2) ปณณัตติวัชชะ หมายถึง โทษทางพระบัญญัติ อาบัติที่เป็นโทษทางพระบัญญัติ ความผิดตามพระบัญญัติ เป็นความผิดเฉพาะแก่ภิกษุที่ล่วงละเมิดพุทธบัญญัติ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทที่เป็นปณณัตติวัชชะไว้แก่ภิกษุ ปรับโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด ไม่ปรับโทษคฤหัสถ์ เช่น ภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาลต้องอาบัติปาจิตติย ในขณะที่คฤหัสถ์รับประทานอาหารในเวลาวิกาลไม่เป็นการละเมิดศีลข้อใดๆ (ยกเว้น ผู้สมานทานศีล 8 หรือศีล 10)

นอกจากนี้ แนวทางวินิจฉัยการล่วงละเมิดสิกขาบทตามกรอบอาบัติ 7 กอง (พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์), 2559) การกระทำที่อยู่ในข่ายที่จะล่วงละเมิดสิกขาบทแต่ละหมวด ถ้าล่วงละเมิดถึงที่สุดถือว่าเป็นความผิด (อาบัติ) ตามหมวดนั้นๆ เช่น ภิกษุผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทหมวดปาราชิกถึงที่สุด ต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทหมวดสังฆาติเสสถึงที่สุด ต้องอาบัติสังฆาติเสส แต่ยังมีกรณีการกระทำที่ล่วงละเมิดถึงที่สุด แต่มีองค์ประกอบแห่งความผิดไม่ครบหรือไม่เข้าข่ายที่จะเป็นความผิด หรือ การกระทำนั้นไม่ถึงที่สุด เพราะเหตุบางประการ เกณฑ์ตัดสินกรณีอย่างนี้มีแนวปฏิบัติ 3 รูปแบบ คือ (1) รูปแบบที่ 1 แนวปฏิบัติตามบทภาษานี้ คำว่า บทภาษานี้ แปลว่า บทที่ตั้งไว้เพื่อขยายความ หรือบทที่ต้องอธิบายขยายความ หมายถึง แนวทางที่กำหนดไว้เป็นแนวปฏิบัติในกรณีที่ไม่แน่ใจว่า การกระทำที่เป็นการล่วงละเมิดสิกขาบทนั้นๆ เป็นความผิดระดับไหน เป็นการอธิบายขยายความเกี่ยวกับเงื่อนไขหรือสมมติฐานว่า ถ้าทำอย่างนั้นๆ จะผิดหรือไม่ ซึ่งเป็นเสมือนฎีกาแห่งสิกขาบทวิภังค์ ลักษณะของบทภาษานี้คือ การตั้งข้อความที่เกี่ยวข้องกับพระบัญญัติมาตั้งเป็นมาติกา (หัวข้อ) ไว้ แล้ว

นำมาติดกันนั้นมาอธิบายขยายความ (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552) (2) แนวปฏิบัติตามอนาปัตติวาร คำว่า อนาปัตติวาร แปลว่า วาระว่าด้วยความไม่เป็นอาบัติ หรือผู้ไม่ต้องอาบัติ กล่าวคือ ไม่เป็นความผิด เป็นรูปแบบของเกณฑ์ตัดสินที่มีการกำหนดไว้แล้วว่าภิกษุผู้มีลักษณะอย่างนี้ๆ ทำการอย่างนี้ๆ ไม่ต้องอาบัติ หรือกล่าวโดยสรุปว่า ข้อยกเว้นความไม่เป็นอาบัติ เช่น ภิกษุต้นบัญญัติ ภิกษุวิกัลจริต ภิกษุไม่รู้สีกตัว เป็นข้อยกเว้นไม่ต้องอาบัติปาราชิกข้อที่ 1 เป็นต้น (3) แนวปฏิบัติในวินิตวัตร คำว่า วินิตวัตร แปลว่า เรื่องเกี่ยวกับการกระทำล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ แต่เกิดความไม่แน่ใจว่า เป็นความผิดระดับไหน เรื่องที่เป็นประเด็นสงสัยอย่างนี้ เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงวินิจฉัยไว้เป็นแบบอย่างให้ใช้ยึดถือ หรือเทียบเคียงเป็นแนวปฏิบัติได้ สรุปอาบัติ 7 กองตามชื่อ ระดับ และประเภทอาบัติ ดังแสดงในตารางด้านล่างนี้

ชื่ออาบัติ	ระดับอาบัติ	ประเภทอาบัติ
ปาราชิก	ครุกาบัติ (หนัก)	อเตกัจฉาบัติ (แก้ไขไม่ได้)
สังฆาติเสส	ครุกาบัติ (หนัก)	สเทกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
อุลลัจจัย	ลหุกาบัติ (เบา)	สเทกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
ปาจิตตีย์	ลหุกาบัติ (เบา)	สเทกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
ปาฏิเทสนียะ	ลหุกาบัติ (เบา)	สเทกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
ทุกกฏ	ลหุกาบัติ (เบา)	สเทกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
ทุพภาษิต	ลหุกาบัติ (เบา)	สเทกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)

สรุปสิกขาบท 227 ข้อ ตามชื่อ ระดับ กองอาบัติ และการแก้อาบัติ ดังแสดงในตารางด้านล่างนี้

สิกขาบท	ระดับอาบัติ	กองอาบัติ	การแก้อาบัติ
ปาราชิก 4	ครุกาบัติ	ปาราชิก	แก้ไขไม่ได้ ต้องขาดจากความเป็นภิกษุทันที
สังฆาติเสส 13	ครุกาบัติ	สังฆาติเสส	อยู่ปริวาสกรรมเพื่อสำนึกผิด

ลักษณะบท	ระดับอาบัติ	กองอาบัติ	การแก้อาบัติ
อนิยต 2	ครุกาบัติ หรือลหุกาบัติ (ตามแต่กรณี)	ปาราชิก หรือสังฆาติเสส หรือปาจิตติย (ตามแต่กรณี)	แก้ไขไม่ได้ ต้องขาด จากความเป็นภิกษุ ทันที หรือ อยู่ปริวาสกรรม หรือ ปลงลหุกาบัติ (ตามแต่กรณี)
นิ ส ๓ ค คิ ย ปาจิตติย 30	ลหุกาบัติ	ปาจิตติย	สละวัตถุอาบัติ และ / หรือ ปลง ลหุกาบัติ
ปาจิตติย 92	ลหุกาบัติ	ปาจิตติย	ปลงลหุกาบัติ
ปาฏิเทสนียะ 4	ลหุกาบัติ	ทุกกฏ	ปลงลหุกาบัติ
เสขียวัตถ 75	ลหุกาบัติ	ทุกกฏ	ปลงลหุกาบัติ
อธิกรณสมณะ 7	-	-	(วิธีระงับอธิกรณ์)

2. ลักษณะของพระพุทธานามหายาน

ภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาบางพวกบางกลุ่มมีความเห็นไม่ลงรอยกันในเรื่องศีลหรือลักษณะบท เพราะความเห็นหรือทิวทัศน์ไม่เหมือนกัน จึงทำให้ศีลไม่เหมือนกันด้วย ซึ่งความไม่ลงรอยกันในเรื่องลักษณะบทมีมาแต่ครั้งพุทธกาลเป็นเค้าลางแล้ว แต่มาปรากฏชัดขึ้นหลังการสังคายนาครั้งที่ 1 ซึ่งพระปราณะมีความเห็นไม่เหมือนกันกับกลุ่มพระมหากัสสปเถระ ยิ่งหลังการสังคายนาครั้งที่ 2 ความเห็นที่ไม่ลงรอยกันเรื่องวัตถุ 10 ประการยิ่งสร้างความร้าวฉานในหมู่สงฆ์ 2 ฝ่ายและแบ่งแยกกันในที่สุดเป็นฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานมาจนถึงปัจจุบันนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 7/437-456/375-419)

ในประเด็นนี้ พระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง) เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายจีนิกายในสมัยนั้นกล่าวว่า

ความจริงพระวินัยต่าง ๆ ที่มีมาในพระวินัยปิฎก ทั้งในพระปาฏิโมกข์ และนอกพระปาฏิโมกข์นั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า พระองค์ได้ทรงบัญญัติขึ้นตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ เพื่อห้ามความประพฤติของภิกษุเป็นอย่าง ๆ เป็นคราว ๆ ไป และกำหนดวางโทษอาบัติหนักและเบาต่างกัน ทั้งนี้เพื่อป้องกันความประพฤติเสื่อมเสียอันจะพึงบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ซึ่งมีจำนวนมากมายับยั้งปริมาณราวเจ็ดแสนรูป ในสมัยปลายพุทธกาล (ในสมัยสังคายนาครั้งที่ 3 ณ เมือง

ปาฏลบุตร ได้เขียนพระไตรปิฎกขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกนั้นปรากฏว่ามีภิกษุทั้งหมดทั่วประเทศอินเดียประมาณหกล้านรูป) ความจริงกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เป็นปัจจัยเหตุกระทำให้สรรพสิ่งในโลก (แม้สิ่งเดียวกัน) ผิดแผกแตกต่างกันไป ด้วยอำนาจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติบังคับ ชักจูงหรืออิทธิพลของดินฟ้าอากาศแห่งภูมิประเทศ รวมทั้งสิ่งที่แวดล้อมรอบด้านดูตึงให้เปลี่ยนแปลงไป พระพุทธศาสนาก็อยู่ในกรณีเช่นเดียวกัน คือเป็นเพราะอำนาจของธรรมชาติ ย่อมต้องการผลิตผลของดินแดนนั้น ๆ เพื่อประโยชน์ของบุคคลพ่วงพัวพันนั้นๆ ตามกฎเกณฑ์ของสากลโลกนั่นเอง (พระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง), 2501)

ทั้งนี้ พระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง) ได้ยกสิกขาบทเล็กน้อย 10 ข้อที่เป็นเหตุให้สังคายนาครั้งที่ 2 หลังพุทธปรินิพพานได้ 100 ปี ขึ้นมาอธิบายสรุปความได้ว่า

ในคราวประชุมสังคายนาครั้งที่สองนี้ ปรากฏว่าได้มีการโต้ตอบกันคือ พระวัชชีบุตร ได้เสนอที่ประชุมขอตัดทอนวินัยเล็กน้อยรวม 10 ข้อ โดยโดยแถลงว่า เมื่อปัจฉิมสมัยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพาน (ความปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร) พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงประทานพระพุทธาณุญาตให้อ่อนวินัยเล็กน้อยโดยลำดับเสียบ้าง และในคราวปฐมสังคายนานั้น ที่ประชุมก็ยังไม่ทราบว่าเป็นสิกขาบทข้อใดบ้างบัดนี้เป็นที่ทราบแล้ว ฉะนั้นสมควรจะพิจารณาสิกขาบทเล็กน้อยที่เสนอมานี้เพียง 10 ข้อ เพื่อขออนุมัติโดยยัตถิ์ พระพุทธปัจฉิมบัญญัติ เป็นข้ออ้าง ฝ่ายพระยศกาทักขบทบุตร องค์ประธานที่ประชุมว่า ไม่สมควรกระทำจะเป็นการผิดมติในปฐมสังคายนาอันมีพระมหากัสสปะอรหันต์ ได้กล่าวห้ามตัดทอนสิกขาบทไว้แล้ว และที่ประชุมได้ลงมติไม่ตัดทอนสิกขาบท โดยยัตถิ์ ปุริมมติแห่งปฐมสังคายนา เป็นข้ออ้าง สิกขาบทเล็กน้อย 10 ข้อมีดังนี้ 1) ห้ามภิกษุรับเอง ใ้ให้ผู้อื่นรับ ซึ่งทองและเงิน หรือยินดีทองและเงินที่เขาเก็บไว้เพื่อตน 2) ห้ามฉันในเมื่อเข้าละแวกบ้าน ฉันโภชนาหารอันมิได้ทำวินัยกรรมไว้ก่อน 3) ห้ามฉันของเคี้ยวของฉัน ในเวลาวิกาล 4) ห้ามฉันเกลือที่ใส่กลักเขาสัตว์เก็บสะสมไว้นั้นปนฉันกับของเคี้ยวของฉัน 5) ห้ามฉันน้ำหมัก ซึ่งมีสีน้ำตาล ดังเท้านกพิราบแต่ยังหาเป็นสุราน้ำเมาไม่ 6) ห้ามฉันโครส 5 อย่าง ในเวลาวิกาล 7) ห้ามทำอุโบสถกรรม แก่ภิกษุผู้มาภายหลังเริ่มอุโบสถกรรมหรือลูกหลีกไปเสียก่อนเสร็จ 8) ห้ามทำอุโบสถกรรมต่างกันให้อาวาสใหญ่มีกำหนดเสมาแดนเดียวกัน 9) ห้ามใช้สันถัต (เรียก นิสินทะ คือ ผ้ารองนั่ง) อันไม่ได้ประมาณกำหนด 10) ห้ามปฏิบัติตามอุปัชฌาย์อาจารย์ในขนบธรรมเนียมรับช่วงสืบกันมา

ข้อความข้างต้นนี้พระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง) ได้คัดจาก พระคัมภีร์อภิธานจัน จากสันสกฤต โดยท่านสรุปไว้ว่า

“สิกขาบท 10 ข้อนี้ ทางอาจารย์วาทนิกายหาได้ขีดฆ่า ถอน ออกจากต้นฉบับไม่ คือยังคงมีอยู่ครบถ้วน ทั้งในทางปาฏิโมกข์และนอกปาฏิโมกข์ ภิกษุบางหมู่บางคณะ จะ

กระทำก็ถือเป็นการผ่อนผัน เช่น ในข้อ 1 ถือเป็นการปัจจัยการอาศัยซึ่งกันและกัน “ปัจจัยการ” ในข้อ 3,4,6 ถือเป็นการฉันทยา “เกสัชและปานะโกชนีย” ในข้อ ๑๐ ถือเป็นการไม่ขัดต่อพระวินัย เช่น ตั้งปายบุพพอาจารย์ เป็นการรู้อุปการะที่ท่านทำแล้วแก้ตน ส่วนสิกขาบทหลุและครุกาบัติอื่น ๆ ในพระวินัยบัญญัติ ยังคงรักษาไว้แน่นแฟ้นไม่เปลี่ยนแปลง” (พระอาจารย์จันทรรณสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง), 2501)

เสถียร โพธิ์นันทะ ได้ชี้แจงถึงความเป็นมาของมหายานในจีนและเรื่องสิกขาบทเอาไว้ ในอารัมภกถา ว่า เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า พระบรมพุทธานุศาสนได้แบ่งออกเป็น 2 ลัทธิใหญ่ คือ ลัทธิสาวกยาน และลัทธิมหายาน ในลัทธิทั้งสองนั้นยังจำแนกเป็นนิกายปลีกย่อยอีกมาก ทั้งนี้ เพราะอาศัยทัศนะของบุคคล ขนบธรรมเนียม ภูมิประเทศ ที่แตกต่างกันเป็นมูลฐาน แต่ทุกนิกายย่อมมีพระธรรมวินัยเป็นที่เคารพนับถือร่วมกัน มีพระบรมศาสดาพระองค์เดียวกัน ว่ากันแต่เฉพาะในประเทศจีน พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้าไป เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๖ และเนื่องจากลัทธิมหายานมีคุณลักษณะถูกรสนิยมของประชากรจีน จึงได้ประดิษฐานเจริญรุ่งเรืองขึ้น ณ ภาคพื้นแห่งนั้น มีอิทธิพลแทรกซึมทั่วไป ในชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนประเพณี ขนบธรรมเนียม ศิลปะ และวรรณคดี ของประชาชาติจีนอย่างลึกซึ้ง ตลอดระยะเวลาพัน ๆ ปี และกล่าวถึงสิกขาบทว่า

“อนึ่ง ถ้าจะพิจารณาตามกำเนิดของลัทธิมหายาน จักประจักษ์ว่า เป็นด้วยวัตถุประสงค์ส่งเสริมจริยาแห่งพระบรมโพธิสัตว์เป็นสำคัญ โดยสอนให้บุคคลตั้งปณิธาน มุ่งพระพุทธานุภาพ เพื่อมีโอกาสในการโปรดสรรพสัตว์ได้กว้างขวาง ฉะนั้น ลัทธิมหายานจึงมีสิกขาบทพิเศษอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งไม่มีในลัทธิฝ่ายสาวกยานนั้นคือ “โพธิสัตว์สิกขาบท” หรือ “โพธิสัตว์ศีล” ซึ่งศีลประเภทนี้ เป็นสาธารณะทั่วไป แก่บรรพชิต และฆราวาสชน มิได้จำกัดเพศ ใครก็ตามที่มีโพธิจิตตั้งความปรารถนา จักลุล่วงพระพุทธานุภาพได้ ก็ย่อมบำเพ็ญตามสิกขาบทนี้ และโพธิจริยาอื่น ๆ มีศบารมี เป็นต้น” (พระอาจารย์จันทรรณสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง), 2501)

พระอาจารย์จันทรรณสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง) ได้อธิบายเหตุแตกแยกนิกายหลังการสังคายนาครั้งที่ 2 ว่า พระสงฆ์แตกเป็น 2 ฝ่าย คือ

1) ฝ่ายสถวิร (ฝ่ายทักษิณนิกายในปัจจุบัน) ทักษิณนิกาย หรือ หินยานนิกายหรือ เถรวาทได้ถือปฏิบัติกันในหมู่ภิกษุภาคใต้แห่งชมพูทวีป และใช้หนังสือบาลี (มคธ) กับยัตถิอหลักทฤษฎีอรรถัตตมคค์ โดยกำหนดมาตรฐานจากสมัย เจ้าชายสิทธัตถโคดมได้ทรงตรัสรู้เป็น พระศาสดามุนีพุทธเจ้าคือ เริ่มแต่สมัยที่เรียกพระพุทธองค์ว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ขึ้นต้นและเรียกนิกายว่า เถรวาทนิกาย

2). ฝ่ายมหาสังฆิก (ฝ่ายอุตตรนิกายในปัจจุบัน) เมื่อเกิดการต่างจิตต่างใจกันขึ้นแล้ว การแตกต่างกันในทางปฏิบัติก็ย่อมตามมาเป็นธรรมดา กล่าวคือ อุตตรนิกาย หรือ มหายาน นิกาย ได้ถือปฏิบัติในหมู่ภิกษุภาคเหนือแห่งชมพูทวีป และใช้หนังสือสันสกฤต กับยัตหลัก ทฤษฎี โพธิสัตว์มรรค โดยกำหนดมาตรฐานจากสมัย เจ้าชายสิทธัตถโคตมทรงออกผนวช ทรงเป็น พระศากยมนิโพธิสัตว์เจ้า คือถอยหลังไปแต่สมัยทรงก่อนตรัสรู้เรียกพระองค์ว่า พระศากยมนิ โพธิสัตว์เจ้า ขึ้นต้นและเรียกนิกายว่า อาจารย์วาทนิกาย

ในมหาสังฆิกสูตร มีอรรถว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงผนวชแล้ว พระองค์ได้เริ่มปฏิบัติ พระองค์เองในวัตร เรียกว่า ตบศีลวัตร (ศีลมังสวิริติ) ซึ่งทางอุตตรนิกายสงเคราะห์เรียกชื่อว่า พระโพธิสัตว์ศีล อันเป็นวัตรสำคัญยิ่งในการเริ่มต้นปฏิบัติเพื่อบรรลุพระโพธิสัตว์ผลก่อน เช่นเดียวกันกับพระพุทธองค์ทรงพระชาติเป็นพระเวสสันดรโพธิสัตว์เจ้าก่อน แล้วจึงมาทรงพระ ชาติใหม่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภายหลัง (พระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง), 2501)

ข้อพระบัญญัติทั้งหลายตามพระวินัยนั้น สิกขาบทเป็นสุดยอด ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัม พุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ ให้ภิกษุสงฆ์แสดงอุโบสถกรรมทุกระยะครึ่งเดือน คือทุกกลางเดือน หงายและทุกปลายเดือนมีด ซึ่งในเดือนเต็มมี 15 วัน และเดือนขาดมี 14 วัน ลง อุโบสถกระทำ สังฆกรรม

อย่างไรก็ดี สิกขาบทในฝ่ายมหายาน ซึ่งอาจเรียกชื่อว่าอุตตรนิกายบ้าง อาจารย์วาท บ้าง ก็ไม่ตรงและมีจำนวนเท่ากับสิกขาบทในฝ่ายเถรวาทหรือทักษิณนิกายเลยทีเดียว

สิกขาบทของภิกษุสงฆ์ที่แสดงกันในที่ประชุมสงฆ์ทุกระยะครึ่งเดือนนี้มีชื่อเรียกว่า พระ ปาฏิโมกข์ (เป็นสิกขาบทรวบรวมเข้าเป็นประมวลหัวข้อวินัย) ได้มีการถามถึง 3 ครั้งว่า อาบัติใด พึงมีแก่ภิกษุบ้างให้แสดงอาบัตินั้นต่อที่ประชุมสงฆ์เสีย ภิกษุบริสุทธิแล้วให้ถือการนั่งอยู่นั้นเป็น สำคัญ เพราะการปลงอาบัตินี้ ย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์เจริญผาสุกทุกประการ สิกขาบทในพระปาฏิ โมกข์ทางฝ่ายมหายานจำแนกออกเป็นดังนี้

1) ปาราชิก	มี	4	สิกขาบท
2) สังฆาทิเสส	มี	13	สิกขาบท
3) อนียต	มี	2	สิกขาบท
4) นิสสัคคียปาจิตตีย์	มี	30	สิกขาบท
5) ปาจิตตีย์	มี	90	สิกขาบท
6) ปาฏิเทสนียะ	มี	4	สิกขาบท
7) เสขียะ	มี	100	สิกขาบท
8) อธิกรณสมณะ	มี 7	สิกขาบทรวม 250	สิกขาบท (พระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง), 2501)

นอกจากนี้ ดังที่ได้เกริ่นมาแล้วว่า ทางอุตตฺตฺรณิกายหรือฝ่ายมหายานถือปฏิบัติในหลักทฤษฎี “โพธิสัตว์มคค์” โดยกำหนดมาตรฐานจากสมัยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเริ่มทรงผนวช (ก่อนทรงตรัสรู้) เรียกพระองค์ว่า “พระศากยโพธิสัตว์เจ้า” ขึ้นต้น

ในสมัยนั้นพระศากยโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงถือปฏิบัติในสิกขาบท มังสวิริติ เรียกว่า ตบศีลวัตร (ศีลอย่างกิเลสมีปรากฏในมหาสิหนาทสูตร) ซึ่งทางอุตตฺตฺรณิกายสงเคราะห์เรียกชื่อเป็น “สิกขาบทพระโพธิสัตว์”

ฉะนั้นทางอุตตฺตฺรณิกายพึงให้บรรพชิตในนิกายนี้ ถือปฏิบัติในสิกขาบทพระโพธิสัตว์เพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง ปฏิบัติพร้อมกันกับสิกขาบทที่มีมาในพระปาฏิโมกข์ ดังกล่าวแล้ว สิกขาบทพระโพธิสัตว์จำแนกออกดังนี้

- 1) ครุกาบัติ มี 10 สิกขาบท
- 2) ลหุกาบัติ มี 48 สิกขาบท (พระอาจารย์จันทรรณสมมติวัตร (โพธิ์แจ้ง), 2501)

สิกขาบทหรือศีลพระวินัยบัญญัติ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาการเรียนรู้ พึงปฏิบัติด้วยความเข้าใจ ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ทั้งข้อพึงปฏิบัติ การประพฤติพรหมจรรย์และข้อพึงปฏิบัติเกี่ยวกับกริยามารยาท และอนามยที่ดีของความเป็นสงฆ์ ซึ่งพระพุทธศาสนาได้มีการบัญญัติสิกขาบทไว้จากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นครั้งพุทธกาล และเป็นความไม่ดั่งาม ไม่เหมาะสม ครั้นพระพุทธองค์ทรงทราบ ก็ให้มีการประชุมคณะสงฆ์ เพื่อวิเคราะห์ใคร่ครวญ หากไม่ถูก ไม่ดั่งามพระพุทธองค์ก็ทรงติเตียน และชี้โทษแล้วมีบทบัญญัติเป็นข้อห้ามการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไป ต่อมาเมื่อได้มีความเห็นแตกต่างกันระหว่างนิกายเถรวาทและมหายานในเรื่องสิกขาบท

วิเคราะห์สิกขาบทของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน

1. การเปรียบเทียบเทียบจำนวนสิกขาบท

สิกขาบท	พระพุทธศาสนาเถรวาท	พระพุทธศาสนามหายาน
ปาราชิก	4	4
สังฆาทิเสส	13	13
อนียต	2	2
นิสสัคคียปาจิตตีย์	30	30
ปาจิตตีย์	92	90
ปาฏิเทสนียะ	4	4
เสขียวัตถ	75	100

อธิกรณสมณะ	7	7
รวม	227	250

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าจำนวนสิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์ทั้งสองนิกาย จะต้องปฏิบัตินั้นมีจำนวนไม่เท่ากัน กล่าวคือ ฝ่ายเถรวาท 227 สิกขาบท ส่วนฝ่ายมหายาน 250 สิกขาบท กล่าวคือที่เหมือนกันมี 6 หมวด คือ ปาราชิก,สังฆทิเสส, อนียต,นิสสัคคีย ปาจิตตีย์, ปาฏิเทศนียะและอธิกรณะ ส่วนที่แตกต่างกันมี 2 หมวด คือ ปาจิตตีย์และเสขียวัตร อย่างไรก็ตามแม้ว่าสิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์นี้จะมีทั้งส่วนที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ถึงกระนั้นก็ยังถือว่า สิกขาบทดังกล่าวจัดเป็นพื้นฐานสำคัญในการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงจุดหมายที่แท้จริงของแต่ละนิกาย ซึ่งผู้เขียนสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

1) ความเป็นมาของสิกขาบทของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานมีเหมือนกันและแตกต่างกัน คือสิกขาบทเถรวาทเป็นสิกขาบทดั้งเดิมที่ถือตามมติของพระมหากัสสปะ พระอุบาลีและพระอานนท์ และพระอรหันต์อื่นอีกรวมทั้งหมด 500 องค์ โดยการทำสังคายนา ครั้งที่ 1 หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 3 เดือน ประการเหตุจากการที่พระสุภัททะบรรพชิตได้กล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัย หลังจากทราบข่าว พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ซึ่งมีอยู่ด้วย 227 สิกขาบท คือ ปาราชิก 4 สังฆาทิเสส 13 อนียต 2 นิสสัคคียปาจิตตีย์ 30 ปาจิตตีย์ 92 ปาฏิเทศนียะ 4 เสขียวัตร 75 อธิกรณสมณะ 7 ซึ่งมีวัตถุประสงค์ 10 ประการด้วยกัน คือ (1) เพื่อความยอมรับดีแห่งสงฆ์ (2) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ (3) เพื่อข่มบุคคลผู้เกียจคร้าน หรือเพื่อกำราบผู้ดื้อนประพฤติดุราม (4) เพื่อความผาสุกแก่ผู้มีศีลตั้งงาม (5) เพื่อปิดกั้นความเสื่อมเสียที่อาจเกิดขึ้นในปัจจุบัน (6) เพื่อป้องกันความเสื่อมเสียที่จะเกิดในอนาคต (7) เพื่อความเลื่อมใสของหมู่ชนที่ยังไม่เลื่อมใส (8) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของหมู่ชนที่เลื่อมใสแล้ว (9) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม และ(10) เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย โดยเฉพาะ 2 ข้อสุดท้าย คือ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมและเพื่ออนุเคราะห์พระวินัยนับได้ว่าครอบคลุมคำสอนทั้งหมด

ส่วนสิกขาบทมหายานนั้นได้มีรอยร้าวเริ่มขึ้นครั้งแรกเมื่อครั้งปฐมสังคายนา และได้ปรากฏการณ์แบ่งแยกนิกายอย่างเห็นได้ชัดจนขึ้นมาเมื่อมีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 2 หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 100 ปี พระภิกษุชาวเมืองเวสาลีได้แตกกันออกเป็น 2 ฝ่าย เนื่องด้วยความขัดแย้งเรื่องวัตถุประสงค์ 10 ประการ และได้กลายเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการแตกแยกมาจนถึงกระทั่งทุกวันนี้ เป็นที่มาแห่งสิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์ฝ่ายมหายาน ซึ่งมีทั้งหมด 250 สิกขาบทด้วยกัน โดยเฉพาะปาจิตตีย์มีเพียง 90 สิกขาบทน้อยกว่าเถรวาท 2 สิกขาบท และเสขียวัตร 100 สิกขาบทมากกว่าเถรวาท 25 สิกขาบท ทำให้สิกขาบทมหายานมีมากกว่าเถรวาท 23 สิกขาบทด้วยกัน และยังมีสิกขาบทพระโพธิสัตว์ให้รักษาประพฤติปฏิบัติควบคู่ไป

กับสิกขาบทที่มาในปาฏิโมกข์อีกถึง 58 สิกขาบทโดยจำแนกเป็นครุกาบัติ 10 สิกขาบท และ
ลหุกาบัติ 48 สิกขาบท

2. วิเคราะห์สิกขาบทเถรวาทและมหายาน

1) ความเหมือนและความแตกต่างด้านจำนวนสิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์จำนวน
สิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์ทั้งสองนิกายจะต้องปฏิบัตินั้นมีจำนวนต่างกัน กล่าวคือ (1) ชื่อ
หมวดสิกขาบทเหมือนกันคือ หมวดปาราชิก สังฆติเสส อนียต นิสัคคียปาจิตติย ปาจิตติยปาฏิ
เทศนียะเสขยวัตร และอธิกรณ์ (2) จำนวนสิกขาบทต่างกัน ฝ่ายเถรวาท 227 สิกขาบท ส่วน
ฝ่ายมหายาน 250 สิกขาบท โดยมหายานมีจำนวนสิกขาบทมากกว่าเถรวาทอยู่ 23 สิกขาบทอยู่
ในหมวดปาจิตติยส่วนเสขยวัตร

2) ความเหมือนและแตกต่างความเป็นมาของสิกขาบท ฝ่ายสิกขาบทเถรวาท พระ
มหากัสสปปรารภเหตุการณ์สังคายนาพระไตรปิฎกพร้อมกับร้อยกรองพระวินัยหรือสิกขาบทที่
พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว 3 ประการ (ปรารภบุคคล) คือ (1) ปรารภเหตุที่พระเฒ่าชื้อสุภัท
ทะกล่าวถ้อยคำเจตนาเป็นเลี่ยนหนามศาสนา (2) เพราะพุทธดำรัสที่รับสั่งแก่พระอานนท์ว่า
พระวินัยจักเป็นศาสดาแทนพระองค์ในกาลที่พระองค์ล่วงไป (3) เพราะรำลึกถึงคุณพระศาสดา
ที่มีต่อท่านเอง โดยมติเป็นเอกฉันท์ว่าจะไม่ถอนสิกขาบทแม้แต่เล็กน้อย ส่วนฝ่ายมหายานซึ่งมี
เค้าจากข้อขัดแย้งเรื่องพระธรรมวินัย (ปรารภธรรมวินัย) แต่ครั้งสังคายนาครั้งแรกจึงได้มีการ
สังคายนาครั้งที่ ๒ โดยภิกษุชาววัชชีถือตามพุทธมติที่ได้ตรัสกับพระอานนท์ก่อนที่จะปรินิพพาน
อานนท์โดยการล่วงไปแห่งเรา ถ้าสงฆ์ต้องการก็จงถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้างก็ได้ ที่
เหมือนกันก็คือ ยังคงสิกขาบทสำคัญ ๆ ไว้ดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงสิกขาบทเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

3) ด้านแนวคิดในการประพฤติปฏิบัติสิกขาบท การประพฤติปฏิบัติสิกขาบทของภิกษุ
ทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายานโดยมีสาระสำคัญที่เหมือนกันคือเพื่อเป็นข้อห้ามและบทลงโทษ
สามารถแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ (1) พุทธบัญญัติ หมายถึงข้อที่ทรงห้ามและทรงอนุญาต (2)
อภิสมาจาร หมายถึง ข้อวัตร คือ ธรรมเนียมและมารยาทที่พระสงฆ์จะพึงปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ
หรือในสถานที่นั้น ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายที่แท้จริงก็คือ ให้หมู่มนุษย์จำนวนมากได้รับประโยชน์
จากธรรม หมายความว่าสิกขาบทที่นำไปปฏิบัตินั้นเพื่อให้เข้าถึงความจริงของธรรมชาติและ
สามารถนำความจริงของธรรมชาตินั้นมาทำให้เกิดประโยชน์แก่หมู่ชนจำนวนมากได้ด้วย ส่วน
หลักแนวคิดสำคัญหรือจุดมุ่งหมายเกี่ยวกับสิกขาบทฝ่ายเถรวาท อาศัยหลักปฏิบัติตามแห่ง
สิกขาบทเพื่อมุ่งขัดเกลากิเลสเฉพาะตน โดยมีความมุ่งหมายเพื่อบำเพ็ญอรรถัตตจริยา คือ
ประโยชน์ส่วนตน ญัตตจริยา คือ ประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ โลกัตตจริยา คือ ประโยชน์ต่อ
สัตว์โลก ซึ่งมีแนวคิดว่าการที่บุคคลจะช่วยเหลือผู้อื่นได้ เราต้องช่วยตัวเองให้มีหลักก่อน

4) การให้คุณและโทษทางพระวินัยต่อสิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์ การประพฤติปฏิบัติตาม หลักสิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์ทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน หากภิกษุใดประพฤติปฏิบัติดีไม่ขาด ไม่ต่างพร้อย สิกขาบทดังกล่าวมานั้นก็จะเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ทำให้บรรลุธรรมได้เร็วขึ้น ในนัยตรงข้ามหากภิกษุใดรักษาสิกขาบทในปาฏิโมกข์ไว้ให้ดีไม่ได้ มีความต่างพร้อยอยู่เนื่อง ๆ สีสสิกขาบทนั้นก็กลายเป็น “อันตรายิกธรรม” ซึ่งเป็นธรรมที่ขัดขวางการบรรลุธรรมทันทีเช่นเดียวกัน

5) แนวคิดในความคงอยู่แห่งศาสนาสืบไป วินัยหรือสิกขาบทมีความสำคัญต่อการสืบอายุพระพุทธศาสนาเพราะเป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการเดินทางเพื่อไปสู่จุดหมายทั้งแก่พุทธบริษัทและเพื่อความมั่นคงของศาสนา ทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน

5) วิธีการประพฤติปฏิบัติสิกขาบทบางหมวด (1) หมวดปาราชิกข้อที่ 3 ฝ่ายเถรวาทมองว่า เป็นปาณาติบาตแม้แต่สัตว์ที่ยังอยู่ในครรภ์ขึ้นปาราชิกขาดจากความเป็นภิกษุทันทีที่ต้องเข้าแล้ว แต่ฝ่ายมหายานมีกรณียกเว้นไม่เป็นปาราชิก หากการกระทำนั้นปราศจากวิหิงสา พยาบาทโดยถือว่าเป็นการสร้างกุศลเนื่องจากมีจิตที่ประกอบไปด้วยเมตตาธรรม (2) หมวดเสขยวัตรฝ่ายเถรวาท 75 สิกขาบท แต่ฝ่ายมหายาน 100 สิกขาบท แม้จะเกินมาอีก 25 ข้อก็นัยแห่งการประพฤติที่ดีงามให้แก่ภิกษุเหมือนกัน มีวัตถุประสงค์เดียวกันคือ เพื่อแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัย เพื่อการสร้างศรัทธาปสาท และเพื่อการวางตัวอย่างเหมาะสมกับสมณสาธูป เป็นอธิสมาจริกาสิกขาเกี่ยวกับมารยาทและอนามัย (3) หมวดอธิกรณ์สมณะ 7 เป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาของสงฆ์ฝ่ายเถรวาทซึ่งมีกระบวนการแก้ไขปัญหาคู่เคียงอยู่กับกระบวนการแก้ไขปัญหามาตราษาพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ด้วย แต่มีหลักวิธีการและกระบวนการสำคัญของการแก้ไขปัญหายู่ภายใต้พระวินัย ส่วนฝ่ายมหายานโดยเฉพาะในประเทศไทยจากการศึกษายังไม่พบหลักฐานการใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่คล้ายคลึงกับฝ่ายเถรวาท

ผู้เขียนมองว่า สิกขาบทมหายานมีจำนวนสิกขาบทมากกว่าเถรวาท 23 สิกขาบท ถึงกระนั้นสิกขาบทดังกล่าวนี้เป็นเพียงสิกขาบทเล็กน้อยเท่านั้น (ลหุกาบัติ) เพราะเมื่อพิจารณาบทลงโทษทางวินัยไม่ใช่สิกขาบทที่เป็นเหตุให้ขาดจากความเป็นพระหรือต้องอาบัติสังฆาทิเสส (ครุกาบัติ) โดยเฉพาะมีจุดมุ่งหมายเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนาให้คงมั่นสืบต่อไปอย่างมั่นคงเป็นเป้าหมายหลัก และมีความเจริญก้าวหน้าแห่งพระธรรมอยู่เบื้องหลัง ดังห้วงถัจกรที่ต้องนำตัวกระบวนการทุกตัวไปสู่จุดเป้าหมายสูงสุดแห่งพุทธศาสนา

บทสรุป

สิกขาบทเกิดขึ้นภายหลังพระพุทธเจ้าตรัสรู้และเผยแผ่ประกาศธรรม ต่อเมื่อเกิดอาสวักขณานิยธรรมขึ้นในหมู่สงฆ์ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบท และมีพุทธาณุญาตให้

พระสงฆ์สาวกแสดงปาฏิโมกข์ เพื่อป้องกันและแก้ไขอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นเป็นกรอบการประพฤติปฏิบัติแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย มีลักษณะเป็นทั้งข้อห้ามและข้อปฏิบัติ เพื่อความมีระเบียบเรียบร้อยและความพร้อมเพรียงกันในหมู่สงฆ์ และเพื่อการฝึกกายและวาจาของภิกษุสงฆ์ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมแก่การดำเนินชีวิตในเพศบรรพชิต เพื่อความก้าวหน้าในการฝึกตนในขั้นสูงขึ้นไปในระบบไตรสิกขา เพื่อมุ่งสู่จุดหมายสูงสุดแห่งพระพุทธศาสนา คือการบรรลุนิพพาน

จากการเปรียบเทียบและวิเคราะห์พบว่า วัตถุประสงค์ของการบัญญัติสิกขาบทมี 10 ประการ สรุปเป็น 2 ประการด้วยกันคือ (1) เพื่อความเป็นผู้มีระเบียบวินัยแห่งหมู่สงฆ์ (2) เพื่อความตั้งมั่นสืบต่อไปแห่งพระพุทธศาสนา แม้ว่าทั้งสองนิกายนี้จะมีที่มาต่างกันก็ตาม คือสิกขาบทของพระพุทธศาสนาเถรวาทมาจากการสังคายนาครั้งที่ 1 ส่วนสิกขาบทของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมาจากการสังคายนาครั้งที่ 2

ความเหมือนและแตกต่างกัน เช่น (1) ความเหมือนและความแตกต่างด้านจำนวนสิกขาบทในปาฏิโมกข์ คือสิกขาบทของมหายาน (250 ข้อ) มีมากกว่าสิกขาบทของเถรวาท (227 ข้อ) จำนวน 23 ข้อ (2) ความเป็นมาของสิกขาบท (3) ด้านแนวคิดในการประพฤติปฏิบัติสิกขาบท (4) การให้คุณและโทษทางพระวินัยต่อสิกขาบทในปาฏิโมกข์ (5) แนวคิดในความคงอยู่แห่งศาสนาสืบไป (6) วิธีการประพฤติปฏิบัติสิกขาบทบางหมวด

สิกขาบทของทั้งสองนิกายต่างก็มีคุณลักษณะเฉพาะตามความเชื่อของแต่ละนิกายซึ่งสาระเนื้อหาไม่ได้แตกต่างกันมาก แต่เป็นหลักการพื้นฐานของแบบแผนความประพฤติและการปฏิบัติเพื่อการบรรลุผลการใช้ชีวิตในสมณะเพศของความเป็นภิกษุที่ปฏิบัติดีงามซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในด้านพระพุทธศาสนาของไทยควรได้สนับสนุนส่งเสริมการศึกษาการเรียนรู้และการปฏิบัติตามสิกขาบท เหล่านี้ยิ่งถูกต้องทั้งในสถาบันการศึกษาของสงฆ์ และภิกษุสงฆ์ตามวัดต่างๆ ทั้งเถรวาทนิกาย และมหายานนิกายอันจะนำมาซึ่งภาพลักษณ์ความเชื่อมั่น ความศรัทธาในพระภิกษุสงฆ์และสถาบันพุทธศาสนาในสังคมไทยได้อย่างเข้มแข็ง มั่นคง นอกจากนี้ พระธรรมทูตทั้งในและต่างประเทศ ก็ควรได้มีโอกาสนำพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาควบคู่กับการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจข้อวัตรปฏิบัติของสงฆ์ทั้งสองนิกายให้เป็นที่ยอมรับเข้าใจถูกต้องตรงกันและเกิดความศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องทั้งในและต่างประเทศ

เอกสารอ้างอิง

- กรมการกงสุล. (2479). **อุปกรณวินัยมุข เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2552). **พระวินัยปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ 2.

130 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562)

กรุงเทพมหานคร: หจก. ไทยรายวันการพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
สหธรรมิก จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2558). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**.
พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ้น
แอนด์โฮม จำกัด.

_____. (2557). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 40. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระอาจารย์จันทธรรมสมาธิวัตร (โพธิ์แจ้ง). (2501). **ประมวลกำหนดสิกขาบทในอุตตรนิกาย**.
กรุงเทพมหานคร : คณะสงฆ์จีนนิกายในประเทศไทย.

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. (2543). **พระพุทธศาสนายาน พัฒนาการและสารัตถ
ธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอเนก มหคฺชปญโญ. (2556). “การศึกษาวิเคราะห์การล่องละเมิดพระพุทธรูปของ
ภิกษุฉัพพัคคีย์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ วันจันทร์). (2559). **จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2544). **ตามรอยพระอรหันต์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิและ
ธรรมสภา.

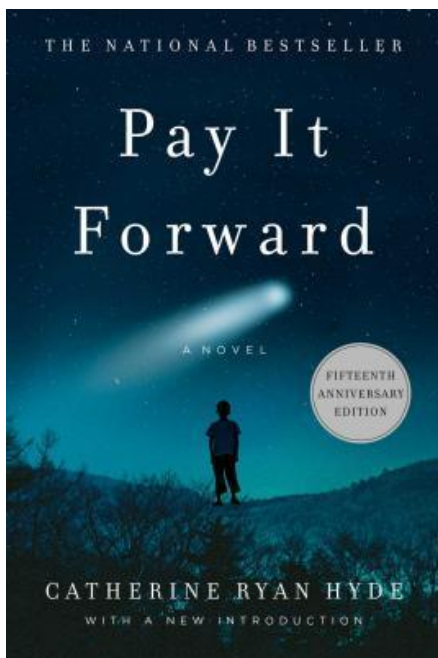
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). **คำวัด**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลื่องเชียง.

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review) “PAY IT FORWARD”

หม่อมอัญชลี ยุคล ณ อยุธยา Mom Anchalee Yugala na Ayudhya
อาจารย์พิเศษ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Department of Religion and Philosophy, Faculty of Buddhism, MCU
Email: khwanchai.hem@mcu.ac.th

ผู้แต่ง : CATHERINE RYAN HYDE
พิมพ์ลักษณ์: Simon & Schuster, 2010
ISBN: 978-143-917040-3

บทนำ

หนังสือเรื่อง ร้อยรักให้โลกรื่นรมย์ (PAY IT FORWARD) เล่มนี้ เป็นผลงานการเขียนของ แคทเธอริน ไรอัน ไฮด์ (Catherine Ryan Hyde) จัดเป็นหนังสือประเภทวรรณกรรม มีจำนวน 311 หน้า แคทเธอริน เป็นนักเขียนชาวอเมริกันวัย 63 ปี (เกิดปี 1955) ที่มีผลงานมาแล้ว 32

เล่ม เรื่องร้อยรักให้โลกรื่นรมย์ (PAY IT FORWARD) ได้รับการแปลไปแล้วมากกว่า 20 ภาษา จัดพิมพ์มาแล้ว 15 ครั้ง และมี 2 เวอร์ชันคือสำหรับผู้อ่านที่เป็นผู้ใหญ่ พิมพ์ออกมาจัดจำหน่าย ในปี 1999 และได้ขึ้นแท่นเป็นหนังสือขายดีระดับชาติในทันที หนังสือเรื่องนี้ได้รับรางวัล Best Books for Young Adults ในปี 2004 จาก American Library Association ในปี 2014 ได้มีการเรียบเรียงแบ่งบทในหนังสือเรื่องนี้ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สะดวกในการจัดการเรียนการสอนและเป็นหนังสืออ่านนอกชั้นเรียนสำหรับเด็กในระดับมัธยม ซึ่งจะมีอายุอยู่ในรุ่นราวคราวเดียวกับ เทรเวอร์ แมคคินนี ตัวละครเอกของเรื่อง

แคทเธอริน ไรอัน ไฮด์ (Catherine Ryan Hyde) ได้พูดถึงแรงบันดาลใจในการเขียนนิยายเรื่องนี้ว่า เป็นการตอบแทนคนแปลกหน้า 2 คน ที่เคยช่วยเธอไว้จากอุบัติเหตุทางรถที่อาจลุกลามจนเกิดการระเบิดของเครื่องยนต์และ เธออาจเสียชีวิตได้ โดยไม่ได้หวังอะไรตอบแทน แม้แต่คำว่าขอบคุณ เมื่อประมาณกว่า 30 ปีก่อน

โครงเรื่อง

ร้อยรักให้โลกรื่นรมย์ (PAY IT FORWARD) เป็นนวนิยายที่สะท้อนปัญหาสังคม มีความยาว 33 บท เดินเรื่องด้วยการเน้นชีวิตของตัวละคร 3 ตัวในเมืองเล็กๆ ที่มีจำนวนประชากรราว 23,000 คนชื่อ อัสคาเดโร (Atascadero) ในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ตัวละครแรกเป็นชายผิวดำชื่อ รูเบน (Reuben) ที่มีร่างกายซิกซายเต็มไปด้วยรอยแผลเป็นและตาบอดหนึ่งข้าง จากการรับใช้ชาติในสงครามเวียดนาม รูเบนเพิ่งย้ายมาสอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมต้น ในเมืองที่แทบจะไม่มีคนผิวดำเลย ตัวละครที่สองคือแม่เลี้ยงเดี่ยวชื่ออาร์ลีน (Arlene) ที่ต่อสู้กับอาการติดสุรา และต้องทำ 2 งานเพื่อหาเงินมาให้พ่อเลี้ยงลูกชายที่ชื่อเทรเวอร์ และจ่ายค่าผ่อนรถปีค้อปแอสแพงที่ริคกี้ พ่อของเทรเวอร์หลอกให้เซ็นผ่อนซื้อร่วมกัน ก่อนจะทำรถเสียแล้วนำมาจอดทิ้งไว้ที่บ้าน แล้วหายตัวไป และเทรเวอร์ เด็กชายวัย 12 ขวบที่ตั้งเป้าหมายของชีวิตตนเองว่าจะช่วยผู้อื่น

ช่วงต้นเรื่อง รูเบนมอบงานพิเศษประจำเทอมให้นักเรียนไปทำ นั่นคือการไปคิดโครงการที่จะเปลี่ยนโลก “Think of an idea for world change, and put it into action” (หน้า 17) ซึ่งเป็นสิ่งที่เขาให้นักเรียนในทุกโรงเรียนที่เขาเคยสอนทำมาหลายต่อหลายครั้งแล้ว แต่ที่นี่ เทรเวอร์คิดโครงการที่เขาเรียกมันว่ากระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำดี (Pay It Forward) ซึ่งเทรเวอร์อธิบายว่า เริ่มจากการที่เขาช่วยคน 3 คน แล้วคนที่เขาช่วย แต่ละคนจะไปช่วยคนอื่นต่ออีก 3 คน จนท้ายที่สุด การช่วยคน 3 คนต่อเนื่องไปเรื่อยๆ นี้จะขยายขอบข่ายการทำดีนี้ออกไปจนครอบคลุมถึงคนทั้งโลก

คนแรกที่เทรเวอร์ช่วยคือคนไร้บ้านและติดยาชื่อเจอร์รี่ เขาพาเจอร์รี่มาอาบน้ำ ทานอาหารที่บ้าน และให้เงินไปซื้อเสื้อผ้า เพื่อไปสมัครงาน แต่หลังจากได้งานไม่นาน เจอร์รี่ก็กลับไปเสพยาและถูกจับ เทรเวอร์เชื่อว่าการช่วยเจอร์รี่ประสบความสำเร็จล้มเหลว ถัดมาเทรเวอร์จับคู่รูเบนกับแม่ของเขา เพราะเชื่อว่าทั้ง 2 คนเหงาและต้องการใครสักคน ซึ่งก็ดูเหมือนจะได้ผลในช่วงแรกๆ จนกระทั่ง ริกกี พ่อของเทรเวอร์โผล่กลับมาบ้าน และแม่ของเทรเวอร์ก็หวนกลับไปหาริกกีอีกครั้ง เทรเวอร์เชื่อว่า การช่วยครั้งนี้ล้มเหลวด้วย คนที่ 3 ที่เทรเวอร์ช่วยคือ มิสซิสกรีนเบิร์กหญิงชราอายุสามสิบสี่ปีที่เป็นโรคไขข้ออักเสบ ด้วยการไปช่วยตัดหญ้าแต่งสวนให้ แต่ไม่นานหลังจากเริ่มไปช่วย หญิงชราที่เสียชีวิต ทำให้เทรเวอร์คิดว่าโครงการของเขาจะเป็นไปไม่ได้ “It hurt to watch the idealism get kicked out of somebody. Almost as much as it had hurt when [Reuben] lost his own” (หน้า 88) แต่เขาก็ไม่ยอมแพ้

อย่างไรก็ตาม เทรเวอร์ไม่ทราบว่ามิสซิสกรีนเบิร์กมีการเปลี่ยนพินัยกรรมมอบเงินประกันชีวิตให้กับคนสามคนที่เธอคิดว่ากำลังตกอยู่ในความลำบาก คนหนึ่งใน 3 คนนี้คือแมตต์ที่กระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำความดี (Pay It Forward) โดยการช่วยอันธพาลชื่อซินีจี จี เอาไว้จากการถูกรุมทำร้าย แม้ว่า จะไม่คิดว่าซินีจี จี จะเป็นคนดีพอหรือจะกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำความดี (Pay It Forward) ต่อไป ในทำนองเดียวกัน เจอร์รี่ที่เพิ่งพ้นโทษออกจากคุก ได้เดินทางไปซานฟรานซิสโก และช่วยผู้หญิงชื่อชาร์ลอตต์จากการพยายามฆ่าตัวตายด้วยการกระโดดลงจากสะพาน ขณะที่เทรเวอร์เชื่อว่าโครงการของเขาล้มเหลวแต่ผู้อ่านรู้ว่ามันเกิดแรงกระตุ้นและแนวคิดนี้ได้เกิดขึ้นจริงเพราะสามารถอ่านจากเรื่องราวต่างๆของการกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำความดี (Pay It Forward) ในแต่ละบท ว่ามีการแพร่กระจายแนวคิดไปทั่วลอสแอนเจลิสและซานฟรานซิสโกและในที่สุดก็ขยายไปทั่วประเทศ

ในช่วงเวลาเดียวกัน นักข่าวชาวนิวยอร์กชื่อ คริส แชนด์เลอร์ ได้รับรู้ถึงกระแสความเคลื่อนไหวของ การกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำความดี (Pay It Forward) “A great deal of generosity has come into my life lately I can well afford something new, so why not give as good as I’ve received” (หน้า 8) จึงเริ่มตามล่าต้นตอของเรื่องนี้ “the movement that changed the world” (หน้า 7)

เขามกมุ่นอยู่กับเรื่องราวของการกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำความดี (Pay It Forward) จนชีวิตร่ำกล่มสลาย แต่ในที่สุด ก็สามารถติดตามเรื่องไปจนถึงต้นกำเนิดของการกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำความดี (Pay It Forward) และได้สัมภาษณ์เทรเวอร์ “didn’t seem all that remarkable on the outside, but who could see past his teacher’s face” (หน้า ๗) เขาเขียนหนังสือที่พยายามจะวิเคราะห์ว่าอะไรทำให้เทรเวอร์แตกต่างจากคนอื่น ๆ ที่แม้แต่รูเบนเองก็ไม่มีคำตอบ “People gradually stopped needing to know why” (หน้า 10)

ต่อมา เทรเวอร์ได้รับคำเชิญให้ไปพบกับประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา Arlene Reuben และ Trevor เดินทางไปวอชิงตัน D.C. Arlene บอก Reuben ว่าเธอตั้งครรภ์ แต่ไม่แน่ใจว่าเด็กเป็นลูกเขาหรือของ Ricky เทรเวอร์ซึ่งยังคงเชื่อว่าการช่วยเหลือจอร์จี้ล้มเหลว จึงต้องการช่วยคนที่ 3 ตามพันธสัญญาของการกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำดี (Pay It Forward) ด้วยการพยายามเข้าไปห้ามกลุ่มคนที่รุมทำร้ายชายรักร่วมเพศสองคน เทรเวอร์ถูกแทง และเสียชีวิตในโรงพยาบาลในวันที่เขาอายุครบ 15 ปีพอดี คนที่เทรเวอร์ไปช่วยไว้พูดถึงเรื่องนี้ว่า “I just wish the Boy had picked somebody else to help” (หน้า 258)

การสละชีวิตของ Trevor ทำให้เรื่องราวของการกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำดี (Pay It Forward) ยิ่งโด่งดัง ผู้คนนับหมื่นมาร่วมจุดเทียนแสดงความอาลัย และต่างให้คำมั่นสัญญาว่าจะกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำดี (Pay It Forward) เพื่อเปลี่ยนโลกให้กลายเป็นที่ที่ผู้คนแสดงความเมตตาต่อกันอย่างต่อเนื่องตลอดไป “If Trevor touched your life that much, then maybe you need to pay it forward. In his memory. In his honor. Twenty million people paying it forward. In a few months, that will be sixty million people.... We’d all be scrambling around trying to find people to do good for. We’d never know for sure if we were caught up. It would just keep going around” (หน้า 279-280)

ในตอนท้ายของเรื่อง รูเบนและอาร์ลีนแต่งงานกัน แต่ริกก็ปรากฏตัวขึ้นอีกครั้ง และได้รู้จากสืพบว่าเด็กคนนี้เป็นลูกของรูเบน รูเบนและอาร์ลีนให้เงินริกก็ก้อนหนึ่งเพื่อช่วยให้ตั้งตัวได้ และขอให้ริกก็กระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำดี (Pay It Forward) เพื่อเห็นแก่เทรเวอร์

ข้อวิจารณ์

หลังจากได้อ่านนวนิยายเรื่องนี้แล้ว ผู้วิจารณ์ขอเสนอ 2 ประเด็นหลัก

1. รูปแบบการเขียน รูปแบบการเขียนนวนิยายเรื่องนี้ ผู้วิจารณ์พบว่าผู้เขียนใช้วิธีนำเสนอมุมมองระหว่างผู้เล่า ที่จะแทนที่ด้วย I – ผม และบุรุษที่สาม ซึ่งจะเป็นคำบอกเล่าของตัวละคร เช่น จากรูเบน ก็จะเป็น He - เขา การนำเสนอจะสลับระหว่างตัวละครต่างๆ ไปมา เพื่อเล่าเรื่องราวเดียวกันจากมุมมองของตัวละครที่มีส่วนร่วม และสอดแทรกบันทึกประจำวันของเทรเวอร์ ที่จะใช้คำว่า I – ผม เหมือนผู้เล่า แต่ด้วยเนื้อหาของบันทึกที่สั้น กระชับ และจบในไม่กี่บรรทัด ทำให้ผู้อ่านเห็นชัดเจนว่าเป็นบันทึกของเทรเวอร์

นอกจากนั้น ผู้เล่าจะนำข้อความที่ตัดมาจากหนังสือหลายๆ เล่ม ที่ผู้เล่าเขียนเกี่ยวกับแรงกระตุ้นของการกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำดี (Pay It Forward) วิธีนี้ ทำให้ตัวละครสามารถพูดในมุมมองของตนเอง และรักษาพลังจากการเล่า ที่มักสร้างความเข้าใจว่าจะตัวละคร

นั้นๆ จะทำอะไรต่อไปในบริบทนั้น เพราะผู้อ่านรู้เรื่องราวในภาพรวมมากกว่าตัวละคร และทำให้เห็น characters agency หรือเจตจำนงเสรีที่คอยเสริมการเล่าเรื่องให้ผู้อ่านโดนชักจูง โน้มน้าวให้เชื่อในเรื่องของเหตุวิสัยที่กำหนดไว้ล่วงหน้า (pre-determinism) ราวกับว่า ตัวละครทุกตัวเลือกตัดสินใจกระทำการสิ่งต่าง ๆ ไปตามโชคชะตาที่ถูกกำหนดไว้แล้ว

2. รูปแบบการนำเสนอเนื้อหา วิธีการนำเสนอของผู้เขียน เริ่มด้วยการเล่าถึงสิ่งที่ผู้เล่ามา ยืนอยู่ในจุดที่ยืนในวันนี้ ก็เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อ 3 ปีก่อน โดยเริ่มจากผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เช่น การทำความดีอย่างต่อเนื่องของผู้คนกว่า 20 ล้านคน การที่ยอดการเกิดอาชญากรรมลดลงอย่างต่อเนื่อง และจุดเริ่มต้นที่ทำให้ตัวผู้เล่าที่เป็นนักข่าว ออกค้นหาต้นตอของเรื่องทั้งหมด คือ การที่เขาได้รับรถคันใหม่เอี่ยมจากชายแปลกหน้า ที่เข้ามาช่วยเหลือเขาระบบของเขาคือ จอดตาย กลางแยกการเล่าย้อนไปยังจุดเริ่มต้น ทำให้ผู้อ่านรู้เรื่องราวของสิ่งที่จะเกิดขึ้นล่วงหน้า โดยที่ตัวละครยังไม่รู้ในขณะนั้น เช่น เทเรเวอร์คิดว่าโครงการทำความดีต่อเนื่องของเขาล้มเหลวไปแล้ว แต่ในความเป็นจริง มันเกิดขึ้นจริง ส่งแรงกระเพื่อมและสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้คนมากมาย

หนังสือเรื่องร้อยรักให้โลกรื่นรมย์ (PAY IT FORWARD) พูดถึงประเด็นหลัก 3 เรื่องด้วยกัน นั่นคือ

1) The Commonality of Humanity ธรรมชาติของมนุษย์ ที่มักให้ความสำคัญกับปัจเจกนิยมแบบตกขอบ หรือปัจเจกนิยมแบบไม่ฟังใคร แต่การกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำดี (Pay It Forward) เน้นความสำคัญของความคล้ายคลึงกันในความแตกต่าง เช่น รูเบน มักจะเห็นว่าตนเองแตกต่าง จากการเป็นคนผิวดำไม่กี่คนในโอทัสคาเดโร (Atascadero) และความพิการบนใบหน้าและร่างกายซีกซ้าย เขาตอบโต้สิ่งที่เขาคิดว่าเป็นปฏิกิริยาเชิงลบด้วยการแยกตัวออกจากสังคม แต่เมื่อเขาเห็นคล้ายคลึงในตัวละครตัวอื่นๆ เขาเริ่มเปลี่ยนจากคนเห็นแก่ตัวและเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม “He couldn’t remember the last time he’d seen himself in someone else. It changed him, this simple observation, like being jostled off the edge of a tall building, causing him to wonder if it was too late to get his old isolation back” (89) เทเรเวอร์สามารถมองเห็นความอ่อนแอในตัวคนอื่นได้ทันที ทุกคนที่เทเรเวอร์พบ ทำให้เขารำลึกถึงคนอื่น เช่น ในตัวเจอร์รี่ เขามองเห็นพ่อของตัวเองและเชื่อว่า ที่อาร์ลีนไม่ชอบเจอร์รี่ ก็เพราะเจอร์รี่ทำให้แม่นึกถึงความล้มเหลวของริกกี้ ในความเป็นจริง เทเรเวอร์คิดว่าความล้มเหลวของมนุษย์ เกิดจากความเชื่อที่ว่าธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนยังต้องการให้ช่วยโดยอ้างว่า “ทุกคนต้องการอะไรสักอย่าง” (หน้า 169) เทเรเวอร์เข้าใจธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ ที่ต้องการการใส่ใจและความเข้าใจ เขาใช้ประโยชน์ของความสามารถนี้อย่างเต็มที่ โดยการเน้นเรื่องการให้ความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่นผ่านการกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำดี (Pay It Forward) ซึ่งคือการเริ่มเอาใจใส่ เพื่อให้เข้าใจว่าบุคคลนั้น

ต้องการอะไรและลงมือกระทำเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น เราต้องเห็นความคล้ายคลึงกันระหว่างบุคคลนั้นกับตัวเอง เราต้องเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น ในตอนท้ายของนวนิยาย โลกนี้มีความเข้มแข็งขึ้น ด้วยความเชื่อในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ผู้คนนับหมื่นมารวมตัวกันเพื่อให้คำมั่นกับตัวเองและสังคมว่าจะกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำดี (Pay It Forward) ต่อไป

2) The Importance of Perseverance การมุ่งมั่นตลอดทั้งเรื่อง เทรเวอร์แสดงให้เห็นว่าเขาเต็มไปด้วยความมุ่งมั่น ไม่เคยยอมแพ้ หรือล้มเลิกความฝันในการทำให้โลกเป็นที่ที่น่าอยู่และดีขึ้น ไม่ว่าจะล้มเหลวหรือเจอทางตันสักกี่ครั้ง ความมุ่งมั่นนี้ ส่งผลให้เขาเสียชีวิตในที่สุด แต่นั่นก็เป็นเหตุให้โลกเกิดการเปลี่ยนแปลงไปทางที่ดีขึ้น ความพากเพียร มุ่งมั่น เกิดขึ้นเมื่อเตรเวอร์ล้มเหลว การอดทนเพื่อเอาชนะความทุกข์ยากเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อความมุ่งมั่น รูเบนสรุปแนวคิดนี้ไว้ว่า "เราต่างต้องการเปลี่ยนโลกและเราจำเป็นต้องเรียนรู้ว่ามันยากกว่าที่เราคิด" (หน้า 89) "We all want to change the world, and sometimes we need to learn it's harder than we think" (89) รูเบนชี้ให้เห็นว่างานที่ยากย่อมต้องใช้ความพยายามและเจตจำนงที่มุ่งมั่นในการเผชิญกับความยากลำบากนั้น นอกจากนี้ เขาสอนเตรเวอร์อีกว่าหน้าที่พลเมืองในเรื่องจิตสาธารณะและจิตอาสาเป็นสิ่งที่กระทำได้ยากและการเปลี่ยนแปลงโลกเป็นกระบวนการที่ต้องทำต่อเนื่อง

เตรเวอร์เชื่อในสิ่งที่รูเบนสอนหมดใจ จนตัดสินใจจะเริ่มต้นให้ความช่วยเหลือผู้อื่นใหม่ เพราะเชื่อว่าความพยายามช่วยคนในครั้งแรกของเขาล้มเหลว โดยบอกว่า "Well, I'm not quite sure how good an idea that was. Anyway, I'm gonna come up with three more people. You know. Start over" (หน้า 118) นี่คือตัวอย่างของความมุ่งมั่น แม้ว่าในขณะที่เตรเวอร์เชื่อว่าเขาล้มเหลว ผู้อ่านกลับรู้แล้วว่า ความพยายามของเตรเวอร์ประสบความสำเร็จไปแล้ว เพราะมีสซีสกรีนเบิร์กได้ช่วยเทอร์รี่ แมตต์ และหญิงที่เลี้ยงแมวจรจัด เจอร์รี่เองก็ได้ไปช่วยชาร์ลอตต์ ด้วยความที่ไม่รู้ในเรื่องนี้ เทรเวอร์ตัดสินใจเดินหน้าต่อ เพราะเห็นว่าโครงการนี้มีความสำคัญเกินกว่าจะปล่อยให้ล้มเหลว ในขณะที่เผชิญกับความหมดหวัง เทรเวอร์มุ่งมั่นที่จะเอาชนะด้วยความแน่วแน่ และหลายครั้งด้วยวิธีดื้อแพ่งแบบเด็ก

ส่วนประกอบหลักของความแน่วแน่ คือการทุ่มเทให้กับงาน หนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นว่า ต้องทุ่มเท มุ่งมั่นหากต้องการเห็นความสำเร็จ รูเบนทิ้งในตัวเตรเวอร์ที่ทุ่มเททั้งเวลาและแรงใจ แรงกายลงไปกับโครงการนี้ "If you could have seen how hard he worked. He put over a hundred dollars of his own money into that homeless man, and more than thirty hours on that old woman's garden" (หน้า 120-121) สิ่งนี้ทำให้ผู้อ่านเชื่อว่าส่วนหนึ่งของการที่โครงการของเตรเวอร์ประสบความสำเร็จ ก็เพราะเขาอุทิศตัวให้เต็มที่ให้กับมัน ในการช่วยเหลือคนอื่น เทรเวอร์ไม่ได้ทำแบบผิวเผินหรือเหยาะเหยะ แต่จะทำทุก

อย่างเท่าที่ทำได้เพื่อให้มั่นใจว่าจะสำเร็จ ตอนที่เทรเวอร์ให้เงินเจอร์รี่ เขาให้เงินทั้งหมดที่มี เมื่อเทรเวอร์ให้เวลากับสวนของมิสซิสกรีนเบิร์ก เขาก็ให้เวลาว่างทั้งหมด ไม่ว่าจะยามค่ำคืนวันหยุดสุดสัปดาห์ช่วงเช้าก่อนไปโรงเรียน การทำงานหนักและการอุทิศตนนี้เป็นส่วนสำคัญของความมุ่งมั่น เทรเวอร์ไม่เพียงแต่จะมุ่งมั่นต่อการเผชิญหน้ากับความล้มเหลวเท่านั้น มันคือการเผชิญกับการเอาชนะตนเองด้วย ในสาระสำคัญที่ว่า เทรเวอร์สามารถที่จะประสบความสำเร็จได้ เพราะเขาทุ่มเทตัวเองลงไปในโครงการ จนลดเลือนอัตตาของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เขากลายเป็นเพียงกลไกหนึ่งที่จะทำให้โครงการสำเร็จ โดยไม่สนใจทุกแง่มุมอื่น ๆ ของการมีตัวตนของเขา

3) The Importance of Perception ความสำคัญของการรับรู้ตัวละครต่างๆ ของนิยายเรื่องนี้ ยกเว้นเทรเวอร์ ต่างยึดมั่นกับการรับรู้ โดยต่างก็กังวลอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับบุคลิกของตัวเองในสายตาของตัวละครอื่น ๆ และมุมมองที่ตัวละครอื่น ๆ มีต่อตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รูเบนและอาร์ลีน ที่แสดงปฏิกิริยาตามฐานคติที่คิดว่าตัวละครอื่น ๆ มีต่อตน และบ่อยครั้งที่ทั้งสองก็ทักท้วงเอาความคิดในส่วนที่แย่ที่สุดต่อบุคคลอื่น นอกจากนี้ การตั้งสมมติฐานเหล่านี้ทำให้สัมพันธ์ภาพระหว่างพวกเขามีปัญหา “He acted defensive toward her because he assumed she found him ugly. She acted defensive toward him because she assumed, he found her stupid” (หน้า 89) เพื่อเป็นการลดผลกระทบการรับรู้ตามฐานคติของทั้งสองฝ่าย อาร์ลีนและรูเบนจะปกปิดตัวตนที่แท้จริง เพื่อเก็บความรู้สึกขาดความมั่นใจต่างๆ ไว้ภายใน

แม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะแสดงให้เห็นถึงอันตรายต่อการรับรู้ในแง่ลบ แต่การรับรู้ก็มีความสำคัญในฐานะเป็นแรงผลักดันเชิงบวกตลอดเรื่อง เหตุผลหนึ่งที่เทรเวอร์ประสบความสำเร็จ ก็เป็นเพราะเขาสามารถรับรู้ถึงความต้องการของคนอื่นได้อย่างง่ายดาย และแม้ว่าเทรเวอร์จะไม่ใส่ใจกับสิ่งที่ผู้คนคิดกับเขา แต่เขาก็สามารถระบุความต้องการเฉพาะของบุคคลต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจนโดยอาศัยสายตาเพียงอย่างเดียวว่าการรับรู้แบบเป็นธรรมชาตินี้ทำให้เทรเวอร์มีปัญหาในการอธิบายเขาบอกรูเบนว่า “You don’t think it up with imagination. You just look around. Until you see somebody who needs something” (หน้า 169) “อย่าจินตนาการ แค่มองไปรอบ ๆ จนกว่าจะเห็นใครสักคนที่ต้องการอะไรสักอย่าง” (หน้า 169)

แม้ว่าในสายตาของคนอื่น เทรเวอร์ดูเป็นเด็กธรรมดา แต่เขาก็โดดเด่นในความสามารถในการรับรู้ถึงความต้องการของผู้อื่น การใส่ใจกับคนอื่นดูเหมือนจะเป็นนิสัยติดตัวของเขา เขาสามารถระบุความต้องการของคนอื่นได้อย่างง่ายดายในขณะที่ทุกคนรอบตัวดูเหมือนจะมองไม่เห็น แม้กระทั่งรูเบนที่ถึงจะฉลาดและมีไหวพริบเพียงไร กลับมีการรับรู้ทางสังคมที่เข้าขั้นแย่ ใน

ความเป็นจริง ทั้งรู้เบนกับอาร์ลีนทั้งสองคนต่างหมกมุ่นกับมุมมองของการรับรู้ของคนอื่นๆ ต่อตนเอง จนไม่สามารถรับรู้คนอื่นได้อย่างถูกต้อง ในทางตรงกันข้าม เทเรเวอร์ที่ไม่สนใจว่าใครจะคิดอย่างไรต่อตนเอง สามารถเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ทั้งหมด ซึ่งนำไปสู่ความสำเร็จของการกระจายต่อห่วงโซ่แห่งการทำดี (Pay It Forward)

สรุปข้อวิจารณ์

ผู้วิจารณ์ขอสรุปว่า หนังสือนวนิยายเล่มนี้ เหมาะที่จะเป็นหนังสืออ่านนอกเวลาสำหรับเยาวชน เพราะเป็นการสร้างแรงบันดาลใจในการทำความคิด เพิ่มความเห็นอกเห็นใจ เอาใจใส่กันและกันและช่วยเหลือกันและกันมากขึ้น เพราะการช่วยผู้อื่นก็คือการช่วยตนเองไปด้วย ทำให้เข้าใจในธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ ว่าต่างก็มีความอ่อนแอที่ปิดซ่อนอยู่ นั่นคือส่วนที่คล้ายคลึงกันของมนุษย์ทุกคน การมองเห็นความอ่อนแอ นั้น จะทำให้เข้าใจตนเองได้มากขึ้น และการยอมเปิดรับความแตกต่างระหว่างบุคคล นำไปสู่การลดความขัดแย้ง แต่การให้การช่วยเหลือผู้คนในระดับเปลี่ยนโลกนี้ หนังสือเน้นว่า ต้องใช้ความมุ่งมั่น มุมานะ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นเกรงคำครหาหรืออุกวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่น และเมื่อทุ่มเทลงไปทำเพื่อผู้อื่นอย่างเต็มกำลัง จะเป็นการลดอัตตาตัวเองลงไปในตัว เพราะเราจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของกลไกในขบวนการนั้น

ผู้วิจารณ์คิดว่า คุณธรรมที่เกิดจากแนวคิดของหนังสือเรื่องนี้ ส่วนหนึ่งมีกลิ่นอายมาจากคำสั่งสอนในคริสต์ศาสนา ในเรื่องของรักตนเอง รักพระเจ้าและรักเพื่อนมนุษย์ ซึ่งจะได้เห็นได้อย่างชัดเจนในพระบัญญัติสิบประการที่แบ่งเป็นสองส่วน สี่ประการแรกเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ภาพต่อพระเจ้า และหกประการที่เหลือเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ภาพที่มีต่อผู้อื่น ถ้ารักพระเจ้าด้วยสุดใจสุดจิต สุดกำลัง สุดความคิด ก็คงไม่ต้องการให้มีพระอื่นต่อหน้าพระองค์เพื่อนมัสการ หรือกราบไหว้บูชารูปเคารพ หรือเอ๋ยพระนามอย่างไม่สมควร และถ้ารักเพื่อนบ้านเหมือนกับรักตนเอง ก็คงไม่ไปขโมยหรือฆ่าพวกเขา หรือโลภอยากได้ของที่เป็นของเขา แนวคิดก็คือเมื่อเข้าใจในความจริงพื้นฐานในการรักพระเจ้าได้ ที่เหลือก็จะลงตัวอย่างสวยงาม แต่ด้วยเหตุที่สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศต้นทางของนวนิยายเรื่องนี้ เป็นรัฐที่แสดงความเป็นกลางในประเด็นศาสนา หนังสือเรื่องนี้ จึงไม่ได้กล่าวถึงประเด็นนี้

คุณธรรมที่กล่าวถึงในหนังสือเล่มนี้ แสดงให้เห็นความขัดแย้งที่เกิดจากเงื่อนไขของพฤติกรรมมนุษย์ จากการกระทำตามหน้าที่และกฎเกณฑ์ทางสังคม เช่นในกรณีของเทเรเวอร์ ที่ไปช่วยเจอรี่ ด้วยการนำมารับประทานอาหาร อาบน้ำในบ้านและมอบเงินเก็บให้จนหมด เทเรเวอร์คิดว่า หน้าที่ของเขาคือช่วยเหลือผู้อื่นอย่างเต็มที่ ตามทฤษฎีที่เขาตั้งไว้ แต่อาร์ลีน มารดาของเขา กลับไม่พอใจ ที่ลูกชายพาคนแปลกหน้า แถมเป็นคนจรจัดเข้ามาในบ้าน ซึ่งในแง่นี้ก็

ขัดแย้งกับกฎเกณฑ์ทางสังคม ความขัดแย้งจากมุมมองของทั้งสองฝ่าย จึงผสมผสานกันระหว่าง ข้อเท็จจริงทางสังคมและข้อเท็จจริงทางศีลธรรม

แต่การกระทำเพื่อคนอื่นตามบริบทของหนังสือเล่มนี้ โดยให้ละโทสะ โมหะ หรือโลภะ อันเป็นมูลฐานของมนุษย์นั้น หากเราไม่ได้เป็นพระโพธิสัตว์ หรือไม่ได้ปรารถนาที่จะเป็นพระโพธิสัตว์ ความเป็นไปได้ในชีวิตจริง จึงมีน้อย เพราะโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์จะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนก่อนผู้อื่น อันเป็นกฎพื้นฐานของการเอาตัวรอด แต่หากมีการผลักดันแนวคิดเรื่องการช่วยผู้อื่น ให้เป็นพฤติกรรมของคนได้ ย่อมจะเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยของเราหรือทัศนคติที่มีต่อคนอื่นไปในทางที่ดีขึ้น

และนั่น เป็นส่วนหนึ่งของการปลูกฝังค่านิยมของคนไทย 12 ประการ ที่ส่งเสริมให้คนเรามีความซื่อสัตย์ เสียสละ มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ ห่วงดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน และคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง

เอกสารอ้างอิง

Catherine Ryan Hyde. **Pay It Forward**. New York City: Simon & Schuster, 2010.

